Google

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het "watermerk" van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

Uit de verzameling van Jhr. T. G. C. P. Kuyper
verkocht te Arnhem 1896

WID-LC
DH
188
.P3
S4

Harvard College Library

BOUGHT FROM THE
ANDREW PRESTON PEABODY
FUND

BEQUEATHED BY
CAROLINE EUSTIS PEABODY
OF CAMBRIDGE

Digitized by Google

0,34

Digitized by Google

Digitized by Google

Vallandt Keppel aan Mr. P. Eloüt

FLORIS I. EN II. VAN PALLANT

GRAVEN VAN CULEMBORG.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Floris Gaspar van Culenborg.

Digitized by Google

TO ARNHEM, [illegible]
IN AN NIEDOS[illegible]

1846.

Digitized by Google

Digitized by Google

FLORIS I. EN II. VAN PALLANT

GRAVEN VAN CULEMBORG,

DOOR

Dr. G. D. J. SCHOTEL,

PREDIKANT TE CHAAM, ALPHEN EN BAARLE-NASSAU.

MET PORTRET.

TE *ARNHEM*, BIJ
IS. AN. NIJHOFF.
1846.

Digitized by Google

WID-LC
DH
188
.P3
S4

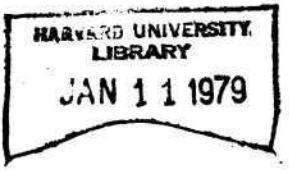

Peabody

Digitized by Google

SIRE!

Toen Uwe koninklijke hand vóór weinige maanden het standbeeld van Willem I. ontblootte, ontblootte zij tevens een gedenkteeken voor Floris van Pallant, grave van Culemborg. Dat beeld toch roept die onvergetelijke dagen, toen de grondvesten onzer burgerlijke en godsdienstige vrijheid gelegd werden, voor den geest terug; en welk Nederlander kan zich die voorstellen, zonder zich ook hèm te vertegenwoordigen, die een' der hoeksteenen aan dezelve gelegd

Digitized by Google

heeft; hèm, in wiens hof het heilig Verbond bezworen werd, de eedgenooten zich vereenigden om de belangen van Nederland der hertoginne van Parma op het harte te drukken; hèm, die met den vriend zijner ziele, Uw' Voorvader, SIRE! liever alles wilde opzetten, dan vaderland en conscientie langer in de knellendste en pijnlijkste banden te zien; die met Hem in ballingschap rondzwierf, zijne schatten aan zijne voeten nederlegde, opdat Hij aan de roepstem van duizenden om redding mogt kunnen beantwoorden; die hielp, toen alle hoop op menschelijke hulp vervlogen was; die, wedergekeerd in het vaderland, zijne regterhand bleef, tot dat het moordgeweer van Gerards Hem trof.

Hebt Gij, SIRE! in het standbeeld van Willem van Oranje ook voor Floris van Pallant een gedenknaald gesticht, dan moet elke hulde, den boezemvriend van Uwen grooten Voorvader toegebragt, U welgevallig zijn. Daarvan overtuigd, waagde mijne pen hetgeen geen penseel of beitel

Digitized by Google

nog ondernam, en verstout ik mij, haar gewrocht U toe te heiligen.

Wanneer de Nederlander, SIRE! Uwe trotsche hallen, niet als schatkameren van Oostersche pracht en weelde, maar als tempels der kunst geheiligd, bewondert, dan gedenkt hij de dagen van Frederik Hendrik; de eeuw van Rubbens en Rembrand, toen de voortbrengselen van het penseel de paleizen der vorsten, de sloten der edelen, de woningen der burgers versierden; dan vertegenwoordigt hij zich die mannen, welke, aan de zijde van Oranje, Nederland, onder den zegen van den Almagtige, ten toppunt van staatkundige grootheid voerden, in een wieg en bakermat van kunsten en wetenschappen herschiepen.

Onder die allen was niemand Oranje dierbaarder, dan de eenige zoon van den vriend van zijnen Vader. De geschiedenis tuigt het, dat Frederik Hendrik en Floris II. graaf

Digitized by Google

van Culemborg in zeden, inborst, godsdienstige en staatkundige gevoelens overeenstemden, en dat Moreelsen en Mierevelt in het beeld van den eenen dat van den anderen schetsten.

SIRE! uitstekende vernuften hebben de daden van Uwen grooten Voorvader vereeuwigd; maar niemand heeft die van den vriend van zijn hart herdacht. Ik waagde het, ze der vergetelheid te ontrukken, en leg nu mijnen arbeid, het leven van den vriend en bloedverwant der Nassaus, aan de voeten van eenen Nassau neder, van U, SIRE! die zoo schitterende blijken geeft, dat Gij Uwe Vaderen, Neêrlands Vaderen, vereert, en in het voorstaan van kunsten en wetenschappen Hun voorbeeld volgt.

Ontvang, SIRE! de hulde van Uwen
gehoorzamen dienaar,
G. D. J. SCHOTEL.

CHAAM, 16 Mei 1846.

Digitized by Google

INLEIDING.

Wij wagen het, den beminnaar der vaderlandsche geschiedenis de levensschetsen van twee beroemde mannen aan te bieden. Niemand toch, die hare gedenkrollen doorliep, zal dien eeretitel den beiden graven van Culemborg betwisten. Aan Floris den Eerste heeft Nederland groote verpligting. Hij toch was een man, die »de saeck »des Vaderlants Godes saeck en Godes saeck sijne saeck" achtte, die meer dan anderen in den bangen strijd tegen Spanje heeft opgezet. Had zijn bloed, zoo menigmaal in gevaar van vergoten te worden, het schavot te Brussel geverwd, of ware zijn lijk onder de gesneuvelden te Daelhem, Jemmingen of aan de boorden der Maas, begraven geworden; zijn naam had op de lippen der burgers blijven leven en de lier der dichters ter zijne eere geklonken; maar hij overleefde bijna alle helden zijner eeuw, er trad

Digitized by Google

een ander heldengeslacht op, dat, toen de mare van zijn sterven tot hen kwam, naauwelijks wist, dat hij geleefd had.

Zijn Zoon was een dier groote mannen, die de grondvesten van het gebouw, door Willem I. gelegd, met Maurits en Frederik Hendrik voltrokken; die, terwijl de laatste nieuwe lauweren aan de kroon der republiek op het slagveld hechtten, hare staatkundige belangen in de hoogste vergaderingen handhaafden. Ook hij werd vergeten, terwijl de namen van zoo vele zijner tijdgenooten door de hand der kunstenaars of het speeltuig der Muze werden vereeuwigd.

Dat perstte een' klaagtoon uit den boezem van TE WATER, VAN SPAEN, VAN WIJN, D'IJVOY *en zoo vele anderen, die een' dieperen blik in de geschiedenis van den worstelstrijd tegen Spanje mogten slaan, en meer dan eenmaal ontboezemden zij den wensch, dat toch eindelijk een opzettelijk onderzoek naar de verdiensten van beiden mogt worden aangevangen. Toen niemand dat verlangen bevredigde, nam ik de pen in de handen, en na eenen langen en moeijelijken arbeid, van welks onvolkomenheid niemand meer dan ik zelf overtuigd kan zijn, waagde ik het, de resultaten daarvan der drukpers over te geven.*

De geschiedenis van Floris I, van den aanvang der troubles tot de pacificatie van Gend, is zoo innig aan die des Vaderlands verbonden, dat wij het niet waagden ze van elkander te scheiden. Wij meenden dus eene ruwe schets van de laatste te moeten ontwerpen, met die gebeurtenissen op den voorgrond, waarin zich Floris onderscheidde. Het kan dus wel niet anders, of de lezer zal

Digitized by Google

zich veel herinneren — maar welk Nederlander herinnert zich, niet gaarne die dagen

» toen Rome en Cartaag voor Holland moesten wijken,
» in heldenmoed en roem"?

Na de pacificatie van Gend, verliet ons de geschiedenis nu en dan, maar bleef ons het Culemborgsch Archief getrouw.

Over Floris II. is luttel en oppervlakkig geschreven. Zijne levensschets zal dus velen geheel nieuw voorkomen. Zeker hebben wij punten in dezelve uiteen gezet, die naauwelijks door TE WATER, VOET VAN OUDERUIDEN en SCHELTEMA waren aangestipt. Veel van minder belang heb ik onaangeroerd gelaten, om zijn gedrag in de eeuwig gedenkwaardige jaren van 1618 en 1619 des te breeder te kunnen schetsen. Mogelijk (zoo mijne eigenliefde mij niet bedriegt) heb ik eenig licht over dezelve mogen verspreiden. Trouw en eerlijk heb ik vooral onderzocht, of er in de betrekking tusschen Barneveld en Pallant een vlek te ontdekken was, die ons meer kon doen berusten in het vonnis over den eersten geveld; doch ik vond niets dan eerlijkheid.

Zonder behulp van anderen kon ik, aan de uiterste grenzen van Nederland, zulk eene taak niet voleindigen. Ik dank dus openlijk allen, die mij, door het leenen van boekwerken en het toezenden van uittreksels, behulpzaam zijn geweest.

Vooral U, Mr. J. C. DE JONGE, die mij de tresoren der staten generaal en van den raad van state hebt

Digitized by Google

ontsloten, en Uwen waardigen Commies-Chartermeester, die mijnen arbeid, door de secrete resolutiën voor mij te doorloopen, zoo hebt verligt. Ook U zij de hulde mijner dankbaarheid toegebragt, Archivarius van Gelderland, die het Archief van Culemborg ter mijne dienste steldet, — en zou ik U vergeten, werkzame VAN DEN ABEELE, die mij zoo menig blijk uwer dienstvaardigheid hebt gegeven?

Ontvang, lezer! deze bladen, zoo als gij mijne vorige ontvingt, en vergeet niet, zoo gij onder het lezen soms eene bron mogt missen, die ik had moeten naderen, dat ik dit werk begonnen en voleindigd heb, verre van alle beschaving, verkeer, geleerden, bibliotheken — te Chaam!

G. D. J. SCHOTEL.

Digitized by Google

INHOUD.

I. Elisabeth van Culemborg. . . . . Bl. 1

II. Inhuldiging te Culemborg. Levenswijs der edelen. Slag bij St. Quentin. Geloofsverandering. . . . . — 8

III. Margaretha van Parma. Onlusten in de Nederlanden. Culemborg kiest de partij der misnoegde edelen. Rijksdag te Frankfort. Eedgenootschap in 1563. . — 18

IV. Smeekschrift der edelen. . . . . — 28

V. Van Pallant te Antwerpen, St. Truijen en Culemborg. . . . . — 40

VI. Van Pallant wijkt naar Duitschland. . . — 53

VII. Alva. . . . . — 63

VIII. Van Pallant in Duitschland. . . . . — 73

IX. Van Pallant in dienst der Staten van Holland. . . . . — 81

X. Van Pallant te Culemborg. . . . . — 100

XI. Rampen. . . . . — 116

XII. Elisabeth geschaakt en Floris student. . — 131

XIII. Reis door Duitschland. . . . . — 148

XIV. De Remonstrantie. . . . . — 158

Digitized by Google

XV. Floris van Pallant, gedeputeerd ter vergadering der Staten-Generaal. . . . . Bl. 171
XVI. Het gezantschap naar Denemarken. . . — 191
XVII. Maurits en Floris. . . . . — 208
XVIII. Frederik Hendrik en Floris. Maria de Medicis. . . . . — 218
XIX. Vorstelijke levenswijs. Anna Eleonora van Stauffen. Graaf de Laval. Lintelo. Utrecht. . . . . — 232
XX. 's Graven dood en begrafenis. . . . . — 245

AANTEEKENINGEN. . . . . Bl. 1
BIJLAGEN. . . . . — 61

Digitized by Google

HOOFDSTUK I.

ELISABETH VAN CULEMBORG.

De korte regering van Philips den Schoone bleef bij onze vaderen in geheugenis. Gedurende dezelve toch brak de Geldersche krijg met vernieuwde woede los; ontwaakten kunsten en wetenschappen uit haren eeuwen langen slaap; drongen de eerste stralen van zedelijke en godsdienstige beschaving door de tastbare duisternis heen en werden de eerste banden gelegd eener naauwe vereeniging met het in afkomst, zeden en wetenschappelijke huishouding zoo verschillende Spanje; eene vereeniging, die men de bron kan noemen der onafzienbre reeks van jammeren, waarin ons vaderland gedompeld werd en van den hevigen haat te [illegible] hetzelve, die langer dan eene eeuw den boezem van den [illegible] kkigen Castiliaan verteerde; een haat, die, gedurende [illegible]'s konings leven ontveinsd, na zijn afsterven vreesselijk losbarstte. Den fieren Spanjaard was het onverdragelijk, dat de vorst zijne erflanden en hunne gulle, eenvoudige zeden boven Spanje en zijne deftigheid, praal en koele beleefdheid stelde; dat niet hij, maar de Nederlander, bewijzen van 's konings liefde, hoogachting en vertrouwen ontving; dat dezen, terwijl men hem de wrange beten der ongenade toereikte, ambten en waardigheden werden toegeworpen: en toen hij genoodzaakt was, een hof, dat hij met kabalen en intrigues vervuld had, te verlaten, dorstte hij naar wraak en .... vergif wachtte den grootmoedigen, ridderlijken Philips in Castilie's oude hoofdstad (1). Onder

Digitized by Google

de edelen, die 's konings gunst en vertrouwen deelden, behoorde Jasper, heer van Culemborg, Weerde, Borssele, Hoogstraten, Sint Maartensdijk en Zuilen (2), door zijn huwelijk met Johanna dochter van Antonis van Bourgondië (3), den *grooten bastaard* van hertog Philips, in December 1469 te Brussel gesloten, 's konings *geminde en getrouwe neef.* Hij was een moedig krijgsman, die Karel, Maximiliaan en Maria, en later Philips, in hunne menigvuldige oorlogen dapper had bijgestaan, en door de koninklijke aanbiedingen van Lodewijk XI niet tot ontrouw aan zijnen leenheer kon verleid worden (4). Hij diende ook Philips met onwankelbare trouw in gewigtige en moeijelijke diplomatieke verwikkelingen en was lid van zijnen Raad. De diensten van dezen belangloozen en getrouwen vasal werden met het koninklijke kamerlingschap en het gouvernement van Leerdam beloond. Ook huisselijke zegen viel Jasper ten deel. Johanna schonk hem drie zonen (5) en zes dochters (6). Een der laatste was Elisabeth van Culemborg, den 30 Maart 1475 geboren. Zij was drie jaren jonger dan hertog Philips (7), den zoon van Maximiliaan en Maria, met wien zij werd opgevoed en die haar later als staatsjuffer bij zijne gemalin Johanna, jongste dochter van Spanje, plaatste. De door hare schoonheid, zachtmoedigheid en ongemeene geestvermogens schitterende Elisabeth was de wellust van het aartshertoglijke hof, dat zij sedert haar huwelijk (8) met den edelen Vliesridder, Johan van Luxemburg, heer tot Viles, den boezemvriend van Philips, niet verliet, en met haren gemaal, die, als Raad, opperste page, eerste kamerheer en opper-jager van Braband, naauw aan hetzelve verbonden was, op deszelfs uitstapjes door de Nederlanden volgde. Zij hechtte zich teederlijk aan de vorstelijke kinderen, vooral aan de beminnelijke Maria en den toekomenden beheerscher van Duitschland, Spanje, Italië en de Nederlanden. Beiden beminden haar als eene moeder en zagen haar, toen zij, van vader en moeder beroofd, onder het opzigt hunner tante, de aartshertogin Margaretha, stonden, dikwerf te Bergen, Brussel of Mechelen, de geliefdste

Digitized by Google

verblijfplaatsen der landvoogdes. En toen Karel het gebied over de erflanden van zijn' vader had aanvaard, bezocht hij nimmer deze oorden, of zij was aan zijne zijde, of hij ontmoette haar in de residentie van haren echtgenoot, en een zijner laatste verrigtingen, vóór zijnen plegtigen afstand te Brussel, was de verheffing harer heerlijkheid tot een graafschap,

Luxemburg vergezelde zijnen koning op diens laatste reis naar Spanje en behoorde waarschijnlijk tot dien stoet van Vlamingen en vreemdelingen, die, na zijnen dood, aan de beleedigingen der Castilianen blootgesteld en van elk verstooten, te vergeefs de bescherming der door droefheid krankzinnige koningin te Torquemada inriepen.

Slechts kort overleefde hij zijnen Heer. Hij overleed den 20 September 1508 te Brussel, zonder kinderen bij Elisabeth na te laten, zijnde, volgens zijne tijdgenooten, » een » man, die steeds veel op den koning vermogt, niet minder » aanzienlijk door bekwaamheden en verdiensten, dan door » geboorte. Hij muntte echter meer in de raadzaal dan op » het slagveld uit, en werd meer door het Hof dan door » zijne onderdanen, die hij slechts zelden zag, betreurd."

Niet lang na zijn afsterven (11 April 1509), gaf Elisabeth hare hand aan Antonis, zoon van Joost van Lalaing en van Godeline van Viefville, heer van Montigny, ridder der orde, een der uitstekendste edelen van zijnen tijd, een man van buitengewoon verstand en groot staatsbeleid, de regterhand van den keizer in de Nederlanden, die zijne schranderheid en kunde wist te waarderen, hem in gewigtige betrekkingen, het sluiten van vrede, het vereffenen van geschillen en het hernieuwen van verbonden, gebruikte, hem als zijn gezant en gevolmagtigde naar het Sticht zond, om bij de plegtige inhuldiging zijne plaats te bekleeden, hem tot stadhouder van Holland, Zeeland, Vriesland en Utrecht, en zijne heerlijkheid Hoogstraten tot een graafschap verhief (9). Sommigen noemden hem een streng regent: anderen gewaagden van zijne slimheid en arbeidzaamheid. Zeker is het, dat hij niets verzuimd heeft om het keizerlijk gezag

Digitized by Google

staande te houden, en zich, om aan de herhaalde beden van zijnen Heer te voldoen, veelvuldige onaangenaamheden berokkende en de vriend der Staten niet was.

Toen ook deze echt ongezegend bleef (10), besloten beiden, Antonis en Elisabeth, hunne goederen aan hunne naaste bloedverwanten over te dragen en alleen het vruchtgebruik van dezelve voor zich te behouden. Philips van Lalaing (11), zoon van Karel, den oudsten broeder van Antonis en van Jacoba van Luxemburg, met Anna, dochter van Willem van Rennenberg en van Cornelia van Culemborg gehuwd, stadhouder van Gelderland, kreeg Hoogstraten (12) en Borssele (13), en aan Erard, zoon van Jan van Pallant en van Anna van Culemborg, vielen de heerlijkheden Culemborg, Weerd en Weerderbroek ten deel.

De inkomsten van deze en van hunne overige goederen besteedden zij deels tot verbetering en verfraaijing hunner bezittingen (13), deels tot stichting en begiftiging van broederschappen, kerken en godshuizen; *menighte cloosters en gasthuizen*, meldt SLICHTENHORST, *hebben zij gesticht* (14). In plaats van hun geluk in een ijdel vertoon van pracht, rijkdom, en in het voeren van een' hoogen staat te stellen, vonden zij die in het beschermen en ondersteunen van ongelukkigen en van have en goed beroofde geestelijken (15), het verligten van den nood van arme weduwen en weezen en het uithuwelijken van minder bedeelde bloedverwanten.

Na den dood van Lalaing (16), zeide de hoogbejaarde en in ziels- en ligchaamskrachten verzwakte Elisabeth de wereld vaarwel en begroef zich tusschen de grijze muren van haar voorouderlijk slot te Culemborg. Daar gaf zij, nu verstoken van de verstandige leiding van haren echtgenoot, zich aan die van priesters en monniken en vooral van haren biechtvader, den bloeddorstigen deken van St. Barbara, Johan van Schoonhoven, over. Deze maakten misbruik van hare zwakheid en ontwrongen haar scherpe plakaten tegen de ketterij, die ook hare heerlijkheden was ingeslopen, en gebruikten haar tot een werktuig, om hunne heerschzuchtige en bloeddorstige plannen ten uitvoer te brengen. Onder

Digitized by Google

den invloed van hen werd de vriendin der vrolijke en scherpzinnige aartshertogin Margaretha, de wellust van de aartshertoglijke, koninklijke en keizerlijke hoven, het sieraad der hooge kringen te Mechelen, Audenaarde, Gend, Brussel, 's Hage en Utrecht (waar zij bij het leven van haren gemaal beurtelings vertoefd had), de verstandige, gevoelige, weldadige Elisabeth, *een sonderling exempel van superstitie, kranck naer de siel.* Zij werd eene slavin van fanatieke priesters, die haar naar hunnen wil gebruikten, voor wie zij dachten en oordeelden, die haar een blind geloof aan hun bedriegelijk woord als heilige pligt, onchristelijke vooroordeelen als ontwijfelbare waarheden predikten. » Zij werd, die eermaels gedragen werd als op de handen » van 't volck, 's volcx bitterste viandin; die haer eermaels » lyef hadden, teghen op haer los in vervloeckinge; die zij » eermaels met groote lyefdadigheid had aengedaen, klaegden » jammerlijck dat zij van haer ontfangen hadden, want » lyefdes ontvangst was nu, bij 't bittere der vervolginghe, » lyefdes verlies en droefenis."

Aan die vrouw had Erard (17), de zoon harer zuster Anna en van Jan van Pallant, de opvoeding van zijnen zoon Floris en zijner dochters Maria, Anna, Margaretha en Elisabeth kort vóór zijn afsterven opgedragen, terwijl hij aan Daam, Werner (18) en Carselis van Pallant (19) het opzigt over zijne Guliksche bezittingen toevertrouwde. Elisabeth nam de kinderen tot zich en trachtte hun het gemis hunner moeder, die sedert den dood van Erard krankzinnig was (20), zoo veel mogelijk te vergoeden. Van Floris eerste levensjaren is niets bekend; alleen de naam der voedster, die hem in zijne kindschheid, en die hij in haren ouderdom verzorgde, is der vergetelheid ontsnapt. Later zal de vrome vrouw de opvoeding van haar pleegkind geheel naar den raad der priesters en monniken, die haar omringden, hebben ingerigt. Wij weten ten minste, dat zij hem reeds vroeg eene hartstogtelijke liefde voor hare kerk en een' hevigen haat jegens de aanhangers der nieuwe leer, inbeezemde. Hij juichte hare gestrengheid toe en verstikte de-

Digitized by Google

natuurlijke goedheid van zijn hart, als eene misdadige zwakheid. »Van Pallant", getuigt de geschiedenis, »was »reeds in zijne jeugd een groot ijveraar voor de R. C. »godsdienst, geene kerkdienst of andere plegtigheden ver»zuimde hij ooit, en de nieuwe leer haatte hij." Zoo moest de man, die eenmaal bloed en goed voor burgerlijke en godsdienstige vrijheid zou opofferen, als een der ijverigste belijders van het Protestantisme door den bloedraad veroordeeld, in ballingschap zou omzwerven, naar den raad van den Ondoorgrondelijken, in de schaduw der Kerk van Rome opgevoed, opgroeijen onder priesters en monniken, opgewiegd worden in godsdienstige denkbeelden en bedrijven, die verstand en hart verstompten en alle geestverheffing weerstonden.

Op het eenzame slot van Culemborg kon echter de opvoeding van Floris slechts aangevangen, niet voltooid worden; des zond hem Elisabeth, toen hij de jaren der kindschheid ontwassen was, naar Brussel, aan het hof van Maria, koningin van Hongarije, toen landvoogdes der Nederlanden. Onder het oog dezer verlichte, boven hare kunne in ervarenis en schranderheid uitstekende vrouw, die zelve de fraaije kunsten beoefende en derzelver beoefenaren aanmoedigde (21); in den omgang met de bloem van den Nederlandschen adel, die zich toen aan dat hof bevond, begon zijn mannelijke geest de kluisters af te werpen, waarin zijne moei en hare geestelijke gunstelingen hem gevangen hadden gehouden en legde hij de grondslagen dier ware vrijheidszin en vaderlandsliefde, welke hem in lateren tijd boven de gunst zijns Konings en het rustig bezit zijner rijkdommen verhieven. Ook aan het keizerlijke hof schijnt hij zich korter of langer opgehouden en de gunst van Karel V. in hooge mate verworven te hebben, zelfs wist hij zich bij den stuggen en trotschen kroonprins bemind te maken en aan den edelen man, aan wiens lot later het zijne zoo naauw verbonden zou worden, aan Willem van Oranje, den grondlegger van onze godsdienstige en burgerlijke vrijheid, hechtte hij zich met innige, warme

Digitized by Google

vriendschap. De toenemende zwakheid der gravin riep hem, kort vóór den afstand van Karel V., naar Culemborg terug. Hare laatste levensdagen wijdde zij aan de verzorging der armen in het door haar gestichte gasthuis en aan de bevordering van het geluk van haren neef, en toen zij het toppunt harer wenschen, de grafelijke kroon, hem op het hoofd had zien drukken (22), stierf zij den 9 December 1555, in den ouderdom van bijna 82 jaren (23). Men balsemde haar lijk en voerde het met groote statie naar Hoogstraten, om daar onder eene prachtige tombe, die nog de bewondering van elken beschouwer wekt, nevens dat van haren echtgenoot Anthonis van Lalaing, in de collegiale kerk van St. Catharina, te rusten.

Indien zij even verlicht als weldadig geweest ware, zou haar naam niet slechts op de lijsten der klooster- en kerkgoederen en op het praalgraf te Hoogstraten, maar ook in de geschiedenis des vaderlands, zijn opgeteekend. Tot roemrijker nagedachtenis had het gestrekt, ten minste minder wreedaardig tegen de navolgers van Luther en Calvijn gewoed, dan heilige plaatsen gesticht en dezelve met gouden en zilveren vaten, ciboriën en kostelijke versierselen voorzien te hebben. Maar huldigen wij, wanneer wij hare bekrompene godsdienstige denkbeelden betreuren, hare onbekrompene milddadigheid, hare liefde tot de armen, eene liefde tot na den dood, daar zij hen tot hare *regte erfgenamen* aanstelde. De uitvoerders van haren uitersten wil stichtten te Culemborg een weeshuis voor acht en veertig (25) en te Hoogstraten een voor twaalf ouderlooze kinderen (26), en zorgden, door hare beeldtenis in de zaal van het eerstgenoemde op te hangen, dat de weeskens, bij het genot eener ruime verzorging, háár niet vergaten, die Paulus niet vergeefs vermaand had, *weldadig te zijn en rijk te worden in goede werken* (27).

Digitized by Google

HOOFDSTUK II.

INHULDIGING TE CULEMBORG. LEVENSWIJS DER EDELEN. SLAG BIJ ST. QUENTIN. GELOOFSVERANDERING.

Op den vroegen morgen van den 19 December van het jaar 1555, ruim vijftig jaren na de huldiging van vrouw Elisabeth (1), vergaderden de drost Willem van Rijsenborg, burgemeesteren, schepenen en secretaris der stad Culemborg op het raadhuis, waar voor reeds eene talrijke menigte burgers en landlieden was bijeen gekomen, om den eed van trouw aan hunnen jeugdigen graaf af te leggen en hem hunne voorregten te hooren bezweren. Welhaast zag men Floris van Pallant, vergezeld door zijn' neef Philips van Lalaing graaf van Hoogstraten, zijn' zwager den marquis van Trazignies (2), den stadhouder Melchior van Culemborg Hubertsz., zijn' voogd Mr. Lenaert Hardinck, zijne raden Mr. Wouter van Elsrack, Mr. Henrik Wikraet en Mr. Libert Meerhout, en gevolgd door een' grooten stoet van prachtig gekleede edellieden, pages en bedienden, onder het gejuich der burgerij, het luiden der klokken en het gebulder van het geschut, naderen en op eenen versierden troonzetel, die aan den ingang van het raadhuis was opgerigt, plaats nemen. Eenige oogenblikken daarna vertoonde zich de schepen-burgemeester Gerrit van Culemborg Huibertz., op de trappen en las, in tegenwoordigheid der grafelijke en stedelijke raden, der hooge verwanten van den graaf en der overige edellieden, den volke eenen door Floris onderteekenden en bezegelden brief voor, waarbij deze plegtig beloofde, » de borgeren en-

Digitized by Google

» de ingesetenen ende ondersaten sijner stadt ende lande van » Culemborg te laten bij haere oude rechten, handvesten, » privilegien, statuten, overdrachten ende andere onde » deugdelijke gewoonten ende ordonnantien; hen tot een- » wighe daghen voortestaen in alle hare privilegien ende » vrijheden op alle tollen in den lande van Gelre, van » Hollandt, Seelandt, Vrieslandt ende van Utrecht ende te » defenderen van alle ongenade, fortse, geweldt ende on- » buerlijcke saken, die hem eenighsins souden mogen opco- » men, ende sich daerinne te bewijzen ende te laten vin- » den na sijn vermogen; als een goedt heer schuldig is en » behoordt te doen." Na de lezing wendde zich de burgemeester tot den graaf en vroeg hem, » of zijne genade daar- » op den eed wilde doen." De graaf antwoordde » ja" en sprak, met de hand op een crucifix en missaal, den plegtigen eed uit. Nu vroeg Melchior van Culemborg, stadhouder van leenen, aan het vergaderde volk, » of ook zij » genegen waren zijne genade eed te doen?" Een daverend » ja" weergalmde door de lucht en » met opgerechte vin- » gers", beloofde het, » met hulp van Godt ende alle sijne » Heiligheu den graaf, sijne rechte erven ende nacomelin- » gen, gehoorsaem ende trouw te sullen sijn; sijn beste te » vorderen, sijn schade te schutten na al sijn vermoghen." Hierop deed Mr. Leonard Hardinck eene korte aanspraak tot » burgemeesteren, burgers, inwoners en omstanders" en deelde hun, onder het vertoonen van den keizerlijken brief, de verheffing van Culemborg tot een graafschap en van hunnen heer tot graaf mede (3). Nu keerde de stoet naar het slot terug, waar een vorstelijk banket hen wachtte, en de burgerij naar die plaatsen, waar zij op kosten van haren nieuwen heer onthaald werd en de mannen door het losbranden hunner bussen en het aansteken van vreugde-vuren hunne blijdschap toonden. Nadat de graaf zijne zaken te Culemborg besteld en de raden in hunne bediening bevestigd had, vertrok hij naar zijne overige heerlijkheden om ook dáár gehuldigd te worden, en keerde vervolgens naar Brussel terug, waar hij het hotel op den Savel

Digitized by Google

(*sablon*) naast dat van den graaf van Egmond, hetwelk hij van Marten van Gaasbeeck, graaf van Hautekerke, heer van Honschoten en Braine, voor eene aanzienlijke som gekocht had (4), betrok.

In den aanvang van het jaar 1556 was het oog van geheel Europa op Brussel gerigt, waar zich keizer Karel, zijn zoon Philips, Maximiliaan van Oostenrijk, de koning van Tunis, Helionora koninginne weduwe van Frankrijk en Portugal, Maria van Hongarije en Bohemen, de hertogen en hertoginnen van Savoye, Lotharingen en Parma, en eene aanzienlijke menigte hooge geestelijken, vorsten, graven en andere Italiaansche, Spaansche, Duitsche en Nederlandsche edelen bevonden (5). Het scheen, dat de keizer zich in al den glans zijner heerlijkheid aan de wereld wilde vertoonen, opdat zijne zelfvernedering des te dieperen indruk mogt achterlaten. Het verblijf van zoo veel gekroonde hoofden, vorsten en grandes in de hoofdstad van Braband gaf den Nederlandschen adel, die thans zijne vaderlijke sloten verlaten en zich in de nabijheid van het hof gevestigd had, gelegenheid om zijne oude zucht tot pracht en weelde te vieren. De schitterendste feesten en kostelijkste banketten wisselden elkander af, en ook toen Karel met zijne zusters naar Spanje was vertrokken, ging hij voort, met 's konings edellieden, die, volgens Spaansch gebruik, niet tot den koninklijken disch werden toegelaten, aan den zijnen te ontvangen.

De komst van een aanzienlijk vreemdeling (en schier dagelijks kwamen er uit Spanje, Italië en Engeland) was het sein tot nieuwe feesten, en terwijl deze, *prangende boven sijn vermoghen*, *in een jaar soo veel incomen*, *als hij in vier ofte vijff hadde*, *verdeed*, wilden de Nederlandsche heeren niet voor hem onderdoen (6). Nu werden er banketten aangerigt, die de koninklijke in luister overtroffen, banketten waarop de zeldzaamste voortbrengsels van drie werelddeelen in gouden en zilveren konstig gedreevene schalen pronkten; dan verkwistte men onnoemelijke sommen

Digitized by Google

aan steekspelen, waarop naar voorvaderlijke wijs met lans en zwaard werd gestreden en eene jonkvrouw den overwinnaar de kroon op het hoofd plaatste. Soms werden er luisterrijke jagtpartijen in de omliggende waranden gegeven, of men onthaalde elkander op de naburige sloten. De weelde der tafel werd door die der kleeding geëvenaard. De edellieden schitterden van goud- of zilverlakenschen, zijden, bonten, kostelijk geborduurde en met edelgesteenten bezette hozen, jacken, mantels en hoeden, en hunne pages waren in damast, zijde of fluweel uitgedost. Het wemelde te Brussel van *borduerwerckers*, *zilvermaeckers*, *drijvers*, *juweliers*, *zijdenlaekenvercopers*, *passementwerckers*, *voederaers*, *peltiers*, *parfumiers*, *plumacieres* en *poelagieres*, die, naarmate de adel naar zijne landgoederen wederkeerde, in rijkdom en aanzien toenamen (7).

De verkwistende pracht, die de edelman ten toon spreidde en de weelde waarin hij zich koesterde, ledigde zijne schatkist en bragt menigeen tot volslagen armoede. De graaf van Hoorn had in korten tijd zulke ontzettende sommen verspild, dat hij, toen de hertog van Alva in het land kwam, zijne laatste hoeve moest verpanden, om hem te gemoet te kunnen gaan (8). Willem van Nassau (9) en de graaf van Egmond (10) belaadden zich, zoo door hunnen koninklijken staat als door hunne reizen naar Frankrijk, Duitschland en Engeland, op last hunner meesters ondernomen, met schulden. »Men schikte se", schreef EVERARD VAN REYD, »onder schijn van eer en treffelijke legatien, sonder dat »men de heeren teergeld medegaf. Het Spaansche hof ar»beidde van langher hand heimelijck om de heeren arm te »maken, opdat sij te min macht souden hebben" (11).

Ook de levenswijs van Floris van Pallant (en wie duidt het den achttienjarigen edelman, heer van een graafschap, twee vrije heerlijkheden en bijna dertig heerlijkheden; een der rijkste grondeigenaars in Gelderland, Utrecht, Zeeland, Munster en Gulickerland, ten kwade) was vorstelijk. Nog berust een eigenhandig opstel van zijn' zoon in het archief te Culemborg, waarin hij o. a. meldt: »Mijn

Digitized by Google

» vader — was van grote state, hebbende als een heer van » sijn qualiteyt op sijn stal, uyt eigen buydel, over de hon- » dert paerden en huys, taeffel en andere dispense naar » advenant". Vijftig dienaren, in prachtige met zilver geborduurde livereijen, wachtten op zijne bevelen (12) en stonden onder eenen hoofmeester, die tot den adelstand behoorde. Wanneer hij uitreed of zich naar een sijner bezittingen begaf, vergezelden hem edellieden en raden, en verscheen hij ten hove, dan was zijn stoet niet minder talrijk, dan die van Hoogstraten en Egmond. In zijn hotel, waarin men, behalve keuken en kelders, meer dan dertig vertrekken telde, gaf hij schitterende feesten. Dan was het buffet met zilveren *bekers*, *coppetassen*, *kroezen*, *pimpels*, *pijntgens en cannen* rijkelijk bezet, en de disch met *platelen*, *scotelen en taljoren* beladen; dan schitterden de *dressooren van zilver en cristalwerk* en stroomde de kostelijke nectar uit de zwaar met zilver en koper beslagene *barils;* dan weergalmden de ruime zalen van het vreugdegejuich der vrolijke gasten (13). Ontzettende sommen werden aan voorwerpen van kunst en smaak en weelde door hem vrij gegeven (14), en bij het doorbladeren zijner boeken van uitgaaf, die nog in het gemelde archief aanwezig zijn, verwondert men zich niet, dat ook zijne schatkist soms ledig en hij genoodzaakt was, tot die van anderen zijne toevlugt te nemen.

Terwijl men zich te Brussel, vol vertrouwen op het tusschen Karel V en Hendrik II te Vaucelles gesloten verbond, zorgeloos aan het vermaak overgaf, en zich, na jaren van bloedige oorlogen over de opperheerschappij van Europa gevoerd, eene lange, zoete rust beloofde, zond de tachtigjarige Paulus IV, die in het uitoefenen der pauselijke magt niet anders scheen te bedoelen dan de bevordering der belangen zijner neven en hen te ondersteunen in het uitvoeren hunner staatzuchtige oogmerken, den kardinaal Caraffa naar Frankrijk, om den zwakken en ijdelen koning

Digitized by Google

tot verbreking van het verdrag en een' inval in de Italiaansche staten te bewegen. Hij toch zag geen ander middel om den hertog Palliano, den marquis Montebello en den kardinaal Caraffa eenen oppermagtigen en onafhankelijken staat, zoo als door Leo X en Clemens VII aan De Medicis en door Paulus III aan het huis van Farnese gegeven was, te bezorgen, dan een' nieuwen oorlog tusschen Hendrik en Philips. Caraffa had met behulp van den maarschalk Strozzi en der hertogin van Valentinois (Diane de Poitiers) weinig moeite, om den koning 's pausen plannen te doen omhelzen, en zag welhaast den hertog van Guise naar Italie trekken, om zich met de pauselijke troepen, onder Camillo Orsini, te vereenigen. Philips echter had het oogmerk van Caraffa's zending begrepen en een wakend oog op Frankrijk en Italië gehouden, en nog vóór de Fransche legers over de Alpen togen, aan den hertog van Alva, toen onderkoning van Napels, gouverneur van Milaan en opperbevelhebber der Spaansche troepen in Italië, bevel gegeven, om, zoo hij Zijne Heiligheid niet tot rust en vrede kon bewegen, het erfgoed van St. Peter in te rukken. Ook in de Nederlanden wachtte hij de gebeurtenissen niet af. Hij liet Oranje, Aerschot, Egmond, Megen, Mansveld en Barlaimont te Charlemont een leger, dat meest uit Vlamingen, Hollanders en Duitschers bestond, bijeen brengen, stelde het onder Philibert Emanuël, hertog van Savoye, den bittersten vijand der Franschen, en ging zelf naar Engeland, om Maria tot het verleenen van onderstand en het verklaren van den oorlog aan Frankrijk over te halen Terwijl zij, tegen den zin van haar parlement en volk, 8000 man onder bevel van den grave van Pembroke naar de Nederlanden liet vertrekken, was Philibert met omtrent 52,000 ruiters en voetknechten, op raad van Ferdinand Gonzaga, naar Henegouwen getrokken, en toen hij het Fransche leger ook derwaarts gelokt had, viel hij onverwachts in Picardië en sloeg het beleg voor St. Quentin, eene zwak besette en slecht versterkte plaats, waarin zich Caspar de Coligni, admiraal van Frankrijk, even te voren, met eenige manschappen geworpen had

Digitized by Google

en nu het bevel voerde. Na eene vergeefsche poging tot versterking der bezetting, trok de connetabel Anne de Montmorency aan het hoofd der geheele Fransche magt op, ten einde, onder hare bescherming, d'Andelot met eenige vaandelen in de stad mogt geraken. Toen deze poging mislukt was, wilde hij, door de engte, die hij, om van Fère te St. Quentin te kunnen komen, had moeten doortrekken, terugkeeren, maar deze was reeds, op raad van Egmond, door onze ruiterij bezet. Nevers, door den connetabel gezonden om haar te hernemen, werd teruggeworpen en door de vereenigde Nederlandsche en Engelsche legers naar het leger gevolgd, hetwelk, door een' plotselingen schrik getroffen, in verwarring geraakte, over hoop geworpen en op de vlugt gedreven werd. »Doorluchtigh (schreef NOORT) »was deeze zeeghe, hoewel behaalt met groot ooverstal van »volke. Nooit behaalde koning Philips in zijnen zin grooter »glory." (15) De Franschen verloren 2500, anderen melden 4000 man. Al hunne standaarden, vaandels en geschut werden gewonnen en in zegepraal naar den koning gebragt. En toen deze, kort daarna, als overwinnaar in het leger werd begroet, bood men hem de gevangenen aan, onder welke vele voorname legerhoofden waren.

Ook de jeugdige Floris van Pallant had zich roemrijk gedragen. Of hij echter aan het hoofd eener door hem zelven verzamelde en bezoldigde bende, of onder zijnen zwager Glajou, grootmeester der artillerie, bij St. Quentin gestreden en later die vest mede bestormd heeft, is onzeker. De geschiedenis vermeldt alleen zijne dapperheid, bij die gelegenheid ten toon gespreid. Ook heb ik niet kunnen opsporen, of hij de belegering van Chartelet, Ham, Noyon en andere steden bijwoonde, of onder Polleville bij den inval in Bresse en het beleg van Bourgh tegenwoordig was. Zeker is het, dat hij, na in 1557 van zijnen koning verlof verkregen te hebben tot het bestellen zijner leengoederen, zijnen uitersten wil maakte (16), en zich in 1558 aan het hoofd van 80 door hem bezoldigde ruiters naar de grenzen van Picardië en het leger van den hertog van Savoye begaf,

Digitized by Google

om met de bloem van den Nederlandschen, Spaanschen en Italiaanschen adel voor den koning zijn leven te wagen (17). Men weet, dat het bloedbad niet hernieuwd werd, maar dat de vrede, te Château-Cambresis gesloten en door het huwelijk van Philips met Elisabeth, oudste dochter van Hendrik II van Frankrijk, bevestigd, de legers der beide mogendheden uit elkander deed gaan.

Het gedrag van Culemborg in den kortstondigen krijg tegen Frankrijk gehouden, had hem geheel van de gunst des konings, die hem reeds vroeger bewijzen van achting gegeven en hem als »sijn geliefde en geminde neef" onderscheiden had, verzekerd. Hij was zeer gezien ten hove, »genoot" volgens zijnen zoon »veel eer ende faveuren, zoo» dat hij grotelix te hopen ende te verwachten had dignitey» ten, staten ende benevolentien." Het was echter niet alleen door zijne dapperheid en beminnelijke hoedanigheden (als Willem van Oranje, had hij een »princelick gemoed"), maar ook door zijne buitengewone godsdienstigheid en gestrengheid in het vervolgen van andersdenkenden, dat hij den vorst, die liever al zijne koningrijken wilde derven dan ketterij straffeloos te veroorloven, aangenaam was. Tot die gestrengheid bewoog hem evenwel niet zoo zeer de zucht, om den koning te behagen, als wel godsdienstige overtuiging, of wel de aandrang der priesters en monniken, wier juk hij nog niet had afgeschud. Indien hij zich door bittere vervolging eene duurzame plaats in het koninklijk hart had willen koopen, dan had hij de houtmijt wel gedurende 's konings verblijf te Brussel ontstoken, maar niet eerst in 1562 het bloedgerigt te Culemborg gespannen. In dit jaar liet hij een streng plakaat afkondigen, en toen, niettegenstaande de zware straf, die er in bedreigd werd, de burgerij meer en meer met de leer der Lutheranen en Herdoopers werd ingenomen, Cornelis Aertz. de Man, een' herdooper, levend verbranden. Hendrik van Cuyk,

Digitized by Google

bisschop van Roermonde, getuigt echter, »dat de graaf, ten aanzien zijner vrienden, hem zeer gaarne tot berouw en herroep had gebragt, maar 't was alles te vergeefs." (18)

Nog in het jaar 1563 was Van Pallant, schoon reeds deel aan de bijeenkomsten der misnoegde edelen nemende, de godsdienst zijner vaderen toegedaan. Zulks blijkt o. a. uit zijn' last aan Godefridus van Mierlo gegeven, om 't woord Gods te Culemborg te verkondigen, en »oic eenighe ver»dwaelde persoonen goede geestlicke vermanighe te doen, »waarvoor hij hem twaelff halve golde realen tot een gra»tuiteyt schonkt." Ook gaf hij in dat jaar eene instructie aan zijnen hofmeester Henrick van Gaelen, waarin men leest: »sal oic die hoofmeister een scherp toeversicht dra»ghen, dat niemant van sijn Gen. famillie over taeffel oft »elders van de saecken der religion und gelove aangaende »en disputere, noch oick eenighe verboden boecken bij »sich halden. Ende indien hij jemanden contrarie doende »bevinde, sal hij sulcx terstont adverteren, want sijn Gen. »geensins gemeint tselvige in sijn Gen. gebied, veel weini»ger in sijn Gen. huys en familie te leyden." Ja, nog in den aanvang van het volgende jaar (1564) liet hij »betaelen »aen handen van mijnheer den provinciael der predicker»oirdens, residerende binnen Utrecht, Godefridus van »Mierlo, *f* 200 voor een gratuiteyt voer hem en sijn con»vent, voer dat hij die geheele voirleden vasten te Culemb. »dagelicx twoordt Goidts gepredigt en noch eenighe andere »diensten sijne Genade gedaen en bewesen mocht hebben." Het was echter in dat zelfde jaar, dat hij de Roomsche Kerk verliet. Volgens sommigen zou het snoode levensgedrag der kanoniken en der overige geestelijken in Culemborg, »die met een' schrikkelijken haat tegen elkander waren in»genomen en zelfs in de heiligdommen vochten, die brassers »en zuipers waren, wier dik gezopene en verhitte basten »alle dartelheid pleegden; die met een uiterlijken schijn van »godsdienstigheid in hoererij en met bijzitten leefden en »alle vuiligheid pleegden", den graaf tot afval bewogen hebben. Hij konde niet gelooven, dat die menschen de

Digitized by Google

» waarheid leerden, die zich zoo goddeloos gedroegen." Anderen meenen, dat zijne eerste gemalin Elisabeth, gravin van Mandersheit, Blankenheim, ter Sleiden, dochter van graaf Frans en van Anna, gravin van IJzenburg, vrouw tot Berris en Biberich, die de luthersche leer beleed (19), oorzaak zijner verandering geweest is. Welke zijne beweegredenen mogen geweest zijn, hij volgde het voorbeeld van zijn' bloedverwant Johan van Pallant, heer van Keppel en Voorst, die zich reeds in 1560 als een der warmste en onverschrokkenste belijders en voorstanders der Hervorming had doen kennen (20), en was een der eerste edelen, die zich onder de aanhangers der nieuwe leer schaarden: en toen zijn boezemvriend Willem van Nassau nog aan Rome verbonden was, had hij reeds de Nederlandsche geloofsbelijdenis onderteekend (21), liet hij reeds het zuivere Evangelie in zijne staten prediken en nam hij voortvlugtige belijders en leeraars in zijne bescherming. Men heeft gevraagd, of hij de gevoelens van Luther of die van Calvijn was toegedaan: de bisschop van Roermonde schreef, dat hij eerst een Lutheraan, later een Calvinist werd (22), een gevoelen, dat men nog onlangs getracht heeft te verdedigen (23); wij hebben, noch in de uitgegevene, noch in de onuitgegevene bronnen, die wij mogten raadplegen, eenig bewijs daarvoor gevonden; zéker is het, dat hij zijne onderteekening der gemelde belijdenis nimmer heeft herroepen, en dat hij als een getrouw aanhanger der hervormde leer is gestorven. Zijn overgang tot de laatste maakte veel opzien, en het blijkt, dat de landvoogdes en de hooge geestelijkheid pogingen in het werk gesteld hebben, om hem tot eene herroeping te bewegen, doch de eerste werd weldra zoo overtuigd van zijne gehechtheid aan de nieuwe leer, dat zij den pauselijken nuntius afraadde, om hem eenen brief van Zijne Heiligheid, waarin hij werd aangespoord, om de zijde der ketteren te verlaten en in den schoot der zaligmakende Kerk weder te keeren, te overhandigen, wijl zij vreesde, dat hij denzelven schrikkelijk zou mishandelen (24).

Digitized by Google

HOOFDSTUK III.

MARGARETHA VAN PARMA. ONLUSTEN IN DE NEDERLANDEN. CULEMBORG KIEST DE PARTIJ DER MISNOEGDE EDELEN. RIJKSDAG TE FRANKFORT. EEDGENOOTSCHAP IN 1563.

Wanneer keizer Karel V, die gewoonlijk in Duitschland zijn verblijf hield, Spanje wilde bezoeken, nam hij niet zelden de reis over zijne Nederlanden, waar hem dan eene vloot wachtte, om hem naar zijn koningrijk over te brengen: en keerde hij uit Spanje terug, dan scheepte hij zich naar eene onzer vaderlandsche zeehavens in, om van daar naar zijne Duitsche staten te vertrekken. Ook in September van het jaar 1521 zagen onze vaderen den beminden vorst in hun midden. Hij had het oproerige Castilië, na eene junta van regentschap, met den kardinaal van Tortosa aan het hoofd, ingesteld te hebben, verlaten; zijnen koninklijken broeder van Engeland bezocht, en wilde nu in de Nederlanden den tijd der krooning, die in de maand October te Aken moest plaats grijpen, afwachten.

Tegen zijne gewoonte, doorreisde de keizer thans zijne provinciën niet, maar bleef veertien dagen (1), ja, volgens sommigen wel zes weken (2), te Audenaarde op het *Borgoensch kasteel*, in het gezelschap van den gouverneur Antonis van Lalaing en Elisabeth van Culemborg vertoeven, in schijn, om van de vele staatszorgen, die hem, vooral sedert zijn hoofd den last van twee kroonen moest torschen, drukten, uit te rusten, maar in waarheid, om den omgang van Johanna van der Gheenst, Elisabeth's bekoor-

Digitized by Google

lijke staatsjuffer, te kunnen genieten. Deze Johanna was echter niet, gelijk vroegere en latere geschiedschrijvers melden, de eenige dochter van den edelen Jan van Gest en van Maria Coquambe, die, naauwelijks den ouderdom van vijf jaren bereikt hebbende, hare ouders door de pest zag wegrukken en sedert door Lalaing en zijne gade tot kind zoude zijn aangenomen (3); maar een der kinderen van Gilles van der Gheenst en van Johanna van der Coye; eene maagd van uitstekende schoonheid en als staats- of kamerjonkvrouw bij de gouvernante van Audenaarde geplaatst. Volgens de legende, hadden verscheidene edelen en onder deze Theodorus van Gel, een jongeling van aanzienlijken huize, te vergeefs naar hare hand gedongen, en zij het voornemen opgevat, om in een klooster hare ouders, die zij vroeg verloren had en die zij niet vergeten kon, te gaan beweenen, toen de keizer haar op een bal, door den graaf en de gravin van Hoogstraten ter zijner eer gegeven, ontmoette en door zijne edellieden in een naburig vertrek liet lokken, waar hij het onschuldige, zestienjarige meisje aan zijne woeste begeerten opofferde.

Toen hij zich in de maand Junij van het volgende jaar aan het hof van Hendrik VIII (4) bevond, of op de schoone te Arnemuide uitgeruste vloot, onder bevel van den Spaanschen admiraal, naar Spanje stevende (5), *gelach Janneke van de bastaerde dochter van Carlo den Vijfste t' Audenaerde, binnen Pamele, op het Spey, en wierd daer Christen gemaeckt* (6) — en deze dochter was Margaretha van Parma, natuurlijke zuster van Philips II.

Meer dan drie eeuwen had het verdere lot van Johanna van der Gheenst in het duister gelegen, toen een Belgisch geleerde ontdekte, dat zij later met den bailjuw Jan van den Dijcke gehuwd is en hare bloedverwanten in 1561 door armoede genoodzaakt werden, om de ondersteuning der landvoogdes in te roepen. — Haar kind werd aan de zorg van 's keizers moei, Margaretha, dochter van Maximiliaan en van Maria van Bourgondië, weduwe van Philibert van Savoye (7), en, toen deze (1530) gestorven was, aan die

Digitized by Google

zijner zuster Maria, koningin van Hongarije (8), toevertrouwd. Aan deze beminnelijke, geestige en verdraagzame vrouw hechtte het zich met innige liefde. Zij was het voorbeeld, naar hetwelk het zich trachtte te vormen. Gelijk zij, schepte het vermaak in mannelijke oefeningen, beminde het hartstogtelijk de jagt, ja het poogde zelfs den gang en de houding harer tante na te bootsen, ook bleef het geen vreemdelinge in het rijk van kunsten en wetenschappen.

Toen Margaretha den ouderdom van tien of elf jaren bereikt had, schonk haar vader hare hand, tot onderpand zijner verzoening met Clemens VII, aan Alexander de Medicis, eersten groothertog van Toskanen (9), en toen deze, in het eerste jaar van zijnen echt, door een' zijner neven vermoord was, werd zij, voor de tweedemaal als een offer der staatkunde, aan Octavio Farnese, neef of kleinzoon van Paulus III, geschonken. Door dubbele banden (ook Alexander was een pauselijke telg) aan den Stoel van Rome verbonden, door Ignatius de Loyola als biechtvader en gewetensleider bestierd, kon het niet anders, of zij moest eene vrouw worden, die zich, zoo als hare tijdgenooten melden, geheel aan de belangen van Rome toeheiligde, met hare leer dweepte, in fanatisme Philips evenaarde, en, niet minder dan hij, onder schijn van vroomheid eene onmatige heerschzucht verbergde. Overigens gewaagde men van haren moed en hare standvastigheid. Benivoglio noemde haar *goedertieren*, *spraakzaam*, *bezadigd* (10); Hooft, *gevoeghlyk* en *bescheiden* (11); van der Vynckt, *verstandig* en *weldadig* (12); Bilderdijk, *schrander* (13). Ook had zij in voorkomen en manieren een mannelijk karakter en was zij van alle vrouwelijke bevalligheid ontbloot. Zonderling, dat Pontus Heuterus haar eene vrouw van uitnemende schoonheid noemde, hetgeen door alle afbeeldingen, die wij van haar bezitten, gelogenstraft wordt. Aan deze vrouw droeg Philips, in weerwil van het verlangen der Nederlanders om Oranje of Egmond of Christina van Lombardije tot die waardigheid

Digitized by Google

verheven te zien, de landvoogdij der Nederlanden op. Hij wist, dat handhaving van het koninklijk gezag en van het katholijk geloof ook hare leuze was. Daarenboven »kon haar man", volgens HOOFT (14), »in Italien gezeeten een »gyzelaar haarer getrouwheit strekken, wyl zyn hertogdom »door 's konings Italiaansche staaten omringd werd." Ook zou zij haren zoon, den later zoo vermaarden Alexander Farnese, naar het Spaansche hof hebben gezonden, »onder »voorwendsel van aldaar opgevoed te worden; maar inder»daad als een borg van die blinde gehoorzaamheid, waarbij »zij zich verbond, in het bewind der landschappen 's konings »bevelen te volgen" (15).

Het was echter een zware last, die op hare schouderen rustte, »'t was conste 't roer van 't schip van staete wel te »regieren"; schoon zij ook in het vaderland van Machiavel gevormd was en geregeerd had. De Nederlandsche natie toch was geen gewone; zij was het *minnekynd en de lyeffste van Burgundia ende Austria*, gelijk de Rederijkers zongen; trotsch op hare, door handel en nijverheid verworvene schatten, ijverzuchtig, verzot op hare vrijheden, aan ongedwongene gehoorzaamheid gewoon, bij den geringsten tegenstand in oproer; eene natie, die de heerschzucht der magtige Bourgondische vorsten, nooit straffeloos door Frankrijk beleedigd, »wier grootheid, wanende 't recht ont»wassen, het verdroot een regiering op voorwaerden te voe»ren", binnen de grenzen had weten te houden; door Karel V, den overtreder der, in Spanje en Duitschland zoo lang voor onschendbaar gehouden, regten des volks, ontzien; eene natie, bij welke de oude, overgeërfde haat en afkeer van Spanje niet gedempt, maar sedert kort sterker dan te voren ontgloeid was; reeds wars van den koulden, achterdochtigen, trotschen, ernstigen, heerschzuchtigen Philips, »dien man enkel voor de Spaajaarden geschikt, »gelijk zij voor hem"; eene natie omringd door volkeren in beroerte of gisting uit ketterij gesproten, zelve door haar aangestoken, gereed om zich tegen 's konings ontijdige, geweldige en gevaarlijke middelen, om het paausdom op on-

Digitized by Google

wrikbare palen te vestigen, hardnekkig te verzetten en geen schendige aanranding harer privilegiën te gedoogen.

Naauwelijks was zij ten zetel verheven en Philips tot zijne Spanjaarden wedergekeerd, of zij zag het onweder reeds naderen, dat eerlang schrikkelijk over Nederland zou uitbarsten en het voor de kroon van Spanje onherstelbaar doen verloren gaan. Aan alle zijden vernam zij het dof gemompel der ontevredenheid, of de niet versmoorde kreet van verontwaardiging en spijt. Van de Fransche grenzen kwam een klaagstem tot haar, over de aldaar ingekwartierde en gekantonneerde Spaansche soldaten, die, opgeblazen door hunnen laatsten voorspoed, naar welgevallen in hunne kwartieren leefden, het volk onbarmhartig verdrukten, plunderden en brandschatten, en toen zij, op haar bevel, naar Zeeland waren overgeplaatst, staakten de werklieden den arbeid aan de dijken en dreigden geheel Zeeland te zullen laten overstroomen en met hen omkomen, zoo hunne provincie niet van dien geessel verlost werd. Ook in de vergaderingen der staten morde men over het vreemd krijgsvolk, dat tegen 's konings belofte in het land bleef, dreigde men, niet langer in hun onderhoud te zullen voorzien, en klaagde men, dat geene nationale maar vreemde troepen tot bewaring der binnenlandsche steden werden gebruikt en dat er vreemdelingen in den raad van state zaten. Vele steden weigerden de scherpe plakaten tegen Anabaptisten en Lutheranen te handhaven, wijl een groot deel harer poorters tot die sekten behoorden. De regters waren verbitterd, wijl hunne vierscharen, tegen de privilegiën, werden voorbijgegaan. De raad van Braband stelde zich openlijk tegen de Spaansche inquisitie (16), wier invoering den koning zoo naauw aan het hart lag, en die hij, in zijne hoedanigheid van katholijk koning, als een punt van eer beschouwde. De hooge en lage geestelijken, de staten van alle provinciën, verzetten zich tegen de nieuwe bisdommen, eene vreemde ongehoorde nieuwigheid, waardoor de oude fundatiën vervreemd, de landen van hunne gewoonlijke abdijen beroofd, de goederen der kloos-

Digitized by Google

ters anderen gegund, de rijke uitdeelingen aan de armen gestaakt werden (17). »De eedelen, gewoon de vorsten »naast aan 't hart te leggen en met de blaakenste straalen »der jonste bescheenen te worden, zaaghen zich verschoo- »ven en vreemdelinghen in 't bezit van den koningh. Dit »drukte te meer, vermits de voorspoedt ingevoerd had, dat »het heerlik leven in verquisting bestond en de dwaasheid »aan de meeste hoop daar af een manier gemaakt had, »die ook vroede verrukte (18). Hunne ambitie, nyd en »armoede werden getergd, om de regering zoo te reforme- »ren, dat hunne conditie mogt werden verbetert" (19). Die in den raad van state, den geheimen raad en dien der geldmiddelen zaten waren ontevreden, »omdat elk hunner »gebonden was aan eighene berichtspunten en plat ver- »bodt, om zich met het werk van anderen te moeyen." »Dit hadt de naam, dat het om verwarring te weeren was, »maar diende inderdaad om de grooten bij den duim te »houden" (20). Oranje, Hoorn, Egmond en Hoogstraten leefden openlijk in vijandschap met Granvelle, die alleen door de landvoogdes geraadpleegd en gehoorzaamd werd, alleen het ministerie waarnam en den sleutel van het geheim van Spanje had. Wel zaten zij in den staatsraad; maar deze werd slechts welstaanshalve geraadpleegd. De *consulta*, waarin Granvelle voorzat, regeerde alleen. De landvoogdes was »noch aan 't vergaaderen van den raadt, »noch aan de meerderheit van stemmen verplicht, doch »wel om Granvelle's goeddunken op alles te hooren" (21).

Ondertusschen leefde Floris van Pallant, gelijk het eenen edelman van zijnen rang betaamde, op zijne goederen of in de residentie der hertogin. De koning had hem echter, hetzij wegens zijne jeugd of wel om zijne bekende vriendschap met Oranje en Egmond, vijanden van den al bestierenden Granvelle, en zijne verwantschap aan Lalaing en Hoorn, noch in den raad, noch in eenig bewind geplaatst, noch met een eerambt aan het hof of eene waardigheid bij het krijgsvolk begunstigd. Wij zien hem dan ook in het begin der beroerte geen deel aan de openlijke staatsgebeur-

Digitized by Google

tenissen nemen; maar zich aan het bestier zijner onderdanen en de genoegens der hofstad wijden. Hij was echter verre van onverschillig voor de omstandigheden, waarin het vaderland zich bevond, en den hoon, die zijnen vrienden werd aangedaan, en zal een' hevigen strijd gestreden hebben. Aan de eene zijde toch wachtten hem eer en magt en vorsten-gunst, en de vriendschap van Arras, aan wien hij, volgens zijn eigen schrijven, groote verpligting had; aan de andere, verguizing, vervolging, ballingschap, armoede en ellende. Zijne liefde voor regt en geregtigheid zegevierde: »hij wilde liever alles opzetten, dan de tyranny over syne »jammerlycke landgenooten vervorderen." Van dien oogenblik brak hij met Margaretha en Granvelle, en sloot hij zich nog inniger aan Oranje, »zoodat zijne geschiedenis in »die van Neêrlands redder werd ingeweven." Die zegepraal was niet die der jeugdige ligtzinnigheid, maar die van mannelijk en ernstig beraad. Hij koos de partij der edelen uit overtuiging: »langzamerhand waren zijne oogen geopend »voor de waarheid, en naarmate hij verlicht werd, was »zijne verontwaardiging en geregte toorn geklommen. Eerst »moest hij den jammerlijken druk zien, voor hij verdruk»ten kon helpen: en toen God hem daaraf een volkomen »gezigt gegeven had, werd ook hij verdrukt, opdat zijn »geloof mogte beproefd worden." En met Christelijke blijdschap lezen wij sedert van »zijne oprechte liefde, so »hij droech tegens die waere gereformeerde religie, die »vrijheit des vaderlants ende den persoon van prins Wil»lem van Orangien, wiens godsalige practijcken ende ge»luckige voetstappen hij gewaecht heeft te volgen" (22); hooren wij als uit zijnen mond, »dat hij niet heeft aen»gesien sijne vrienden ende verwanten — noch sijne goe»deren — noch sijne alliantien — noch sijne plaijsieren — »noch alle andere consideratien, die den persoon van »oordeel soude meugen bewegen en onmoedich maken — »noch de onsekere uytkomste van so glorieus voornemen »ende het perijckel om te verliesen eer, goedt ende le»ven" (23).

Digitized by Google

Voor het eerst lezen wij zijnen naam, als dien van een' deelgenoot in de bestaande onlusten, in de geschiedenis van het jaar 1562. Er zou in slagtmaand van dat jaar een rijksdag te Frankfort gehouden worden, tot verkiezing van een' Roomsch koning. De landvoogdes, eerst van meening zelve die vergadering bij te wonen, maar door de beroeringen in de aan haar gezag onderworpene gewesten terug gehouden, zond Antonie van Stralen en Willem Maartensz. van Antwerpen en, op raad van Granvelle, den hertog van Aarschot, in hare plaats. De keus van dezen laatste stiet Oranje, die zich met dat gezantschap gevleid had, geweldig tegen de borst. Hij bevroedde ligtelijk de reden, waarom niet hij voor de rijksvergadering verschijnen mogt, en begaf zich, in weerwil van Margaretha en Granvelle, met Egmond, Hoorn, Van den Berg, Lalaing, Brederode en Culemborg, allen zijne partij toegedaan, naar Frankfort. Daar spraken zij voor de vergaderde rijksvorsten met vrijmoedigheid over 's lands belangen en de onmatige heerschzucht des kardinaals; gaven opening van den kommerlijken toestand der Nederlanden, die, meenden zij, met geheelen ondergang bedreigd werden; klaagden over de invoering van bisdommen en inquisitie; hielden aan om vrijheid van godsdienst en riepen de hulp van het keizerrijk in. Eenige rijksvorsten, die in troebel water wenschten te visschen, ondersteunden hun verzoek; men deed goede beloften, gaf goede woorden; maar werkelijken bijstand ontvingen zij niet, en ontevreden keerden de edelen naar Brussel terug en sloegen daar de handen in een, om zich van hunnen gemeenen vijand te ontslaan. Deze had zich echter, noch door openlijke schimp en spot, noch door de dreigende houding van adel en burgerij, noch door de hem aangedane beleediging der staten, toen zij in zijne tegenwoordigheid niet vergaderen wilden, noch door den raad zijner vrienden, laten bewegen, om zijne heerschzucht te matigen. Hij ging voort, met gunsten, ambten en kerkelijke voordeelen aan zijne verwanten en gunstelingen te schenken; de edelen bij den koning in verdenking te bren-

Digitized by Google

gen; bij de hertogin en in den raad van state tegen te werken; tot ergernis van stad en hof met het bezit van het vertrouwen zijns meesters te pralen; ongenaakbaar voor de minderen te blijven en de grooten op allerlei wijze te beleedigen. Te vergeefs drongen deze bij de hertogin, bij den koning zelven, aan, om bevrijding van dat priesterlijk juk. Margaretha was, schoon geneigd om hun te believen, te zwak, en Philips bleef doof voor hunne beschuldigingen of schoof de zaak op de lange baan. Eindelijk weigerden Oranje, Egmond en Hoorn, verder de raadsvergaderingen bij te wonen en zweerden, met Hoogstraten, Megen, Bergen, Montigny, Brederode en Pallant (24) en vele anderen, wier namen de geschiedenis verzwijgt, niet te zullen rusten, voor Granvelle van het hoog bestuur entslagen en hem het land ontzegd was. Magtig door eendragt, zagen zij welhaast hunnen wensch vervuld en Granvelle het tooneel, waarop hij sedert 's konings vertrek zulk eene vernederende rol had gespeeld, verlaten. »De kardinaal (schrijft »BENTIVOGLIO) ziende, dat hij zo verre gebracht was, dat hij »in dit gewest den koning niet meer met vrucht kon dienen »en dat hij van de lagen tegen zijn leven zelf niet verze»kert was, werd eindelijk bewogen van den koning zelf te »verzoeken, dewelke eenigen tijd tusschen de noodzake»lijkheid van hetzelve toe te staan en de gerechtigheid om »zulks te weigeren, gewikkeld hebbende, ten leste besloot »dit aan hem toe te staan" (25).

In den laatsten tijd van Granvelle's bewind was Van Pallant zeldzaam te Brussel; ook na diens vertrek zag men hem niet dikwerf aldaar in zijn hof; liever hield hij, gelijk de meeste edelen, die weinig met de steeds aan staatszaken denkende en ernstige vorstin verkuist waren, zijn verblijf op zijne goederen. Nu ontmoeten wij hem te Culemborg op zijn slot, in het midden zijner raden; dan elders, een klein leger verzamelende tot hulp van zijnen leenheer, den bisschop van Munster (26). Soms was hij met een aanzienlijk gezelschap naar Witthem (27), Biberich, Munster, Palstercamp (28), Gulickerland (29), Aken, of naar

Digitized by Google

elders op reis. Werden er in Duitschland of in de Nederlanden feesten gegeven, Floris was er op tegenwoordig, en overal werd van zijne nederigheid, vriendelijkheid en mildheid gesproken (30). Rigtte men op ouden trant tournooi-spelen aan, Floris nam er op ridderlijke wijze gewapend deel aan. Lang onthield hij zich te Keulen en te Gehmen, waar zijne zusters met Johan Walraet, baanderheer van Merode, heer van Petershem, Perwijs en Duffel (31), en met Graaf Joost van Schouwenburg (32) in den echt traden. Ook Estaires (33) en Trazignies (34) zagen hem binnen hunne muren, en Willem van Oranje (35) en de heer van Ligny (36) aan hunnen bruiloftsdisch. In 1563 en 1564 vertoefde hij te Berris en Biberich, waar zijn huwelijk met Elisabeth van Manderscheit op buitengewoon prachtige wijze gevierd werd (37). Eerst in September 1565 vertrok hij met zijne gade naar Culemborg, waar zij plegtig door de burgerij werden ingehaald (38) maar slechts een' zeer korten tijd doorbragten.

Digitized by Google

HOOFDSTUK IV.

SMEEKSCHRIFT DER EDELEN.

Granvelle had Nederland verlaten, en elk burger, die het wèl met het vaderland meende, juichte over de verlossing van een' man, dien hij niet vergeten konde, dat eenmaal den koning durfde aanraden, om zich van den plegtigen eed van 's lands voorregten te zullen handhaven, bij de aanvaarding der regering herhaaldelijk afgelegd, door den paus te laten ontslaan. De straten weêrgalmden van het gezang:

» Den edelen heer van Bredero soet,
» Item den graef van Nassau, dat edel bloet,
» Seer ingenieus,
» Den grave van Culenborgh, metter spoed,
» Vive, vive le geus!
» Deze hebben ons verlost van den cardinael,
» En van de kettermeesters in 't generael,
» Van den bisschop, seer pompeus,
» Dus roepen wij altemael
» Vive, vive le geus!"

Men begon wederom adem te halen. De geloofsdwang verslapte, de hooge raad en de hoven verleenden gunsten en vergiffenis, de magistraten loken de oogen voor de dagelijks toenemende »stoutheid der predikanten en van het »volk." Hier en daar liet men toe, hetgeen onder Alva, door verbanning, verbeurd verklaring van goederen, zoo niet door iets ergers, zou geboet worden.

Digitized by Google

»*Les seigneurs devinrent tout-puissants et la gouvernante elle-même anticardinaliste*" (1). Oranje, Egmond en Hoorn, die vurige voorstanders van conscientie-vrijheid, die ijverige tegenstanders van alle misbruiken in 't burgerlijk bestier, hernamen hunne plaats in den raad van state en stegen dag aan dag in het vertrouwen en de gunst der landvoogdes; dag en nacht arbeidden zij, »opdat zy toch »niet 't gemis van Granvelle en al de weereldt de beeternis »gevoelen moghte" (2). Met de leden van den geheimen raad en van dien der geldmiddelen hielden zij goede verstandhouding. De gemagtigden der staten en steden bejegenden zij vriendelijk, ontvingen ze aan hunnen disch en deelden hun, in het midden der vreugde, in vertrouwelijken kout, hunne gedachten mede, over de toeneming der ketterij, die zij door vuur en zwaard onuitroeibaar achtten; over de noodzakelijkheid der zedeverbetering der geestelijkheid, het onderwijs van het volk, de afschaffing, of »verzoeting", »der »plakaten en het toestaan van vryheid van gewisse binnens »huis, en zonder openbaare erghernis te geeven"; of hieven klagten aan, over de mishandeling der geldmiddelen en de slordige regtspleging. Ook de hertogin erkende, dat, »waar »men oogen wendde, de teekenen eener gevaarlyke en by»kans vertwyfelde krankheid der gemeene zaak vernoomen »werd, en dat er niet een lid van den staat was, of het »had zijn deel lydens aan deze ontsteltenis" (3). »'T ge»recht en 't bedienen deszelven (zeide zij tot den raad van state), het heeft zoo groot een afbrek geleeden aan de eer»biedenis, verdient van zoo heyligh een dink, als een deel »der amptluiden zich schynen wyde te vergheeten in hun »beroep. De schatkaamer is uitgeput, de koninglyke erf»goederen en inkoomsten zijn verkoft oft verzet en niet »altoos in voorraadt teeghens een' meenighte van schulden, »zoo hoogh loopende, dat ze ons aan de keel koomen en »dreyghen te verstikken. Maar booven al vind ik geen »redding aan de verwarring, waarin wij gesleept worden, »door 't aangroeyen des oovergeloofs en der ketteryen, die »zulx d'ooverhandt neemen, dat, zonder veirdighe tee-

Digitized by Google

»ghenweer, onmooghelyk is, het hooft van den godsdienst, »booven en 't roer der regeeringe in dwang te houden." Dus sprak zij en stelde den raadsheeren voor, of het niet raadzaam was, Zijne Majesteit, door brieven of een gezantschap, van dit alles te verwittigen. De meesten helden tot het laatste over, en Egmond, de held van St. Quentin en Grevelingen, een ijverig roomschgezinde, »uitmuntende in de gaaven (4), tot het beleidt der zaake vereischt", vertrok den 1 Januarij 1565, door eene menigte edellieden tot Kamerijk (5) vergezeld, naar Spanje, om opheffing der inquisitie, afschaffing, ten minste verzachting der strenge plakaten, kon het, vrijheid van godsdienst, vermindering van 't gezag des geheimen raads, vermeerdering van den invloed van den raad van state, te verwerven. Brederode, Mansfelt, Van Pallant, Noircarmes, De Lalaing en De Salm de Warlusel achtten de reis niet zonder gevaar en verbonden zich bij geschrifte, zoo hem iets op zijne heen- of weer-reis mogt overkomen, zulks aan den kardinaal te zullen wreken (6).

De spanning was, gedurende Egmonds afwezigheid, algemeen. Men gevoelde al het beslissende van den stap, die nu gedaan werd: »of droefheijd ende ghewelt en bit»tere teugen uit den beker des verdriets, ofte blijtscap, se»gen ende welstand," zou in de toekomst gesmaakt worden. — Egmond kwam terug en »de vreughdesanck ver»wandelde in lamentatien." Wel was hij minzaam ontvangen; wel zond de koning een merkelijke geldsom, om de lasten der Nederlanden te verligten; wel gaf hij bevel, om de misbruiken en de regtspleging te verbeteren; maar liever wilde hij duizend levens, zoo hij ze had, verliezen, dan eenige verandering in de godsdienst gedoogen. Ook achtte hij het noodig, eenige bisschoppen, godgeleerden en raadsheeren, onder voorgeven van over het invoeren der statuten der kerkvergadering van Trente te raadplegen, in den raad van state te ontbieden, en met hen te raadplegen, over de beste middelen, om het volk van goed onderwijs te voorzien en voor verleiding te bewaren, en of

Digitized by Google

er ook eenige andere straffen op de ketterij, die vooral niet ongestraft mogt blijven, konden worden ingevoerd, waardoor de vermetelheid der ketteren betoomd en hun tegelijk de eere ontnomen werd, die zij meenden te behalen, met tot het uiterste toe volstandig te blijven. — 's Konings bevelen moesten gehoorzaamd worden. Negen der vermaardste en geleerdste mannen, onder welke de bisschoppen van Atrecht, IJperen en Namen, die de Trentsche vergadering hadden bijgewoond, verschenen in den raad van state en oordeelden, dat de dienst van God en de welstand des vaderlands geen verandering van belang in de plakaten op 't stuk van godsdienst gedoogden; dat men de ketters door zachtheid niet kon winnen, maar wel, door zich moedig tegen hen te verzetten. Voor het onderwijs des volks, de zedenbetering der kerkelijken en 't bestier der scholen, was, meenden zij, door de kerkvergadering van Trente genoegzaam gezorgd. Dit oordeel stiet vele raadsheeren tegen de borst, ook Margaretha vond het te streng; maar den koning was het aangenaam, en nu werd, op zijn' last, door de landvoogdes alomme de aanneming der besluiten van de Trentsche kerkvergadering, de invoering der inquisitie, de strengste handhaving der plakaten, bevolen. De ketterij moest te vuur en te zwaard vervolgd, geen stroomen bloeds ontzien worden, om ze uit te roeijen en te verdelgen. »Een oorlogsverklaring (schreef een later geschiedvorscher) had geen sterkeren indruk kunnen maken op de »gemoederen, dan dit bevel. Er was een algemeen beklag »en misnoegen onder 't volk. — Het is niet uit te drukken, »hoe zeer hunne gemoederen ontsteld werden: en de ver»baasdheid, die er, in 't algemeen, het geheele land door »was, was niet anders, dan als of een magtig vijand gereed »stond, om in het land te vallen en de ingezetenen van »hunne vrijheid te berooven." »Als toen" schreef HOOFT (7) »verschiep zich de smook in vlam en steegh de brandt der »beroerte booven alle daaken, 't gekrys ten hemel." De voorspelling van Willem van Oranje, dat er welhaast een

Digitized by Google

ongemeen treurspel zoude gespeeld worden, was hare vervulling nabij (8)!

Edelen, burgers, staten en steden lieten de landvoogdes geen rust met klagten en vertoogen. Te Kamerrijk kantten zich de geestelijken tegen de afkondiging der Trentsche besluiten. Te Mechelen bleef zij steken. De geestelijken te Utrecht wilden zich liever door de ketterij laten bederven, dan door de ware kerk, die in de besluiten van het concilie sprak, laten verbeteren. Eenige stadhouders, als Oranje, de markgraaf van Bergen, de graven van Mansfelt en van Meghen, de baron De Montigny, verklaarden bij monde en geschrifte, dat zij noch den wil noch de middelen hadden, om de plakaten in derzelver gestrengheid uit te voeren of de hand te leenen aan de inquisitie, en verzochten, indien men daar bij mogt volharden, hun verlof. De staten van Vlaanderen, Vriesland en van andere provinciën weigerden de inquisitie te ontvangen. Leuven, Brussel, Antwerpen, 's Hertogenbosch en andere steden eischten de intrekking der plakaten en wilden de uitvoering er van niet gehengen. Oranje, Hoorn, Culemborg en andere edelen verlieten het hof; de eerste onttrokken zich aan alle bewind. Inquisiteurs en andere kerkelijke regters klaagden, dat men hun geen ontzag toedroeg: sommige verzochten, van hunne ambten ontslagen te worden. Het regende smaad- en spotschriften tegen de inquisitie, 's konings plakaten, de aanhangers van den kardinaal. Te Brussel sneeuwden zij de landvoogdes op het lijf. Daar, te Antwerpen, Valenciennes en elders plakte men oproerige schriften aan, die de wethouders opriepen, om den meineedigen koning voor het kamergeregt te Spiers te doen dagvaarden. Men zeide onbeschroomd, dat de koning zich niet als een vorst, maar als een dwingeland, gedroeg, daar hij, onder voorwensel van geschonden godsdienst, sommigen met den dood, anderen met ballingschap dreigde, en allen met angst vervulde. »Men hoorde allerley laster met ys»lyke heevigheit, teeghens de regeering en 's koninx acht»baarheit uitslaan" (9). Het volk morde en werd zoo

Digitized by Google

beroerd, dat men voor een' algemeenen opstand vreesde. »Stedelingen en landlieden scholen zamen, spraken over »'s lands rampen en peinsden aan redmiddelen." Ook de edelen waren op dezelve bedacht. Zij zagen, dat alle pogingen, door den prins, de staten en de steden aangewend, vruchteloos waren; vreesden, dat het reeds ontstoken vuur hunne huizen, hoven en goederen binnen korten tijd zou aantasten en verbranden; hadden diep medelijden met het wanhopig gemeen, en om verdere onheilen voor te komen en zich te gelijk van hunnen liefdepligt omtrent den koning en de behoudenis zijner landen behoorlijk te kwijten, besloten zij tot een onderling verbond, »dat als een meesterstuk »van menschelijke wijsheid en doorzigtige staatkunde in »onze vaderlandsche geschiedenis zal blijven pronken, zoo »lang men prijs stelt op de edele vrijheid, hare getrouwe »voorstanders en heldhaftige beschermers" (10).

Het was op St. Andriesdag van het jaar 1565, dat omtrent twintig edelen, waarschijnlijk bij gelegenheid der bruiloftsplegtigheid van Alexander de Farnese, prins van Parma, te Brussel gekomen (11), zich aan het feestelijk gewoel onttrokken en in de *groote saal* van het hof van graaf Floris van Pallant bijeen kwamen, om met elkander over de belangen van godsdienst en vaderland te spreken. Nadat Franciscus Junius, predikant bij de Fransche gemeente te Antwerpen, een man van groot aanzien, ware geleerdheid, voorbeeldige deugd en zeldzame gematigdheid, voor hen gepredikt en gebeden had, besloten zij, na lang en ernstig beraad, een schriftelijk verbond aan te gaan, dat elk, die er deel aan nam, met eigenhandige onderteekening zou bekrachtigen. Ook beloofden zij plegtig, de verdelging der inquisitie, die zij strijdig achtten met alle goddelijke en menschelijke wetten, de vervolgingen en wreedheden der verwoedste dwingelanden onder de Heidenen te boven gaande, te bewerken; niets tot oneer van God en

Digitized by Google

tot vermindering van 's konings hoogheid en staten te ondernemen; dit verbond onverbrekelijk te houden, en elkander met goed en bloed bij te staan. Het is onzeker, of Van Pallant zelf bij de sluiting van dit verbond tegenwoordig was. Noch de remonstrantie, door Floris II in 1611 aan de staten-generaal overgegeven, noch de fragmenten van een eigenhandig geschreven opstel van denzelfden graaf, waarin hij, zich beroepende op de diensten door hem en zijn' vader aan den lande bewezen, vergoeding vraagt voor de daarbij geledene verliezen, geven de minste inlichting. Dat echter deze vergadering met zijne toestemming gehouden is, bevestigen de genoemde fragmenten dus: »Hij »(Floris I) heeft zich courageuselijck geresolveert, zonder »eenige ommesien, sich te verbinden met vele principale »edelen van dese landen, om te diffenderen die vrijheit »des lieven vaderlants."

Zeker was hij een der eerste onderteekenaars van het in zijn hof gesloten verbond, dat dagelijks meer deelgenooten verwierf, zoodat er, na verloop van weinige maanden, meer dan vier honderd edelen toe behoorden.

Wij ontmoeten hem ook in de vergadering, in lentemaand 1566 te Breda gehouden, waar de eedgenooten (12) een verzoekschrift door graaf Lodewijk van Nassau lieten ontwerpen en overeen kwamen, om het der landvoogdes aan te bieden, en op het kasteel van Hoogstraten, waar de wijze hoe, de plaats waar en de tijd wanneer dit verzoekschrift zou overhandigd worden, bepaald werd. Terwijl geheel Nederland, in gespannen verwachting, het oog naar Brussel gewend hield; de verslagenheid ten hove, bij het vernemen der uitgestrooide geruchten en der pogingen, die aangewend werden om het volk tot deelneming te verleiden, dagelijks toenam; kwamen den eersten en tweeden April van het onvergetelijke jaar 1566 eenige edelen, zonder de minste opschudding te verwekken, de hofstad binnen en namen in openbare herbergen, bij hunne vrienden, of in het ruime hof van Culemborg, hunnen intrek. Tegen den avond van den vol-

Digitized by Google

genden dag (3 April) volgde Hendrik van Brederode, »per»sonaadje van hooghen aanzien en achtbaarheid" (13), vergezeld door ongeveer 200 edelen, allen te paard en ongewapend, en kort daarna graaf Lodewijk van Nassau, die ook eenige eedgenooten in zijn gevolg had. Mansfelt, Hoorn, Brederode en Nassau (14) stegen aan de woning van Willem I, prins van Oranje, af en hielden daar hun verblijf. Allen vergaderden den 4 van lentemaand in de *groote saal* van het hof van Culemborg, welks eigenaar nog niet in hun midden was, en besloten den volgenden dag (15) gehoor bij Hare Hoogheid te verzoeken. Toen hun zulks, »tusschen twaelf ende een uyren des noens, opdat »het volck te meer verschoten soude sijn," vergund was, begaven zij zich, in statelijken optogt, naar de hertogin, die juist uit den raad was gekomen en zich met eenige heeren onderhield, of, volgens anderen, hen met den raad van state, de ridders der orde en de stadhouders der provinciën in statie opwachtte.

Nadat allen eerbiedig en in stilte de groote zaal waren binnen getreden en zich in een' kring hadden geschaard, naderde Brederode Hare Hoogheid, boog zijne eene knie ter aarde, hield in die gestalte eene roerende aanspraak en reikte haar het verzoekschrift om opheffing van bloedplakaten en inquisitie over (16). Margaretha nam het schijnbaar goedgunstig aan en beloofde den inhoud te zullen overwegen, waarna de edelen het paleis verlieten en naar het hof van Van Pallant terugkeerden. Den volgenden dag (6 April) werden zij, wederom in dit hof vergaderd, door de hertogin ten hove ontboden, om antwoord op hun smeekschrift te ontvangen (17). Even statig als den vorigen morgen, maar nu door Culemborg en Van den Berg vergezeld, verlieten zij hunne vergaderplaats en traden zij de groote hofzaal binnen, waar hun de hertogin het smeekschrift, met eene kantteekening, waarin zij hoop gaf dat de inquisitie zou ophouden en de plakaten gematigd worden, overhandigde (18). De edelen, in hunne gewone vergaderzaal wedergekeerd, gaven elkander hunne

Digitized by Google

ontevredenheid over dit dubbelzinnig antwoord te kennen en besloten, na dien en den volgenden dag beraadslaagd te hebben, nogmaals ten hove te gaan. Hare Hoogheid stond hun een derde gehoor toe, waarop zij, den 8 van grasmaand, even statig als de vorige keeren, ten hove verschenen. Nu voerde Eustache de Fiennes heer van Esguerdes het woord; dankte Hare Hoogheid voor »het spoedige be»scheid; klaagde echter over de onduidelijkheid en kort»heid der kantteekening; verzocht de opschorting van in»quisitie en plakaten tot dat Zijne Majesteit anders zou »besloten hebben, en bad, dat zij het gedrag der edelen »ten beste wilde duiden, alzoo het sproot uit zucht tot de »dienst van den koning en van Hare Hoogheid" (19). Deze rede mishaagde der hertogin; zij verzocht de edelen zich te verwijderen en, na kort beraad met hare raadsheeren, gaf zij hun het volgende antwoord: »Ik heb met deze »heeren overzien hetgeen gij mij voorgedragen hebt en »hoop zulke orde te stellen, zoo bij de inquisitie als bij de »overheden, dat er geen ongemak of ergernis ontstaan zal, »en zoo er iets voorkwam, zal het veel meer van uwen »kant komen. Daarom ziet toe, dat geen oproer of »ergernis onder u of onder de gemeente rijze, en ga »niet voort om door kennelijke treken het volk aan u te »trekken" (20).

Zoo sprak zij en liet de edelen onvoldaan. Het bleek nu, dat de landvoogdes hun gehouden gedrag afkeurde. Ten tweeden male zouden zij zich verwijderd hebben en, in de raadzaal wedergekeerd, bij monde van Fiennes Hare Hoogheid verzocht hebben, »in tegenwoordigheid der verga»derde raden te willen verklaren, dat zij deze hunne ver»gadering als ten beste en ten dienste van den koning »hield, met verzekering, dat geen hunner oorzaak tot mis»noegen zou geven, over de orde, die zij voortaan zouden »houden." De hertogin antwoordde koel, »dat zij dit ge»loofde." Nu vroeg men haar met ronde woorden af, »of »zij openlijk wilde verklaren, hoe zij, hetgeen zij in dezen »tot kwijting van hunnen pligt gedaan hadden, opnam?"

Digitized by Google

Het antwoord was, »dat zij zich het oordeel over het bedrijf »der edelen nog niet aanmatigde, maar dat de tijd en hun »gedrag dit genoegzaam zou openbaren," waarop de edelen ten hoogste misnoegd het hof verlieten.

Volgens sommigen gaf Van Pallant, na dit gehoor, aan de edelen in zijn hof een prachtig gastmaal, waarvan de geschiedschrijvers van vroegeren en lateren tijd uitvoerige berigten hebben geboekt. Onder den maaltijd zou Brederode aan zijnen gastheer en Van den Berg verhaald hebben, »dat hij en eenige andere edelen, bij het overleveren »van het verzoekschrift, den graaf Van Barlaymont, in de »fransche taal, tot de hertogin had hooren zeggen, dat zij, »die bij het zien van zoo vele heeren ontroerde, niet be»hoefde te vreezen voor een troep geuzen, of bedelaars, »een hoop slecht en gering volk, niet waardig dat zij er »veel acht op sloegen. Sommige gasten, alle goede en be»kende edellieden, van welke de meesten voor den graaf »Van Barlaymont niet behoefden te wijken, toonden zich »over deze verachtelijke woorden hoogst gebelgd. Ande»ren wilden zich aan dezelve niet storen en verachting met »verachting beantwoorden. Onder het drinken begonnen »zij in den naam van geus behagen te scheppen; ja, eenigen »kwamen er zelfs voor uit, dat zij wel geuzen wilden ge»noemd worden, als zij daardoor de verlorene vrijheid van »het vaderland maar mogten wederkrijgen. Die taal werd »toegejuicht, en lustig begon men op de gezondheid der »geuzen te drinken en te klinken, onder het geroep van »*vivent les gueux!* zoodat de geheele wijk van hun gejuich »weergalmde.

»Onder het drinken kwamen Oranje, Egmond en Hoorn, »die het middagmaal bij den graaf Van Mansfelt gehou»den hadden (21) en zich naar het hof begaven om den »raad bij te wonen, voorbij, en traden, het gejuich hoo»rende, en vernemende, dat de graaf Van Hoogstraten aan

Digitized by Google

»tafel was, de voorplaats op, om dien te roepen en mede »naar de vergadering te nemen. Naauwelijks hadden de »gasten hen in het oog, of zij ijlden hen te gemoet en »gaven hun met weinige woorden berigt van hetgeen er »voorgevallen was." Nu werden nog eenmaal, in tegenwoordigheid der beide heeren, de berkemeijers vol geschonken en onder het geroep *leve de koning! lang leven de geuzen!* geledigd. Hetgeen verder bij deze gelegenheid zou voorgevallen zijn is, deels te onwaarschijnlijk, deels te onbelangrijk, om hier medegedeeld te worden; of echter ook toen, gelijk sommigen beweren, het plan werd ontworpen tot het dragen van het aschgraauwe gewaad, de bedelaarsklap en het houten napje of kalebasje, laat ik in het midden. Zéker is het, dat de edelen, bij hun vertrek uit Brussel, gouden, zilveren en vergulde penningen, nog onder den naam van *geuskens* bekend, aan een' rooden sluijer om den hals, en, niet lang daarna, »oock den gemeynen man binnen Antwerpen en elders aan haer bonnetten en hoyen »een houten schotel met een cnoep en een houte flesche »droegen. Sommige (voegde de kronijkschrijver (22) er bij) »hebbender vuyt gedroncken op maeltijden, bruylofften, bancquetten, roepende alsame seer luyde: *vive le »gues.*"

Eenige bondgenooten bleven, na de overlevering van het smeekschrift, te Brussel, om het gedrag der landvoogdes van nabij gade te slaan en de broeders te verwittigen van hetgeen er aan het hof gebeurde. De overigen vertrokken naar hunne sloten. Brederode, Culemborg en Van den Berg verlieten den 10 April, met een gevolg van 150 ruiters, de hofstad. De eerste vertrok naar Antwerpen, waar hij voor eene talrijke menigte (STRADA gewaagt van meer dan 4000 burgers) (23), naar de herberg, waarin hij zijn' intrek genomen had, zamengevloeid, eene aanspraak hield, die met toejuiching gehoord werd. Pallant en Van den Berg togen naar Culemborg, waar de tegenwoordigheid van

Digitized by Google

den eersten vereischt werd, om de oneenigneden, tusschen roomschen en onroomschen ontstaan, uit den weg te ruimen. De Lutheranen, sedert 's graven huwelijk in aantal en stoutmoedigheid toegenomen, vol vertrouwen op zijne bekende gematigde denkwijze in het stuk van godsdienst, hadden de gasthuiskerk ter uitoefening van hunne eerdienst geëischt, die de Roomschen hun hardnekkig weigerden af te staan. Naauwelijks was de graaf teruggekeerd, of eenige der laatsten trokken, met Melchior van Culemborg aan hunne spits, naar het kasteel. In zijne tegenwoordigheid verschenen, zeide de drost, »dat het godde»loos opzet der ketteren hun ter oore was gekomen; »maar dat zij nooit zouden dulden, dat voor dezelve eenige »kerk tot pleging van dien kerkroofschen dienst zoude »geopend worden: ja, zoo veel zij konden, zouden zij het »met kracht van wapenen tegengaan en weeren." De graaf, door deze stoute taal, die de uitroepingen en bedreigingen van de oproerige menigte ondersteunden, hevig getroffen, antwoordde, op raad van twee zijner raadsheeren, op dat pas tegenwoordig, dat zij, hetgeen zij te zeggen hadden, in geschrift moesten stellen en inleveren. Hierop verwijderden zich de afgezondenen en leverden den 6 Mei daaraanvolgende een door een' ervaren Utrechtsch regtsgeleerde opgesteld en door 70 der voornaamste ingezetenen onderteekend geschrift in, dat kort daarop, buiten weten van den graaf, te Leuven het licht zag (24). Van Pallant oordeelde, dat de tijd nog niet dáár was, om zich openlijk voor de hervorming in zijne staten te verklaren, en den eisch der onroomschen te vervullen. Met smart zag hij de verbittering tusschen beide gezindten in hevigheid toenemen, maar toen de beleedigingen der Roomschen, in weerwil van zijne tegenwoordigheid, grover en grover werden, liet hij den 30 Julij een edikt afkondigen, waarbij, »op »verbeurtenisse ende pene van vier golden franse schilden »het beroepen, beschimpen, ofte eenigzins met woorden of »werken te injurieren ende te lasteren, aan geestelikken, »wereltlikken ofte van wat staet hij mogt sijn, ernstelik »verboden werd" (25).

Digitized by Google

HOOFDSTUK V.

VAN PALLANT TE ANTWERPEN, ST. TRUIJEN EN CULEMBORG.

Antwerpen was in het midden der 16e eeuw eene der rijkste en bevolktste steden van Europa; ja, »geheel Euro»pa had niet, dat met deze stad kon vergeleken worden" (1). Zij was in het bezit van den wereldhandel op de ruimste schaal. Op hare beurs, die tweemaal daags dikwerf vijf duizend kooplieden telde, werden in ééne maand meerdere en grootere zaken gedaan, dan te Venetië in haar bloeijendste tijdvak (2). Geen dag ging voorbij, of men zag er ten minste vijf honderd schepen met allerlei koopwaren beladen aan- en afzeilen, en jaarlijks werden er vijf honderd millioenen zilver omgezet. In den aanvang der Spaansche beroerten bevatte zij honderd duizend ingezetenen, behalve de schippers en bootsgezellen, die in de schepen vernachtten, en de vijftig duizend zielen, die de voorsteden bevolkten. In één jaar bezochten haar soms tweemaal honderd duizend vreemdelingen, en eens kwamen zich dertien honderd huisgezinnen uit Spanje in deze wereldstad nederzetten (3).

»Antwerpen (*luidde het volkslied*) playsant,
»Twelck is Europa's tempel,
»Van neringe triumphant,
»Haers gelijck is noyt gevonden
»Van koopmanschappen schoon,
»Wat wil men u vermonden,
»Het is der werelts kroon" (4).

Digitized by Google

Is het te verwonderen, dat aldaar kunsten en wetenschappen bloeiden (5), terwijl andere steden nog in den nacht der middeleeuwen gehuld waren; aldaar de ijzeren boeijen van bijgeloof begonnen af te vallen, toen men elders nog onder hare zwaarte zuchtte? In weerwil der keizerlijke plakaten en de gestrengheid der regenten in derzelver handhaving, schoon brandstapel en schavot den verloochenaar van Rome's kerkleer wachtten, ging de reformatie, onder Gods bestuur, aldaar stil haren gang; en toen de overigheid, wars van, onder voorwendsel van regt en geregtigheid, brave en stille burgers als oproermakers te vervolgen, in haren ijver begon te verslappen, werd de eerste gemeente binnen hare muren gesticht.

Onder bittere vervolgingen (want spoedig werd de regering, in weerwil van haar zelve, tot die uitersten gebragt) hield zij zich staande, en in het jaar 1566 was zij reeds zoo talrijk, dat zij vijf leeraars behoefde om haar te besturen (6). Het volk was, gelijk bijna overal waar het licht des Evangeliums doorbrak, de goede zaak toegedaan, en had zulks door het openbreken van den steen en het verlossen der gevangenen bewezen. Op deszelfs bescherming, maar bovenal op die des Allerhoogsten, vertrouwende, waagden het de Calvinisten, buiten de poorten godsdienstoefeningen te houden, ja verstoutten zich, tenzelfden dage dat zij bij scherpe plakaten verboden werden, in een wel ootmoedig, maar toch ernstig en krachtig smeekschrift, niet alleen vrijheid van godsdienst, maar ook eene geschikte plaats ter uitoefening hunner eerdienst of tot stichting van een bedehuis te verzoeken. De magistraat, verbaasd over hunne ongehoorde stoutheid en »voor angher beducht", verdubbelde zijne waakzaamheid; liet door de gansche stad huiszoeking doen, ten einde de vreemdelingen op te sporen; soldaten en andere zwarvers, die er zich in genesteld hadden, vertrokken; stelde dubbele wachten en schrijvers, om de namen der inkomenden op te teekenen, bij de poorten, en zond bode op bode naar de landvoogdes, met bede, om door hare tegenwoordigheid de klimmende stout-

Digitized by Google

moedigheid der geuzen te beteugelen. In deze ure van spanning kwamen Brederode, Lodewijk van Nassau, Van Pallant, met een groot gevolg van edelen en dienaren, allen in »minnebroers grau" gekleed, de stad binnen, namen hunnen intrek »in de Cammerstraat, in den roo»den leeuw," en »verteerden groot geld, met de geuzen en »Antwerpsche Calvinisten" (7). Hunne komst was niet toevallig. De hoofden en gezanten van het bond hadden haar, in eene vergadering, den 2 Julij te Lier (8) gehouden, besloten, en tevens den dag bepaald, waarop de reeds vroeger beraamde bijeenkomst te St. Truijen plaats zou hebben. Welhaast stroomde de burgerij naar hunne herberg, waar Brederode haar toesprak en aanbood, ze van de dwingelandij der inquisitie en plakaten te bevrijden (9). Door dit aanbod en de tegenwoordigheid van zoo veel edelen werden de gemoederen tot stoutmoedigheid opgewonden: »Het kostte wat het wilde, men zou het begonnen werk niet laten varen." Hooger en hooger klommen »murmuratie »en alteratie" (10), en met verachting van plakaten en bedreigingen, ijlde men naar de preek op het veld. Waarschijnlijk zou het hier bij niet gebleven zijn, toen »een »quad roep van ruyteren en voetknechten, die men des »nachts de vest in zou laten"; dat Aremberg met twaalf vendelen zou binnen trekken, om de vierschaar der inquisitie te spannen, dat Megens volk in de Kempen gereed was om aan te rukken (11), »de schrik in 't herte sloegh, »de knyen deed knakken en 't aangezight besterven." In allerijl greep men naar de wapenen. Sommigen hingen lantarenen voor de deur, anderen bleven waken, vele kooplieden maakten zich gereed om te vertrekken, ja, volgens de kronijk van die dagen, »cregen sommige vrou»wen en meysjens door vervaertheyt misval ende stier»ven" (12). Brederode zelf was ongerust: »je ne veuls »(schreef hij aan Lodewijk van Nassau) delesser vous aver»tyr, que sommes icy à la guelle des lous [loups] an dan»gier que l'on nous coupe à toute heure la gorge, desorte »que dormons toute les nuys à lousquenest [lansquenet],

Digitized by Google

»avecq le mot du guet et les escoutes en corps, desorte »que atandons demeyn estre la proye de nos malveullans »comme le bruyct court par icy" (13). Van den schrik bekomen (want welhaast bleek de valschheid dezer gerucht-ten), waagde men het, onder een' hevigen regen, voor en na den noen, in grooter getal dan voorheen, maar nu met zinkroeren en zwijnsprieten gewapend, in den omtrek der stad ter preek te gaan. Eindelijk naderde Oranje, op last der landvoogdes, die zelve Brussel niet had willen verlaten, de stad; Brederode, Culemborg en de overige edelen reden hem tot »Roye op den Dries" (14) te gemoet, en onder het lossen van roeren en pistolen, en het gejubel der menigte »in zoo groot een aantal naar buiten gespat, »dat men zou gezworen hebben, dat de stad ledig geloopen »was", trok hij Antwerpen binnen, daar hem eene woeste menigte onder het onstuimig geschreeuw van »vivent les »gueux" ontving, schoon de prins met de hand stilzwijgen gebood »en het volk bij God bezwoer, in dit geroep voor »zich te zien, dat 't haar niet te leyder nog eens op en »brak." Culemborg bleef met de eedgenooten in de stad, nam deel aan een' plegtigen maaltijd, door de regering gegeven (15), en reed den volgenden morgen naar de plaats der bijeenkomst (16).

In het voormalige bisdom van Luik ligt eene oude stad, lang voor de meeste Noord-Nederlandsche steden bestonden, met muur en gracht omringd, en in de geschiedenis, door de overwinning, die Karel de Stoute in hare nabijheid behaalde, vermaard. Deze stad heet St. Troud of St. Truijen (17), en was door de verbondenen tot verzamelplaats uitverkoren. De meesten, niet allen (18), volgens sommigen echter wel 1500 of 2000 (19), kwamen daar wèl gewapend, »met yseren ketens aen hare halsen, met grauwe cleederen »ende met geuse napkens" (20), en met Brederode, Lodewijk van Nassau, Van Pallant en Van den Berg aan het

Digitized by Google

hoofd, in het midden van de maand Julij 1566 bijeen. Zij werden, in weerwil van 's bisschops verbod (21), door de ingezetenen, »meer voor het bederven van hunnen oogst »en de verwoesting van hun land, dan voor den toorn van »hunnen geestelijken opperheer, beducht", minzaam ontvangen en bejegend, betrokken deels de landhoeven en boerderijen van den omtrek en legerden zich deels in het open veld (22). Alle geschiedschrijvers vermelden, dat het eene onstuimige vergadering was, veel talrijker dan al de overige, die dagelijks door vreemdelingen, sectarissen en uitgewekenen, die hier bescherming en veiligheid kwamen zoeken, versterkt werd. In weerwil der hoogloopende twisten tusschen roomschen en onroomschen, die den overgang van vele der laatsten tot de partij der landvoogdes ten gevolge hadden, was hare houding dreigende (23). Zij gevoelde hare kracht tegenover den koning, en boezemde Margaretha, hare raadsheeren en hovelingen, hevigen schrik in, die toenam, naarmate het volk, op hare bescherming vertrouwende, stoutmoediger werd (24).

Haar doel was, om over de heroerten, op vele plaatsen door het openlijk prediken ontstaan, waarover van alle zijden klagten bij hen gekomen waren; over het dralen van den koning met het antwoorden op hun door Montigny en Bergen aangeboden smeekschrift; over de wijze, hoe het land tot rust te brengen en zich te verdedigen, indien de koning geweld jegens hen mogt willen aanwenden, te raadplegen (25). Ook handelde men in die bijeenkomst over het verzamelen der noodige penningen tot werving en betaling van ruiters en voetknechten, indien de landvoogdes hunne billijke eischen mogt afslaan. Onbewezen is het echter, dat de edelen een vast besluit namen, om zich met dezen of genen vorst tegen Philips te verbinden, en geheel ongegrond de aantijging van Spaanschgezinde schrijvers, dat zij den bloeddorstigen en woedenden voorslag deden, om alle roomsche geestelijken in éénen nacht te doen vermoorden en alle beelden in de kerken te laten wegstormen (26). Het aanbod van Condé en Châtillon, om hun, bijaldien zij zich niet met de land-

Digitized by Google

voogdes konden verdragen, vier duizend edelen ter hulpe te zenden, werd afgeslagen (27), maar op het verzoekschrift om hulp en bescherming, door de »coopluiden, borghers »ende inwoonders van den lande, die van de religie »waren" aangeboden, een antwoord gegeven (28), dat ook Van Pallant onderteekend had (29). »In al wat zij besloten" (getuigt een der grondigste geschiedschrijvers van dit tijdvak) straalt voorzigtigheid, opregtheid, liefde voor vader»land en koning, maar ook warschheid van alle dwang en »overheersching, door" (30).

De landvoogdes, voor een' burgerkrijg bevreesd, en beducht dat de edelen andermaal en in nog grooter aantal te Brussel mogten verschijnen, zond in allerijl een' bode naar St. Truijen, die de eedgenooten in haren naam uitnoodigde, om, zoo zij iets te verzoeken hadden, gemagtigden naar Aarschot te zenden. De edelen sloegen Duffel voor, en lieten, na hare toestemming verkregen te hebben, eenigen hunner, onder welke, volgens STRADA en BURGUNDIUS (31), ook Van Pallant was, derwaarts vertrekken, om met Oranje en Egmond, gezanten der hertogin, in onderhandeling te treden.

Egmond opende de bijeenkomst met eene aanspraak, waarin hij hun, hetgeen de landvoogdes, na de overgave van het smeekschrift, in het belang der edelen gedaan had, herinnerde. Zij had twee vliesridders naar Spanje gezonden; het geloofsonderzoek en de plakaten waren verzacht of werkeloos gebleven; over het vergaderen der algemeene staten had zij den koning geschreven: vervolgens trachtte hij hen neder te zetten, door hen 's konings zachtmoedigheid en goedertierenheid voor te stellen: »daaraan behoef»den zij niet te twijfelen, zij konden hunne bekomme»ringen laten varen. Op het verzoek der landvoogdes, »zou hij het gebeurde wel vergeten. Niet de hertogin," voegde hij er bij, »maar zij waren ontrouw geweest, zij, die »aan 's volks vermetelheid, de openbare preek en andere »beroerten voedsel gegeven hadden en aanstokers der tegen»woordige onlusten waren."

Digitized by Google

Deze onverdiende en ongegronde beschuldiging trof de verbondenen. Duister en dubbelzinnig was hun antwoord. De landvoogdes, door hetzelve verontrust, zond Egmond, maar nu met Aarschot, naar Duffel, met verzoek om eene nadere en schriftelijke verklaring. Nu ontwierpen de edelen een vertoog, waarin zij »Hare Hoogheid bedankten voor de »zending der vliesridders; hunne volharding betuigden, »om in 's konings dienst en voor hare voeten te willen »sterven; te kennen gaven, dat zij wel geloofden, dat zij »in 't stuk der inquisitie en plakaten, na het overgeven »van het verzoekschrift, niets nieuws had aangevangen, »maar dat overheden en wethouders, in plaats van hare »brieven behoorlijk na te komen, steeds bleven voortvaren »met vangen en spannen en in de gevangenis werpen; dat »zij hun uiterste best hadden gedaan, om het volk in »stilheid en zedigheid te houden; dat zij geen oproer beoog»den, en nooit zouden gehengen, dat uitheemschen zich in »hunne onderneming staken; dat zij de ketters en scheur»makers steeds het prediken belet, nooit het volk tot het »bijwonen der preek opgewekt hadden, maar dat het niet »naar hen had willen luisteren; dat zij geen kwaad betrou»wen op den koning hadden, maar eene vaste hoop, dat »hij, als een goed en regtvaardig vorst, welhaast op alles »goede orde zoude stellen; dat zij niets wisten gedaan te »hebben, strijdig met 's konings dienst, noch eenige aan»leiding gegeven, dat hij iets ten hunnen opzigte zou moe»ten vergeten. Voorts klaagden zij over haar groot mis»trouwen jegens hen, dat zij openlijk had laten blijken, »hun vele vijanden berokkend had, die zich scherp en bit»ter over hen uitlieten en alles aanwendden om hen onder »het volk gehaat te maken. De aanhoudendheid dier »verbittering, de geheime aanslagen tegen hen, die zij »ontdekt hadden en nog dagelijks ontdekten, hadden hen, »schoon zij er geen klagt over geuit hadden, tot het uiter»ste gebragt, zoodat zij tot afwending van het groot ge»vaar, dat hun boven het hoofd hing, genoodzaakt waren, »naar middelen uit te zien, om zich in vreemde landen

Digitized by Google

»vrienden te verwerven, die hen konden dienen, indien »men iets geweldigs tegen hen of 's konings onderzaten »mogt willen ondernemen. Zij hadden geen ander doel, dan »bevordering van 's konings dienst en 's lands belang, »en wenschten wel, dat er door andere, min gevaarlijke »middelen, in voorzien werd. Zij baden, dat Hare Hoog»heid hun alle verzekerdheid mogt geven (en alle vlies»ridders gebieden hetzelfde te doen), van niets tegen hen »of andere onderzaten des konings op eenigerhande wijze »te ondernemen, wegens hun smeekschrift of verbond; dat »zij Oranje en Egmond, bekend als grootmoedige en »deugdzame heeren, die alles ten dienste Zijner Majesteit »en tot vrede van het land zouden bestieren, mogt gebie»den, hun voortaan met hunnen raad bij te staan en hen »in hunne bescherming te nemen, en dat zij terstond »iemand naar den koning zond, met bede, dat het hem »mogt behagen gelijke last en magt aan die heeren te »geven, opdat zij zich te vrijmoediger en openhartiger in »'s konings dienst zouden mogen kunnen gedragen. Nog»maals betuigden zij, zich in alles van hunnen pligt gekwe»ten te hebben, en eindigden met het aanbod, om zich »als trouwe dienaars in 's konings dienst te laten gebrui»ken en zelfs, was 't noodig, in 's konings dienst te sterven."

De landvoogdes, wie dit geschrift door eenigen hunner te Brussel was aangeboden, verzocht eene breedere verklaring van eenige duistere punten, in hetzelve voorkomende, waaraan terstond door de edelen voldaan werd. Terwijl zij ginds en derwaarts geslingerd werd en tot geen stellig besluit kon komen, wat de bondgenooten te antwoorden, stak de woede des beeldenstorms op. Een dier woeste horden van bedelaars, leegloopers en omzwervers, afgevallene priesters, verloopen monniken, die zich lang in den omtrek van St. Omer, Cassel en Bailleul had genesteld, mogelijk door dweepzieke geestelijken opgeruid, stoof met hamers, mokers en met ijzer beslagen stokken op de abdij van Wevelghen los en rigtte er de grofste baldadigheden aan; verbrak altaren en beelden, vergruisde, verscheur-

Digitized by Google

de en vertrapte glazen en voorwerpen van kunst. Dit Vandalismus, die woede om te vernielen, verspreidde zich met eene onbegrijpelijke snelheid door Vlaanderen, Artois en Braband, en even als de vlammen door den storm aangejaagd, door Zeeland, Holland, Utrecht en de overige gewesten. Men woedde tegen kerken en kloosters, plunderde hunne schatten en boekerijen, brak de graven op en mishandelde de lijken. Binnen drie dagen werden meer dan 400 kerken geplunderd. De landvoogdes barstte, bij deze treurmare in gramschap ontstoken, tegen Egmond los: op zijn' kop zou de schande neerkomen; hij had het moeten weten te verhoeden, dat het gepeupel tot zulke ongehoorde baldadigheden oversloeg. De schennis, der godsdienst aangedaan, moest, al ware het met gevaar van den staat, gewroken worden. Maar toen de vlam des oproers ook Brussel bedreigde, en zij de edelen ongezind vond om haar te blusschen, verwandelde haar toorn in angst. Zij achtte zich in de hofstad niet langer veilig en was gereed om ze, op raad van Aarschot, te verlaten en naar Bergen in Henegouwen te wijken, toen de leden van haren raad haar verbaden, om te blijven en toe te geven. Door den nood gedrongen, beloofde zij den edelen, dat niemand ter oorzaak der preek, op plaatsen daar zij ingevoerd was, gemoeid zoude worden, mits men zich van ongeregeldheid en ergernis onthield, de wapens aflegde en de roomschen in hunne godsdienstoefeningen niet stoorde. Ook vernieuwde zij de onderhandelingen met de afgevaardigden der bondgenooten en sloot met hen een verdrag, waarbij bepaald werd, »dat de koning het land van de inquisitie zou »ontheffen; dat er op het stuk van godsdienst een nieuw »plakaat zou gemaakt worden; dat zij den koning zou »trachten te bewegen, hierover de algemeene staten te hoo»ren; dat zij den edelen brieven van verzekering zou leve»ren, waarbij de koning verklaarde, het voorledene niet te »willen gedenken, mits elk zich in het toekomende van zijnen »pligt kweet en beloofde, niets te zullen bestaan tegen den »koning, zijne staten en onderzaten, maar daarentegen

Digitized by Google

»alles te zullen beproeven, om de beroerte te stillen, het »beschadigen van kerken en godshuizen te beletten en het »afleggen der wapenen te weeg te brengen. Het prediken »moest ook daar, waar het niet aangevangen was, zooveel »mogelijk verhinderd worden, en zij moesten hun vermo»gen aanwenden, om alle misnoegden ter zake van 't ge»loof over te halen, om te berusten in 't geen de koning »met toestemming der algemeene staten besluiten zou.".

Eenige dagen vóór de vergadering te St. Truijen uit een ging, was Van Pallant naar Culemborg wedergekeerd, en aldaar terstond openlijk, als belijder van dat hervormde kerkgeloof, dat hij reeds lang in zijn hart had omhelsd, opgetreden; en terwijl nog geen der eedgenooten, met hoeveel ijver en vuur hij de vrijheid van conscientie ook had bepleit, 's konings plakaten durfde trotseren en openlijk de Hervormden tegen de Roomschen in zijne bescherming nemen; terwijl geen stedelijk bewind het nog waagde, een der talrijke bedehuizen aan de Roomschen te ontnemen en voor de Hervormden te ontsluiten, beklom, met zijn verlof en onder zijn oog, Gerhardus Culemburgensis, »een »verstandig en deugtzaam man, die den weg des Heeren »bescheidenlijk leerde", het preekgestoelte in de gasthuiskerk te Culemborg en sprak tot eene talrijke, zoo uit de stad zelve, als uit Utrecht en elders, zaamgevloeide schaar (31). Twee dagen later werden, op 's graven last, de beelden op de straten, poorten, aan de hoeken der huizen, en waar zij buiten de kerken en kerkhoven mogten staan, weggenomen, »wijl hij sijne gemeyne borgeren in rustelike vre»de, lieffde en eenigheyt wilde halden" en beducht was, dat de verwoesters der St. Anna-kapel hunne handen aan andere heiligdommen zouden slaan, hetgeen aanleiding tot de hevigste beroerten kon geven. Het gerucht van dit alles verspreidde zich welhaast in de naburige steden en kwam ook ter oore van zijnen ouden raadsman Govert van Mier-

Digitized by Google

lo, die naar Culemborg ijlde en den graaf tot andere gedachten poogde te brengen. Maar wel verre van te slagen, bevestigde hij hem in zijn opzet, om des noods alles voor de goede zaak, die hij met zijn gansche hart omhelsd had, te wagen, en hij, die nog voor weinige jaren bij den brandstapel der slagtoffers van bijgeloof en priesterhaat, gelijk Paulus bij de steeniging van Stephanus, juichte, stond, terwijl men elders, op het veld, buiten de poorten of in schuiten, niet zonder vrees van uit elkander gejaagd of gevangen te worden, bijeen school, om het Evangelie te hooren prediken, de gasthuiskerk aan die burgers af, »welke in hare conscientie niet en konden assisteren tot »de ceremonien en exercitie der roomser kerk, om binnen deselve opentlik te exerceren hare voersz. religie »conform de woorden Godts en de reformatie, begrepen »in de confessie van Augsburg, een yder van wat quali»teyt, staet of religie seer ernstelik gebiedende, dat hem »nimant en vervordre de voorsz. borgeren ende ingesetenen, »..... noch ook deese den anderen, haer mitborgren ende »ingesetenen, dewelke assisteren ende frequenteren de »roomse religie ende exercitie derselver, te beroepen, te »beschimpen, te injurieren, te fortseren noch te molesteren."

In weerwil van 's graven maatregelen, om de stad voor de woede der beeldstormers te beveiligen, kon hij echter niet verhinderen, dat zij, in den nacht van den laatsten September van dat jaar, de St. Barbara kerk indrongen, de beelden verbraken, de overblijfsels der heiligen verstrooiden, de miskleederen verbrandden en vervolgens op gelijke wijs in kloosters en kapellen woedden, en dat het opgewonden graauw ook in de heiligdommen zijner overige heerlijkheden stoof en daar alles verwoestte. Henrik van Cuyck, bisschop van Roermonde, verhaalt, dat Van Pallant aan het hoofd dezer woeste bende zou gestaan hebben. Anthonis Jan Ariens, in 1569 te Culemborg, op bevel van Alva, gevangen en met den zwaarde gedood, bekende, »door bevel en oirlof van graaf Floris gecommitteert te »hebben beeldbrekinge te Culemborg, so in de kerke

Digitized by Google

»van Jeruzalem, Sinte Barbara, Everdingen, Sijderveld »ende elders." Uit de dagvaarding van Allart de Goijer en anderen blijkt ook, dat de graaf bij de plundering der parochiale kerk tegenwoordig was, ja Roeloff Claesz zoude zijne schoenen in tegenwoordigheid van zijnen heer met de H. Olie gezalfd hebben (32); ook te Weerd en Venloo was hij getuige der kerkplundering, en in de dagvaarding van Van Pallant leest men: »..... gemelter Van Culenborch, »sonder God, ons en sijne eer te aensien, soll alle de beelden »hebben doen breken, soo wael in de stadt Culenborch, als »in de dorpen daerontrent, en in seker plaetse, die hij »hadde bij onse stadt Maestricht, ende in sijn tegenwoor»dicheyt doen verbranden de ornamenten ende cijraten der »kercken, cloosteren ende cappellen, ende veel meer an»dere onordentlicheden aengericht."

Het kan dus niet ontkend worden, hoe wel een onze tegenwoordige Schrijvers het tegendeel beweerde (33), dat Van Pallant bij de beeldbreking in zijne residentiestad en elders tegenwoordig is geweest, schoon hij, door strenge plakaten tegen het schenden van heiligdommen en beelden, en door het wegnemen der laatste, opdat zij geen aanleiding tot oproer of verbittering mogten geven, wel getoond had, dat hij geen genoegen in het woeden der beeldstormers nam. Wij hechten luttel aan de getuigenis van den partijdigen Van Cuyck, die geen vriend van Van Pallant was — en moest de eenige hoop van straffeloosheid van Ariens, een meineedige protestant, die vóór de executie in den schoot der zaligmakende Kerk wederkeerde, niet op de verklaring berusten, dat hij alleen op last en gezag van den graaf, zijn' meester, gehandeld had?

Men leest in de dagvaarding van Floris, niet dat hij alle beelden *heeft*, maar *soll hebben* doen breken. Overigens was Van Pallant, schoon zelf de leer der Hervormden toegedaan, omringd door vele Lutheranen, gehuwd aan eene vrouw van die belijdenis, die — waarvan genoegzame blijken zijn — grooten invloed op hem had — en wien is het onbekend, dat de navolgers van Luther toen veel minder

Digitized by Google

gestreng omtrent het gebruik van beelden en schilderstukken dachten, dan de Calvinisten, en indien wij lezen, dat de woeste en bittere Brederode het geweld van den beeldenstorm verfoeide, dat de onverdraagzaamste Calvinisten het gedrag der tempelschenders afkeurden, zouden wij dan mogen veronderstellen, dat de verstandige, bedaarde Van Pallant, na zoo veel pogingen aangewend te hebben tot beteugeling van het kwaad, eindelijk, gelijk een John Knox, tempelroof gepredikt en door zijn voorbeeld anderen tot de grofste buitensporigheden zoude opgewekt hebben? Neen, wie het gelooven, wij niet. Indien hij zich aan het hoofd der beeldstormers mogt geplaatst hebben, dan was het, om, gelijk zoo velen in die dagen, »onder schijn van medepligtigheid, veel te salveren."

Digitized by Google

HOOFDSTUK VI.

VAN PALLANT WIJKT NAAR DUITSCHLAND.

Naauwelijks was het verdrag tusschen de landvoogdes en de verbondene edelen bezworen, of er had een ongelooflijke ommekeer plaats. Als in één oogenblik hielden de beroerten op, werden de wapenen afgelegd, de rust en vrede hersteld. De edelen keerden naar hunne sloten, de stadhouders naar hunne residentiën, de vlugtelingen naar hunne haardsteden terug. De onroomschen waren uitgelaten van blijdschap. »'t Was, als oft zy hunne noodt verwonnen, »de vryheit van gewisse standtgegreepen en de waerheit »in 't endt het veldt behouden hadde" (1). Ongewapend, onbeducht voor stoornis of gevangenis, dienden zij nu den Almagtige, naar hunne overtuiging, binnen en buiten de steden. Oranje, Hoorn en Hoogstraten bevorderden te Antwerpen, Gend, Doornik, Mechelen (2), en later in Holland en Utrecht (3), hunne belangen en stilden de bewegingen, die aldaar ontstaan waren. De adel wedijverde met de stadhouders en regenten, om het verdrag te handhaven, schoon verzekerd, van daardoor in de volksgunst te zullen dalen. Kerken, kloosters, altaren en beelden werden allengs hersteld; beeldstormers en plunderaars gebannen, gevat en teregtgesteld (4). Braken er oproeren uit, welhaast waren ze gedempt; hoorde men van gevangenneningen, men weet het aan onkunde van het verdrag; waar men het waagde, zich willens en wetens tegen hetzelve te verzetten, daar ontving men scherpe brieven, gelijk Van

Digitized by Google

Pallant en Brederode ze aan het stedelijk bewind van Nijmegen schreven (5). »Die niet verre sagen, waren ganschelijk »bemoedigt, droomende van geluckige daghen, danckende »God Almachtigh hoogelijk, dat sij waren ontslagen van »de gehate inquisitie, de bisschoppen, concilien, plakaten »en vervolgingen en gecomen tot vrijheidt van conscien»tie"; edoch »een druef ontwaken volghde op dien blijden »droom." »De kortstondige rust was een voorspook van »een heftigen storm."

De koning van Spanje lag in het Bosque van Segovia op het krankbed, toen hij de brieven ontving, waarin hem de laatste gebeurtenissen in de Nederlanden werden gemeld; en schoon zijne zuster hem schreef, dat zij alzoo tegen wil en dank had moeten handelen, maar de omzigtigheid gehad had, alles op haren, niets op zijnen naam te beloven, opdat hij het mogt kunnen vernietigen, werd hij zoo hevig geschokt, dat de koorts zich met verdubbelde woede verhief (6). Ook zijn staatsraad, terstond door hem ontboden, ontstelde bij het lezen dezer tijdingen, en achtte, dat het graauw, dat de kerken geplunderd had, de ketters, die 't graauw hiertoe hadden omgekocht, de edelen, die de ketters beschermden, en de heeren, wier bloedverwanten en dienaars de edelen waren, voor vier schakels aan een' en denzelfden keten moesten gehouden worden (7). Lang raadpleegde men over het gedrag, dat de koning in deze omstandigheden te houden had. »Veel en weder" schreef GIJSIUS, »wert onder hen daarover gedisputeert" (8). Eindelijk kwam men overeen, dat de tegenwoordigheid van Zijne Majesteit in de Nederlanden gebiedend gevorderd werd; dat hij zich in zijn antwoord over het voorgevallene niet moest uitlaten, »om gheen occasie van nieuwen scan»dael ofte beroerte te geven" (9), maar in zijne weigering om de staten generaal bijeen te roepen blijven volharden. »Indien men echter (meldde 's konings geheime brief aan

Digitized by Google

de gouvernante) » tot verdere dadelijkheid en dwang over-
» sloeg, mogt zij ze vergaderen, mits zij zorgde, dat nie-
» mand wist, dat hij er in bewilligd had. Zoodra er
» gelegener tijd was, zou hij de Nederlanden voor hunne
» muiterij straffen. Nu was het tijd tot veinzen; die tot
» handelen zou welhaast volgen."

Edoch voor dat 's konings brieven, die het gedrag, door de hertogin te houden, voorschreven, te Brussel waren, had zij reeds in den geest van dezelve gehandeld, door de Calvinisten te Brussel het bijwonen der godsdienstoefeningen te Vilvoorde te verbieden (10); de overeenkomst tusschen de Hervormden en de regering te Utrecht te vernietigen; vijf honderd man van stadswege te bezoldigen om de geestelijkheid ter kerke en ter poorte uit te drijven (11); de gevangenissen voor de ketters te openen (12); de edelen te vervolgen, met galg of ballingschap te bedreigen, of het land te ontzeggen (13); elke volksbeweging aan hunne bemoeijingen toe te schrijven; de verdragen, door Oranje en Egmond te Antwerpen, Doornik en elders gesloten, euvel te duiden (14); door Megen en Aremberg, onder voorgeven van de beeldenstormers te straffen, Walen en Duitschers te laten werven, die zij tot verstoring der godsdienstige bijeenkomsten, tot het vangen der geestelijken, gebruikte, of in de steden wierp, die, het juk moede, tegen haar opstonden en de hulp der bondgenooten inriepen (15). Deze wisten niet, wat van dit alles te moeten denken, en werden geheel ter neergeslagen (16). Zelfs Egmond, die al het mogelijke gedaan had, om de gunst van Margaretha te winnen, begon te wantrouwen. » Je prie Dieu (schreef hij aan Oranje) » que ses intensions soient bonnes, » siessé qu'y me semble, qu'elle est fort animée et à mon » advis elle ne se fie en personne que en Berlemont et » Viglius, Dassomville et telles gens. — Madame trette avecq » moy comme avec homme de quy elle at mauvaise opi- » nion. — Dieu veule que tout voie bien, mais les appa- » renses en sont petites; mes fesant comme nous avons tou- » jours fet, il fault espérer, que Dieu nous aiderat contre

Digitized by Google

»toutes mauvaises intensions que l'on at pour nous »nuire" (17).

Het volk daarentegen, de vorige gestrengheid ziende wederkeeren, begon de edelen, die, meende het, de goede zaak verloochend hadden en door de landvoogdes gewonnen waren, te mistrouwen (18). »Jay receu novel»les (schreef de graaf De Merode aan Lodewijk van Nassau) »de quecque gentilhomes, nous confidéres, lesquelles »trouvent fort estrainge nostre résolution faict à Bruselles; »le peuple se deffient entièrement des geux pour la cassa»tion de nostre compromis et leur semble, que sommes »entièrement desjoinct d'eux" (19). Voorwaar, hun toestand was moeijelijk! Aan den eenen kant moesten zij de belangen der onroomschen behartigen; aan den anderen hunne gehoorzaamheid en onderwerping aan de landvoogdes toonen; de rust en vrede bewaren, de regten der verdrukten handhaven. Ondersteunden zij de hertogin, dan verloren zij de gunst der menigte; trokken zij partij voor de laatste, dan wachtte hen de geessel hunner beheerscheresse. Op dat hagchelijk tijdpunt ontving de graaf van Hoorn een' brief van zijnen broeder, De Montigny (28), vol van klagten over 's konings ontevredenheid, »over het »compromis, in Spanje eene zamenzwering, over het »smeekschrift, eene zamenspanning, de beroerte onder het »volk, een openbaar oproer genoemd. Er was", meende hij, »niet aan te twijfelen, of dit alles zou met de wapenen »gewroken worden. De koning was echter inzonderheid »op de hoofden vergramd, die hij geloofde, dat het kwaad »allermeest gevoed hadden. Granvelle zegepraalde over de »tegenwoordige beroerte; beroemde zich, dat zij niet zou »zijn uitgebroken, indien hij in de Nederlanden gebleven »ware, en hitste den koning tot het nemen van geweldige »maatregelen op."

Bijna te gelijker tijd onderschepte Oranje twee brieven (21) van Francisco d'Avila, Spaansch gezant aan het Fransche hof, aan de hertogin van Parma geschreven (22). In dezelve werden de drie hoofden des verbonds (23) de

Digitized by Google

oorzaken van alle kwaad genoemd en werd de landvoogdes geraden, hun een goed gelaat te toonen en van 's konings gunst te verzekeren, die hen op zijnen tijd wel naar verdiensten zou loonen. Oranje, over den inhoud dier brieven hevig ontsteld, kwam den derden van wijnmaand (24) met de hoofden van het eedgenootschap te Dendermonde bijeen. Sommigen willen, dat ook de overige edelen, ten minste de voornaamste van dezelve; anderen, dat slechts de hoofden in deze vergadering tegenwoordig waren (25). Ik vind, behalve Oranje, Lodewijk van Nassau, Egmond, Hoorn en Hoogstraten, ook Jan van Montigny, heer van Vilers, uitdrukkelijk vermeld (26). Zij duurde slechts weinige, volgens sommigen vier of vijf uren. Ook is het onzeker, wat in dezelve verhandeld is. Waarschijnlijk zijn de Liviaansche redevoeringen, door BURGUNDIUS (26), BENTIVOGLIO (27), CHAPPUIS (28) en anderen, Oranje en Egmond bij die gelegenheid in den mond gelegd, in het studeervertrek opgesteld. Lodewijk van Nassau zou (na de voorlezing van d'Avila's brieven) op het aannemen van krijgsvolk hebben aangedrongen. Het was grooter eer, in den krijg te sneuvelen, dan op eene smadelijke wijze om te komen. Oranje oordeelde, dat de tijd om de wapenen op te vatten nog niet dáár was. » Wanneer vreemde heeren de » grenzen naderden, om in de Nederlanden eene onbepaalde » heerschappij te stichten, dan eerst zou het tijd zijn, om » een leger op de been te brengen. Egmond achtte het be» ter, 's konings toorn te doen bedaren en de getuigenis van » al het voorgevallene uit te wisschen, opdat hij voortaan » zijne genegenheid tot deze landschappen en tot hen in » 't bijzonder mogt wenden. Hij sloeg geen geloof aan » d'Avila's schrijven en meende, dat uit Montigny's brief wel » 's konings gramschap, maar geenszins deszelfs ontevre» denheid op de edelen, was op te maken. Hij kon zich » ook niet voorstellen, dat de koning een vreemd leger naar » Nederland zou zenden, of de Spaansche heerschappij met » geweld in hetzelve zou invoeren." Er werd — hierin stemmen allen overeen — te Dendermonde eigenlijk niets bepaald;

Digitized by Google

maar in deze beraadslagingen straalde op nieuw het voorzigtig beleid van Oranje, de staatkunde van Hoorn, de heldenmoed van Nassau, de beschroomdheid van Egmond, de vrijheidliefde der bondgenooten door (29). »A ceste » heure là (schreef CHAPPUIS) (30) se deviserent les volentez, » les dessins fins et forces des confederez."

Edoch reeds vroeger was de broederband verbroken. Te St. Truijen hadden eenigen het bondgenootschap verlaten. Anderen hadden met het uiterst misnoegen hunne kerken en de voorwerpen hunner eerdienst zien mishandelen, en, bevreesd voor den ondergang des ouden geloofs, eenen aanhang, dien men beschuldigde van zulke euveldaden te stijven en goed te keuren, vaarwel gezegd. Eenigen waren voor de beloften en vleijende brieven der landvoogdes bezweken, of, door de vrees voor 's konings overkomst aan het hoofd eener gewapende magt, of door het verlangen om hunne ambten en waardigheden te behouden, aan het wankelen gebragt. Men begon elkander te mistrouwen en — te verraden. De getrouwen (meest alle Protestanten) lieten echter den moed niet zinken. Elke bladzijde der geschiedenis van het onvergetelijke jaar 1566, »dat jaar van won» der ende grouwelijcke veranderinghe", getuigt van hunne standvastigheid, vrijheidsliefde en moed. Hier trachtten zij oproeren te stillen (32), dáár streden zij mannelijk voor de goede zaak (33). Velen, onder welke Van Pallant, vereenigden zich te Amsterdam, om over middelen tot verlossing van het dierbare vaderland te raadplegen (34). Sommigen onderteekenden een smeekschrift, in het einde van wijnmaand den koning door de Hervormden aangeboden, waarbij zij dertig tonnen gouds voor het voorregt der vrije godsdienstoefening beloofden (35). In Friesland handhaafden zij moedig burgerlijke en godsdienstige vrijheid (36), zelfs zouden eenige hunner de algemeene kerkvergadering te Antwerpen hebben bijgewoond (37). Zeker is het, dat zij de afgezondenen uit dezelve vermaanden, om goeden moed te houden en de zaken aan hen toe te vertrouwen, op wie de slagen zouden nederkomen (38). Niet zonder

Digitized by Google

aandoening kunnen wij het laatste smeekschrift, der hertogin, nadat zij Brederode stad en hof ontzegd had, door Treslong aangeboden, lezen. Het spreekt tot het hart en verstand, en stelt de onschuld der edelen in het schoonste licht. Maar »zij was verstokt als Pharao", »doof voor de stem »der waarheid"; dan alleen hoorde zij, »wanneer de nood perste en geen andere keuze gelaten werd." Haar antwoord was zóó, dat de vrees allen om het hart sloeg, en de meesten, aan eene goede uitkomst wanhopende, zich van hunne broederen scheidden. Velen bleven echter getrouw aan hunnen eed en stelden hunne hoop op God en hunnen arm. En nu begon een worsteling tusschen de hertogin en den adel, tusschen heersch- en vrijheidszucht, die naauwelijks hare weergade in de geschiedenis vindt. Zij was de laatste stuiptrek van het edele verbond. Sterven of overwinnen was de leus! »Aan alle oorden hoorde men niet »dan bereidselen van oorloge, d'eene partye om hem te be»schermen, d'ander om die te vernielen" (40). Terwijl Margaretha de poorten der steden voor hen liet sluiten (41); hen als verraders van het vaderland, vijanden van den staat, vervolgde, verbande, bedreigde; de scherpste plakaten, waarvan de afkondiging Egmond voor een' volkomen opstand van al de Nederlanden deed vreezen, uitvaardigde; een iegelijk, die de vrijheid, hem bij het verdrag toegestaan, nam, als Majesteitsschenner en rustverstoorder vervolgde; de godsdienstige vergaderingen door gewapende benden liet uit een jagen; de tempels omverhalen en het hout er van tot galgen bereiden; het vangen, hangen, branden door hare beulen deed hernieuwen; de steden tot moordkuilen maakte, waarin in korten tijd, vijftig, honderd, ja twee of drie honderd gevonnisd en geregt werden; de roode roeden en drossaarts ten platten lande alle verdachten liet vangen en hangen (42); terwijl Doornik, Brugge, Valenciennes, Maastricht, Hasselt, Maaseik, Kamerijk, St. Amand, 's Hertogenbosch en Utrecht, door haar vermeesterd (43), hunne trouwste poorters den dood van verraders zagen sterven; Gelderland, Friesland, de Ommelanden (44), met list of

Digitized by Google

na hevigen tegenstand aan hare zegekar geklaisterd werden, en een iegelijk, van den stedehouder tot den geringsten ambtenaar, op een' nieuwen eed gevorderd werd (45); verkochten, verpandden of bezwaarden Van Pallant, Brederode, Hoogstraten, de Batenburgen en anderen hunne goederen, of namen geld tegen ongehoorde renten op, om krijgsknechten te werven, versterkten hunne steden en sloten (46), en deden aanslagen op Vlissingen (47), Antwerpen (48), Utrecht (49), 's Hertogenbosch (50) en Amsterdam (51). Van Pallant alleen bragt een vrij aanzienlijke magt van ruiters en voetvolk op de been, wapende zijn slot te Culemborg en opende hof en hand en hart voor elk, die, gelijk hij, vrijheid van conscientie en vaderland lief had.

Eerst toen Toulouse en Neufville bij Oosterweel door Lannoy (53); Joan Sorlas, aan het hoofd van die van West-Vlaanderen en Doornik, door Rassenghien en Noircarmes bij Witerbro, Lanoy (54) en bij Lille (55) de nederlaag gekregen hadden; Jacob van Ilpendam door Aremberg gevat en naar Brussel gevoerd was, al de oproerige steden waren bedwongen, en Antwerpen op het punt was om te bezwijken; eerst toen Margaretha overal zegepraalde; Alva met eene geduchte legermagt de Nederlanden naderde, de keizer van Duitschland en de koning van Frankrijk hunne onderdanen op straffe des doods het dienen onder hunne vanen verboden hadden (56), ontzonk hun de moed en verlieten zij het vaderland. Onder die edelen was ook Floris van Pallant, grave van Culemborg. Meer dan vijftig jaren later (57) herinnerde zijn zoon de hooge regering dezer landen aan dien oogenblik. »Ik houde mij versekert (schreef hij) dat uwe Hoog Mog. niet »teenemaele en is uyt die gedachtenis de ijver van mij»nen heer vader goeder memorie tot die ware gereformeerde religie en de gemeyne sake, den welcken, »sijnde na sijn qualiteyt van Godt almachtig genouch ende »rijckelijck gesegent, hebbende aensienlicke goederen, »sijnde uyt alle swaricheydt en schulden, oock in goed

Digitized by Google

»aensien en faveur, nochtans alles heeft verlaten tot veur-»stant der religie en die vrijheit des lieven vaderlants, »ende (heeft) mijnheer den Prince van Orangien hooger »memorie heroicque ende looffelicke voetstappen gevolcht, »alles verlaeten, sich in ballingschap begeven, zijne goe-»deren daerentusschen gelaeten tot den roof van de Spa-»gniaerden en hare adhaerenten, die deselve na haren »lust en gevallen hebben verruckt, gepluckt, beseten ende »daerinne gedomineert."

In April 1567 (58) verliet de graaf Culemborg en begaf hij zich met Van den Berg naar zijne stad en kasteel Weerd in Duitschland. Weldra werd hij door Hoogstraten en Oranje gevolgd (59), bij welken laatstgemelden hij zich weldra voegde, »liever met hem eene vrijwillige »ballingschap of gevaren willende deelen, dan zich roe-»keloos aan eene onzekere toekomst, onder de roede der »dwingelandij, toe te vertrouwen."

Naauwelijks hadden de hoofden van het compromis den vaderlandschen bodem verlaten, of er ging van alle zijden een jammerkreet op, als of het gemeene welvaren alleen aan het behoud hunner personen had gehangen en met hunne verwijdering alles verloren was. Men haastte zich, de onroerende goederen te gelde te maken en hen te volgen, en welhaast ontbraken schepen en schuiten, om de menigte naar Duitschland over te voeren.

Toen de achtergeblevenen de poorten van Antwerpen voor de zegepralende landvoogdes geopend, de roomsche eerdienst in al haren luister hersteld, de heiligdommen der Hervormden aan woeste krijgsknechten prijs gegeven zagen, verwandelde hun hartzeer in wanhoop en hoorde men hen deze klaagtoonen aanheffen:

Digitized by Google

» Onse hope hadden wij gestelt
» Op heeren en vorsten, groot van staten,
» Ende oock hier op der kooplieden geldt,
» Maer alle dese hebben ons verlaten,
» Dan 't is loon na werck, want al ons praten
» Van Oraengiens geweldt en Breed'roos macht,
» Dus ist wel waerdt, dat men ons belacht.

» Daerom soo rade ick met David hier,
» Dat niemandt sijn betrouwe en stelle
» Op heeren en vorsten of menichte heir,
» VVant alle die kan Godt haest neder-vellen,
» Alsoo hij bewijst met dit voor-stellen,
» VVant alle die ons hier hebben voor-gestaen,
» Moeten verloopen of worden gevaen.

» Dies wij nu hier met smaetheyt groot
» In vreemde landen moeten vlieden,
» Bespot, versproken, in hongersnoot,
» VVant ons broodt te winnen sij verbieden.
» Dies weten wij niet, wij arme lieden,
» VVaer trecken of gaen. VVij zijn confuys.
» Dus en is ons dit geen kleyn kruys."

Digitized by Google

HOOFDSTUK VII.

ALVA.

Reeds lang had men met veel ophef van de aanstaande komst des konings gesproken. Groote toebereidselen waren tot zijne reis gemaakt. Over zee zou hij naar Italië stevenen, vervolgens door de staten van den hertog van Savoye, door Franche-comté en langs de grenzen van Frankrijk naar de Nederlanden trekken. De keur der oude Spaansche infanterie had bevel, zich marschvaardig te houden. Gezanten waren naar Karel IV, koning van Frankrijk, en naar Philibert van Savoye gezonden, om den doortogt voor den koning en zijne troepen te vragen, en een ingenieur doorkruiste de Alpen, nam de plaatsen op en vervaardigde er kaarten van (1). Zelfs de hertogin en de Spaansche adel twijfelde niet langer aan zijne komst. Plegtige gebeden werden in alle kerken van Nederland voor zijne behoudene reis ten hemel opgezonden (2). »Edoch (schreef zon) (3) »naermaels is wel bevonden des coninex meeninghe noyt »te zijn geweest in persoon over te comen." Hoe ook van alle zijden tot die reis aangeraden, hoe ook in deze gewesten verlangd, hij kon niet besluiten haar te ondernemen. Dagelijks vond hij nieuwe redenen tot uitstel. »Schrijf niet meer," antwoordde Viglius aan Hopperus, »de koning zal komen, maar de koning komt" (4). Eindelijk, na lang beraad, besloot hij, iemand met een talrijk heir naar de Nederlanden te zenden. Maar wien? Don Gomez Suarez de Figueroa, graaf, naderhand hertog, van

Digitized by Google

Feria, Don Ruy Gomez de Sylva, prins van Evoli en Melito, en Don Ferdinand Alvarez de Toledo, hertog van Alva, markgraaf van Coria en graaf van Salvatierra, kwamen in aanmerking. De laatste werd verkoren en zijne komst als die van een' voorbode des vredes den Nederlanden aangekondigd. Die maar verspreidde algemeene ontsteltenis. Niemand had de koning kunnen zenden, die gehater was dan Alva. Zijn naam alleen verwekte schrik. Men kende hem als een groot krijgsoverste, die het vertrouwen zijner troepen had, maar ook als een trotsch, terugstootend, hardvochtig, onhandelbaar, onverbiddelijk man.

Nog was zijn raad, aan Karel V gegeven, om de oproerige Gendtenaars te verdelgen, in geheugenis. De straten weêrgalmden van »lamentatien", en zij »die tot nu toe »geprangd saten tusschen huys en hof, maag en vrund daer »binnen en vryheid daer buyten", namen ijlings de vlugt naar het land der belofte (zoo noemde men Oost-Vriesland) of naar elders. Te vergeefs waren de beden van velen, »om »lijever met sagtheid dan force te bestieren en 't bij de oude »regiering te laten"; te vergeefs raadde de hertogin, de koning mogt zelf overkomen, »om door zijn tegenwoordig»heid, en veel liever door vertooning en bewijs van genade »en goedertierenheid, dan door geweld en strafheid, de »Nederlanders te regt te brengen." »Neêrland", schreef zij naar Spanje, »was nu in rust en vrede, de godsdienst »hersteld, 't volk tot 's konings gehoorzaamheid wederge»keerd. Er was krijgsvolk genoeg in 't land, om de on»derdanen in bedwang te houden. Zulk een groot leger, »waarmede de hertog stond over te komen, kon nergens »anders toe dienen, dan om de landen te bezwaren, te »bederven en op nieuw te beroeren." Te vergeefs trachtte zij den hertog, in Italië, tot het afdanken zijns legers te bewegen: hij kwam, en, gelijk zich een later Schrijver uitdrukte (5), »schrik, en verslagenheid trokken voor hem »heen, dolle wraak, wreede moord, hoogmoed, haat en »nijd waren zijne medgezellen, wanhoop en vertwijfeling »volgden hem". Na, als een andere Hannibal, over de Alpen

Digitized by Google

getogen te zijn, trok hij door Savoye, Franche-Comté langs de grenzen van Bourgondië en Lotharingen, en bevond hij zich, in den aanvang van Augustus 1567, te Diedenhoven, waar hem Noircarmes en Barlaimont, gouverneurs van Namen en Henegouwen, in naam der hertogin kwamen begroeten. Naarmate hij (over Namen) Braband naderde, werd de stroom van edelen en heeren, die van alle zijden naar hem toevloeide, grooter, en toen hij zich den 20 dier maand te Leuven bevond, was de hertogin schier verlaten (6). Den 28 trok hij Brussel binnen, en nam, na de landvoogdes bezocht te hebben, met zijn gevolg het hof van den graaf van Culemborg in. Hij bewoonde hetzelve tot na het vertrek van de hertogin, dat, volgens sommigen, in het laatst van 1567, volgens anderen, in den aanvang van 1568 plaats had.

Thans was het oog van geheel Nederland wederom op dit hof gevestigd. Van daar wachtte men, in bange onzekerheid, leven of dood, redding of ondergang. In dezelfde zaal, waarin het edele verbond tot verlossing van het onderdrukte vaderland werd bezworen, ontwierp men nu de snoodste plannen, om het te verbreken en deszelfs deelgenooten als landverraders en majesteitschenners te vervolgen en ter dood te brengen. Waar Brederode voor weinige maanden krachtig en mannelijk van de heiligste regten, de gruwelijke wreedheden door de inquisitie gepleegd en de vertrapping der duur gekochte vrijheden sprak en de edelen tot trouw aan den koning, maar ook tot afwerping der onduldbare kluisters, aanspoorde, zat nu de junta van oorlog, met Alva aan het hoofd, middelen te beramen, om de slavernij nog ondragelijker, het juk nog knellender te maken. Hier werden de gezanten ontvangen en de edelen genoodigd en gevleid, om ze des te zekerder in den strik te lokken. Hier vertoonde zich de landvoogd zoo groot een huichelaar en veinsaard, als hij later wreedaard en onderdrukker was (7). Hier werden Egmond en Hoorn gevangen genomen (8), dat eene algemeene ontsteltenis veroorzaakte, die zich in het eerste oogenblik slechts door een stug stil-

Digitized by Google

zwijgen of dof gemompel openbaarde, later in vervloekingen tegen Spanje verkeerde. Hier werd de raad van beroerten ingesteld, waarin Alva zijne verdelgzucht vierde. Die deel aan de beroerten had genomen, edel of onedel, rijk of arm, vorst of onderdaan, werd voor zijne vierschaar gedaagd, »en nu gingh 't aan elken kant op een vanghen »en spannen van allerley' standt, allerley' sexe, allerley' »ouderdom. De galghen hingen gerist, de raaden, de staa»ken, de boomen aan de weeghen stonden verlaaden met »lyken, gewurght, onthalst, gebarnt; zoo dat de men»schen, nu, in de lucht, tot ademschepping geschaapen, »als in een gemeen graf en wooning der ooverleedenen ver»keerden. Elke dagh had zijn deèrlykheit, en 't bassen »der bloedtklokke, dat, met de doodt van naamaagh den »eenen, van zwaagher oft vriendt den anderen in 't hert »klonk." — »Wie, in alle gewesten, waggelde 't hooft op »den halse niet!" (9) De woede barstte het eerst tegen de hoofden van 't compromis los. Oranje, Nassau, Brederode, Hoogstraten, Culemborg en vele anderen werden »belaeghd, vervolgd, gedoemd." Men beval den eersten deurwaarder, Francoys de Knibbere, den laatste »aen zijn persoon aentetas»ten, vangen ende apprehenderen, waer hij hem ontmoette, »en hem te brengen met goede gewisse huede, in de ge»vanckenisse te Brussel, om voor Alva te recht te staen" en gestraft te worden, omdat hij, »vergetende zijns plichts »en der gunst hem bij Carolum Quintum en den tegen»woordigen koning bewezen, den prins van Oraenien, »principalen oerzaken ende aenrichtere aller oproeren, »volgende, mèt hem, Lodewijck van Nassauw en etlicke »andere zijner voornaemste instrumenten, velen van adel tot »muyterie en rebellion had aengezet; sich in eenre grou»welijcke ende afschouwelicke conjuratie tegen den koning »ende streckende tot omkeringh deser landen had begeven »en ingelaten, en zich opentlick gedragen zou hebben als »een van de principale; wijl hij om het gemeyn volck, »doch, van nyeuwicheyden end veranderingh begherlich, to »lichtelycker daertoe ende te stolter yetwes aentegrijpen to

Digitized by Google

» bewegen, een oproerische ende perniciose supplication had
» helpen maken, dewelcke, in geselschap der voirs. graven
» van Nassouw ende veler anderer geconjureerden, oproer-
» lick ende onbehoorlick aen de governante had overgege-
» ven, met manieren ende gelaet, om haer angst en vree-
» se aentejagen ende de gemeynte verstaen te geven, dat
» hij haer beschermer syn zou, welcke gemeynte oick
» terstondt daer nae opgeresen ende in alle oerden aenge-
» heven heeft sich oproerlick aentestellen"; voorts, » omdat
» hij met anderen zijne complicen bestelt had en aenrichter
» geweest was, dat gemelte geconjureerden sich daernae te
» Sint Truijen versamelt hebben, alwaer onder andere per-
» niciose oder hoich schadelijcke dingen men gehandelt
» zou hebben, om de wapenen te nemen ende vier duysent
» peerden ende veertich vendelen knechten in Duytslant
» aentenemen, om daer mit den koning den cop te bieden
» en te bejegenen, ende de rebellen in haer schutz ende
» scherm, wie sij dan werklick gedaen hebben, te nemen,
» 't welck recht van regalie is, ende oic alle anderen, die
» hem sollen willen aenhangen en bystaen met gelt en
» andersins, van wellicken rebellen ende aenhangeren zij
» alomme in 's konings landen tellinge ende aenteycke-
» ninghe gedaen hadden, om haer macht ende gewalt te
» weten, in meyningh, om tot haeren voernemen te comen
» en den koning na haeren sinne ende gevallen die ma-
» te te stellen; omdat hij, na verstaen te hebben, dat de
» gouvernante gemeynt was, enich crijsvolck in de stadt
» Nijmegen van 's konings wege te schicken, aen de regeer-
» deren der gemelter stadt brieven zou geschreuen hebben,
» denselven oproyende sulck crijsvolck nyet te ontfangen;
» en omdat hij, noch niet gesedicht met allet tghene hier
» bovengescreven is, en niettegenstaende die geloeffnisse, die
» van zijnen twegen ende van wegen zijner complicen ge-
» daen was, noch oock den mandaet durch bevel van
» 's konings zuster verkundicht, dat men in de kercken,
» cloosteren ende andere goedshuysen gheen veranderingh,
» brekengh oder schendingh doen zou, bij peen des doodts,

Digitized by Google

» bovendien, dat sulcx wael behoirt kennelyck te sijn van
» sich selfs eyn yeder genouch verboden te syn, sonder God,
» 's konings ende zijne eer te aenzien, zou alle de beelden
» hebben doen breken, soo wael in de stadt Culenborch
» als in de dorpen daeromtrent en in sekere plaetse, die
» hij had bij de stadt Maestricht, ende in zijn tegenwoor-
» dicheyt doen verbranden de ornamenten en cyraten der
» kercke, cloosteren ende cappellen, ende veel meer andere
» onordentlicheden hebben aangericht; alle dingen, die
» gheenzins en staen te lyden noch te laten voorbygaen
» zonder straffe andere tot spieghel ende exempel, en
» om willicke hij opentlick vervallen was in crimen lesae
» Majest." (10).

Daar de graaf, wegens zijne uitlandigheid, niet kon aangetast en gevangen worden, werd hij, den 24 Januarij, door denzelfden deurwaarder, te Brussel, na het steken der trompet, openlijk » gedachvaert en innegedaeckt, bij
» drie distincte dagen, daer af de eerste zijn zou de negen-
» ste Februarij naastcomende, ende de tweden dach den
» vijfentwintichsten derzelver maent ende de derde vijfthiene
» dagen voer den lesten ende peremptoiren dach van rechte,
» sonder anderen te verwachten, op donderdage den elften
» dach Martii naestcomende, voer hooge, edele ende wel-
» geboren den hertoge van Alva, marcgrave van Coria,
» riddere van der ordre, cappeteyn generael van dese Ne-
» derlanden, binnen Bruessele ofte enige andere plaetse,
» daer den voirs. hertoge te voirs. geprefigeerde dagen we-
» sen sal binnen dese Nederlanden, op pene van eeuwige
» banne ende confiscatie van goederen, omme ten voirs.
» daegen comen aenhooren alsulcken eijsch, fin ende con-
» clusien als den procureur generael tegens hem Floris grave
» van Culemborch sal willen nemen en kiesen" (11).

De open brieven van indaginge werden ook te Culemborg voorgelezen en aan de deuren en portalen der voornaamste kerken aangeplakt, opdat de graaf geen onwetenheid mogt kunnen voorwenden (12). Kort daarop vertrokken Boudewijn van der Boe (13) en Peter de Sancto Petro (14)

Digitized by Google

naar Culemborg, om stad, slot en graafschap voor den koning in bezit te nemen, de regering van den eed te ontheffen, te ontslaan, of op nieuw te beëedigen, inventarissen van 's graven roerende en onroerende goederen op te maken (15), waarover het bestuur eerst aan Gideon van den Hoeve, landrentmeester generaal van Gelderland, en kort daarop wederom aan Jan van Cuyck Henriksz. (16), die reeds van 1557 het rentmeesterschap bekleed had, werd opgedragen. Ook de overige goederen des graven werden in sequestratie gesteld en nieuwe rentmeesters over dezelve verkoren, of, zoo ver zij Catholijk waren, in hunne posten bevestigd (17).

De graaf, die zich toen in zijne heerlijkheid Pallant bevond, verscheen »op den eersten dach van rechte nyet", maar zond zijnen zaakgelastigde, Jan Deschamps (18), naar Brussel, om den hertog te verzoeken, dat de termijn der dagvaarding zes weken verlengd, hij niet ongehoord veroordeeld (19), maar hem toegestaan mogt worden, zich door gevolmagtigden van de hem aangetijgde misdaden te zuiveren (20).

De aartsbisschop van Keulen, de bisschoppen van Munster en van Luik, de graaf van Rennenberg, Barlaimont, Noircarmes, Jan van Nassau (21) en anderen ondersteunden deze bede. »Pour l'affinité (schreef de laatste »aan Alva), dont cest conte de Culembourg m'est con»joinct et que n'ay oncque doubte de sa fidelité et affec»tion denvers sa dite Majesté (come ne fais encores) se»rois très mary qu'il demourisse chargé du dit crime »sans s'en purger, come à layde de Dien il est en bonne »intention et espoir, moiennant qu'il puisse estre oy en »ses defenses. Mais veu que l'insinuation des dts lettres »patentes luy a esté si tard faicts, que bonnement ne luy »est possible (pour l'importance du faict) estre prest au »jour préfix et qu'il a juste peur à comparoir en per»sonne, je supplie vostre Exce, come amateur de justice et »pour l'honneur et affection que vostre Exce m'a toujours »demontrez, octroier à mon dit cousin et fils le conte de

Digitized by Google

»Culembourg prolongation de six sepmeines." Alleen de hertog van Gulik meende redenen te hebben, om hem zijne tusschenkomst te weigeren (22). Toen Alva onverbiddelijk bleef, leverde de graaf den 11 Maart een protest in, de redenen behelzende, waarom hij in persoon zich niet kwam verantwoorden. Hij was (schreef hij onder anderen) »beducht voor lijfgevangenis en oordeelde »voor zijne competenten niet gedaagd te zijn, wijl hij, alvo»rens van eenige daginge gehoord te hebben, ten deele »gewoond had en nog woonde in zijn land van Witthem »en Pallant, ten deele te Keulen, behoorende onder het »Roomsche Rijk en geenszins onder het gebied van Spanje. »Ook was Culemborg altijd een territoir geweest van alle »andere jurisdictiën gescheiden en aan niemand beroepe»lijk" (23). Dit protest liet hij den 18 Maart te Keulen door een' notaris hernieuwen (24), op perkament schrijven en overal verzenden. Ook dit protest baatte niet: »men »ging te Brussel voort, met tegen hen te procederen" en den 28 Mei werd het volgende vonnis tegen hem geslagen, dat later, op hoogen last, met die van den prins van Oranje, de graven van Egmond en van Hoorn, Hoogstraten, van den Berg, Lodewijk van Nassau en Brederode, in de Rekenkamer van Gelderland geregistreerd werd (25).

»Veu par monseigneur le duc d'Alue, marcquis de Coria »etc., lieutenant gouverneur et capitaine général pour le »roy nostre sire des pays de pardeça, les deffaultz obte»nuz par le procureur général de sa Mate impétrant de »mandement criminel et demandeur d'une part, contre »Floris de Palant, conte de Culenborch etc., adjourné à »comparoir en personne pardeuant Son Excellence à ce specia»lement par sa dite Mate commise et députée, deuement »contumace et deboute de toutes exceptions et deffences, »d'aultre charge par le dit procureur général d'auoir com»mis crime de leze Mate et ayant puis naguaires au con»tempt et vitupère de la litispendence et procédures con»tre luy intentées à raison du dit crime, non seulement »prins les armes, mais aussy commis et denommé plu-

Digitized by Google

»sieurs capitaines tant de gens de cheval que de pied, et »iceulx mis et faict marcher en campagne à enseignes »desploiées contre sa dite Ma^te^, ses étatz, pays et subjets »de pardeça, comme il est à chacun notoire, et en la»quelle rebellion il est encore actuellement persistant; veu»es aussy les informations, lettraiges et aultres ensei»gnemens par icelluy procureur général produitz, ensemble »les actes et exploictz y joincts et par especial l'acte de de»boutement dudict adjourné de toutes exceptions et deffences, »auecq tout ce que faisoit à considérer, et ayant surtout »meurement esté déliberé au conseil lez son Excellence, sa dite »Excellence vuidant le prouffict desdicts deffaultz et deboute»ments, bannit le dit adjourné hors de tous les pays et »seigneuries de sa dite Ma^te^ perpétuellement et à jamais sur sa »vie et confisque tous et quelconques ses biens, meubles et »immeubles, droits et actions, fiefz et héritaiges, de quel»que nature ou qualité et la part où ilz sont scituez et »pourront estres trouués, au pronffict de sa dite Ma^te^" (26).

Kort daarop werd Robert van Lijnden tot kapitein, drost en superintendant van de stad, het slot en het graafschap van Culemborg aangesteld (27); 's graven goederen werden verkocht, verpacht, zijne wapenen verbroken (28), zijne archieven opgeëischt, zijne meubelen gespolieerd, zijn huis te Brussel tot den grond toe afgebroken, en op het geslechte en met zout bestrooide erf een marmeren pilaar gesticht, op welks vierzijdig kroonstuk of kapiteel men, in vier talen, het volgende door Jan Tseeraerts (29) gestelde opschrift las:

»Als Philips de II. Cattolijckste Coninck van Spangien »etc. regneerde in dese syne erfnederlanden ende in syne »plaetse regneerde Ferdinando Alvarez de Toledo, Hertoch »van Alva etc. is gheordineert, dat het huys eertyts van »Florents van Pallant, grave van Culemborch, te gronde »afghebroken zy, ter vervloeckter memorien van de her»nomen conspiratien, die daer in ghesciet is teghen de »coninckclycke majesteyt ende tegen deselve landen. Anno »MDLXVIII. Actum den XXVIII. May" (30).

Digitized by Google

Dit gedenkteeken bleef in wezen, tot na de pacificatie van Gend, waarvan het 13e artikel de vernietiging beval »van alle opschriften, gedenkstukken en zegeteekenen, door »den Hertog van Alva, tot oneere van wien het ook zij" opgerigt. Het verbitterde gemeen haalde het toen omver, en verbrijzelde het geheel, »jae in sulcker manieren, dat »elck socht een stuck daervan te hebben, omme te moghen »betoonen, dat se sulcken werck hadden helpen ver»nielen" (31).

Digitized by Google

HOOFDSTUK VIII.

VAN PALLANT IN DUITSCHLAND.

Terwijl de edelen, die zich niet door Margaretha hadden laten verlokken om den verbondseed te schenden, òf te Brussel door het zwaard van den bloedraad waren omgekomen, òf als ballingen rondzwierven, rigtte Alva, door wraakzucht, wreedheid en hebzucht vervoerd, vervolgingen aan, welke met die van Sylla, Marius en der beide driemanschappen vergeleken werden. Het geheele land werd te vuur en te zwaard geteisterd; de eene helft der inwoners gebannen, de andere tot armoede en onder het juk gebragt. De raad van beroerten scheen geen slagtoffers genoeg te kunnen verschaffen om zijne moordzucht te verzadigen, en vele magistraten meenden zich niet beter bij den koning of den landvoogd te kunnen aanprijzen, dan door het oefenen der uiterste gestrengheid. Binnen weinige maanden werden achttien honderd Nederlanders door de hand des scherpregters omgebragt. »Het hanghen, ont»hoofden ende dooden op verscheyden wijse", schreef GIJSIUS, »en was geen eynde, nu in d'eene stadt, dan in »d'ander, het gantsche landt door" (1). Te vergeefs raadde keizer Maximiliaan, de overige Duitsche vorsten, ja de Paus zelf, het bloedvergieten af en tot zachtere maatregelen aan. Te vergeefs verhieven Granvelle (2), Viglius en andere raadsheeren van onverdachte trouw hunne stem tegen de ongehoorde wreedheden en afpersingen. Te vergeefs gingen er duizende smeekbeden uit het rampzalig Nederland tot den

Digitized by Google

troon van den Spaanschen Nero op. Hij verdubbelde zijne slagen, spotte met hun geklag, ja, zwaaide, als een andere Rehabeam, den schorpioenen geesel. Toen » verkeerde de » angst in vertwijfling en die ontvonckte in haat en wraak." Zelfs de meeste leden van den raad van beroerte walgden van het bloed, dat dagelijks op hun gezag vergoten werd, verzochten hun ontslag of bleven afwezend. Zeldzaam waren er van de twaalf leden meer dan drie of vier tegenwoordig. Vele poorters en landlieden verlieten huis en hof, vereenigden zich met verjaagden en voortvlugtigen van allerlei rang en stand, verscholen zich in bosschen en moerassen, vielen van daar kloosters en andere geestelijke gestichten aan, en lieten ze boven de hoofden der mishandelde geestelijken in vlammen opgaan; anderen, hunne goederen niet willende verlaten, maar zonder lijfsgevaar ook niet in den lande kunnende blijven, smeekten Willem van Oranje, om de verlossing des vaderlands door de wapenen te beproeven en beloofden hem met goed en bloed bij te staan. De edelen, die den geliefden vorst omringden, vereenigden hunne smeekingen met die hunner landgenooten, gaven gewillig hunne bezittingen voor de goede zaak ten beste, en verlangden naar den oogenblik, dat zij tegen de legermagt van den gehaten Alva zouden aangevoerd worden.

Van Pallant, die, schoon niet altijd in gezelschap van Oranje, toch in naauwe vriendschapsbetrekking met hem leefde en deze door aanhoudende briefwisseling trachtte te bevestigen (3), was niet de laatste, die zijne bezittingen voor het jammerlijk verdrukte vaderland opofferde. Gelijk Willem zelf, verkocht en verpandde hij zijne roerende en onroerende goederen, en belaadde hij zich met schulden. »Dwaelende" schreef zijn zoon aan de staten generael, »in vremde landen herwaerts en derwaerts, heeft hij deur » geen tegenspoet noch wederweerdicheyt zijn hert kunnen » toesluyten off benauwen en niet alles contribueren wat » in zijn uyterste vermeugen geweest is tot ondersteunsel » ende wederopbouwinghe van die gemeijne zake, hebben- » de doen als noch in zijne benaauwtheijt alle sijn silver-

Digitized by Google

»werck versmolten en het gelt daervan, volgens obligatien, »den prince van Oraengien hoog. memor. verstreckt tot »dienst van de gemeyne saecke, hebbende daerenboven »zijne goederen in neutrale landen gelegen tenselven eynde »verset ende verpant, waeronder een bouwhoff is geweest, »gelegen in 't sticht van Ceulen, die jaerlicx heeft cunnen »uytbrengen die somme van twee duyzend guldens." In een ander stuk, gelijk het vorige in het Archief van Culemborg voorhanden, meldt hij, »dat zijn vader onder »anderen ook verzet heeft een goed, genoemt Wijler, »weerdich om die hondert duysent guldens ende so aen»gename ende gelegene plaetse, als in die quartieren »wijnich te vinden." Wij mogen ons, bij het lezen dezer en van andere stukken, te regt verwonderen, over het schrijven van VAN METEREN (4), AUBERY DE MAURIER (5), WAGENAAR (6) en anderen, dat Van Pallant zich sedert 1566 weinig met den oorlog en de regering bemoeid heeft, en dat hij sedert dien tijd zulk een afgezonderd leven leidde, dat hij, zelfs bij die van zijnen aanhang waren, onbekend gebleven is. Uit de Archieven van het huis Oranje-Nassau en uit die van zijn eigen geslacht blijkt het ook, dat Van Pallant een der meest werkzame en krachtdadige bevorderaars der Nederlandsche vrijheid was, die goed en bloed voor dezelve veil had. Hem komt de eere toe, van het eerst de vijandelijkheden tegen Alva begonnen te hebben, door de inneming van Witthem, een sterk kasteel aan de regteroever der Geule, niet ver van Valkenburg in het Limburgsche gelegen (7), hetwelk Alva, na de verbeurtverklaring, door de troepen des konings, en daaronder eenige Luikerwalen, had laten bezetten. De geschiedenis noemt de verovering van dit slot een wapenfeit, dat »als een voordeelig begin van de onderneming (om langs de zijde van Gulich in Gelderland of Braband te vallen) werd aangemerkt (8). Niet lang bleef hij echter in bezit van zijn slot, daar het in 1568, volgens MEURSIUS (9) door Lodewijk van Nassau, volgens HOOFT en CRAPPUIS (10) door Oranje, wederom aan de Spanjaar-

Digitized by Google

den ontrukt werd. Na de afdanking van 's prinsen krijgsvolk en zijn vertrek naar Frankrijk, hernamen de Spanjaarden het ten derden male en brandde het tot den grond toe af. Kort na de herovering van Witthem hield Van Pallant zich met Van den Berg en andere edelen in zijne heerlijkheid Weerd onledig met het werven van krijgsvolk, met plan, om zich met Villers, Lumey en andere hoofden (11), die reeds 2000 man verzameld en een' inval in Gelderland of Braband beraamd hadden, te vereenigen. De nederlaag, die beide laatstgemelden te Dalem van Londogno en Sancio d'Avila ontvingen, had ten gevolge, dat het volk van Culemborg Weerd, waarschijnlijk nog eer de graaf van Megen die stad naderde, verliet, na kort te voren 's Heerenberg onder den graaf van den Berg veroverd te hebben (12). Weerd werd door Megen bezet, maar in September van dat jaar (1568) door Oranje veroverd en, na wederom in bezit der Spanjaarden gekomen te zijn, door Hohenlo ingenomen (13).

In het meergemelde verzoekschrift van Floris II lezen wij, onder anderen, »dat het huis te Weerde, van d'ene en »andere syde ingenomen synde, alles so is verwoest ende »geruyneert, dat qualick en noch opt huys noch in die »stadt noch ten platten lande den eenen steen op den »anderen is gebleven; ja die landeryen so verwildert, deur »het verloop der onderdanen, vernielen van dammen, sluy»sen, dycken, wateringen ende anders, dat het meer eene »woestyne ende speloncke van wilde dieren is gelijckvormig »geworden, als eene plaetse, die oyt van menschen be»woont ofte betreeden is geworden. In welcken miserabele »toestant (vervolgde de graaf) wij het met onse ygene »oogen gesien hebben. Middelerwijl so lange ende veele »jaren die gehele inkomsten gemist hebben ende noch »wegens die voirscreven bederffenissen vele daervan moe»ten missen, die nu anders jaerlicx over die vijf en twin»tich dusent guldens hadden kunnen importeren, ende »de somme der geledene scade daervan niet met *f* 5 off »600,000 soude wesen te vergoeden" (14).

Digitized by Google

Na het verlies van Witthem en Weerd, liet Van Pallant den moed niet zinken. Huizen, hoven, kleinoeden werden verkocht en verpand, om soldaten te werven tot bijstand van Lodewijk van Nassau, die, terwijl Cocqueville Artois en Hoogstraten Gelderland zouden aantasten, zich van Vriesland en Groningen wenschten meester te maken. Na de overwinning bij Heiligerlee, rekende Lodewijk wederom op zijne hulp. In zijne *Mémoire relatif à l'expédition de Groningue*, door GROEN VAN PRINSTERER in het licht gegeven, gewaagde hij onder anderen van »les compaignies, »que doivent lever les contes Van den Berghe et Culem»bourgh", en verschillende brieven van dien tijd (15) bewijzen, dat ook Culemborg, gelijk de schrijver van Andries Bourlette (16) te regt opmerkte, »'s prinsen sterkste steun was." Of hij te Heiligerlee en te Jemmingen mede gestreden heeft, en persoonlijk deel nam aan den beroemden togt over de Maas, is niet bewezen. Zéker is het, dat hij, om Oranje tot denzelven in staat te stellen, zijn eigen vermogen uitputtede, anderen tot hulp van den prins opwekte, en »sich in differente swaricheden ende »difficulteyten stack." Geheel ongegrond is derhalve de beschuldiging van MALMA (17), »dat Van Pallant de man »niet was, om zware lasten en zorgen te dragen en ze met »kloekmoedigheid uit te voeren; stille rust beminde, gelijk »hij ook nooit tot eenige oorlogsramp en zwarigheid is ge»bruikt geworden."

Over de jaren 1568, 1569, 1570 en 1571 zijn weinige stukken in het Archief te Culemborg voorhanden, en die er in berusten betreffen meest huishoudelijke zaken. De eenige bronnen voor dit tijdvak van 's graven leven zijn de eigenhandige aanteekeningen van zijnen zoon. Aan haar zijn wij menigen wenk, die ons bij onze navorschingen bestuurde, verschuldigd. Zij leeren ons, dat het Spaansch bewind in de Nederlanden zijnen vader geenszins voor zulk een' onbelangrijk persoon achtte, als latere geschiedschrijvers hem hebben doen voorkomen. Zoude het hem anders »ter verscheyde plaetse gebelaecht ende met sonderlinge

Digitized by Google

» practijcke naergetracht hebben om hem te aruperen ende » in gelijcke voege tijrannelijck te bestieren als die van » grave van Egmond en Hoorn"? Zij leeren ons, hoe Floris, beroofd van zijne meeste vrienden, deels onthalsd, deels in den krijg geveld, deels ballingen; beroofd van zijne goederen of derzelver vruchtgebruik, met schulden bezwaard, immer in levensgevaar, als verrader van koning en vaderland vogelvrijverklaard, van plaats tot plaats rond zwierf.

Hij was » alledaeg in perijckel van de doot, swervende, » en de rampen hadden geen ent." Nu was hij te Keulen, waaruit hij, terwijl velen zijner geloofsgenooten met hunnen leeraar in den kerker geworpen werden, als een boosdoener werd verdreven (18), dan te Berris en te Biberich, waar hij zijne geliefde gade verloor en zijn eenig dochtertje (19) achterliet, of te Worms, waar hij het overlijden vernam van twee zijner beste vrienden, drossaard Lenner te Weerd, » unge demaygeable mort, pour avoir » este home fidele et bien entendant les affaires de ce » quartier" (Werde), en van den Deventerschen rector Noviomagus (20). » Ces deux personnaiges (schreef hij aan zijnen ambtman te Biberich) m'ont servy souvent de » grande consolation. Mais il plaict à nostre Seigneur appel- » ler à soy les meilleurs et me laisser encore en ce miserable » monde" (21). Onder al die rampen was het hem tot troost, dikwerf van zijne moeder en dochterke te mogen hooren. » C'est la plus grande consolation q'iay en ce munde (schreef hij uit Straatsburg aan zijnen ambtman te Berris (22)), d'avoir souvent nouvelles de mes très aymées » mère et fille, et ne veuillez laisser de satisfaire à ce mon » desir." In alle omstandigheden » blonck sijne lyeffde » die hij der gereformeerde religie toedroegh uit." Hij gevoelde dagelijks groote behoefte aan de goddelijke ondersteuning: » Je prie Dieu qu'il me veuille assister", meldde hij een' zijner vrienden. Overigens was hij onderworpen, gelaten en ootmoedig. De openlijke eerdienst stelde hij op hoogen prijs. Eens reisde hij van Worms

Digitized by Google

naar Heidelberg, om met de Fransche gemeente, die toen Taffinus tot leeraar had (23), het avondmaal te mogen gebruiken, en toen hij een tweede huwelijk gesloten had, was het zijn wil, »dat zijn huisgezin tot eenen godzaligen wan»del en leven vermaand werd." Zijn hofmeester Zuilen van Nyeveld (24) moest »sijn gansche hoffgesinde twemael »'s daechs teender gesetter uren by den anderen doen ver»gaderen, om het morgen en avontgebet met den anderen »te spreken en yetwes goets wt der heyliger schriftuere »tot stichtinge voor te dragen." Niemand mogt zich daarvan (was zijn bevel) »sonder merckelicke oorsake »absenteren en de quaetwillige, die absent waren, moesten »sijne Genade worden aengebracht." »O, mogt" zeggen wij met een' onzer ouden, »elke groote der aarde beseffen, dat »het verval van deugd en zeden met dat van openlijke en »huisselijke godsdienstigheid gepaard gaat, en van den»zelfden dag moet afgerekend worden, en dat hij, die de »laatste 't meest eerbiedigt, ook de trouwste, eerlijkste en »vlijtigste dienaar is. Gelukkig het gezin, waarin de wil van »CHRISTUS de grondwet is!" Vele proeven van zijne milddadigheid, verdraagzaamheid en nederigheid; van zijne innige belangstelling in de goede zaak, waarvoor hij zoo veel opgeofferd had, en waarvoor hij bereid was nog grootere offers te brengen, zouden wij kunnen aanvoeren. Zijne staten waren toevlugtsoorden voor alle vervolgden en verdrukten om het geloof. Zijne beurs werd nimmer gesloten. Wat in Frankrijk, Engeland, de Nederlanden voorviel, wist hij. Met de voornaamste edelen, vooral met Schouwenburg en Oranje, bleef hij in briefwisseling: »alles »ginc hij nae, of er nog soms hope van uitreddinghe »ware." Naauwelijks betrad deze laatste wederom den Duitschen bodem, of Van Pallant voegde zich bij hem, om nieuwe plannen tot redding van het vaderland te beramen. VAN METEREN (25) noemt hem uitdrukkelijk onder hen, die den prins in 1570 bijstonden, en uit de papieren van zijnen zoon blijkt, dat hij hem *f* 20,000, waarvoor hij zijne goederen moest verpanden, voorschoot. Het was echter niet

Digitized by Google

de koning, maar Alva, tegen wien hij de wapenen aangordde, of zijne schatten gebruikte. »Je recognois", had hij reeds vroeger den graaf Van Megen geschreven (26), »comme loyal vassal vers le roy mon prince naturel, n'entendant »par confédération un autrement (comme aussy mon intention ne fust jamays autre) contravenir le serment et fidelité de ma part unefois promise, comme aussy m'asseure »bien que vous pour vostre discrétion ne voudrey aultre »opinion de moy, ce que seroy tousiours prest le monstrer »par effect, comme gentilhomme et homme de bien." Het was over Alva, dat hij zich in 1568 op den Nederlandsch-Westfaalschen kreitsdag te Keulen beklaagde (27). Diens gunst zocht hij niet te winnen, maar gaarne gaf hij, met andere edelen, den keizer, de keurvorsten en stenden des Rijks in 1570 een smeekschrift over, ten einde zij hunne hulp en voorspraak bij den koning mogten verwerven, een smeekschrift, waarin de verbittering des konings aan »verkeerd aanbrengen" toegeschreven en de tirannij van den gehaten hertog met gloeijende kleuren werd afgemaald. Maar, noch dit, noch een tweede smeekschrift, dat hij, in zijn' eigen naam, als onderdaan van het Rijk, der rijksvergadering te Spiers aanbood, had eenig gewenscht gevolg. Wel toonden de Protestantsche vorsten medelijden, wel gaven zij goede woorden, »maar niet het minst werd tot »voordeel der verdrukte Nederlanders besloten" (28).

Digitized by Google

HOOFDSTUK IX.

VAN PALLANT IN DIENST DER STATEN VAN HOLLAND.

Terwijl Floris van Pallant in Duitschland als balling rondzwierf, of zich bij den prins van Oranje bevond, »in de geheymenis van wiens aenslaghen en saecken hij diep was toegelaten", en diens maatregelen tot verlossing van het ongelukkig vaderland door invloed en vermogen ondersteunde, steeg de dwingelandij van Alva tot zulk eene hoogte, dat de Nederlanders schier tot wanhoop werden gebragt. Zij hadden 's lands wetten, godsdienst en vrijheid zien vertrappen; het bloed der edelste en vroomste mannen zien stroomen; vuur en zwaard onder hunne dierbaarste betrekkingen zien woeden; de bronnen van welvaart zien opdroogen; handel, scheepvaart, fabrieken zien verkwijnen en hunne bezittingen door ongehoorde afpersingen verminderen, en bij dit alles waren zij »genoegzaam onbewegelijk" (1) gebleven. Maar het was eene bedrieglijke kalmte, als eene die den storm voorafgaat. Het vuur smeulde onder de assche, innerlijk woelden de hartstogten. Naauwelijks had Alva, door voorspoed zorgeloos geworden, wanende dat hij de Nederlanders zoo had getemd, dat zij noch moed noch krachten hadden om hunne hoofden op te beuren, de heffing van den honderdsten, twintigsten en tienden penning bevolen, of zij begrepen, dat hij hen van alles berooven, in de diepste armoede dompelen, en alzoo in volkomen staat van slavernij en onderwerping aan zijnen wil wilde brengen, en »de brant

Digitized by Google

» sloegh uyt en lijdsaemheid en patientie verwandelde in » desperatie en woede." Roomsch en onroomsch, adel en geestelijkheid, rentenier en koopman, rijk en arm stonden » als een eenig man" op, en het volk, alle vrees voor de roode roede afleggende, » teegh de straten op en » roerde de harten, door miserabele lamentatien en grou- » welycke bedreigingen, wijsende op Oraengien als 't eenig- » ste baecken, dat lichtte naest God."

» Help nu (was het volkslied dier dagen) u self, soo u Godt,
» Uyt der tyrannen bandt en slot,
» Benarde Nederlanden,
» Ghy draeght den bast al om u strot,
» Reyt flucks u vrome handen.

» De Spaensche hooghmoet valsch en boos,
» Sondt u een beudel goddeloos,
» Om u god'loos te maken,
» Gotts woordt rooft hij door menschen gloos,
» En wil u 't geldt ontschaken.

» Soo neemt hij elck syn hooghste goedt,
» Die 't woord der zielen, voedsel soet,
» Om draf niet willen derven,
» Bekoopen 't met haer roode bloedt,
» Of moeten naeckt gaen zwerven.

» Maer die syn hert op mammon stelt,
» Moet oock ontbeeren 't lieve geldt,
» Syn Godts syns vleesch vertrouwen,
» Hij eyst den thienden met geweldt,
» Diet geeft sal niet behouwen.

» O Nederlandt, ghy syt belaen,
» Doodt en leven voor u staen,
» Dat 's den tyran van Spaengien,
» Of volght, om hem te wederstaen,
» Den prince van Oraengien" (2).

Digitized by Google

Nu achtte Oranje het oogenblik dáár, om eene nieuwe poging tot redding aan te wenden. »Hadden wij nu gereed »geld," schreef hij, »so souden wij met de hulpe Gods »wel wat goeds hopen uyt te rechten; want nae de tijdin»gen, die wij van alle oorden bekomen, het nu tijd waere, »en men met geringe sommen meer soude doen, als men »op andere tijd met veele" (3). Ook Van Pallant oordeelde, dat men, zoo ooit, zich thans ten heiligen strijd, ten strijd voor vrijheid en regt, moest aangorden. Te Keulen had hij het losbarsten van den storm, die alles in zijne ontzettende vaart dreigde mede te slepen, de overrompeling van den Briel, de afval van Zeeland en Holland, de overgang van geheel West-Vriesland aan de zijde van den prins, het plunderen, branden, blakeren, vernielen van den Watergeus, de woede van het volk, dat, spottende met brandstapel en schavot, de magistraten dwong van zich vijand van Alva te verklaren, vernomen, en terstond was hij tot nieuwe opofferingen gereed.

Wat hem overig was aan gouden en zilveren kleinooden — »en", meldde zijn zoon, »hij had so staetelijcke als »eenich ander heer in de Nederlanden" — liet hij versmelten en tot geld slaan, en de goederen, die hij nog in neutrale landen bezat, verzetten, en, naast God en den prins, had het Van den Berg en Schouwenburg aan hem te danken, dat de eerste zege op zege in Gelderland, Overijssel en West-Vriesland behaalde en de laatste als stadhouder en kapitein generaal Vrieslands hoofdstad kon betreden. Ook Oranje ondervond, bij het verzamelen van een leger, zijne hulp. Te Essen, in het Graafschap Mark, liet hij hem door zijnen edelman, Zuylen van Nyeveld, van zijnen goeden wil verzekeren (4) en later zond hij hem te Dillenburg 2000 daalders, »tot bevoorderinghe eener saecke, »daeran hem niet weynich ghelegen was." »Wij hebben", had Oranje aan Zuylen geschreven, »wij hebben schrifte»lijck ende oock mondelick van den welghebooren hee»ren, den grave van Culemborg, begheert, — dat hij ons »voerdelick ende opt alder eerste wille voerstrecken ende

Digitized by Google

» opbringhen tweeduysent daler. — Nu of wij aen den » welgedachten heeren graven goeden wil gantz niet en » t'wijfelen, — nochtans besorghende of hij sulcke somme » van 2000 thaler in der haest niet verdich hadde, so is » ons vruntelick begheren, dat ghij bij dien meer ende » welgedachten grave handelen wilt, dat hij op sijn ghe- » looven zulcke somme opbringhe wille. — Dit doende, » sult ghy ons eenen grooten dienst doen, welcke wij met » alle anderen tot bequamer tijt bekennen willen" (5).

Ons bestek gedoogt niet, de gebeurtenissen van 1572 en 1573 te volgen; die blijde juichtoonen van duizenden, door de hand des Almagtigen, » den diensthuise van de Spaen- » sche slavernye als uit een ander Egypten uitgeleid, en » in dit goede land, als in een tweede Kanaän, geplant, » van duisenden die Gods ongehoude goedheid op eene » gantsch wonderbare wijse had doen segepralen over hun- » ne wreede onderdrukkers", te herhalen, of de schriktooneelen van Naarden, Haarlem en Leijden voor den geest terug te roepen, en het spoor der bloedhonden na te gaan, die door Alva tegen die gewesten, waarin de banier der vrijheid was opgerigt, werden afgezonden en overal sporen van duivelsche wreedheid achter lieten. Ook nam Van Pallant geen werkdadig deel aan dezelve. Wat hem die beide jaren in Duitschland deed vertoeven, is onbekend. Zeker geen vrees of gebrek aan belangstelling. Mogelijk was hij, aan vele Duitsche hoven door bloed en adel verbonden, dáár noodig, om zoo veel mogelijk de belangen onzer vaderen te bevorderen. Wel drong hem zijne vurige liefde tot deze landen, zich naar Oranje te spoeden; wel beraamde hij daartoe plannen, » maar het Godlijk albe- » stuur werkt en heerscht in aller menschen, selfs der » grootste monarchen raadslagen, in derselver beraamde » oogmerken blasende, en gebruikende die tot andere ein- » dens, in syn raed bepaelt. Gods raed alleen moet bestaen, » waerdoor Hij al syn welbehagen doet."

Eerst na het vertrek van Alva keerde Culemborg in het vaderland terug, en terstond bood hij den staten van Hol-

Digitized by Google

land aan, om, »met raet ende daet het vaderlant en die »gemeyne saecken, op syn eygen costen bytestaen." Zijn aanbod was welkom »en metterdaedt betuychde de staten, »hoe aengenaem hetzelve haer was, dat sy hem, niettegen- »staende (in) dieselve provincie van Holland niet ofte »seer weinich gegoet (6), uyt haer eygen beweging ver- »zochten te compareren in haere vergaderingen, met de dig- »niteyt van *premier noble* vereerden en oock geduerich- »lyck so veel gunst ende faveur bewesen, dat dieselve sulcx »geroempt ende gepresen heeft tot het leste toe; ja zij »droegen hem sulcke liefde ende respect, dat dickmaels »sijne dispositie ofte gelegentheid hem niet kunnende toe- »laeten persoonlicken te comen, sij haere vergaderinge »hebben afgestelt: en om hem haere genegendtheydt wyders »te betoonen, hielden zy hem neffens den prins van Oran- »je exempt van alle imposten, beswaernissen ende lasten", en uitdrukkelijk wordt hij in een' brief der regering van Bommel aan de staten van Gelderland, »een hooft van de »staten van Hollant" genoemd (7).

Van Pallant was volkomen »die sunderlinge respect ende »lyefde" der staten waardig. »Hij diende ze met alle »neersticheyt ende getrouwheyt; bleef hen en prins »Willem, nietegenstaende hij genoegzaem gepriveerd was »van alle eyge middelen, op syn eygen kosten, son- »der eenige vergoedinge ofte recompensie continuelicken »by, tot dat die pacificatie van Gent gemaeckt werde, »synde hetselve allene syne recompensie (sonder te ambie- »ren noch anderen goet noch staet, ja selfs niet te vor- »deren syne verstrecte penningen, noch voldoeninge van »sijne obligatie, hoewel in alle rycken ende republycken »van die gantsche werelt gepractiseerd wordt, dat die ve- »richters van sodaenige salutaire wercken, als in maintene- »ment van religie ende vryheit des vaderlants, met alle »danckbaerheyt ende liberaliteyt werden gerecognosceert —) »dat hij God kon danken, dat zijne kerke meer en meer »begon te floreren, die vryheit des vaderlants werd her- »stelt, die tyrannye verdreven, ende dat (tgheen) hij

Digitized by Google

»met soo veel peryckelen, verlies, schade ende pyne had-»de in die allereerste beginselen helpen aenvangen, so »uyt den Hemel gesegend werd" (8).

Dordrecht, in het midden dezer eeuw eene der magtigste en bloeijendste steden van Holland, wier gunstige ligging en schitterende voorregten, haar door de oude graven verleend, hare welvaart tot zulk eene hoogte gevoerd hadden, dat zij de koningin der steden van dit heerlijk gewest genoemd werd, was vroeger dan andere oorden des vaderlands met de gevoelens van Luther en Calvyn bekend geworden, en eene der eerste steden, die zich »aen Alvaas grou-»welicke tirannie en politycq en schandighe dwangh van »conscientie" onttrokken had.

Hare ligging, sterkte en vooral de buitengewone geestdrift harer poorters voor de goede zaak, bewogen de staten van Holland en West-Vriesland, in den aanvang der beroerten binnen hare muren te vergaderen. In de maand October 1574 kwamen zij voor de tweede maal in het klooster der Augustijnen bijeen. Ook Floris van Pallant was ter dagvaard beschreven. Bij zijne aankomst, ging hem eene deputatie der regering, waartoe zijn voormalige hofmeester Jonkheer Willem Zuylen van Nyeveld, sedert 1573 schout der stad en in 1574 tot baillin van Zuid-Holland verkoren (9), behoorde, met den eerewijn te gemoet, en hoe hoog zij hem achtte blijkt uit tresoriersrekeningen van die dagen, waarop verscheidene posten hem betreffende voorkomen. Zij begeerde zelfs, dat hij in hare goede stad geene uitgaven zoude doen, en betaalde de verteringen, die hij en de zijnen in de herberg, waar hij zijn' intrek genomen had, maakte (10). Nog zijn er twee brieven, een in October 1574 aan Amelis Alartsz., die in 1568 met zijne vrouw door Alva voor den bloedraad was gedaagd (11) en later te Culemborg in bewind kwam, en een ander, den 23 December van dat jaar aan den Middelburgschen pensionaris Agylaeus, uit die stad geschreven. In den laatsten verzocht hij den pensionaris, hem al het nieuws, dat hij in Zeeland vernemen zou, ten eerste over te schrij-

Digitized by Google

ven, als mede om een bekwaam verblijf voor hem te willen bezorgen tegen zijne komst te Middelburg (12). De graaf verliet zich gerustelijk op hem en versprak hem alle wederdienst. Tot welk einde de graaf zich in het laatst van 1574 naar deze stad moest begeven, is, bij onderzoek in de ongedrukte staten-notulen van Zeeland, beginnende met 1574, en in de notulen ten rade der stad Middelburg, niet gebleken (13). Mogelijk had zijne komst ten doel, om de afkoop der oorlogs-contributie, aan de stad bij de capitulatie in Februarij 1574 opgelegd, te regelen. Hij kon als commissaris daartoe van prins Willem I met last voorzien geweest zijn (14). Meer waarschijnlijk komt het mij voor, dat hij den prins naar Middelburg vergezelde, of volgde, om de unie tusschen Holland en Zeeland te bewerken, die den 4 Junij 1575 te Dordrecht geteekend werd en in Maart 1576 haar volkomen beslag kreeg. Het is bekend, dat Van Pallant deze onderlinge vereeniging hielp tot stand brengen en de beide unien onderteekend heeft (15). Ook de beroemde regtsgeleerde Elbertus Leoninus, een zijner vertrouwdste vrienden, die hem reeds in 1565 in een regtsgeding met den graaf Van Manderscheyt gediend had en hem later gewigtige diensten bewees, was, na verkregen verlof, toen te Middelburg gekomen, om den vredehandel tusschen den algemeenen landvoogd Don Louis de Requesens en de staten van Holland en Zeeland, waarover reeds vroeger tusschen Noircarmes, den graaf De la Roche, Perenot de Champagnei en Marnix van Aldegonde (16) gehandeld was, te hervatten.

De prins beschreef hierop de staten van Holland en Zeeland met de steden Bommel en Buren tegen 25 Januarij van het volgende jaar (1575) te Dordrecht, »met ernstick »versouck, dat sy aldaer haere gedeputierden souden seyn»den, met veloomen last ende bevel absoluyt om op 't selve »te mogen handelen."

In die vergadering, waarvoor de keizerlijke commissaris graaf Van Schwartsenberg verscheen, om van wege zijnen

Digitized by Google

meester, Holland en Zeeland tot vrede te vermanen, was ook Van Pallant tegenwoordig. Hij bleef, met den prins en de staten, te Dordrecht, terwijl hunne commissarissen, met die van den koning, schoon te vergeefs, te Breda den vrede trachtten te bewerken, en onderteekende het antwoord des prinsen en der staten, op de hun door 's konings commissarissen voorgestelde artikelen (17). Weinige maanden later ontmoeten wij den graaf wederom op eene dagvaard in dezelfde stad. Het was toen, dat hij door de ridderschap en de steden van Holland en Zeeland mede gemagtigd werd, om den prins de souvereiniteit dezer landen aan te bieden en de akte, bij welke zulks gedaan werd, onderteekende (18). Ook werd hij toen door Oranje benoemd tot voorzitter van den landraad, een ligchaam, dat den prins schijnbaar van een deel van den last des bewinds moest ontheffen, máar inderdaad strekte, om de staten inzigt in de zaken der regering te laten behouden, wanneer zij zelve niet vergaderd zouden zijn. Het is bekend, dat het, » te zeer aan het goedvinden der staten verbonden", om den prins geen misnoegen te geven, welhaast buiten werking werd gesteld (19).

Terwijl Van Pallant zich te Dordrecht bevond en met de staten en den prins de heilzaamste middelen tot behoud des vaderlands bedacht, werd de toestand van hetzelve dagelijks hagchelijker. De overwinning schaarde zich aan de zijde der vlaggen en vaandels zijner vijanden. Mondragon had de Klundert, Fynaard en den Ruigenhil veroverd en zich versterkt, en belemmerde alzoo de vaart van en naar Zeeland. Buren, Oudewater en Schoonhoven hadden zich aan Hierges onderworpen, die ook de schansen te Krimpen en te Papendrecht bemagtigde, en alzoo de Lek, den IJssel en de Merwede beheerschte. Zeeland was vol Spaansch krijgsvolk en dreigde voor de overmagt te bezwijken. D'Ulloa en d'Avila, meesters van Duiveland en

Digitized by Google

Schouwen, liepen het platte land af, veroverden Brouwershaven en Bomenede en belegerden Zierikzee. Van de staatsche zijde was niets van belang uitgevoerd, en dringender en dringender werd de behoefte aan geld. In dien nood besloten de staten, den koning te verlaten en vreemde hulp in te roepen. Zij magtigden Van Pallant en eenige anderen heeren, om hierover met den prins te handelen, en na herhaalde bijeenkomsten werd men het eindelijk eens, om de souvereiniteit aan Elisabeth van Engeland aan te bieden, in weerwil dat de prins meer tot Frankrijk overhelde, men met de koningin nog onlangs over een achterstal van *f* 50,000, aan Engelsche krijgsoversten uit te keeren, in moeite geraakt was, en zij, op dringend verzoek van den Spaanschen gezant, den procureur generaal Jan du Bois, de Nederlandsche ballingen, die de wapenen tegen den koning droegen, en onder deze den graaf van Culemborg, haar rijk ontzegd had (20).

Hierop vertrokken Marnix van Aldegonde, 's lands advokaat Buis en Doctor François Maalson naar Engeland; doch niet alleen zonder het gewenschte gevolg; maar er ontstond zelfs kort daarna eene botsing tusschen beide landen, die de harten met vrees vervulde voor het uitbarsten van een' nieuwen oorlog. Vier Vlissingsche vrijbuiters, namelijk, waren door tegenwind of gebrek aan victualie te Plymouth (volgens anderen te Falmouth) binnengeloopen en aldaar onder een nietig voorwendsel in beslag genomen. Het scheepsvolk, in Zeeland wedergekeerd, beklaagde zich bitter over deze handelwijs en bewoog die van Vlissingen, eenige wel toegeruste en rijk beladene Engelsche koopvaarders met geweld te nemen en in hunne haven op te brengen; ook hielden zij vier schepen aan, die met bewilliging der Zeelanders de Schelde op naar Antwerpen voeren. Naauwelijks was de mare hiervan ter oore van Elisabeth gekomen, of zij ontstak in gramschap en slechts met moeite liet zij zich door dringende brieven van Oranje bewegen, om de zaak bij onderhandeling af te doen. Hare gezanten, Mr. Daniël Rogers en Mr. Robert Beale,

Digitized by Google

traden te Middelburg met Van Pallant in conferentie, doch voor er eene overeenkomst gesloten werd, vertrok de laatste naar den Briel, waar zijne tegenwoordigheid gevorderd werd: »pour tenir" (schreef hij aan Oranje) »tant meil-»leure correspondence avec Mr. le comte de Holoch et aussy »pour bien pourveoir ceste ville de toutes choses nécessaires »et tiercement pour ugne fois faire en commencer les »ouvraiges ordonnez passé trois moys par vostre Excellence, »estant esbahy qu'en cecy l'on n'ast faict· autre diligence" (20). Eerst na de komst van Sir William Winter met eenige gemagtigden van de Engelsche avanturiers werd er een contract gesloten, dat geheel tegen den zin van dien staatsman was, gelijk blijkt uit den volgenden door hem aan Van Pallant, twee dagen vóór de teekening van hetzelve, geschreven brief.

»Monsieur le Conte!"

»Depuis vostre departement il a pleu à la royne, nostre »maitresse, d'envoyer moy le seigneur Winter vers son »Excellence, pour le relachement des navires de ses sub-»iects arrestés en ce pays. Et sommes tous deux bien »marris, que V. S. n'este presente, d'aultant qu'avions »espéré que vous eussiez moiené quelque meilleur accord »entre son Exc. et nos marchants à l'honneur et contente-»ment de sa Maj., de ce qu'ils ont fait assur, par la »grande difficulté qu'ils ont tracé en son Exc. et quelques »uns aprè de luy, qui sont si addonés à la partie Fran-»coyse, que sur la conscience de l'ayde qu'on attend »l'heure en aultre, ils nous traitent comme il leur plait. »Et néanmoins n'avons leurs pires voisins et les plaisirs »qu'ils ont tiré de nostre pays, méritent d'avoir este »aultrement considerer et recompenser de ce qu'ils font »à présent" (21).

Deze brief draagt reeds sporen van die Engelschgezindheid van onzen graaf, welke hij later, en vooral in de dagen van Leycester, openlijk aan den dag legde. De prins

Digitized by Google

daarentegen helde meer naar Frankrijk over, en de onderhandelingen, die sedert eenigen tijd met den hertog van Alençon over de souvereiniteit geopend waren, en de tegenwoordigheid van eenen Franschen gezant, die eene bende van 3000 man tot bijstand aanbood, hadden zeker een' ongunstigen invloed op het met Engeland gesloten verdrag.

De hoop op Frankrijk werd echter van dag tot dag flaauwer, naar mate de oneenigheden tusschen den koning en zijn' broeder toenamen. Ook het vooruitzigt van een gematigder bestuur, na den plotselingen dood van Requesens en de aanvaarding van het bewind door den raad van state, verdonkerde, toen men het beleg van Woerden en Zierikzee zag voortzetten en het verbod om met Holland en Zeeland te handelen hoorde vernieuwen. De uitgeputte gewesten konden den last des oorlogs tegen den magtigen Spaanschen monarch niet langer dragen. Zij hadden schier alles op het spel gezet en alles verloren. Elke onderneming van 's prinsen zijde zagen zij mislukken; voor elke stad, die hij wilde nemen of ontzetten, stiet hij het hoofd, en het verlies van Zierikzee en de vernieuwde oneenigheden met Engeland, na het vertrek van Winter, troffen hem zelven zoo, dat hij, die in 1573 aan Sonoi, om hem op te beuren, schreef, »dat hij vastelyk vertrouwde op het verbond met God »aangegaan", nu begon te wanhopen en »naauwlyx wist, »werwaarts zich heen te keeren. Het docht hem zoo »naa omgekoomen, dat hy voorsloegh, van, mannen, »wyven, kinderen, die de vryheid eenighlyk lief had»den, met al 't best der tilbaare haave, in scheepen te »laaden; alle dyken en dammen deur, moolens aan brandt »te steeken; en 't gansche landt met waater te verwoes»ten: om, gelyk by verscheide volken ouwlinx gepleeght »is, erghens eenen andren hoek werelds in te neemen,

Digitized by Google

» daar men, buiten slavernye van lichaam en gemoedt, zaaghe » te leeven" (22).

Maar toen de nood ten top gestegen en alle hulp bij menschen onmogelijk scheen, toen hielp God. » In het dobberen » eener waaghe dus eener zee van zorghen, ziet hy den » Hemel opengaan en de hoope van 't heil verschynen, dat » de dingen der bondtgenooten uit het voetzandt heeft opge- » beurt en gezweept met de binten, die het tot nu toe » staande houden" (23). Het Spaansch krijgsvolk, na de inneming van Zierikzee geen betaling ontvangende, sloeg aan 't muiten, zwoer elkander trouw, verwierp zijne hoplieden, verkoor anderen, plunderde en brandde Nieuwkerk af, at het platte land van Schouwen kaal, verliet zijne posten en wierp zich als hongerige wolven op Braband, bedreigde Brussel, Antwerpen en Mechelen, terwijl het dorpen en vlekken uitplunderde, en vereenigde zich te Assche, tusschen Brussel en Aalst, met andere misnoegden (24). Te vergeefs poogden de graaf van Mansveld, Juliaan Romero, Hieronimus van Roda en anderen het tot onderwerping te bewegen. Het wilde van geen overeenkomst hooren, maakte zich verraderlijk van Aalst meester, wierp magistraat en notabelen in den kerker, hing den koninklijken ambtenaar op, plunderde de stad uit, brandschatte 170 in het land van Aalst liggende dorpen, stroopte tot onder Gend en Brussel (25), » en opentlijck » bethoonde en deed blijcken, dat het d'ingesetene teene- » male woude overheeren, uytplunderen, vermoorden ende » tot slaven maecken" (26). » Schrik sloegh gansch Vlaan- » deren en Brabant in 't harte." Elke stad wapende hare burgers en gaf openlijk haar verlangen om krijgsvolk te mogen werven te kennen; een ieder, » hy was geestelyck of » wereltlyck, papau of geus, creegh de walghe van haer » en liet sich voorstaen, so men maer de Spangiaerden » conde den lande uytdryven, dat men dan wel soude » connen in vrede leven met de reste." Het Brusselsch gemeen raakt in oproer, scheldt de leden van den raad van state voor schelmen en verraders, die met de Spaan-

Digitized by Google

schen heulden, om ze straffeloos te laten plunderen, en brengt het zoo ver, dat de muiters vijanden van den koning en vogelvrij worden verklaard. Oranje, die den loop dezer gebeurtenissen met een' opmerkzamen blik had gadegeslagen, oordeelde dat thans het oogenblik dáár was, om de Nederlanders van den Spanjaard te verlossen en te hereenigen. »Nu was het" schreef hij aan de staten van Braband en Vlaanderen, »de regte tijd, om voort te »gaan in hetgeen zij zoo wel begonnen hadden, en indien »zij het thans niet deden, zouden zij voor altijd verloren »gaan. Indien zij slechts van een goede meening waren, »om de landen te vereenigen, en den burgeroorlog in eene »gewenschte rust en vrede te veranderen, waarin alleen »de waarachtige dienst Gods en des konings bestond, »verklaarde hij, altijd gereed te zullen wezen, tot nako»ming van al 't gene redelijk en billijk zou bevonden »worden. Ook verzekerde hij hen, dat hij geen verande»ring in de godsdienst wilde invoeren, of iets doen, waar»door iemand in zijn regt beleedigd zou worden, want »gelijk hij nu zoo langen tijd met groote moeite en ge»vaar de wapenen in de hand had genomen, om tot eene »behoorlijke en wettige vrijheid te komen, wilde hij »ook niets aanvangen of invoeren, dat tegen het besluit »der generale staten en de vrijheid, die hij zelf zoo »ijverig voorstond, mogt strijden en dezelve aldus gaan »besmetten en bezoedelen" (27).

's Prinsen pogingen waren niet te vergeefs. Niet lang daarna riep de raad van state de algemeene staten te Brussel bijeen, om middelen tot bevrediging en tegen den overlast der muitende Spanjaarden te beramen. Ook de noordelijke landschappen zonden, sterk tot het zenden van dezelve uitgenoodigd, hunne gezanten derwaarts. Welhaast was men het eens, om den vredehandel van Breda te hervatten, en daartoe te Gend zamen te komen. In October 1576 werden de gevolmagtigden van Holland, Zeeland, Gelderland en Utrecht en andere landschappen door de Gendtenaars onder luide jubelkreten ontvangen, en

Digitized by Google

terstond (de afgevaardigden van Braband, Henegouwen, Artois en Vlaanderen waren reeds vroeger aangekomen) de vergaderingen geopend. De onderwerpen waren zóó voorbereid, de lastbrieven zóó ter zake dienende, en daardoor de vorderingen der onderhandelingen zóó snel, dat alles in de eerste dagen van November beslist en bepaald was. Het verdrag werd naar Brussel gezonden, om aan den raad van state te worden voorgedragen, en, na goedgekeurd te zijn, den 8 November met opene deuren onderteekend. Eenige uren later werd het van het groot balkon van het raadhuis, in tegenwoordigheid van alle onderteekenaren, bij toortslicht, onder trompetgeschal, klokkengelui en het donderen van 't geschut tegen het kasteel, dat nog in handen der muitende soldaten was en op dat pas door 's prinsen volk belegerd werd, voorgelezen. Oranje schreef zelf (28): »de blijdschap en vergenoeging van het volk »over hetzelve en alle Nederlanders was zoo groot, dat het »bij menschen geheugenis alzoo niet en was gehoord."

» Nu roept (zong het langs de straten) met accordatie,
» Den algemeynen raet,
» Kraemt op gy Spaensche natie,
» T is beter, dat gy gaet.
» Elck is op u verbeten,
» Want ghy zijt hier suspect,
» Of ghy sult worden gesmeten,
» Soo gy niet en vertreckt.

» Elck roept, gaet heen na Spaengien,
» Met wercken ongeveert,
» Want appelen van Oraengien,
» Zijn hier seer wel begeert,
» Gaet henen, maeckt kabassen,
» Snijt vijgen en rosijn,
» Die vruchten zijn al gewassen,
» Bequaem is den termijn.

Digitized by Google

» 'T is oock om te vertrecken,
» Dat ghy nu moetet vlien,
» Ghy die in alle plecken,
» Soo seer hier waert ontsien.
» En nu zijt ghy versteken,
» Van elck in 't generael,
» 'T is te Ouuenaerde gebleken,
» Te Brussel principael.

» Dit is mijn herten wenschen,
» Daer ick na heb gehaeckt,
» Dat nu voor alle menschen,
» Den peys mach zijn gemaeckt,
» Dat men in allen steden,
» Godt mochte prijsen vrij,
» Hij is een Vader vol vreden,
» En blijft ons altijt bij."

Schranderen uit die dagen zagen echter wel in, » dat die » pays voor de leus was." » Deze pacificatie" schreef CLUSIUS (29) » werdt ghenaemt *een eeuwige en vaste vrede*, » maer sy heeft niet lange gheduyrt. De coningh heeft ze » aenghenomen, alleenlycken om tyt ende ghelegentheyt » tot syn voordeel te ghewinnen; want heer Jan de Noir- » carmes baron van Selles, uit Spaengien ghecomen zijnde, » heeft wel in het eerste gheseyt, dat de coningh beloofde » te onderhouden de pacificatie van Ghendt, maer daer » naer sprack hy heel contrarie, dat de Gendsche pacificatie » ergerlyck was, ende dat men daer geen woorden noch » meldinghe meer van en behoorde te maken. — Was dit » niet eenen schoonen vrede?"

Ook de prins, schoon hij op eene algemeene bevrediging en vereeniging had aangedrongen, voorzag, dat het verschil van godsdienst tusschen de noordelijke en zuidelijke gewesten slechts eene provisionele vereeniging zou toelaten, en poogde eene naauwere en door geene voorwaarde of onderwerping aan de uitspraak der algemeene staten bepaalde tusschen Holland en Zeeland en de overige gewes-

Digitized by Google

ten daar te stellen. Hiertoe bediende hij zich, zoo veel Gelderland betrof, inzonderheid van Floris van Pallant. Reeds hadden die van Zalt-Bommel (de eenige Geldersche stad, die aan de zijde des prinsen was) den 27 October 1576, aan de staten van Gelderland, in antwoord op hunne uitnoodiging van den 22 dier maand geschreven, »dat zij zeer genegen waren, om alle wederzijdsche vijan»delijkheden te staken; verzochten, dat zij eenigen wilden »afvaardigen, om met hen te beraadslagen, hopende, dat, »met Gods hulp, door dit overleg, eenige vrede of be»stand zou gesloten worden; beloofden, dat zij van hunne »zijde alle vlijt en naarstigheid zouden aanwenden bij den »graaf van Culemborg, dat hij de staten van Holland »wilde bewegen om daartoe te verstaan" (30). Te gelijker tijd werden de gedeputeerde staten, die toen te Nijmegen vergaderd waren, door Van Pallant, »van wien zij als »hunnen goeden nabuer ende vriendt begeerd hadden, hij »zoude hen behulpich zijn," uitgenoodigd »om eersdaechs »eenige te deputeren, om de middelen aan te hooren, »om tot eenen voordeligen goeden vrede ofte bestant te »mogen geraecken," — »wel wetende, dat de staten van »Holland gern doen sullen dergelycken." Hij sloeg Zalt-Bommel, »wesende een litmaet des vorstendoms Gelre ende »op beide syden gelegen", als de geschiktste plaats tot eene bijeenkomst voor (31). De heer van Weerdenburg, door Culemborg met dezen brief afgezonden, had nog in bijzonderen last, »de staten van Gelderland aen te geven, »dat die van Bommel hertelic nae eenen goeden vrede ofte »bestant verlangden, insonderheit aenmerckende, dat die »vreemdelingen door desen crych meer ende meer geryckt »ende sy verarmt werden, om hetwelk te precaveren, niet »alleen eene bijeenkomst onder die van Bommel, maar »ook met de Hollanders, noodig was" (32). De regering van Nijmegen antwoordde den 30 van Wijnmaand aan den graaf, dat, om aangevoerde redenen, »als nog geen »afgevaardigden tot het bijwonen van eene zamenkomst »naar Bommel konden gezonden, doch dat den 7 den vol-

Digitized by Google

»gende maand een algemeene landdag stond gehouden te wor-
»den, verzoekende, dat hij te voren schriftelijk eenige goe-
»de middelen tot vrede wilde opzenden, waarover op dezelve
»konde gehandeld, en wijders iemand ten gemelde einde
»mogt afgevaardigd worden" (33). Van Pallant nam hierin genoegen, en schreef, den 4 van Slagtmaand, »dat hij het »antwoord der Gelderschen, na het houden van den land-»dag, zou verwachten." De Geldersche staten zonden hierop uit hun midden eenige afgevaardigden, die te Bommel met twee Hollandsche staatsleden en den graaf in onderhandeling traden en tot een gewigtig besluit kwamen, hetwelk men vermoedt, betrekking gehad te hebben tot het aangaan van een nader verbond tusschen sommige Nederlandsche gewesten, dat ruim twee jaren later tot stand kwam (34). Duidelijk ten minste blijkt het, dat er tusschen Van Pallant en de gedeputeerden eene zekere zaak verhandeld en besloten moet zijn, die men van dat gewigt rekende, dat men ze aan de afgezondenen naar Brussel, bij gelegenheid dat zij door Bommel reisden, meende te moeten ontdekken; ja, de graaf rekende ze zoo belangrijk, dat hij de laatsten verzocht, »dat zij treckende nae Zeelandt, »de Excellentie van den prince van Oraengien zouden willen »aenspreecken" (35). Het blijkt uit dit alles, dat Van Pallant, wel verre van in deze gewigtige tijdsomstandigheden stille te hebben gezeten, niet alleen veel toegebragt heeft, dat ook Gelderland tot de Gendsche pacificatie toetrad, maar ook die vereeniging, eerst tusschen Holland en Zeeland, later tusschen deze gewesten en Gelderland, heeft helpen sluiten, welke, te regt, de grondslag der Unie van Utrecht genoemd is. Ook in deze omstandigheid was hij de regterhand van vader Willem, en handelde hij volkomen in deszelfs geest. Het verdient intusschen eenige opmerking, dat Floris zelf schoorvoetende tot de Unie van Utrecht toetrad, en die niet dan na eenige onderhandeling aannam; en zulks te meer, wijl wij hem, op de landdagvaart, in het begin van September 1578 te Arnhem gehouden, zich zoo stellig voor dezelve hooren uitlaten.

Digitized by Google

Toen de gecommitteerden over de, door de gewesten van Holland en Zeeland, voorgestelde Unie zouden raadplegen, zeide hij »ironice, men bedurfte niet soo groote »swaricheit daer van maken, men sold bij den van Alen»çon of Don Jan nu noch wel ende beter als anders te »sprake comen"; en toen »'t meestendeel niet connen ver»staen, dat men eene nieuwe Union behoorde te maken", leide ontvlamde drift hem deze woorden op de tong, »id »quame her, dat een handt vol Gotsen afgeworpen weren, »ende daerom hielt men sich soo vreemt, also dat id daer op »gestaen had, dat sij (meynende de stedegezanten) hadden »willen vertrecken. Men mocht den van Alençon aennemen, »soo were men verwaert, die weer catholijc, die dreve den »geschoren hoop, ende diergelijcke woorden. Sachte ooc, »die van Alençon, de keyser, hertoch Mathias, de coninc van Francrijck, ende 't meesten deel van de staten stipten in »eenen pot" (36). Eindelijk besloot hij de Unie aan te nemen.

»Wij verheugen ons sonderling" (schreven de staten van Holland en Zeeland den 8 April 1579 aan hunne gedeputeerden te Utrecht) »dat de graaf van Culenborch de Unie, »immers in eenige qualiteit heeft geadvoueert; want als »den *heere* daerom te lijden zal hebben, de *graave* en sal »niet vrijgaan" (37). Hij nam dus de Unie slechts voor eene zijner heerlijkheden aan, en niet voor zijn graafschap, volgende hierin het voorbeeld van Diederik van Bronkhorst en Batenburg heer van Anholt, die zijnen ambtman Jacob van Ommeren (later burgemeester van Arnhem), »volmagt »gaf, om van zijnentwegen, als bannerheer tot Baer ende »Lathum de Union te onderschrijven, edoch onder prote»statie dat hij zich van wegen der heerlickheit van Anholt »van den heyligen rijk daermet niet wilde afsonderen en »als een litmaet denselvigen Roomischen rijck aengehorich »verblijven" (38).

Na het sluiten der pacificatie van Gend werd Van Pallant niet meer van de ridderschap van Holland, maar, van 1578 af, van die van Gelderland, gelijk vroeger (39), als bannerheer van Leede, Lienden en Oudeweerd beschreven,

Digitized by Google

en als zoodanig bleef hij verschijnen tot zijn' dood. »Veel" schreef de heer VAN SPAEN VAN HARDENSTEIN, »is van hem »in de landschaps-recessen, doch van weinig aanbelang »voor de algemeene geschiedenis van ons vaderland" (40). Alleen verdient het vermeld te worden, dat hij, op den landdag den 22 en volgende dagen van Louwmaand des jaars 1578 gehouden, om over het verkiezen van eenen nieuwen stadhouder te handelen, tegenwoordig was. Het Nijmeegsche kwartier sloeg toen voor, »om den prins tot »dien post te verzoeken, en wanneer hij de landschap »niet persoonlijk kon bijwonen, als dan te noemen den »grave van Culemborg"; maar Van Pallant drong sterk aan op de verkiezing van 's prinsen broeder, Johan Grave van Nassau. Ook dreef hij »sonderlinge", om den graaf van Hohenlo tot krijgsoverste aan te nemen, er bijvoegende, dat hij ook overste over Holland, Zeeland en mogelijk Utrecht zou gemaakt worden, die hem ook gezamenlijk bezoldigen zouden, terwijl hij wijders aannam, bij de staten van Holland te bevorderen, dat de soldij der Hohenlosche knechten door dezelve, volgens hunne beloften, aanstonds in Gelderland besteld wierd.

Digitized by Google

HOOFDSTUK X.

VAN PALLANT TE CULEMBORG.

Voor dat Van Pallant de Nederlanden verliet, om in Duitschland de jammeren der ballingschap met Oranje, Brederode en anderen te deelen, gaf hij Willem van Hambach (1), drost van Pallant, het bewind over zijn graafschap in handen. Deze nam terstond, in overeenstemming met 's graven raden en de regering van de stad, de noodige maatregelen voor de veiligheid der ingezetenen, en wachtte — want aan geen tegenstand was te denken — bedaard en kloekmoedig de maatregelen af, die Alva omtrent 's graven bezittingen zou nemen. Eindelijk kwamen de gedeputeerden, om graafschap en stad in sequestratie te nemen en het bewind te veranderen of een' nieuwen eed af te vorderen. Hambach, voor persoonlijke veiligheid bedacht, verliet de Stad, en velen vloden met hem, voegden zich in Engeland of Oost-Vriesland bij hunne magen en vrienden, of stonden weldra aan het hoofd van benden of aan boord van schepen, waarmede zij den Spanjaard belaagden en zijnen hoogmoed knakten. Het was meer dan tijd. Reeds had Alva scherpe bevelen aan den stadhouder van Gelderland gezonden, om hem te vangen en naar Brussel op te zenden, ten einde zich voor den bloedraad te verantwoorden. Twee en veertig poorters der kleine stad werden te gelijk voor denzelven gedaagd; niet alleen beeldbrekers en kerkroovers, maar ook zij, die een' leeraar gehoofd hadden of bij eene preek tegenwoordig geweest waren, moesten het met den dood boeten (2).

Digitized by Google

Nog was de bloeddorst niet verzadigd: van tijd tot tijd werden anderen aan vrienden en magen ontrukt en den brandstapel of het schavot te gemoet gevoerd. Nergens was men veilig genoeg, om het overkropt gemoed uit te storten. Die hunne gedachten openlijk ontboezemden, werden door verspieders aangebragt, door den drost opgeligt, in boeijen gesloten en van hunne have beroofd (3).

De rampzalige toestand der burgerij trof zelfs den Spanjaard. Zij was grootendeels, door den dood of de vlugt der gegoeden, den stilstand van allen handel en nering, zware inlegeringen, drukke lasten, gepleegd geweld, afpersingen van allerlei aard, toevloed van berooiden en ellendigen, in knellende armoede. »De schamele gemeynte en de »inwoenders van der stadt, lande en graefschap" getuigde Alonzo Lopez de Gallo, de opvolger van Lijnden, »was zoo »geheel onder die voeten, dat men nauwelicx die vijffste »pachten, al waert oock, dat men al sijn goed, reede en »onreede, vercochte, sou kunnen furnyeren tot betalinge van »zijne schulden, zoo de grondheeren geen geduld oefenden, de »pachten onderlieten, en daerenboven noch geld ende coren »ter handt stelden, daermede sy haer landbouwing souden »mogen continueren, de meeste pachters zouden het land »verlaten en uyt 't graefscap verloopen moeten." Een geweldige brand had een gedeelte der stad in de asch gelegd. Binnen vier jaren werd het graafschap driemaal overstroomd, het land onbruikbaar, de schaden aan dijken en dammen, kaden, sluizen, bruggen, bijna onherstelbaar. De ijsgang van 1570 vernielde drie molens, onontbeerlijk om alleen van het regenwater bevrijd te worden. Onmogelijk was het den ingezetenen, aan den eisch van den honderdsten, twintigsten en tienden penning te voldoen. Ook de hertog was er overtuigd van, en, op voorspraak van hunnen drost, vergenoegde hij zich, met drieduizend gulden binnen vier jaren te laten opbrengen (4). Naauwelijks schepten zij een weinig adem, of drie en twintig steden scheurden zich in weinige maanden van Alva los. Ook het naburige Bommel en Buren verbraken de Spaansche ketens, en nu was

Digitized by Google

Culemborg, als grensplaats, door 600 Spanjaarden bezet, een roofnest, waarin zij hunnen buit sleepten, en hunne gevangenen bragten en vermoorden, terwijl de staatschen en geuzen tot onder hare muren stroopten, het landvolk uitplunderden, de dorpen brandschatteden. Diepe ellende heerschte er in, diepe ellende heerschte er buiten de vest, » het geheele graafschap was verdorven", en te vergeefs de klagt van den magistraat aan Alva en Hierges, en de bede om verligting der lasten (5).

Terwijl Van Pallant zich op 's prinsen bevel te Bommel bevond, om de staten van Gelderland tot eene Unie met Holland en Zeeland te bewegen, werd de lang gekoesterde begeerte om zijne goederen te bezoeken zoo hevig, dat hij zijnen vorstelijken vriend om eene *sauvegarde* vroeg. » J'espère" schreef hij, » que votre Exc. aurast reçeu » par le sieur de (Landa) mes lettres, et comme il semble » que l'on pourast avec le temps exécuter icy quelque » chose, je me tiendray encores en ceste ville, ce quy me » serait aussy bien nécessaire pour mes affaires particuliè- » res, trouvant aussy mes biens gastez journellement des » gens de guerre d'ung costel et d'aultre. Parquoy je prie » V. E. de m'ottroier ugne fois ugne générale sauvegarde » pour toute la comté de Culembourg et toutz aultres mes » terres et seigneuries, partout où ilz gissent. Ce que je » pense avoir bien mérité, et, sy les ennemis mettent » parfois leurs garnizons en aucuns d'iceulx, il plairast à » V. Exc. considérer, que mes subjetz ne sont aucunement » bastans pour le pouvoir empêcher. D'aultre part, comme » je suis entré en communication avec aucuns Gueldrois, » et qu'en icelles il y ast aucunes fois des deffiances, il » avanceroit beaucoup, si V. E. m'envoioit lettres d'asseu- » rance et pasport pour tout ceulx de ce quartier qui » vouldront communiquer avec ma personne, espérant que » V. Exc. me cognoist tel, que j'en scauray bien uzer dis- » cretement et éviter les dangiers et tromperies" (6). Aan 's graven verlangen werd voldaan, en de inwoners van Culemborg, Leede, Oudeweerd, Lienden en de Marsch,

Digitized by Google

Kesteren, Ommeren, Ingen, Eck, Maurik en Rijswijk in de Neder-Betuwe, Manen, Veenendaal en andere op de Veluwe, mogten hunne geliefden heer, na een tijdsverloop van meer dan tien jaren, wederom in hun midden zien. Hij vond zijne goederen, »in een vrij anderen staat, dan »hij die gelaten had, zijne huysen afgebroocken ende ver»brant, geruyneert, van al het silverwerck, meubelen, »geraet gepriveert ende bedorven, van welcke hem nog »een groot deel zijn leven lanck geduerende violentelijck »zijn onthalden. Zijne schatten van veenen, veele hon»derd duyzenden weerdich, in den grondt uytgegraven en »verkocht, en de schade en verlies geleden van verscheyde »miljoenen" (7). Korten tijd na dit bezoek, werd de pacificatie van Gend gesloten, en nu lieten Van den Berg, Culemborg, de vrij- en bannerheer van Batenburg en andere edelen de gedeputeerde staten van Gelderland ernstig verzoeken, om bij de algemeene staten te Brussel aan te dringen, dat zij Hierges wilden gelasten, hun hunne steden, landen en heerlijkheden over te leveren (8). Nog voor deze aan het verzoek voldeden, benoemde Van Pallant jonkheer Hendrik van Aboude van Meerthen, heer van Essenstein (9), tot stadhouder van zijn graafschap. Deze kwam den 14 December 1576 te Culemborg, »omme zijne commis»sien, die hij van zijne gen. hadde, te werck te stellen en »met de Walsche capitainen, vendrigs en officianten te »accorderen, belangende het uyttrecken van de stadt, en »oick met de Spaengiaerts te accorderen van 't huys te »Culemburg te vertrecken" (10). Niet ligtelijk lieten zich deze krijgsknechten tot vertrek bewegen. Verscheidene weken reisden edelen en officieren van Bommel naar Culemborg, om met Lopez en Fiesco te handelen. Nu onthaalde men de kapiteinen en hoplieden, dan de soldaten, in den *gulden leeuw*. »Men moest" was 's graven bevel, »goed tracteren en goeden »cier maken, hij zou den weerd wel betalen." Eindelijk ver»lieten zij in het begin van Februarij 1577, op last van Don Juan, stad en slot, vereenigden zich met de bezetting van Vredenburg en trokken over Breda naar Antwerpen (11).

Digitized by Google

Reeds vroeger was de graaf (23 Januarij), met een statig gevolg van edellieden en naastbestaanden, onder het gejuich der menigte in zijn graafschap wedergekeerd, had weinige dagen later de pacificatie van Gend doen afkondigen, en bevolen, voortaan alleen aan zijne gemagtigden pachten, renten en cijnsen te betalen. Sedert bleef Culemborg zijne residentie, welke hij dan slechts verliet, wanneer zijne tegenwoordigheid te 's Hage of op den landdag of elders gevorderd werd; soms ontmoeten wij hem wel bij zijne familie in Oost-Friesland, Duitschland, Braband, of op zijn slot te Leede, of te IJsselmonden bij zijne zuster Van Merode, maar zijn verblijf was er immer kort en in de laatste jaren van zijn leven verliet hij haar zeldzaam (12). Het oude, groote, statige, door Johan VIII. van Culemborg gebouwde, met hooge muren, diepe grachten, zware torens versterkte slot was voor zijne hofhouding, die, vooral in de eerste jaren na zijne wederkomst, voor die van vele Duitsche prinsen niet behoefde onder te doen, en die der meeste Nederlandsche edelen overtrof, ingerigt. Het wemelde er toen van *pages*, *camerlincks*, *bottelgiers*, *palfreniers*, *valckeniers*, *cocks*, *bewaerders van het silverwerck*, *der gaerderobe* en *harnaskamer* en andere dienaren, aan wier hoofd één, soms twee edellieden stonden, »die vooral goe toeversicht moes»ten dragen, dat sich nyemant van sijn gen. familie »over tafel of elders droncken dronk, noch blasphemie, »lichtveerdige en ontuchtige propoosten hield." Toen ontving het vele Nederlandsche en Duitsche edelen, de graven van Nassau, Hohenloo, Hohenzollern, Benthem, Manderscheit, Blankenheim en Gerolstein, Inn- en Kniphausen, Schauwenburg, de heeren van Brederode, Montfoort, Steenbergen, Batenburg en honderde anderen, soms met zulk een gevolg, dat de knapen en dienaars een der herbergen moesten betrekken (13). Aan gelegenheid om zich te verlustigen ontbrak het te Culemborg niet. De grafelijke stallingen waren rijk voorzien: eens bezat het een paard, dat op duizend gulden werd geschat. Op den

Digitized by Google

voorburg waren kaats- en kegelbanen, rondom het kasteel aangename dreven. De grafelijke visscherijen en jagten strekten zich verre uit, zelfs een wolvenjagt was in die dagen niet zoo heel zeldzaam (14). Kostelijke banketten werden er ten hove of in den *gulden leeuw* aangerigt. Kostbare visch, versch en gezouten vleesch, wildbraad, patrijzen, toen zeldzame Oostersche specerijen en granaatappelen, prijkten dan op den grafelijken disch (15).

Na het jaar 1580, het ongelukkigste levensjaar van den edelen Van Pallant, verdween al die pracht en luister. Zeldzamer en zeldzamer werden jagten en banketten, weinigen, slechts bloedverwanten, verschenen aan zijn hof, niet meer dan twintig dienaren omringden zijn' persoon, en slechts toen zijn eenige zoon de jongelingsjaren had bereikt, werd de eentoonige levenswijs door korte bezoeken afgewisseld. In die dagen ontmoeten wij den graaf steeds op zijn voorouderlijk slot, omringd door zijne raden, »getrouwe, bequame, zeer tijdelijcke mannen, lieff, »aengenaem ende gerespecteert bij de Hollanders, niet pa»pau, noch partyen dienende, die den morgen te zes en »'s namiddags te drie uren in het nederhof vergaderden, »en dagelicx twee uyren *in domesticis* en een uirke *in* »*civilibus* bezig waren." Hun was de »judicature over »leenzaken, geestelijke beneficien en verdere regalia op»gedragen; zij verleenden mandementen van beneficie van »inventaris, willig decreet, cessie en relief, veniam ae»tatis, namen alle rekeningen op, ook van stads, gemeene»lands en arme middelen." Zijn stadhouder van leenen en griffiers kwamen in de leenkamer bijeen. Twee secretarissen en copiïsten moesten zich altijd des morgens te 6 uren in de rekenkamer bevinden, in commissie reizen en in alles zijne Excellentie ten dienste staan. Gedachtig aan het oude spreekwoord »weynich raeders veel daders", had hij ook »nu en dan twee vertrouwde en sunst bequaeme raets»luyden, geen ampten bedienende, vroeg ende spade by »hem" (16). Welke onvergetelijke diensten de graaf aan zijne onderdanen bewezen heeft, kunnen die stapels van

Digitized by Google

stukken, in het Culemborgs archief onder den naam van *dagelijksche besoignes* bekend, getuigen. Zij zagen hunne bezittingen verbeterd, hunne ellendigen, armen, weduwen, weezen verzorgd, hunne twisten beslecht, hunne voorregten gehandhaafd, bedehuizen, scholen verrijzen of vernieuwen, leeraren aanstellen, die hem door Junius, Helmichius, Modet, Uytenbogaert, of anderen waren aanbevolen (17). Te Culemborg, Eck, Maurik, Zoelen, Schalkwijk, Everdingen en »gewoenlijck waer »hij die gheestelijcke collatien had, ook buyten het »graefschap", hoorde men het Evangelie verkondigen (18). Hij wilde, »dat de leeraren ook hem vlijtich vermanen »zouden ende oock handt daeraen houden, op dat voor»taen soe in den huyse als in de stadt christelijcke re»geren, ten eynde zijne polityoque raeden ende die van den »magistraet den goeden voortganck van die beter ordening (hij had nieuwe bepalingen op de regering gemaakt) »liever beuorderden dan verhinderden — veel te lang had»den zij geflout, gedissimuleert ende gecontinueert" (19).

Geene opoffering viel hem te zwaar, om den gemeenen vijand afbreuk te doen en zijne bezittingen tegen hem te verdedigen. Zijne sloten, die de onoverwinnelijke wapenen van Maurits aan hunne magt onttrok, liet hij versterken en door krijgsknechten bezetten (20). Werd Culemborg of hare nabuurschap bedreigd, dan oefende hij de burgerij in den wapenhandel, voorzag ze van krijgs- en levensbehoeften, en nam krijgsvolk in soldij (21). Was hij, om zijne onderdanen te sparen, en door geldsgebrek, gemoodzaakt, om de laatsten af te danken, dan was een wenk van den stadhouder of zijne raden voldoende, om se, hoe veel het hem ook kostte, in dienst te houden. »Ick be»dancke" (schreef hem in 1589 Joan van Oldenbarneveld (22)) »uwe Gen. dienstelijck, van dat hem belieft heeft, mij » — te adverteeren van continuatie sijnder loffelijcke reso»lutie, omme Uwe Ex. stadt Culemburg ende ondersaten je»gens de barbarische tyranny van gemeenen vianden en an»dere verraders des vaderlants te conserveren — sal voorts

Digitized by Google

»altijdts uwe Gen. saecken nae mijn vermogen vorderen, ende »aengesien sijne Excellentie mit den welgeboren grave van »Hohenlo hem jegenwoordig begeeft in den quartieren van »Gorcum en Bommel omme jegens den overval des viants te »voorsien naer behoeren, soo zal uwe Gen. believen metten »selven in alle occurrentie te houden goede correspondentie. Ick verseeckere uwe Gen. in alles in de voors. »treffelijcke resolutie nae sijn vermogen sal believen te »assisteren." Eischte de nood, dat zijne vendelen zich met die van Maurits vereenigden om den vijand aan te tasten, hij aarzelde niet, ze in het vuur te zenden. »Nous »avons" schreef hem 25 Maart 1590, *st. vet.* Johan van Matenesse uit Utrecht (23) »receu et bien entendu vous »lettres, ensamble ouy ce que le lieutenant nous ast de»claré de vostre pars, et avons esté fort aise d'avoir cy »grande évidente témoignage de la promptitude et entière »affection de vostre Seigr. vers la patrie et avancements »des bons exploits à la conservation et maintenement d'icel»le, contre le commun ennemy, et pouvons assurer, que »de ceste occasion ensamble au contenu de vous précédentes »prendrons abondamment matière de faire bon rapport de »toutes choses à l'honneur, repos et avanchement de vostre »Seig., priant que depuis l'exploict requiert haste et que »l'aultres soldats de ce quartier se sont hier mis en che»min, que vous plaise tenir la bonne main que l'ordre »soit donné, que les soldats de votre garnison marchent »incontinent, afin que par quelque retardement ne soit »empêchez d'exploicter quelque bonne et heureuse chose."

Hoe hij zijne onderdanen tegen het geweld en de strooperijen der hem omringende bezettingen wist te verdedigen, kunnen de brieven aan zijne nicht, de vrouw van Vianen (24), bewijzen. »Welgeboren vruntlicke lieue nichte," schreef hij haar in 1598: »Het bevremdt my niet weijnich, dat der heer »van Locres ende zijne compaignie, binnen uwer L. stadt »Vianen garnisoen houdende, dergestalt (als uwer L. wel »bewust) mit mijne ondersaten handelen, ende ofter uwer »L. noch ter tijt gedult dragen, dat die oude vrijheit tot

Digitized by Google

»Vianen, doer denseluen Locres, als ick meermaels hebbe »gehoort, dagelicx meer ende meer gekrenct werde, bin »ick nochtans niet gesint sulcx in mijne graefschap te »gedogen, soo lange als ick het sal kunnen verhinderen, »ende verhope, dat sich der van Locres niet sal beroe- »men, dat hij onser beyder landen in servitude ende onlij- »delijcken eijgendom sal hebben gebracht, dewijle mij »sulcx den coninck van Spaengien niet heeft willen gedo- »gen, ende uyt dier oirsaken die wapenen in de handen »genomen. Sollen derhaluen uwer L. niet sich hebben »te verwonderen, ofte het garnisoen tot Cuylenborch ge- »lijcke weegen als het garnisoen tot Vianen mochten voor- »nemen, ende tot mijne leetwesen tegens die nabuyren »gebruycken, des te meer, dewijle ick in persone twee- »mael tot Vianen bij denselven Locres bin geweest, ende »uwer L. seluer, mit wel vier redelicke luyden, soe van »adel als anderen van de voorneemste mijner stadt Cuy- »lenborch, hebbe beschict, op dat datelicke wegen ten »beyden deelen achterweegen mochten blijven, ende allet »verhoort zijnde, een ijder sich vreuntlick, nabuyrlick »ende niet tot wijdere oneenicheyt ende verbitteronge sal »hebben te handelen. Twelck allet niet en heeft geholpen. »Als oick het scrijvens van de heeren raeden van state aen »denseluen Locres nu ten tweedemael gedaen, ende hem »binnen twee ofte drie dagen herwaerts verantreijct. Ende »opdat uwer L. die meynonge ende willen van welgedach- »ten heeren raed van state eygentlick moege vernemen, »ut copie autentyk hier bij gevoucht van tgheene ick seluer »van haere L. schriftelick hebbe ontfangen. Allet welcke, »bevorens den hendel sich wijders mochte verlopen, ick »niet hebbe willen laeten u L. te verstendigen, die ick »sunst in anderen zaecken hertelick geneycht bin goede »nabuerschap, dienst ende vreuntschap te bewijsen." Van Pallant liet het niet bij bedreigingen, en zond werkelijk eenige troepen tegen die van Locres; blijkens den volgenden brief van den 12 November v. d. j. »Madame ma cousine, »j'ay pensé de jour en jour donner depesche à votre hom-

Digitized by Google

»me à votre contentement, ayant eu beaucoup d'empesche-»ment à l'occasion de quelque petite garnison, que j'ay »faict icy assembler, pour résister à ung Monsr. de Lo-»cres, faisant invasion sur mes terres et subiects, trouvant »en cest endroict son oultrecuidance intolérable. Et com-»me Mr. Henry Wickraedt se parte demain pour vous »trouuer, ne serait sans vous donner satisfaction." Verscheidene jaren bleef er bezetting in Culemborg. Eindelijk raakten de grafelijke schatkist en de kassen der goede burgerij, door haar onderhoud, en door de zware contributiën en opbrengsten ten behoeve van den toenmaligen oorlog en van de generaliteit, uitgeput. Algemeen was dus de verslagenheid, toen er in 1594 een bevel van den raad van state kwam, »van noch twee compaegnien boven »het vendel, dat tegenwoirdelijck binnen der stadt Culem-»borch lag, innetelaten" (25). Van Pallant bad den laatste, »dát die aengeuangen vigeur mochte ophouden" in een' brief, dien hij door zijnen zoon liet overhandigen, en aan Maurits schreef hij: »Monseigneur! En la tristesse et »adversité, que suis présentement, me suis trouvé perplex »d'escripre à votre Excellence, laquelle comme feu de haul-»te mémoire monseigneur le prince d'Orainge, père d'i-»celle V. E., je respecte et revère fidellement, suppliant »confidement à icelle, que la rigeur de messieurs les Etats »par l'intercession de votre Excellence puisse verter et »que mes subiects de Culemborg ne soit chargez d'avan-»tage, que de la compagnie du capitaine Balford estant »en ma ville présentement" (26). Ook thans, gelijk vroeger, riep hij den bijstand van Maurits niet te vergeefs in. Deze was steeds gereed, den ouden vriend van zijnen vader te dienen, en de brieven, die er nog van hem in het Culemborgsche archief berusten, dragen blijken van de hooge achting, die hij Van Pallant toedroeg.

Na zijne wederkomst te Culemborg, had de graaf wel geen staatsambt bekleed; maar toch de belangen van Oranje, zoo openlijk op de landdagen, als in het geheim, bevorderd (27). Prins Willem bleef hem in veel gewig-

Digitized by Google

tige zaken, vooral die Gelderland betroffen, raadplegen, en het was ook door toedoen van hem, dat zijn zoon met het stadhouderlijk gezag over Gelderland bekleed werd, en, volgens het *verbael ende reces des landdaechs binnen der stad Thiel in* 1590 *gehouden*, werd ook hij belast met Maurits »het gouvernement te delateren." Bij de komst van Leycester haastte Van Pallant zich, zich aan diens zijde te voegen en vertoonde zich steeds een zijner getrouwste aanhangers. Deze trok dan ook zijne partij in de hevige twisten, die hij met Utrecht »zijne quade nabueren" had; nam zijn graafschap *ernstelick* onder zijne protectie, »op hooghe »straffen verbiedende, dat niemant, wie het sijn soude »moeghen, sich ongehoorsaem hierinne verthonen, en noch »den sijnen souden hebben te inquieteren en molesteren, noch »sich onderstaen zijn hoocheit in 't wenichste te prejudi»cieren" (28). Het is uit de geschiedenis bekend, dat Leycester hem en Nieuwenaar, »zonder eenig advys te vragen" — schrijft zoo (29) — zitting in den raad van state gaf, vertrouwende op zijne hulp in het doordrijven zijner plannen, vooral in het daarstellen eener kamer van geldmiddelen. Het is mij niet gebleken, dat Culemborg hem hierin van dienst was; hij bleef echter, zoo wel bij hem, als bij de staten generaal en den raad van state, gezien. »Et tou»chant les temoignages", schreef hij na dien tijd, aan den markgraaf van Baden, »que l'on demande de mes depor»temens — seroit à mon semblent chose ridicule, que je »serois solliciteur de telles choses, mais estants les parens, »alliez et amys et les députez que dessus en ce lieu de »Cuylenborgh, pourront iceulx cognoistre, en quelle estime »la Majesté d'Angleterre ensemble les estatz generaulx et »conseil d'estat des provinces unies me tiennent" (30).

Hij behoorde niet tot de Reingoudisten, ofschoon hij velen van dien aanhang en andere begunstigden van Leycester in zijne bescherming nam. Het was voldoende, dat zij door die van Utrecht gehaat en vervolgd werden, om de poorten van Culemborg voor hen te zien openen. Herman Modet werd een zijner vertrouwden en meermalen door

Digitized by Google

hem in gewigtige zaken gebruikt (31). Karel van Trillo (32), als schout afgezet, nam hij in dienst en zond hem naar Maurits, om hem te verzoeken, »het door Hohenlo »veroverde huis te Weerd in neutraliteyt te laten brengen, »hetzelve met nootturft te voorsien, op dat het hem niet »weder ontvremt en werde, de bevelhebberen te gebieden, »sorge te draghen dat aldaer gheen wijdere schade soo »op de principale behuysinge als beyde voorborgten ge»schiede, en het crijsvolck te gebieden, geen gewelt te »doen, want het huys was in grooten haet gekomen, »door de roverijen en plunderingen en gewelt van Spanjaar»den" (33). Joan Bax, wien Leycester Muiden, *den toom van 't groote paard* (34), in bewaring had gegeven, en die door toedoen van Amsterdam daarvan verwijderd was, stelde hij tot colonel aan, »om tot bewaerenisse zijner »stadt Culemborg, over het garnisoen van zijnent wege »te commanderen" (35). Gerard Prounink, gezegd Deventer (36), die zich op Pallant beriep, dat Leycester hem tot het aannemen van het burgemeesterschap te Utrecht gedwongen had (37), vertrok, terstond nadat het banvonnis over hem was uitgesproken, naar Culemborg, en keerde, na zijne terugkomst uit Engeland, derwaarts terug. Die man, dien men te Utrecht zoo haatte, dat hij er zijn hals (schrijft WAGENAAR (38)), dien de schout geëischt had, bezwaarlijk zou afgebragt hebben, zoo niet de koningin van Engeland, haar geheimschrijver Walsingham en anderen zoo ernstig in zijn voordeel geschreven hadden, werd door den graaf met opene armen ontvangen, ja, zijne zonen (39) werden tegelijk met den jongen Floris opgevoed en onderwezen. Welke diensten hij dezen laatste bewezen heeft, is mij niet gebleken. Dat Floris aan hem verpligt was, maak ik op uit den volgenden brief, den 22 Maart 1593 aan hem uit Culemborg geschreven:

»Welgeboren Heere Floris die tweder, grave van Culemborg. Mijn Heere!"

»Genoechsaem terselver uren als ick uwe brieven ontfan-

Digitized by Google

»gen heb, was het cofferen mijner soonen noodruft inhou-
»dende te schepe gedaen. Bin derhalven soo veel te meer
»verblijt geweest, dat uwe ende myne meyninge daer in
»overeen comen. Haeren last is dan, haere studeringe
»met uwe G. nae uwe goede belieften te continueren. In
»behoorlijcken respecte, liefde en trouwe, of Godt almach-
»tich noch die genaede gaeve datse mittertyt u noch dienst
»te doen bequaem worden mochten. Ick beveel sy uw G.
»in aller gunste ende freuntherticheyt. Ende is mij lieff,
»dat mijne trouwe haer noch sal mogen te raede coomen.
»Maer besonder, dat ick in uw G. speure eene die loff-
»baerlycs de conditie der heeren van groter qualiteyt ver-
»cieren can, dat is een danckbaerich hert en achtinge
»der ontfangen diensten. 't Is het voornaemste dat Godt
»van ons begeert. 't Is het stercksta daer heeren ende
»vorsten haeren raet mit connen versekeren, het eerlijck-
»sten daer zij haere hoocheyt mit vercieren. Ende zulx
»niet te doen is daer tegens haere meeste schandvlecke ende
»allergewiste onderganck. Mijne diensten sullen uwe G.
»ende den huyse falyeren met mijn vermogen, maer niet
»met mijn herte. Ende is my leet, dat ick voorder niet
»en heb vermogen noch en vermach oock in paciencie
»beter oorsaecke en mietdeelen verwachtede."

De bescherming, door Floris aan deze en anderen verleend, voedde de verbittering tusschen hem en de staten van Utrecht. Meermalen wenschte hij, zoo onbedachtzaam niet gehandeld te hebben. In 1592 liet hij Deventer aanzeggen, »dat het zijn vruntlick begeren was, dat hij »wilde overleggen tot verschoninge van sijnen persoon »ende ondersaten, dat hij niet elders eene betere gelegent-»heyt ende woning wist te becomen" (40), en in 1598 gaf »hy in 't secreet te kennen, dat hy van het Utrechts volk »gaerne wat aff solde wezen, hij wist hoe hij met Deven-»ter, Trillo, Backs ende Hermanus Modet enz. gevaren »was" (41). In dat zelfde jaar oordeelde Mr. Jan de Keijzer, die lang in zijne dienst was geweest, reden van klagten over hem te hebben. Openlijk gaf hij zijn onge-

Digitized by Google

noegen te kennen, en, uit den vierkanten slottoren in de zaal komende, zeide hij in tegenwoordigheid van vele personen »bij den vuyre: Hoe ben ick gebruyt met den »ouden geck, ick sol hem dieper in den buydel hebben »getast; noemende de jonge grave een hoovaerdich gecx»ken ofte sotteke"; ja, hij verstoutte zich, het vertrouwen van zijnen meester te verraden en zijne geheimen te openbaren. Edelen en burgers ontbrak het aan woorden, om hunne diepe verachting uit te drukken; sommigen zwoeren zijnen dood en, had de graaf het niet verhinderd, zij zouden hem gesteenigd hebben. Het volk, dat Floris aanbad, ontboezemde zijne verontwaardiging in het volgende gezang, dat door ons, onder de stukken over de dagelijksche bezigheden van Van Pallant, ontdekt werd.

» Wie wil horen een goet nyeu liet,
» Al wat er te Cuylenborch ist gesciet,
» Ick salt u gaen verclaren,
» Van eene Doctor die Keyser hiet,
» Hoe dat hy ist gevaren.

» Die graef van Cuylenborch nam het aen,
» Om te doen zijn zaecken klaer,
» Al dat hy hadde te doene,
» Maer eilacy het is alles gedaen,
» Men sal er noch meer aff horen.

» Is Keyser niet eenen vuylen rabaut,
» Hij heeft veracht sijnen heere,
» Daertoe alle die dienaers mede,
» 'T en is hem voorwaer geen eere.

» Keyser is geweest in Engelant,
» Hij wil het al stellen naer zijn hant,
» 'T en mach also niet wezen,
» Maer eilacy 't is alle gedaen,
» Hij moet noch gaen studeren.

Digitized by Google

» Al is Keyser eenen hovaerdigen geck,
» Hij en heeft zijne eere niet wel bedeckt,
» Hij en begheert geen vrouwe ter eeren,
» Dan een schamel deerne stout,
» Al heeft zy aen guede kleren.

» Die dienaers spraecken gelijckerhant,
» Is Keyser niet wel eenen vuylen trawant,
» Hij seyt die secreten van den huys,
» Als hy in de kercke gaet spaceren.

» Dat hebben die kynders van der straten gedicht,
» Van eenen Doctor, die Keyser hiet,
» Moet hy hem niet zeer schamen,
» Hy heeft het gesproken met tonge quaet,
» Al van der jonge grave,
» Hij sal het worde geware."

De graaf besloot, Keyser wel te verlaten, »maer hem »ettelicke gulden jarengelt te geven, om hem in verplich»ting te houden en hem op daechgelt in vele saecken en »processen enz. te gebruycken; hy had een groot bedenc»ken op hem van zijn lichtvaerdigh klappen op zijnen »persoon en zijn schentelick drincken, waervan er veel »spraecken hebben, want hij wist zijn secreten, en het was »hem van groot belang, dat die verborgen bleven voor die »van Utrecht, die hij door het innemen hunner vijanden »zoo diep gegriefd had" (42).

In de laatste jaren zijns levens bemoeide zich de graaf zelf met 's lands zaken niet meer. Zijne drosten en rentmeesters hadden echter in last, hem te berigten, wat er in hunne omstreken voorviel. Vele, zoo uit Duitschland, Frankrijk, Italië, maar vooral uit de Nederlanden geschreven tijdingen, vindt men in de stapels over zijne *dagelijksche besoignes* uitgetrokken en onder andere papieren verspreid (43). Wij achten ze meer getuigenissen van

Digitized by Google

Floris blijvende belangstelling in al wat de vorderingen van het protestantisme en der vrijheid betrof, dan wel gedenkstukken, voor de historie van waardij. In het algemeen leveren de *Memoriën van zijne Genade* weinig stoffe op voor den geschiedvorscher; die van zijne opvolgers in den grafelijken zetel zijn ten dien opzigte van oneindig meerder belang.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XI.

RAMPEN.

Welk sterveling, wanneer en waar hij ook leve, ondervindt niet, dat de mensch tot moeite geboren wordt; de een vroeger, de andere later, »dat wij eenen strijd op »aarde hebben, en dat onze dagen zijn als de dagen eens »daglooners, die hijgt naar de schaduw"? Neen, het is niet de taal der zwaarmoedigheid, maar die der waarheid, dat het uitnemendste van ons leven moeite en verdriet is. Ook Van Pallant kon zóó spreken, hij, die van zijne wieg tot aan zijn graf met de bitterste rampen worstelde. Nog geen drie jaren oud, zag hij zijnen vader ten grave dalen, en meer dan vijftig jaren verzorgde hij met de teederste liefde eene krankzinnige moeder. Gedurende zijne minderjarigheid ontroofden hem de zonen van een' zijner voogden een deel zijner bezittingen (1), en toen hij den mannelijken leeftijd bereikt had, beschuldigden hem de Utrechtsche staten, wegens eenen op staats grondgebied (te Schalkwijk) gegrepen en te Culemborg gekerkerden knaap, van *felonie* en eischten, dat zijne leenen in het aartsbisdom verbeurd verklaard zouden worden. Wel verklaarde Van Pallant bij eede, dat hij nimmer 's konings hoogheid en jurisdictie had pogen te verminderen, maar de procureur generaal »had het op de confiscatie zijner »goederen toegelegd en drong hem met processen voort, »hem injurerende ende diffamerende." Alleen aan de voorspraak van Margaretha van Parma bij den koning, had

Digitized by Google

hij het behoud zijner bezittingen te danken (2). Jaren lang zag hij zich in proceduren gewikkeld voor den hoogen raad te Mechelen over de erfopvolging van St. Maartensdijk (3); met Munster twistte hij over de beleening zijner heerlijkheid Weerd (4); in Buren kwam het tot vijandelijkheden tusschen zijne dienaren en den baron van Hohensaxen, zoo dat de tusschenkomst van Oranje noodig was (5); later had hij oneenigheden met 's prinsen dochter, Maria van Oranje, gravinne van Buren, echtgenoot van den grave van Hohenlo, met Wilhelm van Hambach, drost van Pallant, zijnen rentmeester in de Betuwe, Dirk van Hattem, en andere onderhoorigen (6). Die met Utrecht, over het ressort, de hoogheid en de jurisdictie van Honswijk, klommen onder zijn bewind tot zulk eene hoogte, dat, zoo de hooge regering het niet verhinderd had, een burgerkrijg tusschen het sticht en het graafschap zou zijn losgebarsten. »Die van Utrecht (luidt het oude verhaal) »hadden de »goederen en paarden van een ingezetene van Honswijk »door panders laten ophalen en bij executie verkoopen, »niettegenstaande de dorpelingen, volgens 's graven mani»fest, altijd zonder eenige tegenspraak, ter eerster instan»tie te regt stonden aan de bank van Everdingen, in cas »van appèl bij den magistraat van Culemborg en bij re»visie aan de hooge brugge van het huis. De graaf her»innerde hun zulks schriftelijk en stelde voor, die aan »zijne onderzaten ten achter mogten zijn, kort regt, expedi»tie en executie te laten geschieden" (7). Geen antwoord ontvangende, liet hij eenige burgers uit het Sticht halen, gevangen zetten, en nam de tienden der kapittelen van den Dom en Oud-Munster in beslag. Die van Utrecht, hier over verbitterd, zonden eenen hopman met eene bende soldaten naar Honswijk, die 's graven bouwhof den Steenweerd plunderden en het koren in een samoureus tastten, om het weg te voeren; maar de burgerij van Culemborg veroverde het schip en raakte met de soldaten handgemeen, terwijl zij dapper door het geschut van hunne wallen werden bijgestaan. Het schijnt, dat de hopman

Digitized by Google

meester van het slagveld bleef, ten minste de Steenweerd werd in de asch gelegd, eenige burgers werden gedood, andere »vrome, opregtige ende die gemeyne saecken trou»hertige mannen met schepen, goederen, vrouwen ende »suygende kinderkens te Utrecht in den kerker geworpen." Daar bleven zij, »tyrannelijck tegen alle regten ende rede»nen ende humaniteyt beslooten zonder voedsel te ontvan»gen, 't welk (schreef Van Pallant aan den raad van state) soe »aen moorders en honden gesciet, dat ondaet bij de Turcken »ende Tartaren geacht sou worden." De graaf had zijne gevangenen, »een paep van Utrecht en een paepen rent»meister", onder borgtogt willen ontslaan, edoch de tranen der vrienden van zijne gekerkerde onderdanen hadden hem bewogen, ze in banden te houden. Van beide zijden kwamen hevige klagten bij de hooge regering te 's Hage in. Men noemde elkander »quade nabuyren", »onbuyr»lijcke bueren." Floris schreef, »dat die van Utrecht hem »erger vijanden dan de Spanjaarden waren." Eindelijk begonnen de laatste en eenige vrome burgers van het Sticht in te zien, »dat die onnabuerlijcke handel zich meer en »meer tot quaden consequentien tusschen nabuyren en boo»zen exempel voor den gemeynen vijandt toedroeg", en naar vrede te verlangen, die echter eerst in 1615, na dat de twist meer dan anderhalve eeuw geduurd had, onder de regering van zijnen zoon werd getroffen (8).

Ter zelfder tijd, dat die twist op het hevigste was, meenden de staten generaal redenen te hebben, om zich over den graaf te beklagen (9). Voor eenige jaren had hij, op verzoek van Erica, geboren gravin van Manderscheit, vrouwe tot Batenburg, de Batenburgsche munt naar Culemborg laten verleggen; in 1589 aan de uitgewekene staten van de Vriesche Ommelanden tusschen de Eems en de Lauwers verlof gegeven, om in dezelve geld te mogen slaan, en Hendrik Kraeyvanger tot muntmeester aangesteld. Sedert waren er te Culemborg, op zijnen naam en dien der Ommelanden, Rozenobels, Henricus-Nobels, Spaansche en Hongaarsche dukaten, Kruis- en Omme-

Digitized by Google

landsche daalders en andere gouden en zilveren muntspeciën gemunt (10). De staten generaal, daarvan verwittigd, gaven nog in hetzelfde jaar den raad van state last, om zulks te beletten. Deze begon, met burgemeesters, schepenen en raden van Culemborg te »berigten, de gelegentheyt »van den zaken, die, bij hen gedoogt of geconsenteerd, »deur quade inductie en persuasie oft bij particuliere rent»meesters ende haren gevolge stoutelic werden aangericht, »onder hunne name, die derselver zake geen uterlicke »kennisse of wetenschap hadde." — »Wij achten (dus vervolgden zij) »u luyden kennelick te zijn, dat te gebruye»ken den name, wapenen ende inscriptie van vremden »heeren ende princen, zonder eenich teeken van differen»tie, een specie van valscheyt is, ende alwaert oock alzoo, »dat de behoorlicke deucht ende gewichte in alloye betracht »waere, veel meer deselve verargerden ende in zulcken ma»nieren verargerden, dat zoo menich verscheyden werck »van eender specie, zoo menich verscheyden alloye heeft, »zonder eenighen vasten regule ende voet ganselick nae »den wille ende appetyt van den ghenen, die deselve tri»bueeren ende venten. Wy houden u dit voor, in regard »van andere princen ende heeren, wyens stempels zijnde »als haer eygen zegele in deser mate wordt misbruyckt, »ende insonderheit van de coninginne van Engelandt ende »deszelfs voorouderen, es een injurie geenssints te verant»woorden ofte te excuseren. U luyden is genouch ken»nelick, dat by de voorsz. verargeringhe der penningen »die gemeynte deser landen gestadelick beschadicht ende »den state van den lande geswackt wordt, nae proportie »der voorsz. verargeringhe. Ende genomen zoodanige »penningen al nyet en moghen worden gemunt omme »binnen dese landen besteedt te sijn, zoo wy nochtans »verstaen gesciet te wesen, maer omme buytens landts »by den vreemde natien behandelt te worden, soo ist »zelve nochtans directelijck contrarie het algemeyne recht »van de natien ende volckeren ende den onderlingen plicht »tusschen denzelven, zijnde onverdragelick in een landt

Digitized by Google

»van justitie en bovenmaaten periculoos in een landt, »dwelck by gestadige conversatie ende traficque metten »vremden natien geheellick is bestaende ende sijn welva»ren treckende." Zij geboden dus, »wel ernstelick ende »expresselick daetelick te casseren ende af te stellen alle »muntinge ende munthandelinghe metten gevolge van »dyen, onder wat name, titule ende coleur, ofte by wat »authoriteyt, consent ofte bevel, ende by wie ofte wat ma»niere 't zelve gesciet mach zijn" (11). De graaf verbond zich mondeling en schriftelijk, het muntwerk te zullen staken, edoch liet des niettemin voortgaan en ducaten met zijn wapen en duitkens en oortkens met zijn devies slaan. Wederom vermaand zijnde, beloofde hij op nieuw, met munten op te houden, edoch Kraeyvanger bleef, hetzij dan met, hetzij zonder 's graven toestemming, arbeiden. Nu nam de raad van state ernstiger maatregelen, en gelastigde niet de regering, gelijk vroeger, maar den graaf, »dat hy »op had te houden, anders zou men tegen hem beginnen »te procederen"; verklaarde, »al wat op naam der Om»melanden en des graven ten aanzien der munt gedaen »was, onbehoorlijck gedaen, buiten weten ende consent van »de staten generaal, sonder eenig regt daertoe te hebben; »dat alle munten in Culemborg geslagen en gemunt on»gangbaar waren, en een iegelijk, die ze besteedde, ver»viel jegens de plakaten opt stuk der munte." Het was te dier tijd, dat Van Pallant verscheidene brieven van Elbertus Leoninus ontving. In een' der laatste (20 Junij 1592) schreef hij hem: »..... et que prévoyant les difficul»tés et hazardes apparentes touchant l'attentat de la mon»naye, j'ay librement prié et insisté que votre S. se quite»roit de l'entreprise, à l'occasion de laquelle tous vos aul»tres affaires deviennent odieuses partout, oultre ce que »les estats généraux sont fort empêchez de pourvoir au »contraire, mesmes attendu que le bruit court, qu'on a »recommencé de monnoyer à Culembourg." Kort daarna werd Kraeyvanger gevat en naar de voorpoorte gevoerd, en twee kompagniën kregen order, om naar Culemborg op

Digitized by Google

te rukken, om »d'authoriteyt van de heeren staten te »bethonen." Op de dringende bede van Van Pallant, »dat de inwoners van zijn graafschap, door misgewas en »water ganschelijk bedorven, door dit garnizoen niet mogten »bezwaard worden", werden zij wel naar Culemborg gezonden, maar om spoedig elders gebruikt te worden. Na vele pogingen, zoo van den graaf zelven en zijn' zoon, als van de gedeputeerden des kwartiers van de Veluwe en van de regering te Arnhem, werd de gevangene eindelijk in 1597 ontslagen.

Het waren echter niet zoo zeer de oneenigheden met de staten generaal en die van Utrecht, noch de menigvuldige regtsgedingen, waarin hij met zijne bloedverwanten en onderhoorigen gewikkeld was, die 's graven leven verbitterden en »hem vergrijsden voor d' olden dag", als wel de huisselijke rampen, die hem ten deele vielen. Naauwelijks had hij zijne hand aan Elisabeth van Manderscheit, volgens zijnen zoon, »een der rijkste princessen van Duitschland", gegeven, of hij raakte in onmin met haren broeder, en toen hij, vogelvrij verklaard, door Duitschland omzwierf en hare ondersteuning het meeste behoefde, werd zij van zijne zijde weggenomen. Kort daarop huwde hij Philippa Sidonia van Manderscheit-Blankenheim-Gerolstein, eene ligtzinnige en verkwistende vrouw. In het laatst van 1579 begon hij haar van ontrouw te verdenken, en »beducht, »dat men zou wanen, dat hij in haer ligtvaerdig en on»behoirlijk gedrag een welgevallen had, indien hij zich »langer aen hare zijde hield, verwijderde hij zich van »haer en gaf alzoo voedsel aan kwaedsprekenheid." Door kwade raadslieden omringd en opgestookt, vervreemden de gemoederen der beide echtelingen dagelijks meer van elkander, »hunne vijanden en benijders tot vreugd, hun»ne onderdanen en dienaren tot droefheid, hunne vrien»den en verwanten tot zwaarmoedigheid, de regering en »het huishouden tot nadeel, hun zelve tot het uiterste ge»vaar." Bloedverwanten en vrienden vereenigden zich nu, om eene verzoening te bewerken, en, op voorstel van graaf

Digitized by Google

Jan van Nassau, zouden zij elkander beloven, »alles te »vergeten, niets te verwijten van hetgeen tot nieuw mis»verstand aanleiding kon geven, zich als christelijke »echtgenooten te gedragen, geen toorn of verbittering plaats »te geven, noch zich tot deselve te laten opwekken. De »graaf zou haar op het slot te Culemborg aanzienlijke en »eerlievende mannen en vrouwen van adel toevoegen, om »met hun raad het huishouden te besturen, haar in de »kerk, in de stad, op de wandeling te vergezellen, »de gravin zou van hare zijde, zich, gelijk betamelijk »was, tuchtig, stil en ingetogen jegens haren man ge»dragen, alle verdacht verkeer, ook alle aanleiding tot »opspraak en vermoeden, vermijden, en geen gezelschap »houden zonder raad, voorweten of bijstand van den haar »omringenden adel." Reeds was de oogenblik der verzoening dáár, toen een der voornaamste oorzaken van het misverstand door den markgraaf van Antwerpen gegrepen werd en zoo veel voor den regter openbaarde, dat de graaf van geene vereeniging meer wilde hooren. Vorsten, graven, heeren, gecommitteerden van Utrecht en Gelre traden nu tusschen beiden, edoch vruchteloos. De graaf was naauwelijks te bewegen, om zijne trouwelooze gade behoorlijke verzorging en onderhoud te beloven. Welhaast klaagde Philippa bij het hof van Gelderland, dat hij zijne belofte niet hield en zij van honger en kommer zoude zijn omgekomen, indien eenige goede lieden haar geen voedsel en troost hadden gegeven, bezwoer, »dat, sedert zij zich, »met gueden raet und bevilligung ire lieven alderen, den »oick wolgeboren heeren Floris, grave zu Culemburg, mit »ehelicke plicht und trauwe verbonden was, ieder syt sich »aller deuchden benerstigt, sich oick niet anders dan als een »froom graevinne wol aenstaet vnd gebuert gedragen had", en bad, dat het eene vriendschappelijke bijeenkomst tusschen haar en haren gemaal zou bewerken en hem tot hare verzorging verpligten. Het hof, door hare smeekingen bewogen, wendde onderscheiden doch vergeefsche pogingen daartoe aan, nam eindelijk de gravin onder

Digitized by Google

zijne bescherming en gaf haar eene woning, overeenkomstig haren stand, te Arnhem. Nu leverde zij eene supplicatie in, waarin zij het hof »gansch fruntlicken »verzocht und aenriep, als hoofd der justitie haeren »gelieffden eheheeren und ehegemael andermael by be»slotene brieven, als oick alle die calumniatores, valsche »beschuldigers und pluymstrijkers, by edict, ten seeckeren »bequemen daghen voor sich te bescheyden, om voor aen»getogen saecken tegens haer suppliante eerst in der guede, »ende daer die fruntlicke niet solde willen treffen, als »dan in rechte vertoont te worden, om aen te hooren »alsulcke purge, als zij van wegen der ontschuldiger be»schuldiging tegens yder menlich, die sich hierinne par»tye solde willen maecken, voor God und yeder man »orbuedich was te doene; — dat de graef by niet verschij»ning mogt gecondemneerd worden tot eeuwig stilzwijgen, »ook tot adjudicatie des bezits en gebruiks der Culem»borgsche goederen in dat vorstendom gelegen, tot haer »onderhoud." Het hof dagvaardde hierop den graaf tegen den 20 April 1582, voor zijne regtbank, en toen hij niet verscheen, werd die dagvaarding den 10 Julij herhaald, doch wederom verscheen hij niet, en het schijnt, dat het hof de zaak niet vervolgd heeft. Zulks was ook niet noodig, wijl kort daarna (Jan. 1583), door bemiddeling van Georg, domproost van Keulen, en Lodewijk van Sayn graye van Witgenstein, Philippa's broeder, eene overeenkomst werd gesloten, die sedert onder den naam van »het Keulsch verdrag" bij de verdere oneenigheden wordt aangehaald. Floris verklaarde daarbij, geen oogmerk gehad te hebben, zijne gemalin smaadheid aan te doen, maar alleen tot verdediging der eer en reputatie der beide grafelijke huizen gehandeld te hebben. Beiden beloofden, allen onwil af te leggen en zich van verbitterende woorden en daden te onthouden. Zoo lang zij afgezonderd zouden leven — beiden hadden bedenkingen tegen het voorstel, om zich in één huishouden te vereenigen en echtelijk bij te wonen — zou Floris haar, tot onderhouding van haren gra-

Digitized by Google

felijken stand, jaarlijks 2400 Carolus gulden geven, ook zou zij het huwelijksgoed, haar door haren vader toegevoegd, in handen hebben en zich deswege met haren vader jaarlijks mogen vergelijken. Voor de schulden, die zij tot hiertoe gemaakt had, zou zij 1000 daalders in eens ontvangen. Eindelijk zou zij bij haren vader wonen. Haar gemaal kon haar daar, als hij zulks verkoos, vriendelijk bezoeken en een of meer maanden echtelijk bijwonen, mits op zijne eigene kosten. Eenige jaren later verliet zij Gerolstein, wijl haar broeder, de regerende graaf, het Evangelie afgevallen en tot de R. C. godsdienst overgegaan was, en begaf zij zich naar Kintzweiler, een der Guliksche kasteelen, haar door Van Pallant ter woon afgestaan (12), een bewijs, dat zij zelve, gelijk men gemeend heeft, die leer niet was toegedaan. Zij liet zich echter geheel door hare bloedverwanten, die gaarne door haar in het bezit der Guliksche goederen wenschten te geraken, besturen. De graaf ten minste heeft zulks meermalen uitdrukkelijk te kennen geven, en het is bekend, dat zij, onder voorwendsel dat Van Pallant het Keulsche verdrag niet hield, zich van zijne inkomsten, die eene zeer aanzienlijke som beliepen, meester maakte en het opzigt daarover aan haren broeder toevertrouwde, en zich op nieuw aan hare vroegere spilzucht overgaf. Graaf Karel van Hohenzollern, 's graven schoonzoon, wilde haar gewapenderhand uit zijne sloten verdrijven, doch de hertog van Gulik verhinderde zulks; liever wilde hij ze allen in zijne handen geven. Het schijnt, dat Hohenzollern hierbij meer zijn eigen dan zijns vaders voordeel op het oog had; later toch schreef Van Pallant: »Men ist beducht, dat de heere »van Curtsenich korttelick Pallant sal inne hebben, ende dat »markgraeff Ernst ende de grave van Hohenzollern oock »kortelick van de andere huyse sullen meyster wesen, soe »wel onse persoon als het wijff excluderende." Ook had hij vrees voor zijn slot te Weerd, werwaarts hij zich, nadat Grol en Bredevoort tot onze zijde waren overgegaan, persoonlijk begaf, »opdat het met meerderen bij-

Digitized by Google

»stand bewaart blijven, want hij had bedencken op die »van Manderscheit-Gerolstein, die na dit huys trachtte, »oock waren die luyden van Kinszwilre ende van Ghemen »niet veel te vertrouwen." In Mei 1594 benoemde hij Mr. Jan Boxstart tot drost en rentmeester van »Weerd, »Weerdenbroek ende den toegehoor, en belastte hem, 600 »keyzers gulden aan den Zollernschen vermeynten ampt»man en het garnisoen op ten huyse Weerdt uyt te dee»len, om ons alleen van den slot tot Weerde voorn. mey»ster te maken." Terwijl 's graven zwagers en schoonzoon de Guliksche goederen reeds in gedachte verdeelden, had Philippa de huizen Pallant, Kintzweiler en Engelstorf nog in haar geweld, »in deselve (schreef Johan Bockhorst aan Van Pallant) »op ende aff te laten en er »vrij ende onverhindert mede te handelen nae belieft", en bragt haren echtgenoot, door het terughouden der inkomsten, in groote verlegenheid. Niet alleen had hij zijne moeder te onderhouden, vorderden de »krijg, schattingen, »dijckgelden ende contributien" aanmerkelijke sommen, maar hij moest ook zijne drie zusters Glayou, Merode en Schouwenburg jaarlijks verscheidene duizenden uitkeeren, hetzij hij hare goederen administreerde, hetzij hij dat geld aan haar verschuldigd was. De beide laatsten, geen betaling ontvangende, begonnen »in den lande van Gelre en voor »den hove van Utrecht op zijne goederen te procederen, »daardoor hy, om die decretatie van deselve guederen ende »onoverwinnelicke schade te verhueden, bij mangel van »penningen zware sommen op moest nemen." Hij beklaagde zich bitterlijk, zoo bij den raad van state, bij welken ook Philippa zich vervoegd had, om afdoening te vorderen van gelden, haar door Floris, volgens 't Keulsch verdrag, te betalen, als bij zijne betrekkingen: zijne vrouw gedroeg zich, schreef hij, vijandiger tegen hem, dan de Spanjaarden, willende de successie der Guliksche goederen geheel en al bederven; liet zich door hare bloedverwanten, »de »apostaten Gerolstein, de weijffelaar, grave Herman van »Manderscheit, die papauwen van Culemborg," tegen hem

Digitized by Google

opkitsen, maakte dagelijks exorbitante onkosten en schulden, ja, het schijnt zelfs, dat zij een smeekschrift van eenige »zijner ontrouwe en rebellige onderdanen", om eene andere regering ondersteund heeft. Meermalen betuigde de graaf, dat hij »onder soo groote rampen beswijkende »was", »de last werd te zwaar, de krachten minder." In 1591 schreef hij aan eene zijne zusters, dat hij door die »alde aencomende daghen ende huyscruys zich voor en »naer in groote swacheydt bevondt, en het raedsaem »oordeelde van zijne zaken te disponeren." Te vergeefs poogde hij, door het gebruik der baden zijne gezondheid te herstellen. Ook »de Veluwe en hare luste" herstelde zijne kracht niet. Een bezoek bij zijne dochter in Duitschland, het gezelschap van zijnen zoon, niets »beurde hem »op." »Ziele- en ligchaamssmarten sloopten langzamerhand »zijne tente." Eindelijk werd hij bedlegerig. »In 1598", dus luidt het oude verhaal, »werd de goede graaf, wegens »alle de moeijelijkheden, die hem ontmoet waren en nog »niet ophielden, afgemat, ziek en van dag tot dag zwakker; »dieswegens maekte hij omtrent zijne huiselijke zaeken bestel. »Plegtige gebeden werden in de kerk gedaen. Den 25 Septem»ber werden des namiddags alle winkels, op hoog bevel, ge»sloten en alle handwerken nagelaeten, om God almagtig »voor den kranken graef te bidden. Den 29 werd er des »namiddags ten vier ueren, op bevel van den jongen graef, »in de kerke, in 't openbaer, weder een avondgebed »voor den stervenden heer gedaen, en waren alle borgers »bij publicatie, verzogt hetzelve bij te woonen. Dienzelven »avond omtrent zeven ueren stierf de goede vader van zijn »volk, de liefhebber der vryheit, oud 61 jaeren en 2 »maenden. Een half uur voor zijn dood, sprak hy nog »deeze woorden: *Dat hy van alle zijne moeyte en ar»beid geen ander vergenoegen had gehad, dan dat de »goede en gemeene zaak triumpheerde, en dat hy nu »verzekert was van niet te zullen sterven in hande van »de Spaensche*" (13).

Dit waren de laatste woorden van Floris van Pallant,

Digitized by Google

grave van Culemborg, door zijne tijdgenooten een der eerste en voornaamste handhavers der godsdienstige en burgerlijke vrijheid genoemd. Zijne liefde voor het huis van Oranje werd alleen door die voor het vaderland overtroffen. Weinigen hebben hem daarin op zijde gestreefd. In den aanvang der beroerten gaf hij goed en bloed voor hetzelve ten beste, en nog in het laatst van zijn leven was hij tot alle offer bereid. »Wat hij had, was tot »dyenst van 't lieff vaderlant." »Vous scavez (schreef hij in 1591 aan den raad van state) »que depuis les commen»cements des troubles je n'ay espargné mon petit pouvoir, »comme encores moy et les miennes desiront de faire vo»lontairement." Zijne zinspreuk was *libertas vita carior*. Als krijgsman had hij zich, in zijne jeugd, als staatsman in zijnen mannelijken leeftijd, onderscheiden; ijver, schranderheid, voorzigtigheid, volharding heeft niemand hem betwist; opregtheid, eerlijkheid, goede trouw straalde in al zijn verrigten door. Bij Karel V, die hem tot ridder sloeg en tot graaf verhief, diens zusters en Willem van Oranje was hij zeer gezien. Ook bij Philips en Margaretha van Parma stond hij, vóór het uitbreken der onlusten, in hooge gunst. Indien hij ze begeerd had, zouden hooge staatsambten hem ten deel zijn gevallen; de eer van met den graaf Von Schwartzenburg naar den keizer van Duitschland te reizen ter bevordering van de belangen des vaderlands sloeg hij af (14); zelfs was er eenmaal spraak, hem het stadhouderlijk ambt in Gelderland aan te bieden, edoch hij verkoos stille afzondering, boven het gewoel van het bezige staatsleven, het nederige slot te Culemborg boven het prachtig hof van 's Gravenhage. In zijne jeugd had de Paus geen getrouwer onderdaan, in zijnen ouderdom noemde hij hem den antichrist. Hij haatte den naam van Rome, verwijderde hare aanhangers van zijnen persoon, uit de regering; liever wilde hij zijn eenig kind zien sterven, dan het hun toevertrouwen, »die met papauwen heulden." Hij bleef tot zijnen dood toe een getrouw aanklever der reformatie, en een ijverig

Digitized by Google

waarnemer der openlijke en huisselijke godsvereering. Hij had hooge achting voor de verkondigers van het Evangelie. In moeijelijke omstandigheden raadpleegde hij ze en, wanneer hij het tot bloei en welstand der Kerk in zijne staten noodig achtte, trad hij in briefwisseling met de voornaamste godgeleerden van dien tijd. Hij zelf was in zijne jeugd wèl onderwezen. De Latijnsche en Fransche talen waren hem zeer gemeenzaam, edoch het Hoogduitsch verstond, noch sprak hij, gelijk hij zelf aan zijnen schoonzoon, den Markgraaf van Baden, schreef. Hij stelde prijs op de vriendschap van de geleerdste en achtbaarste mannen van zijnen tijd. Junius, Helmichius, Oldenbarneveld, Scaliger, Modet, Focanus, Elbertus Leoninus en vele anderen verschenen aan zijn hof, of hij vereerde hen met zijne brieven. Uit de geschiedenis van zijnen zoon zal blijken, dat hij hunne verdiensten wist te schatten. Zijne staten regeerde hij met wijsheid. Voor zijne onderdanen was hij een vader. De tijdsomstandigheden gedoogden niet, dat hij veel opofferde om de eersten te verfraaijen of te verbeteren; voor de stoffelijke en geestelijke belangen van de laatsten zorgde hij dag en nacht. Zijn hof was open voor alle ongelukkigen; minzaam hoorde hij hunne klagten, vriendelijk gaf hij raad, ernstig stond hij hunne belangen voor, onverschrokken verdedigde hij hunne regten. 's Lands hooge regering was hem niet zoo gunstig, als hij het wel wenschte, gelijk uit haar gedrag bij de geschillen, die hij met Utrecht en om de munt voerde, blijkt. Zij verlangde geen' staat in den staat, zocht zijne voorregten onschadelijk voor de rust van den lande te maken en zijn gezag te verminderen. Floris opvolgers vooral hebben het ondervonden, hoe weinig eerbied zij voor de eersten had. Hoe smartelijk dat Van Pallant was, kunnen zijne brieven aan den raad van state getuigen. »Soo hooghlijk" schreef hij eens, »mijn verwanten en geallieerden en vrunden »van jare 1566 af met soo groot verlies geoffendeert ende »verthoornt hebbende, sol by de selve wel vrempt luyden »ende tot mijne en mijner nacomelinghe tijdelijcke ver-

Digitized by Google

»cleyningh gereyoken, dat ick ten leste aen dese tijde »ongonst in plaetse van danckbaerheit hebbe gewonnen." — »Nu mijne heeren (waren de merkwaardige woorden van Floris II. aan de staten generaal) »uw hoog mog. belie»ven eens nae haere groote wijsheit, wetenschap ende »ervarentheit t' oordeelen, oft het niet natureel ende rede»licken is, ja gepractiseert in alle coninckrijcken, repu»blycquen ende landen der gantsche werelt, dat diegeene, »die alleene uyt een pure affectie, sonder eenige passie ofte »particuliere consideratien, om het gemeenebest zoo veel »hebben gedaen, die goede saecke herstelt zijnde, niet »reciprokelicken met alle faveur, gunst ende liefde werden »bejegent; jae meerendeels, gelijk sij te vooren declach»tich geweest zijn in alle miserien, wederomme deel heb»ben aen die victorie ende triomphe. Helas hoe wyt is het »met mijnen heer vader van daer geweest! In plaetse van »dien, hoeveel wederweerdicheden heeft sijn E. noch moe»ten lijden, doch daertegens die aller geringste recompen»sie ofte faveur niet genooten, hebbende voir alles niet »behalden dan een goed conscientie ende bij alle vrome »liefhebbere van 't vaderlandt een eeuwige gedachtenis, »neffens desen troost, dat op zijn eenigen zoone, die hij »oock in de ware religie ende tot devotie van desen lan»de had doen optrecken, dese sijne meriten ende deuchde»licke actien in successie soude devolveren, niet twijfelende »oft in soo een goetaerdich lant, by soo veel discrete hee»ren, souden deselve noch worden vergoedet, gerecompen»seert ende met alle redenen ende faveur angesien" (15).

Standbeelden zijn ter eere van vaderlandsche helden opgerigt, of praalgraven besluiten hunne asch. De verdiensten van geleerden en dichters zijn in marmer gegrift of met gouden letters beschreven. Geen standbeeld van Floris van Pallant heeft immer de schandzuil, op het erf, waar de eerste steen onzer vrijheid werd gelegd, mogen

Digitized by Google

vervangen; zijn graf is vergeten; zijne verdiensten zijn in geen marmer te lezen.

Den geschiedschrijver ontbrak het aan woorden, om de verdiensten van Egmond, Hoorn, Brederode en andere zuilen onzer godsdienstige en burgerlijke vrijheid naar waarde te vermelden; naauwelijks wordt de naam van Floris van Pallant in hunne jaarboeken genoemd. Dichters bezongen om strijd de helden, die het waagden, tegen het magtige Spanje de wapenen aan te gorden; — wie heeft immer de lier voor Floris van Pallant gestemd? Kunstenaars hebben de gelaatstrekken van de voornaamste leden van het heilig verbond op doek of paneel of in marmer nagebootst; — wie heeft die van Floris van Pallant afgemaald? Slechts de trekken van zijn door ziel- en ligchaamslijden ontsteld en door de stuiptrekkingen des doods misvormd gelaat zijn den nakomeling ter beschouwing gegeven (16).

Digitized by Google

HOOFDSTUK XII.

ELISABETH GESCHAAKT EN FLORIS STUDERT.

In het jaar 1564 was Floris van Pallant met Elisabeth gravinne van Manderscheit in den echt getreden. Gelukkiger keuze had de edele graaf niet kunnen doen. Zij was eene bescheidene, eerbare en vrome vrouw, wier edele begaafdheden haren echtgenoot met vaste banden aan haar hechtten en duurzamen invloed op zijne genegenheden oefenden. Onderlinge godsvrucht en wederkeerige liefde gaven de beide echtelingen kracht, om het kruis, dat hun was opgelegd, rustig en gelaten te dragen. Haar verlies was Floris smartelijker, dan dat zijner bezittingen, en tot zijnen dood toe gedacht hij haar met innige, warme liefde. Elisabeth was de eenige spruit uit dien gelukkigen echt. Hoe dierbaar hem dit kind was, getuigen de brieven, uit zijne ballingschap geschreven. Zijn zwervend leven gedoogde niet, dat die dochter onder zijn oog werd opgevoed. Die moeijelijke taak was hare grootmoeder te Biberich opgelegd. Daar ontmoette haar, na verloop van jaren (1580), George van Nassau, die te vergeefs naar de hand der rijke erfgename dong. Ook Jan van Nassau en andere zijner bloedverwanten slaagden niet in hun aanzoek bij Culemborg (1). Gelukkiger was Jacob, markgraaf tot Baden en Hoogberg, broeder van den regerenden markgraaf Ernst Frederik.

In 1584 werd hij met haar te Keulen verloofd. Terstond na die plegtigheid verliet hij de stad en ook zij stond

Digitized by Google

gereed, om haren voogd, graaf Philips van Nassau, te bezoeken, toen graaf Joost van Limburg-Bronkhorst haar, op grond dat zij hem heimelijke trouwbelofte had gegeven, liet gevangen nemen, door krijgsknechten bewaken en tegen haar voor den officiaal te Keulen begon te procederen. Te vergeefs beriep zij zich op hare onverpligtheid, om, op hare jeugdige jaren, buiten weten harer voogden en buiten raad en weten van haren verloofde, voor eene met de Evangelische belijdenis strijdige regtbank te verschijnen, en op de ongegronde beschuldigingen te antwoorden. Hij wist het zoo ver te brengen, dat de officiaal haar geweldadig aan de magt van haren *vatter*, bij wien zij gedurende haar verblijf te Keulen haren intrek had genomen, liet ontrukken en in een papistisch klooster opsluiten. Hier zag zij naar middelen uit, om hare boeijen te verbreken; met gebeden en tranen verzocht zij elk, die haar naderde, om Gods en harer eere wil haar te helpen, om uit Keulen bij hare magen en vrienden gebragt te wórden. Eindelijk ontsnapte zij uit het klooster; raakte heimelijk, in gezelschap van eene jonkvrouw, een' edelknaap van haren *vatter* en twee raden van haren verloofde, de stad uit, en kwam op een' wagen te Graben, in het markgraafschap Baden, aan, waar zij hare aanstaande schoonmoeder, de markgravin Anna, geboren Paltsgravin bij den Rijn, en derzelver moeder, Ursula gravin van Falkenstein, ontmoette. Terstond legde zij (12 Augustus 1584), geassisteerd door Julius Heiden, vorstelijk Spiersch kanselier, voor notaris en getuigen eene verklaring van het voorgevallene af, betuigende voor God en de wereld, bij hare grafelijke en jonkvrouwelijke eer, dat het voorgeven van den graaf van Limburg-Bronkhorst, als zoude zij hem trouwbelofte gegeven en daarentegen een kleinood van hem ontvangen hebben, met verklaring, dat niemand dan God of de dood hen zou scheiden, valsch en verdicht was. Zij ontkende niet, van den graaf van Reifferscheit eens, tegen haren wil en na herhaalde weigering, edoch niet heimelijk, maar openlijk, aan tafel onder den maaltijd, in bijzijn van haren

Digitized by Google

vatter en andere standspersonen, een' ring, en daarna van den graaf van Limburg-Bronkhorst, in tegenwoordigheid harer jonkvrouwen, een kleinood ontvangen te hebben, onder betuiging van zijne zijde, dat het was, om eene speelschuld af te doen, zoo als ook terstond daarna, om gelijke reden, andere aanwezenden een' ring van hem ontvingen. Noch voor noch na, noch openlijk noch heimelijk, was daarbij een woord over huwelijk gesproken. De almagtige God, vertrouwde zij, zou den graaf voor zijne onchristelijke leugentaal en eerroof, zoo niet tijdelijk, dan toch later, straffen, en haar verloofde hare onschuld aan hem wreken. Eindelijk verzekerde zij plegtig, dat zij niet, gelijk de graaf voorgaf, met geweld en door bedreiging tot de verloving met den markgraaf gebragt was, maar dat zij hem zonder dwang en met vrijen wil tot haren toekomstigen echtgenoot had verkozen (2). Ruim een jaar later (1586) werd haar huwelijk gesloten, doch spoedig door den dood van den markgraaf (7 Augustus 1590) verbroken. Niet lang daarna hertrouwde zij met Karel, graaf van Hohenzollern, van wien nog brieven aan zijnen schoonvader in het Culemborgsch archief berusten, en, toen ook deze den tol aan de natuur betaald had, met Lodewijk vrijheer van Hohensaksen. Bij het leven van den markgraaf werd zij moeder van twee dochters, waarvan Anna, prinses van Baden, in 1587 geboren, in 1607 Walrad, graaf van Waldeck en Pyrmont, huwde. Na zijn overlijden gaf zij de geboorte aan eenen zoon, waarover Ernst Frederik van Baden zich de voogdij bemagtigde en in wiens staten hij de hervorming invoerde. De hevige twisten, dien ten gevolge tusschen hem en Willem, hertog van Beijeren, en Karel, graaf van Zollern, de door Jacob benoemde voogden, ontstaan, eindigden met den dood van het kind.

Ook het huwelijk met Philippa Sidonia bleef niet ongezegend. Nog in Duitschland schonk zij aan Floris eenen zoon, die kort na zijne geboorte overleed »en", meldt de kronijk van zijn geslacht, »den 28 Mei 1577 wierd hem tot groote »vreugde op het kasteel van Culemborg een andere zoon

Digitized by Google

» geboren, die Floris wiert genaemt en zijn vader in de re-
» gering over Culemborg opvolgde" (3). Sedert week de vrede uit zijne woning, verliet zijne ontrouwe gade Culemborg, en rustte de zorg voor de opkweeking en opvoeding van het knaapje geheel op zijne schouders.

Terwijl Philippa zich in Gulikerland op de goederen van haren echtgenoot in pracht en weelde baadde, leefde deze laatste in eenzame afzondering in zijn vooronderlijk slot. Dáár wijdde hij zich aan de bevordering van het geluk zijner onderdanen en van zijn eenig geliefd kind. Hij poogde de kiem van het goede en groote, dat in het veelbelovende knaapje lag, meer en meer te ontwikkelen, en het tevens met de uiterste zorgvuldigheid voor alles te bewaren, wat dier ontwikkeling zelfs eenigzins hinderlijk zoude kunnen zijn. Het was door vele leermeesters, allen de protestantsche belijdenis toegedaan, die »twee direc-
» tores, geleerde adelicke personen, wetende de roman-
» nisten, mannen, waaraan het welvaren van den huyse Cu-
» lemborg gelegen was, aan het hoofd hadden" omringd (4). Een hunner was Bernardus Zwaardecroon (5), of Bernardus van Amersfoort, een godvreezend en geleerd man, onder wiens beeldtenis de bevallige dichter Caspar Kinschot, de jeugdige vriend van den grooten Nicolaas Heinsius, deze regels schreef:

» Modesta pietas, candor, eruditio,
» Et vita nullis inquinata labibus,
» Una tabellâ continentur omnia.
» An plus requiris? plus tabella continet" (6).

Met dezen las hij de ouden: CICERO, OVIDIUS, VIRGILIUS (7). Aan dezen, wiens zoon Henricus (8), in de geschiedenis der rampzalige twisten, die in het begin der 17e eeuw den boezem van het vaderland verscheurden, openlijk voor

Digitized by Google

de zaak der remonstranten uitkwam en zich een waar vriend van Grotius betoonde, had hij die gematigdheid in het stuk van godsdienst te danken, welke hem wel eens onder verdenking bragt van tot de partij der Arminianen over te hellen. Met een ander leermeester las hij Fransche overzettingen van de bovengemelde Schrijvers, en vooral van PLUTARCHUS, LIVIUS, SLEIDANUS en anderen. Ook in de wiskunde en de wijsbegeerte ontving hij het noodige onderwijs, en in het werktuigelijke der dichtkunst mogt hij geen vreemdeling blijven. Een bekwaam meester onderrigtte hem in het schoonschrijven. Ook leerde hij »de »rechte kunste van de musijck, de zeer eerlijcke ende chris»telijcke exercitie van de luyte, daermede men die psalmen »bequamelick kan gebruiken, van de citer ende de mandoere. »Het onderigt in het teykenen met kolen ende penne, in »'t kaetsen, welcke eerlicke is ende gezont exercitie, en het »weiwerck" werd niet verzuimd, en drie paerden waren bestemd, om hem, onder het opzigt van den stalmeester Fontaine, in het rijden te oefenen.

Onder afwisselende oefening van geest en ligchaam bereikte Floris zijn elfde jaar, en nu oordeelde zijn vader, dat het oogenblik daar was, om zijnen zoon aan de zorg der Leidsche hoogleeraren toe te vertrouwen, en slaagde werkelijk, om hem, door invloed van Janus Dousa en Justus Lipsius, in het hof van graaf Maurits, die de akademie na een kortstondig verblijf verlaten had, eene verblijfplaats te bezorgen. »Alsoe (schreef hem de eerste, den 15 Junij 1588 *s. n.*) »van weghen uwer Gen. bij mij is geweest »den hoffmeester van uwer G. soon, als last hebbende »omme te vernemen maer een logement, daer uwer G. soon »met sijn hoffgesin geaccommodeert soude moeghen wesen, »zulxs, dat hij tot dien eynde gesproocken hadde de con»charge van 't hoff van sijn Exc. grave Maurits, de welcke »verclaerde willich ende bereyt te sijn, nyet alleenlijck »uwer G. soon van bequame woonplaetse int voors. hoff »te accommoderen, maer oock, indient sulcxs uwer G. »geliefte ware, den selffden van tafel ende keucken te ver-

Digitized by Google

» sorghen. Doch alsoe hij in dienste van de stadt was en
» dorstte het selffde nyet over hem nemen, zonder voor-
» gaende bewillinghe ende buyten consent van de Magi-
» straet alhyer. Waerdeur de hoffmeester voorn. van we-
» ghen uwe G. genootsaeckt is geweest, sich selven aen de
» borgemeesteren ende regeerders deser stede te addres-
» seren, ende van wegen derselffden alsodanen antwoort
» becommen, als uwe G. vuyt het rapport van zijnen hoff-
» meester voors. naerder heeft moeghen verstaen. Doch al-
» soe ick deselffden voor sijn vertreck eenige hope gegeven
» hadde, om de magistraet alhier naerder van de gelegent-
» heyt dier saecke te onderrechten, soe ist, dat ick nyet
» naegelaten hebbe, alle deuoir ende diligentie voor te wein-
» den, om uwer G. goede geliefte, volgende mijne belofte,
» naer te comen, te meer overmits ick was achtende alle
» het selffde te strecken tot een nutscap ende vordernisse
» van dese universiteyt, mij nyet weynich verheugende, dat
» uwe G. in dese sijne vorighe goede genegentheyt was
» continuerende, gelijck ick naderhant uyt monde van Wil-
» lem Jansz. ende van Ravensway, ter cause ende ten selven
» fine afgeveerdicht, noch breder hebbe verstaen. Is derhal-
» ven ten laesten, soe bij mij, als deur tusschen spraecke
» van Justus Lipsius, jegenwoordich rectoir van onse uni-
» versiteyt, zoe vele an d' Magistraet alhier gevoordert ende
» te weghe gebracht, dat sy te vreden zijn, dat uwer G.
» sone tot laste van de concharge in het voirs. hoff van
» behoirlicke habitatie werde geaccommodeert, hebbende
» tot dien eynde heuren secretaris geordonneert, 't selffde de
» voorn. concharge bij monde van stadtsweghen aen te dienen.
» Allen desen dient uwer G. voor eyntelick antwoort, waer
» naer uwe G. hem sall moeghen reguleren. 't Welck
» uwe G. mij gelieven sall ten besten off te nemen, deur
» oorsaecke dat mij nyet mogelick en is geweest eerdert
» uwer G. 't selve te connen verwittighen, verhopende, dat
» uwe G. hier mede vernoucht ende gecontenteert sall
» wesen." Wij hebben dezen brief van den grooten man,
die zooveel belang in den bloei van kunsten en wetenschap-

Digitized by Google

pen, en vooral in de schoone moedertaal, stelde, ook als eene zeldzame proeve van zijn schrijfstijl, medegedeeld, edoch, wat er de reden van moge geweest zijn, voor Van Pallant was hij te vergeefs geschreven. Hij zend zijnen zoon nog niet naar de hoogeschool; maar liet hem, onder dezelfde leermeesters, voortgaan in de beoefening der letteren en kunsten, die van tijd tot tijd werd afgewisseld door uitstapjes naar de omliggende steden, het bekoorlijke Gelderland, Groningen, Hamburg, Bremen, Lubek en andere plaatsen, op welke hem een edelman uit de vereenigde provinciën, »aldaer geboren, verwant ende gegoet", vergezelde. Het was ook omstreeks dezen tijd, dat Jacobus en Hendrik, de beide zonen van Gerard Prouninck, op begeerte van zijnen vader, deelgenooten zijner lessen en uitspanningen werden. Men weet, dat de eerstgemelde commandeur van Loevestein was, bij gelegenheid dat Hugo de Groot uit zijnen kerker ontsnapte. Van den laatste is niets bekend. Van beiden komen, gelijk ook van hunnen vader, eenige Latijnsche brieven voor, in 1593 uit Leiden geschreven, die van hunne hooge ingenomenheid met en innige gehechtheid aan hunnen jeugdigen heer getuigen. In den aanvang van dat jaar was de laatste naar Leiden vertrokken. Hevige twisten waren dat vertrek voorafgegaan. Sidonia, na eene elfjarige afwezigheid in Culemborg teruggekeerd, vond haren zoon door leermeesters omringd, die zij buiten staat achtte, hem eene grafelijke opvoeding te geven. Zij eischte, dat anderen, onder welke roomschgezinden, hunne plaats zouden vervullen, en werd in dien eisch door een groot gedeelte der burgerij van Culemborg, die belijdenis van het pausdom deed, en vooral door een' beruchten oproermaker, Jan van Kerkhof, ondersteund (9). De graaf hield onbewegelijk zijne keuze vast. Nu begon zij aan de verwijdering van haren zoon uit de vaderlijke woning te arbeiden, edoch Floris, oud, zwak en aan vele ligchaamskwalen ten prooi, wenschte hem aan zijne zijde te houden. Ook was hij beducht, dat hij, eenmaal van hem verwijderd, naar den raad zijner moeder luisteren en

Digitized by Google

zich met haar tegen hem zou vereenigen, of dat zij hem zou doen opligten en naar Duitschland vervoeren. Daarenboven was zijne schatkist door krijgslasten, dijkgelden, waterjaren en contributiën uitgeput, en zijne moeder en drie zusters vorderden zware opofferingen (10).

Eene derde hofhouding — want Floris zou overeenkomstig zijnen hoogen stand aan de hoogeschool moeten verschijnen — kon hij niet bezoldigen; liever wilde hij met vrouw en zoon in gemeenschap van goederen leven, op zijn slot te Culemborg, in zijn huis in de stad, op Leede of in het logement Sieckenhuise, of waar Sidonia verkoos, om met beiden een gezin uit te maken. Zulks »achtte hij wel het eerlicx»ste en profijtelijkste te wezen" (11). Daartoe was zijne vrouw niet te bewegen; zij wilde van geen zamenwonen weten en hernieuwde den duizendwerf herhaalden eisch om de haar, bij huwelijks-voorwaarden en later bij het Keulsch verdrag, toegestane penningen, die Floris wel wilde, maar niet altijd kon voldoen, en wendde zich tot de staten generaal, met bede, dat deze haar in hare regten mogten handhaven en haren man noodzaken, om Floris naar Leiden te zenden. De staten namen hierop den 20 April 1592 de volgende resolutie (12). »Sijn gelesen de stucken aen»gaende de differenten tusschen den heere ende de vrouwe »van Culemborch ende is daerbij geresolveert als volcht.... »Gesien bij de staten generael der geunieerde provinciën »de remonstrantie, overgegeven van wegen de welgeb. gra»vinne van Culemb..... Resolverende, dat het huys van »Culemborch een principael huys van lande is, ende dat »mitsdien te meer den voors. jongen grave van Culemborch, »als nu tot bequame jaren gecomen zijnde, allesints voor »den lande ende den voirs. huyse nuttelick ende dienstich »is, dat de voirs. jonge grave voertaen adelick ende ander»sins behoirlijck opgetrocken ende gevoedt ende in goede »leere, tucht ende manieren, nae zijn qualiteyt gesusti»neert worde, hebben goetgevonden ende geresolveert, dat »de raede van staete den heere van Matenesse ende Pieter »Casijn van der Hell uyt hare collegie zullen committeren

Digitized by Google

»ende lasten, hem naer Culemb. mitten alder eersten te ver-
»vuegen, omme den voors. grave van Culemb. met alle
»goede redenen ende middelen te onderrichten, den voors.
»jongen grave zijn zoon van hem te doen, tot Leyden te
»senden, ende aldaer te houden besorcht met tamelijcke
»middelen tot zijn onderstant, van eenen paedagogum met
»een of twee dienaers ende andere behoeften, omme aldaer
»gesustineert te worden als voren, ende daerbenevens de
»voers. vrouwe remonstrante tot hare alimentatie ende bijle-
»ven oock te laten volgen ende versekeren al zulke 24c ende 3c
»duytsche guldens, als haer respectivelick voor onderhout
»ende spelgelt by houwelijck voorwaerde ende daerna bij
»zeker verdrag te Celen aengericht ende gegunt is —
»doch soo den voers. grave hier toe metter minne nyet
»en zoude te bewegen zijn, dat de voers. rade van state
»in zulcker geval het wtsenden ende onderhouden van
»voers. jongen grave tot Leyden met behoorlijcke authori-
»teyt te wege zullen brengen ende ordineren, gelijck zij
»in der redelijckheit sullen bevinden te behoiren. Ende
»daer beneffens die voers. heeren gecommit. te authorise-
»ren, partien voer hen die saecke, de versochte alimen-
»tatie aengaende, sommarie te doen bedingen ende dezelve te
»sustineren bij eysch, antworde, replycke ende duplycke,
»ende bij provisien de voers. vrouwe remonstrante uit ge-
»rechte goederen des voers. heeren graven zulcke alimentatie
»toetevoegen, als zij nae bevindt, gelegentheydt ende uytte
»meriten van de zaecke redelijck zullen achten." Weinige
weken later verschenen de gecommitteerden te Culemborg,
en bewerkten, dat Floris zijne vrouw »een commis van
»*f* 1500 's jaarlijks deed aantellen" en zijn' zoon naar Lei-
den zond (13). De vrees, dat de laatste mogt opgeligt
worden, bleef Van Pallant zoo beklemmen, dat hij hem
wel bij burgemeester Amelis Alartsz. (gedurende het verblijf
der gravin te Culemborg) liet inwonen, maar »met goede
»wachten tot zijne en zijner ondersaten int gemeyn besten-
»dige versekertheyt." Ook beval hij, »uyt oorsake, den
»wachtmeester Joost Vasseraede mitte wachte van die bor-

Digitized by Google

»gerye neerstige sorge te dragen, dat Floris in vijanden »ofte neutralen lande nyet werd vervuyrdt, dan hij eers»daechs denselven tot Leyden, volgende het begeeren ende »versoecken van de heeren generale staten, in de koste »gedacht te besteden, edoch hij Floris mogt voer zijn ver»trecken vryelick spaceren ende sich exerceren, mits een van »die burgemeesteren zijner stadt Culenborch bij sich heb»bende" (14).

De hoogeschool, de schoonste belooning voor Leidens trouw, in nood en dood beproefd, door vader Willem uitgedacht, de eenige die zoo veel dienst en deugd kon vergelden (15) — de hoogeschool had zich opgebeurd uit den druk, waaronder zij gedurende Leycesters heerschappij gezucht had. De hooge regering en de schoolbezorgers wedijverden, om inrigtingen tot stand te brengen, die van hunnen verlichten ijver voor hare belangen en die der wetenschappen getuigden. Het staten-collegie, de voedster van zoo vele vernuften, werd geopend; de kruidhof, door Clusius, Boerhave, Van Royen vereeuwigd, aangelegd; de boekverzameling, met de letterschatten, door Holmannus, Smetius, Vulcanius en anderen bijeenvergaderd, verrijkt. Vreemdelingen en inboorlingen schaarden zich rondom de zetels der letteren en wijsheid, door de grootste mannen van hunnen tijd ingenomen. De onvolprezene Franciscus Junius en de geleerde Lucas Trelcatius maakten Leiden tot de mededingster van Geneve. Cornelis Grotius, de oom van den eenigen Hugo, Julius à Beyma, Gerard Tuningius, Thomas Sosius, Everard Bronkhorst vormden die pilaren der republiek, die haar in den schoonsten, maar ook in den hagchelijksten tijd van haar bestaan steunden. Aan de voeten van Vulcanius, Raphelengius, Merula en — dien ik het eerst had moeten noemen — Scaliger, zaten die letterkundigen, welke de eeuw van Frederik Hendrik tot de gedenkwaardigste voor letteren en wetenschappen maakten. Bontius, Heur-

Digitized by Google

nius en Pauw verspreidden een nieuw licht over geneeskunde en kruidkunde, en de naam van Snellius wedijverde met dien van Stevin om den eerepalm. Op dat luisterrijk tijdstip werd Floris van Pallant door den Leidschen magistraat met den eerewijn begroet en zijn naam op de rolle der akademie-burgers geschreven. Wèl was het, van zijne eerste jeugd af, de vurige wensch van zijn hart geweest, om het zwaard voor het vaderland te mogen aangorden en aan Maurits zijde te strijden. Wèl had hij zijnen vader gebeden, dat die wensch mogt verhoord worden; maar hij had de tranen van dien vader, »geaccableert als hij was door so »grote swaricheden, sieckten, pijnen, en begeerende van »sijn eeniche soon, tot eenich soulagement van deselve ge»dient te worden", zien vloeijen en »als een gehoorsaem kind »geobedieerd", en nu had hij »geen groter ambitie, als om »sich bequaem te maken, dese landen naer sijn vermogen te »dienen" (16). In den aanvang schijnt de jonge graaf alleen het onderwijs van zijne gouverneurs en praeceptoren, in gezelschap der beide Prouninckx, genoten te hebben. Een van dezelve was Samuël de Lecherniere de la Rivière, een gevlugt edelman uit Sedan, een gunsteling van Philippa Sidonia, later van prins Maurits, hoog gezien bij de Walen, wier predikant hij werd te Delft. Hij moest, volgens het voorschrift, »hem onderwijsen in adelijcke goede tucht, »zeeden en oeffeningen, zijn afcoempsten en qualiteyt be»tamelijck", en had eene jaarwedde van *f* 600. Het was ook met hem, dat Floris de Latijnsche dichters las; hij was het, die hem den smaak inboezemde voor de poëzij, waarvan hij proeven gegeven heeft, die nog tot heden bewaard zijn (17). Rivière was zelf dichter; hij bespeelde zoo wel de Latijnsche als de Fransche lier, en met hoeveel gevoel, kunnen zijne zangen, voor de *Nederduytsche poëmata* van Adrianus Hofferus geplaatst, waardige tegenhangers van die van Scriverius, Heinsius, Walaeus en De Hubert, getuigen (18). Ook de later zoo beroemde Pierre du Moulin of Molinaeus, met Franciscus Junius te Leiden gekomen, schijnt Van Pallant onderwezen te hebben. Zijn vader kende hem »als

Digitized by Google

» ervaren in de Latijnsche en Fransche spraken, een jongen » man, die kaatste, en die alle uitwendige en inwendige » exercitien ondernam" (19). Zwaerdecroom bleef bij uitnemendheid 's jongelings » schoelmeister"; hij en Aart Amelisz., de zoon van burgemeester Amelis Alartsz., gaven onderrigt in het Latijn spreken en het lezen van goede autheuren. Welke hoogleeraren, buiten Scaliger en Merula, de graaf gehoord heeft, en of hij ook de openbare lessen der regtsgeleerden heeft bijgewoond, is onzeker. Hoe hoog hij *son très cher Scaliger*, gelijk hij hem pleeg te noemen, stelde, blijkt uit een' brief aan zijnen vader, en Scaliger zelf bewees hem » groote eer en vriendschap." Met Merula hield hij, ook nadat hij de akademie verlaten had, briefwisseling. » Floris behoef- » de niet, om vlijtich te leeren en in deuchden sich te be- » neerstigen", opgewekt te worden. Hij was een der leerzaamste en vlijtigste onder het honderdtal, dat met hem de gehoorzalen der hoogleeraren bezocht. Het Fransch leerde hij onder Rivière en Moulin schrijven en spreken, en van zijne vorderingen in de taal der geleerden getuigen zijne geschriften, die ook bevestigen, dat hij in de regtsgeleerdheid buitengewone vorderingen heeft gemaakt.

» Nyet altijt magh de corde sijn aengespannen, oefenin- » gen naer 't lichaem sijn de jonge jeugt profijtelijck." Dit wisten ook de leermeesters van dien dag, en daarom lieten zij toe, dat hun kweekeling van tijd tot tijd de pen met den » sprinckstock", de studeercel met de kaats- en kolfbaan verwisselde, of wel, op »groot-hencxken" gezeten, terwijl zijne dienaren op »klein-hencxken, het bontken, het moorken, of de twee bruynen" (dus werden zijne paarden genoemd) volgden, de omstreken van Leiden bezocht. Nu ontmoeten wij hem te Valkenburg, waar hij » drie guldens » en twe stuivers verijffelde en een silvere schale *f* 12 » werdich won"; dan te Voorschoten, om een nieuw orgel, en elders, om een oliphant, toen een zeldzaam verschijnsel in deze landen, te zien. Dan reed hij op een' wagen naar 's Hage, of voer met eene schuit naar Rijnsburg, of bezocht hij zijnen vader te Culemborch en zijne moeije te IJselmon-

Digitized by Google

de. Werden er gastmalen binnen of in den omtrek der akademiestad gegeven, Floris was onder de genoodigden en betuigde zijne tevredenheid over het onthaal door »een belle »chière aan de maart." Soms noodigde ook hij, met verlof van zijnen vader, gasten en ontving dan Scaliger, den jongen graaf van Hanau, den rectoer, de vier burgemeesters, den secretaris en den pensionaris van Leiden aan zijnen rijken disch (20). Zijn gevolg bestond uit tien personen, die allen onder den burgemeester Amelis Alartsz. stonden, en hij bewoonde een huis, dat eenen Mr. Landscroon toebehoorde. De eigenaar zorgde voor »alle nootwendige meubles ende lijwaet om de tafel drie»mael in de week te ververschen en de nooddruft voer »bedden en keucken." »De kock, Mr. Gorloff, deed het »meeste oerbaer, soe in het te merck gaen, als in de keucken", en rigtte steeds een' eenvoudigen maaltijd aan, van versche, of van gezouten visch, »als bocking, herrinck, slab- en pekelherringh, abberdaen, krabbe, garnalen enz."; soms van vleesch, vooral van »schaapsvoeten en hoofden", die toen te Leiden reeds zeer in den smaak waren, of van gevogelte, waaronder »houtsneppen, calcutse hoenderen, ganzen, duy»ven, poelen, cappoenen, telingen." Men gebruikte als toespijzen, »rogge- en wittebroot, artesous, ghele- en suyker»wortelen, enollen, cool, pinksternakelen, groen crudt, sa»laet, castanien", terwijl de »druven en al-, eerd-, doren-, »stekel-, genever-, barbessen, haselnoten, prumen, oranjeap»pelen", of wel »citronen en stroop van citronen, albesse-, »cruydt- en sukerconfite, crackelingen, kuecxkens, kase en »boter" het nageregt uitmaakten. Men liet de specerijen uit Utrecht en wijn, weit en boter uit Culemborch komen, »overmits men tot Leyden voor yeder stoopwijn betalen moest »ses en dertich stuvers, voor een pont botteren omtrent vijff »stuvers, ende alle andere noetdruft naer advenant." Van edel wild of uitstekende geregten, die toen plegen voorgediend te worden, vind ik niets vermeld. Gebrande, Spaansche, Fransche en deel wijn, als ook bier, was de grafelijke drank.

Digitized by Google

Hadden wij nu, bij de kennis der vooronderlijke zeden en gewoonten, de pen van eene TOUSSAINT of eenen VAN LENNEP, dan zoude het ons geen moeite kosten, den edelen student, »die in zeden, gestalte en gedaante Frederik »Hendrik wel geleek" (21), met het »caproenken op het »hoofd, het rapier op zijde, in een boratte kleed ge»dost, met gebreyde hoesen en kerseyen neerhoesen aen »beenen en voeten, geparfumeerde handschoenen aen de »handen, een neusdoeck met quispelgens om den hals", door Leidens straten te volgen, hem in gezelschap van »de »nobele geesten, en der uitstekende mannen door gewigte »van eruditie", of met »de jolyte jonckheit", in kolf- en maliebaan, aan het »taerling-, rijffel of werpspel in de ta»vaernen" voor te stellen. Nu moeten wij ons vergenoegen, met den lezer naar de rekeningen in het archief te verwijzen, waarin alle uitgaven, ten behoeve van Floris gedaan, naauwkeurig zijn opgeteekend, en zeggen het een' der ouden na: »die er van spreecken of scriven wil can er veel af »maecken." In het laatst van 1593 en in het begin van 1594 schijnt de graaf een geruime poos van de hoogeschool afwezig geweest te zijn, blijkens den volgenden brief, door hem in dien tijd aan Merula geschreven.

»Monsieur Merula!"

»Je croy, que vous vous esmerveillez, pourquoy n'ay res»pondu à voz lettres. Certes j'en suis ausi grandement marry; »mais la faute gist en celuy, qui les apportoit, pour tant »que la commodité ne portoit pas, qu'il venoit parler à »moy, comme il s'avoit proposé. Aussy ay esté longtemps »absent de ces quartiers. Toutesfois estant retourné je »n'ay plus longtemps voulu delaier, en quoy gist mon »debuoir. Vous asseurant en premier lieu, que jamais ne »mettray en oubliance célluy dont j'ay jouy tant des bons »praeceptes, tant des bonnes conversations, et qui si profon»dement est enraciné en l'intérieur de mon ame. Bien je »confesse, que cecy a esté aultrement..... par ma né-

Digitized by Google

» gligence. Toutefois votre discrétion et l'asseurance, que » je vous donne à présent de me gouverner mieux en temps » futur, m'excuseront. Quant au livre, comme aux armoiries, » desquelz désirez que feroy présent à l'Académie, j'y suis » fort affectionné et désire bien fort qu'il vous plaist choi- » sir un très beau livre, l'achetter de ma part et le faire » relier du pedel, comme aussy que donnez ordre, que les » armoiries soient ..... suivant vôtre discrétion. Aprez me » pouvez advertir, comme il me faudra payer. Quant à la » Généalogie de mes ancestres, j'y songeray encore ung peut » et vous en auseray (?) bientost. Touchant la connoissance » que mon seigneur et père pouvoit avoir du passé, je ne » vous scauroy pour le présent advertir d'aucune matière » grave n'y secrète. Toutesfois pourchasseray meilleure » commodité pour en communiquer avecques dict monsei- » gneur. Au reste je désire que continuez vos affections » envers moy, comme à jamais continueray les miennes » en vostre endroict. Adieu et me salues tous les bons » seigneurs et amys et notamment mon très chier Scha- » liger."

P. S. » Monsieur Merula, j'ay donné charge à ce porteur, » qu'il apporteroit les livres lesquelz deja passé » longtemps j'ay attendu du pedel. Je vous prie, » qu'il luy rendez un peu plus diligent à complaire » ses amis. — Je confesse bien, que ne luy ay » satisfait suyvant mes promesses. Toutesfois il n'est » point par une faute ou négligence, mais encores » me fauldray de luy pourveoir de quelque bonne » venaison."

Wanneer Floris de hoogeschool verlaten heeft, melden de oude papieren niet. Alleen vind ik opgeteekend, dat in het midden van 1594 Zwaerdecroon en Rivière ontslagen zijn, en hij toen waarschijnlijk geen huis-onderwijs meer genoten heeft, maar alleen de lessen der hoogleeraren bleef bijwonen. Uit een' brief van Floris blijkt

Digitized by Google

dat zijn zoon toen den welgeleerden Arnoldus Oostcampius tot gouverneur had (21), en dat hij in Augustus 1594, op verzoek van den magistraat der stad Culemborg, »om »wegens zaecken, daeraen hem grotelix gelegen waren, »namentlijk present te sijn in 't maecken van zijn heer »vaders testament", van de staten generaal verlof verkreeg, om voor zes weken of drie maanden Leiden te verlaten, »blijvende hij nyettemin in derselver protectie en »sauvegarde" (22). In September keerde hij uit 's Hage, waar hij zich toen ophield, naar Leiden terug. »Welgeb. »geliefde soon (schreef hem zijn vader), »onsen bijgevoechden »schrijvens aen de heeren raeden van state zult ghij on»vertochlick overleveren. Ende u binnen Leyden ten huse »van Frans Lantskroon weder hebben te begeven, uwe »studien, nu eenen tijt lanck opgehouden, met neersticheydt »continuerende. Soe wij tot Leyden voernoempt schicken »sollen goeden bescheydt van penningen, nootturft ende »anders bekomen enz."

Gedurende zijn verblijf aan de hoogeschool ontving hij brieven uit Kintzweiler van zijne moeder, en tot 1598 schijnt de briefwisseling tusschen moeder en zoon onafgebroken voortgegaan te zijn. Hare brieven ademen warme belangstelling, teedere liefde en moederlijke zorg. Zij hield niet op, hem tot ijver in de studie en een' opregten wandel voor God en menschen op te wekken (23).

Het was ook gedurende of kort na zijn verblijf aan de hoogeschool, dat Van Pallant dien beruchten brief van Hendrik van Cuyck, bisschop van Roermonde, ontving, waarin hij hem aanmaande, om in den schoot der alleen zaligmakende Kerk weder te keeren. »Memini quoque (schreef hij hem, o. a.) »integerrimae et avitae fidei illius (Florentii I.) »quam ab optimis et sanctissimis majoribus »suis Pallantiis, Hoochstratanis, Laleiniis, aliisque religiose »acceptans, magno ardore ac zelo annis plurimis tuus ille »parens retinuit. Quid vero ad Lutheri primum, deinde »ad Calvini sectas (quae aberrantium omnium inconstantia »est) declinare illum fecerit, notius est quam ut hic comme-

Digitized by Google

» morari debeat. Commune hoc toto Belgio, adeoque universo » generi humano veluti fatale malum fuit; unde passim reli- » gionis ruina introducta, latissime postea sese diffudit. Inde » porro consequuta depravata illa Tae Illmae G. in perfidia » Calviniana educatio et ad Leydanam postea pseudo-acade- » miam ad capiendum infelicem animi cultum a parente » tuo facta ablegatio. Infelicem voco Leydanae illius scho- » lae (quae se specioso sed ementito titulo Batavorum Lug- » dunum nunc nominat) institutionem. Nihil virulentius » Gymnasio illo hodie habet Hollandia: quod, non fultum » legitima auctoritate, haereticarum et scismaticarum schola- » rum more, cum ipsa perduellione in principem ad fidei » catholicae subversionem erectum est. Sed si ex tua indo- » le, et iis, quae undecunque a plurimis ad me perlata sunt, » conjicere mihi licet, in spem quoque adduci posse videor, » salutaris alicujus profectus ex hac commonitoria epistola, » quam ad te scribo, capiendi: maxime vero quod te in- » telligam non obfirmasse animum adversus veritatem, sicut » illi facere solent, qui imbuti semel doctrina veritatis ab » ea defectionem postea fecerunt" (24).

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIII.

REIS DOOR DUITSCHLAND.

Het was in de 16e en 17e eeuw de gewoonte der vaderlandsche jongelingschap, slechts twee of drie jaren aan de hoogeschool te vertoeven, en vervolgens in Frankrijk, Duitschland of Zwitserland hunne studiën te voleindigen, of den doctoralen hoed te verwerven, waarna zij, in het vaderland teruggekeerd, zich als regtsgeleerden, geneesheeren of leeraars in hunne geboortestad neerzetteden, of naar eene standplaats dongen. Dikwerf was het aantal landgenooten, die zich aan ééne buitenlandsche hoogeschool bevonden, zeer aanmerkelijk, en niet zeldzaam vereenigden zich eenigen hunner, om Italië te bezoeken, waar onze voornaamste letterkundigen zich korter of langer ophielden, om codices na te zien, of de lessen van beroemde mannen bij te wonen. Daar legden de Heinsiussen, de Scaligers, de Gronoviussen, de Beverwijcken, de Blijenburgen en vele anderen de grondslagen van dien roem, welken zij nog heden in dat en andere gewesten bezitten. Ook Floris van Pallant volgde het gebruik dier dagen en ging onder de leiding van een' gouverneur en gevolgd door een' of twee edellieden op reis. Waarheen hij het eerst zijne schreden rigtte, is ons niet gebleken, maar wel, dat hij zich in het laatst van 1596, met Hermannus Modet (1), dien bekenden heerschzuchtigen leeraar, nopens welken hij zelf schreef: »men moet hem bij de hand houden, prodesse et »nocere potest", naar Duitschland begaf. Lang vertoefde hij in 1597 en 1598 te Inn- en Kniphausen, bij zijnen neef Ico,

Digitized by Google

met wien hij vriendschap sloot, en eene briefwisseling hield, die aan den tand des tijds is ontsnapt (2). Te huis wedergekeerd wijdde hij zich aan het bestier zijner toekomstige bezittingen, en werd hij meermalen door zijnen vader naar 's Hage gezonden, om met den raad van state of de staten-generaal over zijne aangelegenheden te spreken. Uit de stukken van dien tijd leeren wij hem als een bezadigd en verstandig jongeling achten. De aanmerkingen, die hij nevens de Memoriën van zijnen vader schreef, getuigen van zijne grondige regtskennis en buitengewone scherpzinnigheid. Vele stukken van dien tijd zijn door zijne hand geschreven en waarschijnlijk door hem opgesteld.

Tot de wenschen van zijnen vader behoorde ook, dat hij, vóór zijn sterven, den zoon van zijn hart door den echt aan eene beminnelijke gade verbonden zien; doch het behaagde den Almagtige niet, aan dat verlangen te voldoen. Wel had hij hoop, dat hij de hand eener Duitsche gravin, »schoon, manierlick ende wel opgetogen, die over »de zestig duysent daelders inne sou brengen", voor hem zou verwerven, doch vruchteloos waren zijne pogingen en die van Ico, bij d n hertog van Lunenburg en den graaf van der Lippe (3). Gelukkiger was zijn zoon, twee of drie jaren na zijnen dood, bij Catharina, dochter van den afvalligen Willem van den Berg, heer van Bylant, Homoet, Hedel, Boksmeer, Spalbeek, Herpen, Ulft, Stevensweerd, Wisch, Frundstein, Wiser (4), en van Maria gravinne van Nassau, oudste zuster van Willem I., een meisje van gelijken leeftijd als hij (5). Het huwelijk werd in Februarij 1601 op het kasteel van Berg met buitengewonen luister voltrokken. Tot de genoodigden behoorden de raad van state, de staten-generaal, de staten van Utrecht en van Holland, de dekenen en de kapittelen ten Dom van Utrecht; Joh. van Oldenbarneveld, Johan van Matenesse, Herman van Wittenhorst, Trello, die allen bedankten, maar wier brieven van gelukwenschen nog in het archief berusten (6). Kort daarop verliet het grafelijk paar het vaderlijke slot, en begaf zich naar Pallant, om vervolgens

Digitized by Google

andere Duitsche plaatsen te bezoeken. Het verhaal dier reis, door de hand van Floris voor een zijner vrienden of betrekkingen geschreven, berust in het Culemborgsche archief. Wij deelen het den lezer met 's jongelings eigene woorden mede:

»Voyagie van graef Floris II. naer Hoogduytschland."

»Van Pallant op Vossenich en Jonffrouwen clooster, »voorts tot Mondorp over den Rhijn op Sybrecht bij den »Abot aldaer, van Sybrecht naer de graefschap van Seyn »op Aldekircke, sijnde een fijn stedeken en een schoon »slot, dan de graeff van Seyn aldaer niet gevonden. Des »anderen daechs voorts naer Hochenberg, zijnde oock een »stedeke met een slot liggende op een hoogen berch, en »aldaer van graef van Seyn seer wel ontfangen en eenige »daegen statelijck getracteert. Sijne E. tegenwoirdige ge»malinne is eene gravinne thu Nassouw Sarbruggen, wyens »vrouw moeder geweest is eene van Nassouw Dillenberch, »der olden princes van Oraengien zuster. Van Hochenberg »naer Siegen, tusschen wegen van olden graeff Johan, »den graeff van Brouck, ontfangen, hebbende bij sich een »koetswagen en omtrent 30 paerden. In de stadt de bor»gerye altemael in wapenen in seer goede ordre. Oock »van den magistraet, raeden en justitie aldaer seer state»lijck ontfangen, sijnde aldaer omtrent thijn ofte elff dagen »stille gebleven, veel curiositeiten, insunderheit van crychs»rustingen aldaer gesien. Op die kindtdoop is wijders ge»weest een graeff van Westerborch, wyens gemalinne is »een gravinne van Solms, suster van graeff van Solms, »soo alhier te lande het vrouwlijn van Egmondt heeft ge»hadt, oock de weduwe van graue van Wiedt, sijnde »een geboorene grauinne van Hanauw. Oock mede is al»daer gearriveert graef Lodewick van Wittichensteyn met »sijnre L. gemaelinne, sijnde eene van Solms Brunefeldt. »Van Siegen, geaccompagneert met voors. graeff van Wit-

Digitized by Google

»tichensteyn en graeff van Broeck, sijn vertrocken naer »Dillenborch en eene nacht aldaer verbleven, een groot »huys waerdich om te sien en wel versien van ammonitie »van oorloch. Van daer naer Herborn, sijnde een fijn »stedeke ende insgelijcx van borgerij en magistraet aldaer »statelijck ontfangen. Voorts naer Grieffensteyn bij graeff »Philips van Nassauw, geprocreëert bij sijner E. tweede »gemalinne, sijnde eene Paltz-gravinne. Tes en oldt »huys, liggende op een seer hoogen berch, ende is juust »die situatie niet onlustich, daer is dicht aen het huys »eenen schoonen diergaerde, ettelijke mijlen weegs in »het woudt, daer in men die herte in groote menichte »siet loopen. Wij hebben aldaer verscheydene schoone »jachten gehadt en sijn eenige dagen seer statelijck al»daer getracteert geworden. Hij is een seer curieus »heer van alle consten en die met seer hartelijcke af»fectie van UE. heeft gesproocken. Aldaer is bij ons »gecomen de graeff van Waldeck, die ons voorts aller»wegens heeft geaccompagneert van Gryffestein naer Butz»bach bij landgraeff Philip van Hessen. Derselver gema»linne is eene gravinne van Diepholt, eene eenige dochter. »Is eene schoone gelegentheyt en de landauw aldaer seer »schoon. Hij is een geleerder, courtoiser heer, en ons ins»gelijcks eenige daegen groote eere aldaer werde wedervae»ren. Van daer getrocken naer Budingen, bij graeff »Wolff Ernst van Ysenborch, zijnde voorwaer een seer »aengenaeme, vrundlicke, olde lieve heere. Sijne gemalinne »is de suster van graeff Lodewick van Wittichensteyn. »Hebben aldaer gevonden groot geselschap, als graeff Johan »Albrecht van Solms Brunefels, groot-hofmeester in de »Paltz, wyens gemalinne is geweest eene graevinne van »Wittichensteyn, graeff Albrecht van Hanauw Muntzen»borch, sijner E. gemaelinne eene graevinne van Ysen»borch, graeff Lodewick van Wittichensteyn bovengenoemd, »met derselver gemaelinne, graeff Philips van Solms Liech, »overste en raedt van den keyser, met derselver gemaelinne, »eene vrijvrouwe van Poppeling uit Boheme, graeff Wolff

Digitized by Google

»Henrick van Ysenborch voorn. in denselven huyse, der-
»selve gemaelin is eene van Nassauw Wiesbaden, noch
»een jonge grave van Ysenberch, als oock een graeve van
»Waldeck en vele andere jongeheeren en vrouwlijns. Bij
»deselve geselschap quaemen den graef van Waldeck en
»wij luyden omtrent met 60 personen. An de principaele
»tafel waren altijt niet weyniger als 24 graefelijcke per-
»sonen. Het gaet daer in alles seer furstelick, ende sijn
»aldaer omtrent seven daegen met alle courtoisie, schoone,
»genoechlijke jachten en statelijcke tractatien opgeholden
»geweest. Daer is oock een schoon harasch van peerden
»ende hebben eenige uytneemende schoone peerden aldaer
»gesien. Hebbe sijn E. ons oock gebrocht op eene schoone,
»lustige plaetse, genoemt Sterckenburg, werdich om te
»sien. Van Budingen reisden wij door Hanauw, eene stad
»uytermate statelijck aengevangen met seer schoone forti-
»ficatiën, naar Neudelen bij graeff Frederick van Solms.
»Sijne gemalin is eene gravin van Geroltseck. Wij sijn
»oock aldaer vijff ofte ses daegen seer statelijck getrac-
»teert en hebben aldaer gesien vele schoone en wel gedres-
»seerde paerden en goede ruiters. Wij sijn van daer alle
»daegen getrocken in de Franckfortse misse, en hebben
»aldaer veel moois gesien, en zijn aldaer oock te gast
»gebeden geworden bij den landgraaf van Hesse, nevens
»andere graefelijke personen. Hij is een seer geleert,
»courtois en beleeft prins, en is ons van sijne furstel. ge-
»nade overgroote courtoisie wedervaren. Wij hebben
»oock aldaer gevonden eene graevinne van Nassauw Sar-
»brugge, sijner furst. genade zuster en vele andere grae-
»felijke personen, als oock een graeff van Hanau Lichten-
»berg. Van Frankfort sijn wij getrokken deur Dryeych
»en Ditberch naer Darmstadt, daer landtgraeff Lodewich
»van Hessen hoff haldt. Aldaer is getimmert een schoone
»nieuwe stadt. Oock is aldaer een schoon furstelijck slot,
»seer wel versien met tournier plaetsen, schoone hoven,
»wijngaerden, en uytermaten schoone diergaerden, soo
»men ons bericht heeft, seuen mijlen te wesen in de

Digitized by Google

» rond. Van Darmstadt op Schonenborch, toecomende
» den grave van Erbach, en aldaer gevonden de moeder
» van grave van Waldeck, sijnde eene gravinne van Barby,
» voorts de gravinne van Waldeck, eene gravinne van Hohen-
» lohe, zijnde oock eene geborene gravinne van Erbach, en
» verscheyde schoone, jonge vrouwlijns, ende onder an-
» deren mede de matresse van jonge graef Willem van
» Nassauw, die tegenwoordich in Italië is, ende zijn seer
» wel aldaer getracteert geworden. Van Schonenborch naer
» Erbach bij graef Lodewich van Erbach, zijnde verheijraed
» met eene gravinne van Waldeck. 't Is een seer lustige
» plaetse, boven maete aengenaem, wegens schoone houen,
» fontijnen en diergaerden, een seer cortoes en erbaeren
» heere, die ons boven maet sonderling heeft getracteert.
» Van Erbach op ten huyse Middelstae, oock toecomende
» den graeff van Erbach, sijnde een seer schoone en state-
» lijke gelegenheid. Van daer op Furstenau, Dordtwijnen,
» Hockenum, ende voorts op Graue, bij de hertoginne van
» Saxen. Sij is eene gravinne van Oost-Vrieslandt, heb-
» bende te vooren gehadt den heer vader van den tegen-
» woordigen keurvorst van Heydelberg en daernaer markgraeff
» Ernst van Baden. Is tegenwoordich gehijlickt met den
» jongen hertoch van Saxen, is een seer vrundlijck curieus
» polijte princesse, woont seer lustich, die heeft ons bone
» maeten veel eer bewesen. Van daer sijn getrocken naer
» Wilborch, alwaer ons de jonge sone van den markgraef,
» geaccompagneert met veele edelluyden, is te gemoete geco-
» men. En hebben voorts tot Wilborch gevonden sijn vorst.
» genaede den prince, marggraeve, sijnre vorst. gen. gemae-
» linne is eene gravinne van Erbach, derselver eltist soon,
» markgraeff Frederick, derselver gemaliane eene herto-
» ginne van Wirtemberch, derselver voorn. jonste soon,
» marckgraeff Christien, is daernae oock aldaer gearriveert,
» derseluer middelste soon, maerckgr. Caerl, comende uyt
» Italië van hertoch van Savoyen, en die te voren Franck-
» rijck, Engelant en andere landen besocht heeft, sijnde
» een seer gallant prince; voorts vier Rhijngraeven, seer

Digitized by Google

»geschickte heeren, graeff Casimir van Erbach, heer Jurien »van Flockensteyn, en noch een ander heer van Flocken»steyn; wij hebben aldaer gesien de schoonste jacht, daer»van wij ons leven lanck hebben hooren spreecken, niet »sprekende van hasenjachten en vliegen mette vogels, die »daer boven maeten en extraordinaris schoon sijn; maer »een bijsonder manier van herten te vangen, als naement»lick met eenen waltwaegen en weynich ruyters van mor»gen tott avondt de herten in groote menichte te drijven »op seeckere plaatse, als men deselve begeert, tot dat se »recht voor zen comen om te meugen schieten. Daer is »van UE. wel oftmaels gesproken en deselve dickmaels »aldaer gewenscht geworden."

»Van daer is mijne huysvrouw getrocken naer de graef»schap van Hohenlo, en ick hebbe met mijn vetter de »graeff van Waldeck de post genomen naer Strasborch. »Ick vinde hetzelve soo lustige exercitie als ick mijn leef»daegen gedaen hebbe. En hebbe de wech genomen op »Rastadt, Stolhoven, Schatnach, Lichtena, en voorts op »Strasborch, twelck voorwaer eene stadt is, die meriteert »om gesien te sijn. Daer is eene brugge over den Rhijn, »sijnde lanck 1500 groote passen, soo ick se seluer ge»meete hebbe, daer loopt eene schoone breede rievier door »de stadt, is en overuytstaetlijck aersenael van geschut en »alle amunitie, ongeloovelijcke provisie van koorn, wijn, »en anders, hebbe aldaer in een kelder gevonden 1500 voe»der wijn, daer sijn 32 comp. borgerye yeder comp. ten »minste op 300 hooften, zijnde alleene eenich uytschot van »borgerijen. Daer zijn over de 40 predicanten, huysen als »paleysen, eenen toorn, dyergelijck niet is in de gantsche »Christenheyt, ende veele andere cariteyten, onder andere »eene seer staetlijcke piequerschole, daer veele heeren en »edelluydens comen leeren, ende daer ick veel affgerichte »peerden heb gevonden. Die van magistraet hebben ons »oock aldaer veel eer bewesen."

»Van daer sijn wederom gekeert lanx de stadt Baden, »daer een uytermaet schoon princelijck huys is, deur Ot-

Digitized by Google

»lingen op Tourlach, alwaer sijn forstel. genade van Ba-
»den sijn ordinaris residentie halt, daer mijne gemae-
»linne oock gelückelijck wederom is gearriveert. Ons
»is soo veel eere aldaer wedervaren, dat wij hetzelve niet
»genoech en connen roemen. Sijn furst. Gen. is een prins,
»die naer mijn gering oordeel gantsch perfect is, eindelijck
»seer godtvreesend, ijverich in sijn godsdienst, seer wel ver-
»socht, geleert, perfect in sijne spraecke, als in Latijn, Itali-
»aens, Franchoys, Hoogduytsch, welsprekende, als oock wel
»ter penne, ... ervaren in saeken van oirloge, een pa-
»tron van alle soldaten, habil in alle exercitien, en in-
»sunderheyt abel te perde, en seer groot menagier, grave-
»tetisch van wesen, in alle sijne actien, vruntlich van con-
»versatien, seer goed armsch en geneycht om alle be-
»ructen te helpen, niet hart in religions verschillen, de
»conscientie niet dwingende, een groot justicier en altijts
»actyff, makende oock een statelijck magasijn, uytnemende
»curiens. Tourlach is oock een seer lustiche plaetse, en is
»mede bequaem tot alle exercitien, die men ter wereldt sal
»cunnen bedenken. Voer ons verreysen aldaer hebbe S.
»furst. Genade gebracht op veele verscheyde huysen, als
»Gotyn, Rosentenhardt, Oudtborch en veele andere schoo-
»ne plaetsen. Ons een tijtlanck daer opgehouden hebben-
»de, sijn wederom gekeert naer Graue voors. Van Graue
»hebbe ick en de graeff van Waldeck wederom de post
»genomen naer Spyer en aldaer vruntschap gemaeckt met
»graef van Salm, soo nu president is in 't camergericht
»aldaer en met verscheyde doctoren. Sijn oock gepasseert
»deur Leydenau, een seer statelicker forteresse, soo de
»bisschop van Spyer laet maeken."

»Wederom gecomen sijnde tot Graue, sijn getrocken naer
»Heydelberg, dan was effen in allen ongheluck haer churf.
»genade beide vertrocken. Het is een seer statelijck huys,
»schone stadt en lustige residentie, hebben den jongen
»cleynen prinz aldaer gesalueert, ende is ons seer veel eer
»aldaer bewesen, hebben oock veele rariteyten aldaer ge-
»sien, veel te langhe om te verhalen."

Digitized by Google

»Van Heydelberch naer Ladenborch, furst wederom op »Erbach voors., van Erbach naer Gunich, een huys oeck »toecomende den grave van Erbach, Heechs insgelijks. »Voorts naer Bryborch, een huys toecomende graef Casi»mir van Erbach en den grave van Lowenberch, liggende »op eenen seer hoogen berch, rontsomme met schoone wijn»gaerden beplant, ende daer oock seer statelijck getracteert »geworden. Van Bryborch naer Otzberch, Lichtenberch, »Haetzum, Bovenhuyzen, Croonenberch, wederomme naer »Frankfoort. Van Frankfoort naer Peterswyl, Friedtberch »en voorts wederom op Butenbach voors. Van Butenbach »op Giessen, van Giessen op Colln, van Colln op Marborch, »van Marborch op Wetter, voorts op Franckenberch, »Sachsenberg, Gorlichheym, en eyntelijck op Ysenborch, »toecomende den grave van Waldeck, voorts naer Arolts, »oock naer Waldeck by graef Christian van Waldeck, »wiens gemalinne is de dochter van graeff Johan van »Nassouw. Wij hebben ons in de graefschap Waldeck wel »14 daegen opgehouden, en aldaer boven maten veel eer »ontfangen, een uytnemende schoone zwijnjacht gehadt en »daegelyx UE. gesondtheydt gedroncken."

»Van Arolts wederomme door Suyrlandt naar Onna, »Dortmundt, en voorts naer Essen, aldaer veel nieuwe »obligation van mevrouwe van Essen ontfangen. Van »Essen op Bronck, Crugdenborch, en van daer soo voorts »wederom naer huys. Ons voornemen was getrocken te »sijn naer Stuckardt, Dresden, Augsporch, Nurnberch, »Praga, en voorts int wederkeeren naer Cassel, bij den »graef van Glinsen, bij den rijckgraef van Schaumborch, »graef van Lip en Bentheim, dan de tijt is ons veel te cort »gevallen. Godt sij gedanckt, dat onse reyse wel vergaen is."

Na de terugkomst van Floris te Culemborg ontwaakte het verlangen om het vaderland te dienen, en den roem van Maurits, onder wiens vanen zich de bloem van den Nederlandschen en Duitschen adel schaarde, te deelen, op nieuw; edoch de jammerlijke toestand zijner bezittingen

Digitized by Google

en onderdanen vorderde dringend zijne tegenwoordigheid in Gulikerland, Limburg en Culemborg. Beurtelings ontmoeten wij hem dan ook gedurende de eerste jaren van zijn huwelijk in eene zijner heerlijkheden, vooral te Witthem, met verlof en vrijgeleide van den aartshertog (7), en in zijn graafschap: van waar hij zich naar den Gelderschen landdag begaf, »want het competeerde hem ('t zijn zijne eigene woorden) »in regard van seeckere gequalifi»ceerde goederen in het district en furstendom Gelre gele»gen en daerinne grotelix geerft, daerop te compareren" (8).

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIV.

DE REMONSTRANTIE.

Het magtige Spanje boog den fieren kruin. Zijne schatten, bevolking en krachten waren door een' veertigjarigen krijg, die maandelijks meer dan drie honderd duizend dukaten verslond; de onoverwinnelijke vloot, die het de heerschappij over Engeland moest verwerven; de Ligue, waaraan het onnoemelijke sommen en duizende menschenlevens had opgeofferd; den oorlog tegen Hendrik IV, dien geduchten vijand van het huis van Oostenrijk, verzwolgen. De monarchie begon ten val te neigen, de regering was magteloos en smachtte naar vrede. Maar de republiek, trotsch op hare verbindtenis met groote, buitenlandsche vorsten, op haren binnenlandschen voorspoed; de republiek, die de rijkdommen der Indiën hare havens zag binnen voeren, en meer en meer hare magt en grootheid begon te gevoelen, wilde van geen vrede hooren en bleef doof voor de bede van Ernest, den kardinaal van Oostenrijk, Albert en Isabella, Spinola, Spanje en Portugal, terwijl Maurits zege op zege bevocht en dagelijks lauweren in haren gloriekrans vlechtte. En toen eindelijk Frankrijk, Engeland, Duitschland en Denemarken met hare vijanden zamenspanden, om dien vrede te verwerven, dwong zij hare voormalige beheerschers, hare onafhankelijkheid te erkennen, en dien te 's Hage te komen vragen.

In het barre van den winter, over ijs en sneeuw, kwamen de gezanten in de residentie aan, en onderwierpen zich aan

Digitized by Google

alle voorwaarden, die zij hun geliefde voor te schrijven. Alles werd haar toegestaan, zelfs de magt om de R. C. al of niet vrijheid van godsdienst te geven; alleen de vrije vaart op de Indiën, schoon reeds lang in haar bezit, niet: die opoffering was den Spaanschen monarch te groot. Maar zonder die begeerde Nederland geen' vrede. »Er was ter wereldt »geen grooter verseekertheyt van vrede als in den treffe»lijcken handel op Oost-Indiën„ waardoor dese landen, in't »particulier ende in't gemeen, in rijckdom ende macht »soo conden toenemen, dat sij geene uytheemsche macht »souden hebben te vreesen ende ter contrarie die Spaniaerts »krachteloos conden gemaeckt worden, dat sij nimmermeer »souden gedenken iet voortenemen tot onderdruckinge van »dese vrye landen" (1). Eindelijk, na hevige en lange beraadslagingen, heen en weêr reizen van gezanten en boden, werd er, door den invloed van Jeannin en vooral van Oldenbarneveld, een bestand voor twaalf jaren getroffen, »een bestand (dus eindigde een groot staatsman en geschiedschrijver van dien tijd zijne *Historie van de Nederlandsche Oorlogen* (2)) »waarover geheel Europa zich »als over een algemeene rust verblijdde; Europa, 't welk zoo »veel jaren te voren, in zoo wreede en schrikkelijke schouw»spelen, het bloed van al zijne volkeren, onder de droevige »vaendelen des doods, ellendiglijk en in zoo grooten over»vloed, op het krijgstooneel van Nederland had zien vlieten." Nu begon Nederland, na gedurende bijna eene halve eeuw, zoo ter zee als te land, een' bloedigen strijd, »zonder »eenighen stilstant, met groote obstinaetigheit aen d'eene »ende onuytspreeckelijke lijdsaemheit ende mannelijckheit »aen d'andere zijde" (3) gestreden te hebben, het liefelijke zoet der rust te genieten; eene rust, die de meesten nimmer gesmaakt hadden; velen, wijl de uitzigten des oorlogs, op een oogenblik dat de vijand geprangd was, alles beloofden, veroordeelden; tien duizenden, wier bestaan van den krijg afhankelijk was, verwenschten; maar die het, in schulden verzonken en onder ondragelijke lasten gebogen, vaderland toch behoefde.

Digitized by Google

Wie ook den wapenstilstand betreurden; Floris van Pallant, grave van Culemborg, niet. Hoe vurig had hij den vrede van God Almagtig afgebeden, en die, door zijnen invloed, waar hij dat had kunnen doen, bevorderd! Gelijk Barneveld achtte hij den oorlog doodelijk voor den Staat, den vrede deszelfs behoud en het eenige middel, om den geheelen ondergang zijner verarmde en ellendige onderdanen, naauwelijks meer in staat zich zelven, laat staan den krijgsknecht, te voeden, te voorkomen. Onder trompetgeschal, klokkengebrom en het bulderen van het geschut, hoorden zij den wapenstilstand afkondigen, en stroomden toen naar de geopende tempels, die welhaast weêrgalmden van het danklied:

» Mijn siele, wilt den Heere met lofsanck prijzen,
» Al wat in mij is moet hem eer bewijzen,
» En zijnen heylighen naem loven met vliet,
» Wilt hem loven en prijzen onbeladen,
» O gij mijn siel looft des Heeren weldaden,
» Die ghij ontfangen hebt, vergeet die niet" (4).

De avond vond de stad Culemborg in eene feestzaal herschapen, door vreugdevuren verlicht, waarin de graaf gastheer en de armen gasten waren.

Zoo lang de oorlog woedde, had Van Pallant, gelijk hij zelf getuigde, » ten regarde van de groote lasten, die het » land drukten, de hooge regering niet willen beswaren of » bemoeijen, om voor de voorgeschotene penningen en gele- » dene schade, die zij beloofd had, dat door het gemeene » land zouden vergoed worden, eenige recompensie of ver- » gelding te verzoeken; maar ter contrarie nog daerenboven

Digitized by Google

»grote schade van invasien, brandschattingen en inunda-»tien in alle geduld genomen," maar nu het zwaard was opgestoken, rijk beladene vloten naar het vaderland stevenden, »dat machtig werd in de Indische, als Carthago »in de Middelandsche zee; nu de staet en gelegentheid »van 't gemeene landt het kon lijden, op juste en welge-»fundeerde vergeldinge ende recompensie behoorlijck regard »te nemen"; waagde hij het, de staten generael eene remonstrantie (5) aan te bieden, die overwaardig is gelezen te worden. Hij begint, met de eerste dagen der beroerte voor den geest der hooge overigheid terug te roepen, herinnert haar, wat zijn vader, »een der eersten, die met »pericule van goed en bloed de hand had geboden om de »vrijheid deser landen te handhaven tegen de Spaansche »tyrannie", had gedaan; zijne onderteekening van het compromis, in zijn huis opgesteld; zijne deelneming aan den optogt naar de gouvernante ter overlevering van het smeekschrift; de verwoesting van zijn hôtel, en de oprigting van een schandpaal op den met zout bestrooiden grond; de verbeurdverklaring zijner goederen, die deels verkocht, deels door den Spanjaard bezeten, alle uitgemergeld werden; hoe hij de duizenden, die zijn zilverwerk en huisgeraad opbragten, ten dienste der gemeene zaak had opgezet; Oranje krachtig had ondersteund; zijne vaste goederen, die hem nog in Duitschland overig waren, had verpand, belast en bezwaard, om hem *f* 20,000 in baar geld te kunnen bezorgen, waarvan de intressen, die driemaal meer dan de kapitale penningen bedroegen, nog moesten betaald worden; hoe hij, in het vaderland wedergekeerd, de staten van Holland op eigen buidel had gediend; had toegestemd, dat zijn slot te Weerd door staatsch krijgsvolk bezet en bewaard zou worden, onder belofte, dat, indien hem zijne leenheeren of onderzaten daarom eenige schade mogten aandoen, het gemeene land die zou vergoeden. Na dit alles herinnerd te hebben, hangt hij een roerend tafereel op van den toestand, waarin zijne goederen zich bevonden. Culemborg was uitgeput door geldafperssingen van allerlei

Digitized by Google

aard; zijn huis en slot en heerlijkheid van Weerd waren in zoo extrême ruïne en desolatie, dat de schade van dien met geen twee maal honderd duizend gulden zou kunnen vergoed worden; Witthem was afgebrand en geruïneerd; vele zijner overige bezittingen waren verwoest, verwilderd en tot niet geraakt, tot zijne onlijdelijke, immers ongelooflijke schade. Na dit alles te hebben aangevoerd, eindigt hij met eene dringende bede om eenige schadeloosstelling of recompensie. »Wat hierop gevolgd is, weet ik niet" schreef VORT VAN OUDHEUSDEN (6). Uit het archief van Culemborg en de resolutiën van de staten generaal blijkt, dat de bezetting zijn slot te Weerd ruimde, en dat hem den 26 Maart 1612, »in voldoening van al zijne pretensien »aan 't landt, zoo ter cause van geleden schade aan zijn »L. huis van Weert, het demolissement van zijn L. huis »tot Brussel, gedaan bij den hertog van Alva, werd geac»cordeerd te genieten, gedurende den tijd van het tegen»woordig bestand, tzijner L. behoef de helft der inkom»sten van de middelen van de generaliteit, die in het graaf»schap van Culemborg in trein waren en gebragt zouden »worden." De graaf bedankte de staten (10 Maart 1613) voor de goedwillige inruiming van zijn slot; maar verzocht tevens, dat zij, »volgens hunne gewoonlicke benevolentie, »de in zijne remonstrantie aangevoerde bederffenisse naer »proportie favorabelder belieften te considereren, en boven »die vergoeding in die gemelde acte verleent hem nog een »wijdere recompense voor de gemelde schade gunstelijk te »accorderen." Te gelijker tijd zond hij zijnen raadsheer Tobias van der Eyck, benevens zijn' drost en rentmeester jonker Arndt van Bronckhorst, naar 's Hage, met credietbrieven aan verscheidene heeren in 't particulier. Volgens hunne instructie moesten zij »insteren op eene gereede som van »penningen, eene rente of ten minste eene pensie, dezelve »naar proportie en behooren in alle redelijkheid begroo»tende; op de geheele contributie van het graafschap Cu»lemborg, neffens ontlasting der servitien, tot der tijd de »staat van den lande zou toelaten liberalijcker met hem

Digitized by Google

»te tracteren, en, zoo de H. H. staten Hever zouden wil-»len verstaan tot een absolute afhandeling, boven hetzelve »nog een gratieuse som van penningen, ofte in termijnen, »ofte nog een pensie naer discretie ende goedgunstig-»heydt" (7). Ook riep hij de voorspraak in van de staten van Gelderland en Utrecht, van Rutger Wessel van Boetselaer heer van Asperen, Lancelot van Brederode, Abel Coenaertse, Reinout van Brederode heer van Veenhuizen, Adolph van de Waal heer van Moersbergen, Cornelis van der Mijle, Willem van Beveren, Constantijn Huygens, den griffier Aersens en andere leden van de staten-generaal en den raad van state. De hoop van een' goeden uitslag was echter vooral gevestigd op Johan van Oldenbarneveld, een man, die, hoe men zijn gedrag omtrent Maurits ook beoordeelde, welke bedoelingen men hem ook toeschreef, door landgenoot en vreemdeling, vriend en vijand, een der eerste staatslieden van zijnen tijd, »een man van grooten bedrijve, mo-»morie en directie, ja singulier in alles" werd geacht (8). Reeds had Floris zijnen magtigen invloed in de zaak van Kraeyvanger en andere omstandigheden ondervonden; hij zou ook thans niet te vergeefs denzelven inroepen. »Encores (schreef hij hem) »que je n'ay pas eu le subiect ni le bon-»heur de m'insinuer en vostre bonne grace, toutefois je »m'efforceray par tous moyens de vous rendre service, et »donner temoignage de l'affection, que je porte à tous ceux, »qui assistent à nostre éstat, et ne pouvant imaginer »aultrement, si non, qu'il vous plaira, suivant le zèle, »que portez à ces pays en général, favoriser de mesme »les petits membres d'icelluy, qui ont tant souffert avec-»ques une constance continuelle, principalement pour les »assister en ce que leur appartient si justement; car je »vous prie Monsieur, qu'il vous plaise considérer un peu, »si ce n'est pas bien faire à l'état de recognoistre aux bons »et fidels patriots les pertes et dommages, recompenser »les services, restituer les deborsemens, satisfaire aux »obligations solides; s'il n'est pas juste et équitable, s'il »n'est pas de bon exemple. Je vous prie doneques, qu'en

Digitized by Google

» mes justes et liquides prétensions il vous plaise doresna-
» vant m'estre favorable. Et je vous rendray volontiers du
» service avecques la même affection, que je désire de-
» meurer etc." (9). Oldenbarneveld beloofde hem zijne hulp, en schijnt het geheele beleid der zaak op zich genomen te hebben. Hij bewerkte dan ook welhaast, dat er twee gecommitteerden, de heer Pieck, ambtman van Beest, van wege Gelderland, en Willem van Beveren, burgemeester van Dordrecht, van wege Holland, gelast werden, » om de voorgaande acten en resolutiën, de pretensiën van » den graaf van Culemborg aangaande, te resumeren, en met » deszelfs gecommitteerden in conferentie te komen en te » adviseren op de bekwaamste middelen tot accoord" (10). Welhaast rapporteerden deze haar H. M., » dat de graaf al » zijne pretentiën estimeerde en begrootte over de tienhon- » derd duizend ponden van veertig groot 't pond, edoch » dat hij, inziende den tegenwoordigen staat en de consti- » tutie der zaken van den lande, tevreden was hem te » laten contenteren met de som van honderd duizend der » voors. ponden gereed en een pensioen van tien duizend » ponden 's jaars zijn leven lang" (11). Hierop werd » ver- » dragen, geresolveerd en geaccordeerd, dat men den graaf, » in voldoening van al zijne pretentiën aan den lande, » jaarlijks zou laten genieten en ontvangen, van den ingang » tot den uitgang van het bestand, het geheele inkomen » van de generale middelen, binnen de stad en het geheele » graafschap van Culemborg vallende" (12). Bewust, dat hij dit gunstig besluit aan Oldenbarnevelds invloed te danken had, schreef hij hem: » Monsieur, l'oubliance des » bienfaicts n'y l'ingratitude n'auront jamais place en moy. » Aussy je seray très curieux de conserver deuement les obli- » gations que vous doibs pour m'en acquyter tousiours d'inté- » grité d'affection, n'estant pas incognu ce qu'il vous a pleu » apporter de vostre bonne volonté à la résolution de mes- » sieurs les Estats, qui non seulement me donne tesmoignage » de leur bonne affection, mais aussi de l'asseurance, que » nostre bon Dieu continuant ses sainctes bénédictions à

Digitized by Google

» l'endroict de leur estat, qu'il plaira à iceux m'entendre » leur faveur et surtout continuer le bénéfice de la sus- » mentionnée résolution, affinque avecques le temps et à » loysir je pouray récepvoir ultérieure et proportionelle satis- » faction. Suppliant la divine Essence de vous oictroier longues » années vie sainte et heureuse, pour le salut de ces pays » et contentement et soulas de vos meilleurs amys, et parti- » culièrement de moy, qui me suis dédié toute ma vie » pour demeurer vostre serviteur" (13). Het is mij niet gebleken, dat Oldenbarneveld eenig geschenk voor de bewezene diensten heeft ontvangen; maar de griffier Aersens ontving »een fray vergult drinckgeschir", Van Beveren, » die 's graven saeck seer fraey met een sonderlinge goede » graetsy wist te belegen, een prachtig vergulde cop" (14). Volgens getuigenis van een' der gecommitteerden, wilde hij » deselvige niet wel aenvaerden, maer nam hem toch met » groot protestatie aan." Ook de heer Van Asperen, »die » het wel gemeriteert had", en anderen, werden met zwaar vergulde koppen beschonken; maar Huygens wilde de twee schoone zilveren schalen, die hem de graaf liet aanbieden, niet aannemen, zoodat zij den goudsmid wederom moesten gegeven worden. Deze weigering had echter geen vredebreuk te gevolgen, waarvan het »speelreysje" (in 1628) van den heer Van Zuilichem ten bewijze strekt (15). Van Pallant, in den waan, dat de servitiën onder de generale middelen begrepen waren, verzocht, »dat hare H. M. ordre geliefden te » stellen tot de betaling van dezelve", edoch Huygens schreef hem, dat de servitiën met de generale middelen niets gemeens hadden (16). Nu moest hij zich op nieuw tot de staten-generaal wenden en den bijstand van Oldenbarneveld inroepen. »Je ne désire", schreef hij den laatsten, » en chose de monde me reguler aultrement, que selon voz » sages advis et vostre bon plaiser. Oultre je vous supplie » qu'il vous plaise me continuer votre faveur, afin que je » peux jouïr le plein effect de la dernière cession de mes- » sieurs les Estats Généraux, suyvant la bienveillance qu'il » vous a pleu m'y témoigner." Oldenbarneveld raadde hem,

Digitized by Google

vooreerst de zaak te laten rusten. »C'est par vous", was 's graven antwoord, »que j'ay avancé mes affaires, c'est »aussy par vostre advis, que j'ay la poursuite de mes pré»tensions." Aan zijne gecommitteerden te 's Hage gelastte hij »het vervolgen zijner pretensiën ten eenemaele te stel»len aen het goedduncken ende believen van mijnheer »van Oldenbarneveld, en zich in alles, het sij om de saecke »wijders te vervolgen oft te laten berusten, t'enemaele »naer sijn E. advys te reguleeren." »Want (voegde hij er bij) »sijne E. ten allen beste bekent is, wat ons eerlixt »ende profijtelixt is. Ende gelijck wij meermalen geas»seureert hebben, so verklaren wij ons nu syncerlicken, »dat wij sijnen E. goeden trouwe geaffectioneerden raet in »het allergeringste puntken niet en begeeren oft gedenken »te overtreden, naer dieselve dan ons in alle saecke te »enemael te regulieren — onderlaetet niet onse dienstelicke »ende geaffectioneerde erbiedenisse mijnheer Oldenbarne»velt aentemelden, als oock op andere plaetsen daer sulcx »geraden sal gevonden worden. Ende meuget sijn E., die »wij houden voor onsen vader, versekeren, dat wij ons ge»luckig sullen achten, naer derselver verstandige advyzen »altijt te meugen comporteren."

Eindelijk bragt het Oldenbarneveld zoo ver, dat er een besluit werd genomen, dat »de servitiën, die sedert de »trèves te Culemborg uit de middelen en contributiën be»taald waren" den graaf zouden worden gerembourseerd, en de ontvanger generaal Jan Doublet gelast werd, den grave te betalen de somme van »zes duizend ponden van »veertig grooten 't pond, hem eens geaccordeerd en toege»leid voor zijn L. gepretendeerde restitutie van de gedane »betalinge van de servitiën uit de gemeene middelen en »de geaccordeerde contributiën" (17).

Door deze en andere gewigtige diensten, had de grijze staatsman »zich een onvergankelijk gedenkteeken in het »hart van den graaf van Culemborg gesticht, en van dien tijd »af liet deze zich geheel door zijnen vader leiden." Niets ondernam hij, of eerst moest Oldenbarneveld het goedgekeurd

Digitized by Google

hebben, maar ook geene zwarigheid, waaruit de krachtige hand van den veelvermogenden man hem niet redde. De brieven, tusschen 1614 en 1618 gewisseld, geven de treffendste bewijzen van Floris diepen eerbied voor zijne wijsheid, en van zijn geloof, »dat de republiek naast God »haren voorspoed aan Oldenbarneveld te danken had."

»Monsieur (schreef hij hem eens) »estant rangé soubz »la bannière de vostre conseil, je me suis assubjecty et m'as»subjectis encores en tout et partout voz sages advis, j'en »ay sentis les effects, et avecques une très ferme confidence »je vous tien pour père. Personne ne vous honorera de »syncerité, d'affection, plus que moy. Et je seray très »curieux de vous pouvoir donner selon ma petite capacité »toutes sortes de gratitude." —

»Encores que mon experience (was zijne taal bij eene andere gelegenheid) »est bien petite, toutesfois elle m'a faict »cognoistre et admirer, de quelle prudence vous avez con»duyct le gouvernail de ceste republique. Le grand Dieu »ayant si heureusement dirigé vos actions et louable des»seing, que durant vostre temps, non obstant tant des trauer»ses et menées au contraire, on la voit ellevée en puissance »et richesse non pareille, redoutée et recherchée de tout le »monde; de mesme parmy ce vostre pesant fardeau et glo»rieuse oocupation, j'ay sentis vostre discrétion et cour»toisie envers la noblesse, les bons patriots d'icelle, pour »maintenir l'estat en son lustre, pour recognoistre le zèle »et les services passez, pour courager la postérité et de »mesme voz arrière nepveux en siècles à venir. Considé»rant très sagement, que la noblesse ayant naturellement »l'honeur et le bien publicq en recommandation, ne pou»vent transporter leur biens demeure stable pour es be»soigns, vivre et dépendre au service de la patrie. Et de »celuy je me confesse en mon particulier tant vostre obligé, »que personne qui vive, extollant en mon esprit et d'in»tégrité d'icelluy le l'or de voz vertuz. Plaist à Dieu que »vous pouroy rendre quelque gratitude. Je m'y effor»ceray par tous moyens. Mais la meilleure que vous peux

Digitized by Google

»donner c'est la sincérité de mon affection, qui je vous ay »donné longtemps et qui vous donne de tout mon coeur »et qui je continueray envers vous et de tous ceux qui »vous appartiennent aussy longtemps que l'ame se battera »dans mon corps. Nostre bon Dieu, qui cognoist les plus »grands secrets de nostre coeur, est cognu que je n'ay ja»mays eu aultre desseing, que je n'en ay aultre, que de »continuer les veux de mon père au bien de cest estat et »de nostre commune liberté, estant engendré, estant noury, »ayant frequenté l'escole et passé ma vie jusques assteures »en ces pays, et jamais eu aultre visée que de me pouuoir »comporter au contentement et bon plaisir des gouverneurs »et administrateurs d'icelluy. C'est aussy pourquoy me suis »toujours si librement addressé à vous et imploré en mes »particuliers négoces et en ma conduyte voz sages advis. »Et d'autant qu'il vous a pleu m'en participer si libérale»ment, je vous supplie le plus affectucusement qu'il m'est »possible, que doresnavant il me poura demeurer licite de »m'addresser à vous et que mon ultérieure conduyte poura »marcher sur la bannière de vostre conseil, sous laquelle »me désire ranger avecques telle affection que je me si»gne icy."

Vele jaren daarna deed Van Pallant op nieuw eenige pogingen, om grootere recompense te erlangen. In de toen ingeleverde remonstrantiën geeft hij nog breedvoerig schetsen van het leven van zijnen vader en van de opofferingen, die hij zich voor 't lieve vaderland had getroost. »De dien»sten van anderen hadden zij met alle dankbaerheid en libe»raliteyt gerecognosceerd. Sulcx dese loff. republycque »klaerlicken had betuycht ten regarde van sekeren gequa»lificeerden Heere, en dat nietegenstaende hij bij den her»tog van Alva was opgetrocken, denselven gediend had »en den vijand gestadig was bijgebleven, toen de staet de»ser landen zich in de grootste miserie bevond, en zich »eerst toen de fortuin veranderde aen onse zijde begaf. »Bien had zij, om die memorie van sijn huys en verwan»ten, schoon sijn vader en grootvader geen voet hadden

Digitized by Google

»verzet, geen penning hadden geschoten, grootelijks ge-»beneficeerd, en zijn vervallen leven gunstig gerestitueerd, »ja zijn huis ten eenemale gerestaureerd, ook zijne naeste »neven zoodanig verheven, dat zij in staet en digniteit »alle de heeren van dese landen passeerden." Zijn vader daarentegen had alles gedaan en geleden, en zijn' eigen persoon en zijne goederen in miserie gelaten. En gelijk hij in het minste niet importun was, zoo had hij zich nochtans verlaten, dat zijn eenige zoon, dien hij in dezelfde devotie ten regarde der ware gereformeerde religie en vrijheid des vaderlands had doen optrekken, ten zijne tijd met alle faveur soude worden bejegend. En wat had hij, niettegenstaande al zijn bidden en smeeken, verkregen? Niet dan de som van *f* 50,000, en dat in een' termijn van twaalf jaren. Het was een kleine restitutie tegen zoo groote schade. Is het niet hard, dat van een van de eerste heeren van deze landen, wiens heer vader loff. memorie, in de eerste beginselen zich gesteld heeft tegen de Spaansche tyrannij, de fondamenten van 's lands vrijheid had helpen leggen, zoo weinig en zoo weinig consideratie wordt genomen?

Niet minder gewigtig is een ander stuk van dien tijd. »Wat mij aengaet (dus eindigt hij zijne aanspraak tot de staten generaal), »mijne heeren, hoe devoot ick mij tot »Uw Hoog. Mog. en tot dienste van deze landen ben dra-»gende, is een ieder, doch U Hoog. Mog. zelven het best »bekend, als mede, dat ick dezelve noch om precyze »restitutie, noch groote recompensie, noch aenzienlijke sta-»ten, ooit ben moeijelijk gevallen. Alleenlijk hebbe mij bij »provisie laten contenteren met een gering, zoo ik uit mijn »eigen arme bedorvene onderzaten jaarlijks ben trekkende, »wezende hetgeen dezelve eenige jaren hier bevorens hebben »gecontribueerd aen die generaliteit tot handhaving van de »gemeene zake, zijnde zoo weinig, dat hetzelve jaarlijks »niet kan monteren het vierde part van den intrest van »mijne regtmatige, deugdelijke pretensiën. Dat ik ook met »waarheid, door verscheidene achtereenvolgende kwade jaren

Digitized by Google

»en inzonderheid dit jaar, den Diefdijk verdronken blijven-»de, kwalijk uit mijn arme gemeente kan perssen, gelijk ik »wegens de voors. inundatie van mijn eigen goederen alhier »ook zooveel als niet en kan genieten. Ik zou meer en »overvloediger redenen kunnen bijbrengen, dan ik houde »mij verzekerd, dat deze alleen meer dan suffisant zullen »wezen, om Uw Hoog. Mog. te bewegen, mij niet te mis-»gunnen zoo een kleine recompensie in regarde van zoovele »en groote deugdelijke regtmatige pretensiën, en dat gijl. »goedertierenlijk zult oordeelen, dat het hard zoude wezen, »dat ik alleen daarin zoude worden voorbijgegaan, en boven »het regt van mijne pretensiën geloof ik vastelijk, dat de »merites van mijn heer vader goeder gedachtenisse, zijnen »aanvang, zijne diensten, zijne ballingschap, zijne schade »en bederffenisse, zijn constantie en devotie tot deze landen, »als mede mijn comportementen, immers zooveel meriteren, »dat Uwe Hoog Mog. gelieve zulks met alle faveur en alle »equiteit tegens een heer van deze landen, die in alle getrou-»wigheid hun dienaar is en ten uitersten zal verblijven, »in te zien en te behartigen, hetwelk ik vastelijk vertrouwe »en God Almagtig bidde!"

Welk een uitwerking deze remonstrantiën gehad hebben, meldt de geschiedenis niet, maar wel, dat de staten van Braband in later tijd de graven van Culemborg jaarlijks eene rente van *f* 5000 betaalden, »die haren oorsprong »had uit het vernielde huis van Culemborg, dat de her-»tog van Alva te Brussel den 28 Mei des jaars 1568 had »doen afbreken" (18). Zij werd in 1732 afgelost met *f* 100,000, die te Brussel werden ontvangen door Pieter Walbeek, raad en secretaris, en Mr. Balthazar Godard Nedermeijer, ontvanger van het graafschap Culemborg, daartoe gevolmagtigd door hunne toenmalige overigheid, de edelmogende heeren staten des kwartiers te Nijmegen.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XV.

FLORIS VAN PALLANT, GEDEPUTEERD TER VERGADERING DER STATEN-GENERAAL.

Het vuur der kerkelijke en burgerlijke tweedragt had reeds sedert de eerste jaren van den opstand tegen Spanje in ons vaderland onder de asch gesmoord, en het was minder de wijsheid en eendragt der hoofden van den Staat en de ijver der geestelijkheid, dan wel de oorlog, die er de uitbarsting van verhinderde. Maar naauwelijks was het zwaard in de schede, of het sloeg, gelijk Maurits voorspeld had (1), aan alle zijden ten dake uit en zette geheel Nederland in vlam. Te vergeefs poogden de staten en regenten »by politieke authoriteit en maniere van reso»lutien" (2), de geestelijken door conferentiën, provinciale synoden en classicale besluiten, haar te blusschen. Zij ontving er slechts des te meer voedsel door en sloeg dagelijks woedende om zich heen. Hier schaarde men zich onder de banier van Calvijn, daar onder die van Zwingli; geen oord, waar de tweedragt niet tot eene openbare verdeeldheid der gemoederen uitbarstte. Leeraars werden geschorst, ontslagen, als misdadigers ter steden uitgezet en gebannen, magistraten van hunne ambten gepriveerd, burgers gebreukt; van hunne have beroofd, ontpoorterd, met een' nieuwen eed bezwaard, andere ontschutterd, of op ongehoorde wijze overlast en bezwaard. Het was, als of de eene partij het in liefdeloosheid en onverdraagzaamheid van de andere zocht te winnen; »die het kussen en de stoel had,

Digitized by Google

»meynde dat strengheid alleen hem in de eer kon halden." De leerstoelen daverden van een woest krijgsgeschrei, de straten weêrgalmden van oproerig gezang, de drukpers boog onder den last van eer- en naamroovende smaad- en schandschriften, uit de penne der geleerden vloeiden alsem en edik. De leer der Gomaristen werd voor erger dan de papistische, eene Turksche, die der Arminianen voor eene libertijnsche, pelagiaansche, valsche, kettersche religie uitgekreten. Sommigen »hunkerden naar den oorlog als Israël »naar de vleeschpotten van Pharao, of het vuur des bui»tenlandschen krijgs dat des binnenlandschen mogt over»winnen"; anderen achtten, dat Spanje en de Jezuïten er onder bliezen, droomden van verraad en omkooping; velen baden, »dat eene nationale synode, gelijk in de dagen »van Arius en andere ketters, den twist, het vaderland »een grooter vijand dan Duc d'Alf, mogt beslechten", den voortvretenden en verdervenden kanker stuiten. De meeste gewesten stemden in hunne bede, en ook Maurits begon eindelijk te beseffen, dat een synode nationaal alleen de republiek van een' gewissen ondergang kon redden, en maakte zich gereed, om, in weerwil der hevigste tegenkantingen van Holland en Oldenbarneveld, door geweld te verkrijgen hetgeen geen zachte maatregelen vermogten.

In dien hagchelijken oogenblik werd Floris van Pallant tot 's lands hooge regering geroepen. Reeds jaren te voren had men hem gebeden, »de handen toch aan den ploeg te slaan." Ernstig waarschuwde hem toen de heer van Loenen, burggraaf van Nijmegen, »dat het hem zou berou»wen, dat het zijn bederfenis zou wezen, indien hij zich »niet ter vergadering der staten generaal liet deputeren," en wekte hem op, »het voorbeeld van zijn vader te volgen, »te letten op hetgeen de heer Van Brederode (3) deed, »wiens dienst den lande aangenaam was, tot redressement »en maintenement van zijn huis strekte." Ook Maurits had meermalen gewenscht, dat hij deel aan 't bewind zou' nemen, met belofte »van alle vriendschap met hem te zullen »onderhouden, hij wilde evenwel zijn hals geven indien

Digitized by Google

»Barneveld het niet altijd zoude beletten." »Hij zou", schreven hem zijne gedeputeerden te 's Hage, meer dan eens, »hij zou geen faveur bij de heeren staten im»mermeer te verwachten hebben en altijd suspect gehouden »worden, indien hij zich niet tot 's lands dienst liet emploi»jeren." Edoch Van Pallant had zich niet laten bewegen, en zich steeds beroepen »op zijne onbekwaamheid en onbe»drevenheid in 's lands zaken, de menigvuldigheid zijner »eigene geschaften, het bederf zijne goederen, door het »hanthalden van zijn vader tot die gemeene zaken als door »den langdurigen oorlog overkomen. Ook stond hij andere, »die nog bij verscheiden regeringen, onder diverse jurisdic»tiën waren gepossideerd, te recouvreren en in order te stel»len". Met het klimmen der beroerte in kerk en staat was zijne afkeerigheid toegenomen: »hij wilde slechts rustig »op zijne goederen leven, en zich van alle staatszaken »onthouden;" maar de partij van Oldenbarneveld, die, gelijk de Contraremonstranten en Maurits, in hem een' steun meende te zullen erlangen, poogde hem door hare drogredenen te betooveren, ja zelfs zoude zij hem met het stadhouderschap over Utrecht gevleid hebben (4). Lang bleef hij doof voor hunne aanzoeken, en toen de voornaamsten van het Nijmeegsche quartier hem door den burgemeester van die stad lieten ondertasten, of hij genegen zou zijn om zich te laten deputeren, wijl zij verzekerd waren, dat men hem op den eerstverschijnenden landdag zou benoemen, verklaarde hij niet te kunnen resolveren en liever ontslagen te zijn, doch dat hij zich zou bedenken. Ernst Casimir graaf van Nassau, later stadhouder van Vriesland (5), wien hij thans raadpleegde, ingewijd in de plannen van Maurits en beducht dat hij, de warme vriend van Barneveld, hem in het uitvoeren van dezelve hinderlijk mogt zijn, meende, »dat hij het aanzoek niet geheel af »moest slaan, maar zich excuseren." Van Pallant volgde dien raad, blijkens den volgenden brief.

Digitized by Google

»Welgeboren, vreuntlicken, lieve vetter ende broeder."

»Niettegenstaende die heeren gedeputeerden des Nijmeegschen quartiers wegens mijne comparitie ter vergaderinge »der Hooch Mog. Heren staten generael ende om des »fals mijne intentie te sonderen hebben geschreven, so »hebbe ick my nochtans in conformiteyt van U. L. verscheyden advysen veur eniger tijdt geexcuseert, mij nochtans tot alle diensten der landen ende van die provintie »van Gelderlant int particulier naer mijn geringe capaciteyt ende vermeugen willich presenterende. Ick hebbe »mijn excuse genomen op die komste van mijn vetter den »graef van Waldeck ende die hoochgeb. sijner L. gemalin, als mede op die voormomberschap van die graeffschap van den Bergh, bij soo verre sijn Ex. mijnhere den »prins van Orangien soude meugen goetvinden, dat ick »dieselve sal accepteren. U. L. kunnen hier uyt speuren, »dat ick sijnen raet hebbe gevolcht. Gelijck ick van herten geneycht bin U. L. alle aengename diensten te bewijsen, »van so goeden hertten als ick bin ende alle die daegen »mijnes levens begere te blijven" enz.

Dringender en dringender werd nu de bede der Gelderdersche ridderschap en steden, dat hij op den landdag zou verschijnen en zich laten benoemen. Ook de staten van Utrecht vereenigden zich in dezelve, »doch considererende de opgerese difficulteyten, kon hij qualicken resolveren wat hem »dienstlicxt en raedsaemst was, of te gaen of niet te gaen, »en zoo hij, dat onseker was, benoemd mogt worden, of »sulex aentenemen ofté te excuseren." In die onzekerheid nam hij de toevlugt tot den man, »wiens wijsen raedt", volgens GROTIUS (6), »alle luyden van staet gewoon waren te »gebruiken", op wien al zijn vertrouwen als op een' vader was, en verzocht hem wederom zijn' trouwhertigen en wijzen raad mede te deelen. »Men zegt (schreef hij hem) »in een gemeyn spreeckwoort, dat een yegelick blind is »in sijn eygen saecken. Ick gelove ende bekenne hetselve

Digitized by Google

» seer geerne veur mijn particulier ende bin daerom curieux
» het licht te soecken, insonderheit by den genen, die
» wegens wijsheyt, geleertheyt ende ervarentheyt wytsiende
» van nature ende gewoonte seer trauhertich sijnde, sich in
» alle wegen sodanich is betonende, principalijcken tegens
» die gene die onder derselver vleugelen schuylen ende sich
» aen denselven bestendichlicken vertrauwen. Daerom ick
» oock in alle mijne affairen mij soo vrijmoedich aan UE.
» addressere ende derselver advysen van hertten gerne ach-
» tervolge. Hebbe oock also consequentlicken lestmael tot
» Vianen van mijne saecken in het vertrauwen met UE.
» gecommuniceert ende derselver goeden raedt seer wel inge-
» nomen. Dan also mij zedert van wegens enige des Nijm-
» weegschen quartiers van selve is aengelangt, dat sij wel
» soude wenschen, dat ick mij wegens het vorstendom
» van Gelderlant ter vergaderinge van mijn heren die stae-
» ten generael soude willen laten emploieren ende tot dien
» eynde somwijlen ende als het mij best te pas soude mogen
» komen, oft daer sich extraordenarisse saeken souden mo-
» gen presentieren, mij in den Haege ofte hunst te willen
» vervoegen, Ende dat sij geern sullen te wegen brengen,
» dat ick van het gansche Nijmweegsche quartier daertoe
» versocht solde worden, begeerende alleenlicken van mij
» te weten, indien sulx soude meugen geschieden, mijne
» resolutie, So en heb ik mij daerop gantslick niet weten
» te resolveren, oft te verklaeren. Ende so ick gisteren
» verschrijvinge wegens den lantdach tot Zutphen tegen den
» 1 may hebbe bekomen, so hebbe ick nodich geacht U. E.
» van hetgene voorschreven in het hoogste vertrauwen t'
» aviseren ende dieselve gants herttelicken te bidden, mij
» dieselve gewoonlicken trauwen ende verstandigen raedt
» te willen mededeilen, hoe ick mij op het voerscreven aen-
» geven, ende insonderheyt oft mij dienthalven tetwes wij-
» ders soude meugen veurkomen, als mede om te gaen op
» den lantdach, mij ten dienstlixten ende gevoeglixten sal
» meugen comporteren. Ende wat U E. hierinne mij wij-
» ders te doen oft te laeten tot meeste eere ende vortel

»is raedende, ick versekere U E. hiermede synceerlike, dat »ick alles bij mij secreet ende in het hoochste vertrauwen »sal halden." — »Op ten inhoude van Uwe G. brieff (antwoordde hem de grijze staatsman) »van 4 deser ouden »stijl rijpelick gelet en de redenen ten beyden seyden die»nende wel overwogen hebbende, is bij mij aen Uwe Gen. »rentmeester mijn advis geopent, wesende in effecte, dat »(mijns oordeels) uwe G. meer gerusticheyt vinden sal, doen»de ende helpende vorderen 't geene Uwe G. in goede gewysse »voor de eere Godes ende dienste des gemeenen vaderlants »nae sijn geboorte en wettelijcke beroepinge best vindt, dan »hem daervan om eenige consideratien te willen excuseren."

Gelijk men verwacht had, werd Van Pallant met eenparige stemmen op den landag, den 4 April 1617 te Zutphen gehouden, met Joost van Giessen, ambtman tot Bommel, Tielre- en Bommelerwaard, Wilhelm Pieck, ambtman tot Beest en Renooi, Christoffel Biesman, oud-burgemeester van Nijmegen en anderen, gecommitteerd (7). De heer van Soelen, ambtman in Neder-Betuwe, »extolleerde bij die ge»legenheid de eere, die de lantschap soude genieten in de »vergaderinge der heeren staeten generael te hebben een »graeflick persoon, dat men hem daerom behoirde te ver»soeken zijne residentie te continueren in 's Gravenhage, »ende dat men de landschap daertoe behoirde te bewegen, »om op die grote kosten tot eere van het landt naer be»hooren favorabelicken te disponeren." Van Pallant liet zich nu de benoeming welgevallen, en schreef aan de gedeputeerden den volgenden brief.

»Ick bedancke die Heeren wegens haere affectie gantz »vruntlicken, dieselve versekerende, dat ick altijts van »hertten geneycht bin, die generaliteyt ende particulier»lijcken die provintie van Gelderlandt alle dienst naer mijn »geringen vermogen te bewijsen, dat mijne gelegentheydt »(hebbende vele particuliere affairen) niet wel kan toela»ten, om in 's Gravenhage oft buyten mijn domicilium »te residereren, nochtan daer die lantschap van Gelderlant

Digitized by Google

»daer mede dienst sal kunnen geschieden, dat ick van »mijne affectie tot deselve ende die landen generalicken »somwijlen in den Hage sijnde veur enen korten tijt mij »geerne ter vergaderinge der Hoochmogende Heeren sta»ten generael sal presenteren, ofte sunst daer die wich»tichheyt der saecken sulcx soude mogen vereyschen, ende »daertoe ick capabel geacht ende versocht soude mogen »worden, met vasten vertrouwen, dat die heeren mij»ne qualiteyt, ordinaris hofhaldinge ende hetgene ick ter »eren van het landt schuldich soude sijn te dependieren, »favorabelicken nae allen reden ende billickheit wegens »het tractement sullen belieuen innetesien, in welcke voor»seyde voegen ick mij de nominatie sol laeten gevallen."

Vier dagen later schreven hem de gedeputeerden van het Nijmeegsche quartier, »dat in dese conjuncture der landen »dienst ten hoochsten vereyschte, dat sich die gecommit»teerden van de provintiën, sunderlinge van dese, ter ver»gaderinge mogen laten vinden, dat zij oock serieuselick »aengemaent waren umb de hunne haer vertreck derwaerts »te willen doen accelereren, weshalve zijn E. hun diens»telick versoeck glangde, dat hij genedich mogt believen »sich tot die reyse nae 's Gravenhage te prepareren, die »mitten eersten aentenemen."

Van Pallant gaf aan Maurits (8) en Oldenbarneveld kennis van zijne benoeming. Den laatsten schreef hij: »UE. wijsen »raedt ende verscheyden advysen hebben mij alleen beweecht, »om te accepteren het versoeck ende die nominatie ter ver»gaderinge der H. M. H. S. G." Maurits antwoordde niet, maar Oldenbarneveld schreef den 18 April, »dat het hem »lieff was, dat zijn G. bij ridderschap en steden tot het »aennemen van de besoignes alhier in 't generael versocht »ende bij sijn G. aengenomen was, hij hoopte sijn G. bij alle »gelegentheyt te secunderen tot vorderinge van Godes eere »ende glorie ende des gemeenen lants welvaren, zoo veel »sijn becrompen en cleyn verstand sou kunnen lijden." Er is nog een brief van den 2 Mei, tot antwoord op eene missive van den graaf van den 19 April, in het archief,

Digitized by Google

waarin Oldenbarneveld hem o. a. schreef: »Uwe brieff »hebbe ick huyde van brenger deses wel ontfangen, ende »terwijl de plaetse, in den voors. brieff verhaelt, de eer»licxste ende eerste ende voornaemste vergaderinghe deser »landen is, ende ick mij versekert houde dat die heren »van het Nijmeegsche quartier wel goede consideratie opte »qualiteit, grooten train ende costen van uwe G. soo int »logeren als hoffhouden alhier extraordinair sullen moeten »doen, ende sonderlinge dat hare E. uwe Genade niet op»leggen en sullen alhier gestadich te blijven, maer alleen»lijck als uwe G. gelegentheyt nae sijne eygen discretie »zulcx sal toelaten." Oldenbarneveld bedroog zich: in het jaar 1624 herinnerde Van Pallant de staten van Gelderland, »dat hij seven jaeren in de vergadering der sta»ten generael sessie had gehad op eygen buydel, hebbende »oock seer weynich off geringe recompensie gehad, gelijck »hij oock hun E. Mog. daerom, noch om eenigen staet »noch bevoordering, was moeijelijk gevallen, hoewel het »hun bekend was, dat sulcx overal gebruyckelijk is en »dagelijx gepractiseert werdt bij die ghene, die met soda»nigen ijver assisteren den dienst des lieven vaderlandts!" Alleen is mij gebleken, dat hij in de provinciën van Gelderland en Holland, nevens het huis van Nassau, vrij was van den impost op wijnen en bieren.

Zijne benoeming was geheel tegen den zin van Maurits, die er niet aan twijfelde, of hij zou zich, gelijk hij gewoon was, in alles door Oldenbarneveld laten leiden en zich met velen zijner provincie tegen de nationale synode verzetten. Ook de Contra-remonstranten deelden in 's prinsen vrees en eenige kwaadwilligen strooiden uit, »dat sijn »deputatie ter generaliteit de gansche lantschap van Gel»derland tegen de borst was, dat hij zich ingedrongen en »de stemmen gebedeld had." In Gelderland daarentegen toonde men openbare vreugde; »zelfs hadden de steden »hem op eene ongewoonlicke maniere versocht ende ge»congratuleerd."

Met regt hadden die van Nijmegen er op aangedrongen,

Digitized by Google

dat Culemborg zich zoo spoedig mogelijk ter algemeene staatsvergadering zou laten vinden, en hem er anderwerf toe aangespoord, wijl er over eene zaak van het hoogste gewigt, het al of niet houden eener synode, zoude gestemd worden; edoch de graaf kreeg een' wenk van het hof, of volgde het voorbeeld van Oldenbarneveld, die het raadzaam oordeelde zich naar Utrecht te begeven, en vertrok met zijne gemalin naar Duitschland, en toen hij in het laatst van Slagtmaand wederkeerde, vernam hij, dat men, onder protest van Utrecht, de meerderheid van Holland, Overijssel en eenige leden van Gelderland, met name Biesman, Pieck en Hendrik van Brienen, tot het houden eener nationale synode te Dordrecht had besloten. Het was echter Oldenbarneveld niet, die hem over deze zaak schreef; hij raadde hem, in zijn' brief van gelukwensching over zijne volbragte reis van den 29 dier maand, alleen aan, om nu naar 's Hage te komen, bijzonder als hij zijne residentie binnen Delft zoude willen nemen, en aldaar zijn ordinaris rustplaats houden, 't welk geschieden kon, overmits de staten generaal alleenlijk voormiddag vergaderden. Ook kon de grijsaard op de vragen zijner regters, »of hij »niet aan Biesman geraden en brieven medegegeven had, »ten einde om den graaf van Culemborg te 's Hage te doen »komen tot ondersteunsel van hare zaak? of hij denzelven »Biesman niet mede gegeven had brieven, addresserende »aan den secretaris Ledenberg, ten fine om hare zaak te »helpen vorderen, en den graaf van Culemborg hier te »doen komen?" gerustelijk antwoorden, »dat hij daervan »geen memorie had" (9). Van Pallant had geen brieven uit 's Hage of Utrecht te Keulen ontvangen, en toen hij te Culemborg was wedergekeerd, had de stemming reeds plaats gehad. Eerst in Januarij van 1618 werd hij door zijne mede-gedeputeerden uitgenoodigd, om over te komen; hij vertoefde echter nog tot het laatst dier maand te Culemborg, en ontving er den laatsten brief, den 19 Januarij hem door Oldenbarneveld geschreven, waarin hij hem een »geluksaligh ende voorspoedich nyeuwe jaer wenschte,

Digitized by Google

» ende dat alle saecken tot eere ende glorie van Godt, den » Heere Almachtich, tot welstant, ruste ende verseeckeringe » van de vereenichde landen in 't gemeen ende elcke provin- » tie, leeden ende steden derselver int particulier beeter » mooghen beleydt ende gedirigeert worden, als in den » verleeden jare geschiet was, ende het begin van desen » jare nae den stijl in Holland was begost." » Ick geloove", dus eindigde hij, » dat sijne Excellentie nu tot off omtrent » Nijmwegen is; wat aldaer passeeren sal, leert den tijt. » Indien uwe G. in een dach of twee van zijne Excellentie » ofte van wegen het quartier geen schrijven ofte advis en » ontfanckt, tot ophoudinge van sijne reise herwaerts, » soude ik (onder reverentie ende correctie) goet vinden, » dat uwe G. sijne voerghenoemen overcoempste nyet lan- » ger en soude ophouden, en mij zeer dienstelijck aen uwe G. » gebiedende bidde Godt den Heere Almachtich" enz.

Het is uit de geschiedenis bekend, dat Maurits naar Nijmegen vertrokken was, om de vernieuwing der regering (waartoe hij magt had) te bewerkstelligen; dat er onder de nieuw benoemde leden eenige van de factie van Oldenbarneveld waren, die hunne benoeming weigerden te aanvaarden, en zich met de misnoegde afgezette vereenigden om tegen Maurits handeling te protesteren en op eigen gezag eene nieuwe regering te benoemen; dat zij zich eerst tot de staten generaal, bij wie ze geen gehoor vonden, en vervolgens tot de staten van Holland wendden, die hun gedrag goedkeurden en den 24 Maart een' brief aan die van Gelderland schreven, een naauwgezet onderzoek aanbevalen en verzochten, dat inmiddels de oude magistraat erkend mogt blijven.

In dien tusschentijd was Van Pallant te 's Hage gekomen en had zitting in de hooge staatsvergadering genomen, edoch uit eigene beweging en niet, zoo als Oldenbarneveld (naar de meening der regters) aan den heer Van Rijsenburg zou verklaard hebben, door hem ontboden om in de zaak van Nijmegen eene goede resolutie te formeren (10). Volgens een' eigenhandigen brief van Van Pallant, had hij

Digitized by Google

»over die saecken van Nimmegen simpelicken zijn advys »gegeven, gelijck in sodanig collegie de opinien vrij sijn, »sijnde hem nog wel indachtig, dat hij daer bij seyde: »wat kan het schaden, dat men Sijn Ex. advis hoort; in»dien deselve sulx niet en gevalt, heft men dan meer oir»saecke om anders te resolveren." Het gerucht wilde, dat hij twee der oude magistraten te Nijmegen sustineerde. Zoo lang Van Pallant in den Haag was, »kwamen er", schreef hij zelf, »geen conscientieuse zaecken in zijne te»genwoordigheid over." Hij was er echter niet op zijn gemak. Hij zag zich omringd door vijanden, en niet zelden werd hij openlijk beleedigd. Men hield hem »voor een Ar»miniaan, een formele vijant van zijn Excellentie, die hem »contramineerde en zijne vijanden stijfde." »Zijn Excellentie", zeide men, »was, nietegenstaende alle goedt sem»blant, grotelix tegen hem gemiscontenteerd." De een beschuldigde hem »van goede resolutien te contramineren; »dat zijne daden niet met zijne woorden accordeerden; dat »hij met Ledenberg en andere suspecte personen stadige »correspondentie hield; dat [hij als] vreundt patrocineerde »ende correspondeerde met die genigen, die met de gulden »stock van Spagnien waren bestreken." De ander dreigde, »dat men hem te Culemborg die maete oock wel »soude vol meten." Sommigen meenden, »dat hij be»hoorde te bekennen, dat hij bedrogen was geweest", »doch" toegden zij er bij, »die eenmael sich had laten »bedriegen, sol sich wel meer laten bedriegen." Eenigen zeiden, »dat zoo hij geen Arminiaan was, men sonde een »man van hem maken; het ware te wenschen, en te be»arbeiden, dat hij van hunne partije mochte wesen, dan »zouden zij zeker gaan, maar hij wilde zijne fouten niet »erkennen, en nu despereerde men ook gants van hem", ja »ten huise van monsieur Godsteyn, dronk men openlijk de gezondheid zijner conversie, omdat men hem, in plaats van Floris, Paulus zoude mogen heeten." »So socht men" zeide Van Pallant, »die ere te benemen aen inlantsche heeren, »personen van qualiteyt ende inlantsche patriotten. Wat

Digitized by Google

»heeft men wijders te verwachten? God Almachtig geve »hetgeen streckt tot sijner name ere ende dienst des vader»lants." Ook zou Maurits, volgens het verhaal van UITENBOGAERD (11), door vele latere geschiedschrijvers overgenomen, eene poging hebben aangewend, om hem de partij van Oldenbarneveld te doen verlaten, »alzoo die partij naar »Spanje wilde", en op de vraag van den graaf naar bewijs, zou hij geantwoord hebben: »het is nog geen tijd, »men moet eerst platte formen over eenigen scheeren"; en op de aanmerking van den graaf, »dat deze weg juist die »naar Spanje zijn zou", zou Maurits hem weder te gemoet gevoerd hebben: »beter zoo, dan anders; men zal haast »zien, wie de stijfste beurs heeft."

Daar de tijd naderde, dat Van Pallant op den landdag te Arnhem verschijnen moest, kwam hij den 14 Maart in de vergadering der staten-generaal en nam met de volgende treffende *oratie* afscheid van Hun Hoog Mog.

»Hoog Mog. Heeren!"

»Ick hebbe mij in U Hoog Mog. vergaderinge seer gerne »laeten deputeren, ende noch veel ijver ingestelt, omme die»selve te verseeckeren, dat ick totten dienst van U Hoog »Mog. ende van den landen van harten bin geaffectioneert. »Gelijck ick dieselve hier tegenwoordich versekere, dat ick »geen andere genegentheyt en hebbe, dan bij dieselve goed »en bloedt op te zetten."

»Van mijne jonckheyt aff hebbe ick dieselve inclinatie »gehadt, hebbe mij oock daertoe verobligeert gevonden, »soo wegens die nature, mijne nourriture, als oock alle re»denen. Mijnheer vader, looffel. memorie, wat goede pa»triot dieselue geweest is, oock continuellicke ende tot sijn »eynde toe gebleven, hoe dat dieselve de grondvesten van »onse victorie ende triumphe heeft helpen leggen, daeromme »in ballingschap moeten gaen, sijne goederen verlaeten, »sijn gereet opgezet, ende seer groote schade ende bederffe»nisse geleden, is een yder genoegsaem bekent ende acht

Digitized by Google

»hier onnodich te verhaelen. Mijne geboirte heeft sich »effen ten dyen tijde toegedragen, dat welgedachten mijnen »heer vader dese landen in haere grootste swaricheyden, »op sijn eygen costen, tegens de afsweeringe der Spaen»sche tyrannie heeft gedient, gelijck vecle in Holland 't »selve oock noch genoechsaem is bekent."

»Tot mijne nourriture heeft denselven mij vervolgens »verscheyden gouverneurs ende praecepteuren bijgevoecht »gehadt, wesende altemael personen niet alleen van onse »religie, maer oock in dieselve seer gepractiseert ende »ijverich. Oock sommige daervan haer vaderlandt, wegens »de tyrannie der Spaensche regieringe ende om na haere »conscientie gerust te moogen leven, verlaeten hebben."

»Daerenboven heeft mij altijts door dieselve laeten in»planten ende selver ingeplant, jae oock noch een quartier »uhre voor sijnen doot, die heeren staten van dese landen »alle respect, trouw ende affectie toetedragen. Heeft mij »oock in geene andere universiteyten dan in deselve van »Uw Hoog Mog. mijne studien laeten continueren."

»Die redenen zijn, dat ick mijne meeste goederen onder »derselver protectie ende defensie hebbe leggen, daer ick »tot noch toe mijne principale residentie hebbe gehouden, »geconverseert ende omgegaen, ende daer ick met Godes »toelaetinge mijn leven gerne soude eyndigen."

»Nu hoewel ick stracks nae welgedachte mijnes heer »vaders doot mij gerne daetelijck tot dienst van den lande »hadde begeven ende wapenen tot dien eynde aengetroc»ken, soo heeft mij nochtans die nootwendicheyt van mij»ne particuliere saecke, de destructie van mijne goederen, »ende deselue verspreyt ende van anderen gepossideert »wesende, in verscheyden landen ende onder differente ju»risdictien, daerinne voir 't eerste verhindert."

»Niettemin hebbe mij daerom niet ontsien, noch on»gelegentheyt noch costen, omme mij meerendeels ende »continuelijck op die landtdagen des vorstendoms Gelre te »begeven, als onder dieselve verscheyden gequalificeerde »goederen ende redelijcke incoempsten hebbende gelegen.

Digitized by Google

»Ick hadde wel van herten gewenscht, dat hetselve in dese »plaetse (als wel van anderen) hadde moogen geschieden, »opdat een yder van mijne oprechte ende sijncere affectie »hadde mogen beter oordelen, maer de nature ende ordre »van staet sulcxs tot noch toe niet hebbende toegelaeten, »heeft al evenwel aen mijnen goeden wille ende gebeur»lijcke denoiren niet gemangelt."

»Nademael ick nu deur wettelijcke deputatie eene wijle »tijts in Uw Hoog Mog. collegie hebbe geresideert, ende dat »ick mij wegens de uytschrijvinge van landtdach genoot»druct bevinde mij voir dese reyse te retireren, soo hebbe »ick geoordeelt, dat mij competeerde, mijnen afscheyt van »Uw Hoog Mog. nemende, mij in derselver goede gratie te »recommanderen, wenschende dat ick dieselue altijts meer»der ende betere diensten sal moogen bewijsen. Middeler»wijl bidde ick Godt Almachtig, U Hoog Moog. regeering »tot sijns naems ere ende welstant van dese landen te wil»len segenen ende tot dyen eynde goede gewenschte eenicheyt »onder den anderen volcomenlijck continueren, hetwelck »het eenige middel is van Godt, daer deur Uw Hoog Mog. »staet can werden gecontinueert ende sonder hetwelck dese »landen nootwendich moeten verlooren gaen. Daer sijn »in de werelt geene geschillen soo groot geweest, ofte en »sijn soo groot, ofte alwaer dat compt eenen grooten al»gemeynen noot, hetzij dan van brandt ofte waeter, over»rompelinge van gemeenen viandt, ofte anders, de ygelijck »soeckt sich te salueren, goedt ende lijff te beholden, in»dyen wij ons dan den toecomenden noot, soo wij van onse »vianden sekerlijck hebben te verwachten, als tegenwoor»dich voir oogen stellen, wat sal ons verhinderen, dat wij »ons niet tsamen bij den anderen vougen tot deffensie van »de gemeene saecke?"

»Ick bidde u Mijnheeren, dat Uw Hoog Mog. niet en »gelieue mij qualicken afftenemen, dat ick hier van spre»ke. — Ick verklare deselve, dat het geschiet uyt een »goeden ijver. De disputen sijn mij wel onbekent en gaen »mijn verstant te boven; maer verclare voir Godt Almach-

Digitized by Google

» tig, dat ick daerinne bin onpartijdich ende daerinne geen » ander consideratie en hebbe, dan die ere Godes en die » welvaert des vaderlants. Nochtans ick bekenne gerne, » dat mijn gering verstant twee dingen niet en can begrij- » pen: het eerste, off in alle saecke, geene uytgescheiden, » is eene absoluyte nootwendicheyt, daerinne ick mijne » onwetenheyt liever hebbe te bekennen, als in den raedt » Godes te hooch t' ondersoecken; het andere is, dat ick » nyet en can verstaen, dat met partijschap het generael » ofte partijen seluen cunnen werden gemaintineerd."

» Uw Hoog Moog. hebben wijsheyt genouch, om tselve te » betrachten, ende Godt Almachtig, die haer in alle peryc- » kelen is genadich geweest, sal haer hier inne oock niet » en verlaten" (12).

Na dit gezegd te hebben, werd hij door den president Coenders van Groningen » bedankt met complimenten voor » zijne affectie en gepresenteerde dienst, en verzocht, daarin » te willen continueren, verklarende, dat H. H. Mog. zijn » gedane vermaning tot eenigheid zeer aangenaam hebben, » en wenschen, dat hij haast mag wederkeeren met goede » resolutiën van de landschap, met vertrouwen, dat Z. L. » op den landdag alles ten beste zal helpen raden ende diri- » geren, hetwelk H. H. Mog. Z. L. vriendelijk verzoe- » ken" (13).

Eenige dagen later (14) gaf de heer Voogt der hooge vergadering, namens prins Maurits, te kennen, » dat ook » hij van wege de landschap van Gelderland was uitge- » noodigd, om op den landdag te Arnhem tegenwoordig » te zijn, en dat hij genegen was den volgenden morgen » derwaarts te vertrekken, overmits hij in vier jaren op » den landdag niet was geweest, verzoekende mitsdien te » verstaan, of H. H. Mog. hem iets te belasten hebben, » daarin hij het land aldaar zoude mogen dienst doen." De vergadering besloot hierop, » eenigen te committeren, om » zijne Exc. goede reis te wenschen en recommanderen op » de verzekering der quartieren aldaer te willen letten."

Digitized by Google

Maurits oogmerk was, om zich op den landdag wegens het te Nijmegen verrigte te verdedigen en het houden eener nationale synode aan te bevelen. Hij bereikte hetzelve ten volle: »eenpaarlijck werd geapprobeerd, ja gelau»deerd, alles, wat hij in de keur des magistraats te Nij»megen gedaan had, als strekkende tot bevrijding dier »stad en des ganschen lands, want uit zulk een vonksken »kon ligt een groot vuur der oneenigheid ontstaan zijn. »Ook achtte men het goed, ja noodwendig, dat de synode »ter eerster gelegenheid zou gehouden worden" (15). De staten van Holland, die zich de zaak der afgezette regenten hadden aangetrokken, ontvingen een' hartigen brief, en het gedrag der gedeputeerden te 's Hage werd hoogelijk afgekeurd; hetgeen zij in het belang der factie van Oldenbarneveld verklaard en verrigt hadden, was geheel tegen de meening der provincie, die Bicsman en Brienen hun' last als gedeputeerden ter generaliteit ontnam en den laatste gedurende zes jaren onbekwaam verklaarde eenig ambt in Gelderland te bekleeden (16). Ten aanzien van Culemborg schreef de Engelsche gezant Carleton aan den secretaris Lake (17): »Le comte de Culembourg, l'un des principaux »de cette province, qui est dans l'assemblée des Etats»généraux depuis quatre mois, et qui, quoiqu'allié du »prince d'Orange par mariage, avoit été gagné par les Ar»miniens, au point de suivre le même train que Brin et »Bissman, se voyant en danger d'être envelopé dans leur »disgrace, a renoncé aux justifications et aux apologies »pour récourir à la soumission et aux sollicitations, allé»guant son défaut de lumières et d'expérience et les services »de son père, dont la maison fut razée à Bruxelles, parce»qu'elle étoit le rendez-vous de ceux qui formèrent la »première association contre les Espagnols. Il l'a échapé »belle malgré cela: car de soixante et onze voix, qu'il y »avoit dans leur assemblée, il n'y en a eu que trente-six

Digitized by Google

» pour le sauver du châtiment qu'on a infligé aux autres;
» le sien s'est réduit à une verte reprimande sur le passé
» et à une exhortation à suivre mieux à l'apvenir l'inten-
» tion de ses maîtres." Volgens een eigenhandig opstel van Van Pallant, » vermaende men hem verscheydentlicken met
» alle inductien ende cominatien, des landts dienst te ver-
» laeten, oft dat hem arger sou wedervaren, en was Van
» Soelen belast om met vele subtiele argumenten hem de
» dienst tegen te maken, edoch hij hield staande, dat hij
» zijn last had achtervolgd en naar behooren gedaan, en
» met Godes genade sou hij daarinne continueren, en wijders
» doen dat hem soude bevolen worden en soo veel hij zou
» accepteren; en toen Van Soelen hem met vele andere ar-
» gumenten den dienst tegen zocht te maken en hem te be-
» wegen dien op te zeggen, schoon geresolveerd was hem in
» de nominatie voorbij te gaan, antwoordde hij, » dat hij
» » eenpaerlick en van altemael tot den dienst was versocht,
» » dat hij met grote beswaernisse die had aengenomen,
» » hij wilde sich selven niet affronteren, wedervoer hem
» » sulx van de ridderschap, hij wilde het God Almagtig
» » bevelen." "

» In de vergadering zelve werd hij geblameerd als zijne
» commissie niet te hebben achtervolgd, hield men hem
» suspect en oordeelde men niets goeds van hem tot dienst
» van den lande te kunnen verwachten. Men wilde perso-
» nen kiezen, die hunnen last zouden volgen, en daar het
» land mede bewaard zou zijn, daarom zou men de stem-
» men, op eene nooit gepractiseerde manier, heimelijk col-
» lecteren. Zich geoffendeerd gevoelende, verantwoordde
» de graaf zich naar advenant de groote offensie. Zijne
» verantwoording maakte indruk, en men besloot op de
» gebruikelijke wijze te stemmen, onder voorwaarde dat de
» graaf (dat nooit te voren geschied of iemand opgelegd was)
» gedurende de stemming zou buiten staan. Hier tegen
» opponeerde hij zich ernstig, en zag zich door de meeste
» leden secunderen."

» Voor men tot de stemming overging, hield Van Soelen

Digitized by Google

» met een zeer groote onsteltenis een discours. » » Men moest, » sprak hij, » den graaf alleen tot des lands dienst voor- » » bijgaan en personen nemen die hunne commissien en » » des landschaps welvaren zouden achtervolgen; hij was » » suspect en had de goede resolutien gecontramineerd. » » Men moest meer letten op den dienst des lands en het » » goed believen van zijne Excellentie, dan om hem in » » 't particulier te complaceren." " Van Pallant, ten hoog- » ste geoffenseerd, voelde de noodzakelijkheid om zich daar- » op te verantwoorden en tegen te spreken. » » Hoe dat mijn- » » heer vader loffel. gedachtenis (dus sprak hij o. a.) » en » » ik den dienst en welvaren des lands altijd hebben be- » » hartigd, is een ieder bekend, als ook, dat geen mensch » » ter wereld naar waarheid kan zeggen, dat wij in het » » allergeringste ons selve zouden hebben gezocht; dan » » indien sommigen zulks gedaen hebben, competeert het » » dan hun zoo licentieuselijk te spreken, die hier bevorens » » den pot geschuimd en de tasse geveegd hebben, die » » zich directelijk tegen het land en zijn Excellentie partij » » hebben gesteld, die op hun eigen authoriteit schanssen » » hebben gelegd, die de rivieren hebben gaan sluiten, » » ongeoorloofde tollen of licenten hebben aangesteld, al- » » leen tot hun particulier nut, die goede luiden getransi- » » geerd, met den graaf van Leicester het hoofd in eenen » » kovel gestoken hebben, om welke tot gehoorzaamheid » » te brengen de H. M. Staten en zijn Excellentie genood- » » zaakt waren te velde te komen? Dit laat ik die Heeren » » oordeelen!" "

Deze toespraak had ten gevolge, dat Van Soelen door slechts acht stemmen gesecundeerd werd. Van Pallant behield er zes en dertig, » zoo dat het God niet beliefde, » dat hij aldaar, naar sommiger intentie, voor al de we- » reld zou worden geaffronteerd" (18).

Eenige dagen later schreef de graaf, » dat hij op den landdag » onpartijdig was geweest, zich niet tegen eenig geproponeer- » de of geconcipieerde had gesteld, dan wegens zijn particulier » persoon had hij geantwoord als die redenen vereischten" (19).

Digitized by Google

Terwijl de stadhouder, door de staten van Gelderland rijk beschonken (20), in zegepraal Arnhem verliet en naar Overijssel toog, om aldaar eene nieuwe overwinning te behalen, zat Floris van Pallant op zijn voorvaderlijk kasteel te Culemborg, de komst van den graaf van Waldeck, met wien hij over de moeijelijkheden, waarin hij verwikkeld was, wenschte te spreken, te verbeiden, en zond bode op bode naar zijne gecommitteerden te 's Hage, met brieven, waarin hij zich tegen de beschuldigingen der prinsgezinden verdedigde, en die bestemd waren, om aan graaf Ernst van Nassau, 's prinsen secretaris en anderen te worden medegedeeld, en blijkbaar eene verzoening met Maurits moesten voorbereiden. »Dat ick (schreef hij o. a.) »bij sommigen »ben bedacht geworden, of ick die ene partye, die men »noempt Remonstranten, meer favoriseerde als die andere, »so men noempt Contra-remonstranten, hetselve bedenc»ken is sonder fundament, als hebbende nergens onder »mijne dispositie anders als Contra-remonstranten, van »welke sommige het oock aan geen ijver ende hevicheydt »heeft ontbroken, hebbende oock noch inwendich ein »maent gestelt een sonderling discipel van Festo Hommio. »Audientie hebbe altijts so familiair aen d'ene als d'ande»re gegeven. Nieuwe scadelijcke ende periculeuse extremi»teyten hebbe ick aen wederzijde niet kunnen appedieren. »Ende aengaende het poinct van de hoge predestinatie, hebbe »ick altijts bekent ende bekenne noch geern te strecken »alte verre boven mijn verstant. Ick hebbe gehadt vier »praeceptoren, geleerde, godtvruchtige mannen, alle vier »theologanten; maer ick verklaere synceerlicke, dat ick »dat hoge poinct altijt veur mij onbegrijpelick hebbe »geacht. Ick schame mij niet, gevraecht sijnde, mijnes »slechtes ende eenvoudelicken gevoelens." Ook had hij »van »zijn vruntlicken lieuen vetter, graef Jan van Nassau den »alden, met wien hij te Arnhem eenige nieuwe communi-

Digitized by Google

»catie van dese materie gehalden had", een' brief over dit onderwerp ontvangen.

Een ander' verzocht hij, bij den heer van Pouderoyen, 's prinsen secretaris, »in het allerhoogste vertrouwen te ver»nemen, niet, of het dienstelijk was, dat hij in den Hage »kwam, want zulks was in die gelegenheid al te slecht, en »de zaak diende veel hooger genomen te worden, maar de »genegentheid van zijn Excellentie, en of hij de meening »had, dat hij (Van Pallant) uit diens goede gratie en »dienst des lands meer dan alle anderen onschuldiger wijze »zou geëxcludeerd worden. Hij zou de calumniën en »ter contrarie zijn opregt gemoed en zijne sinceriteit in »alles met toelating des Almagtigen zoo klaar als de helle »zonneschijn doen blijken" (21).

Niet lang daarna werd er, door tusschenkomst van graaf Ernst Casimir, Waldeck en anderen, eene verzoening tusschen Maurits en Van Pallant bewerkt, edoch de prins achtte het noodig, dat de graaf, tot dat de plannen, waarvan hij zwanger ging, ten uitvoer gebragt waren, het vaderland verliet, waartoe zich welhaast eene geschikte gelegenheid aanbood.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XVI.

HET GEZANTSCHAP NAAR DENEMARKEN.

In het vroegjaar van 1618 (1) was Dr. Jonas Carisius, raadsheer van koning Christiaan IV. van Denemarken, te 's Hage met brieven (2) aan H. H. Mog. en prins Maurits gekomen, waarin zijn meester zich beklaagde, »dat de »paus het aartsbisdom Bremen onder zijn gebied trachtte »te brengen, en reeds een aanvang had gemaakt met de »reformatie der kloosters in hetzelve, waarbij hij door »groote heeren en potestaten geholpen werd; dat hij zulks »niet kon gedoogen, wijl het aan zijne vorstendommen »en landen grensde, en zijn zoon, hertog Frederik, als lid »van het kapittel goede hoop had coadjutor te worden van »den aartsbisschop, die alle vlijt aanwendde, om hem »met zijne naburen in oneenigheid te brengen. Hij meen»de zulks te moeten mededeelen en verzocht hulp met »raad en daad" (3). Bijna te gelijker tijd zonden de Hanze-steden (waartoe Bremen behoorde), die, bij het vernemen dat de koning van Denemarken zich wapende, te Lubek waren zamengekomen, en besloten hadden geweld met geweld te keer te gaan (4), hunnen sijndicus Johannes Doman naar den Haag, om te klagen over de groote tollen en zwarigheden, die Christiaan hun opleide, en de hulp der staten, ten gevolge der met hen gesloten verbonden, in te roepen (5).

De staten zelve, in binnenlandsche oneenigheden verwik-

Digitized by Google

keld, en mogelijk beducht, dat zij, door deel in den twist te nemen, in oneenigheid met Christiaans broeder, koning Jacobus van Engeland, mogten geraken, besloten, als bemiddelaars op te treden en een plegtig gezantschap naar Denemarken te zenden (6), waartoe de provinciën Floris, graaf van Culemborg, Johan Berk, ridder, heer van Goidschalksoort, eersten raadpensionaris der stad Dordrecht, Adriaan Pauw, ridder, raadpensionaris van Amsterdam, Albertus Joachimi, heer tot Oostende en Oekenskercke, en jonkheer Taco van Burmania tho Ferwerth benoemden. Volgens eene geheime instructie (7), »moesten zij op »den weg haer neerstelijk informeren, op de wapeninge »van den grave van Oldenburch, ook tot wat eynde de»selve voorgenomen was, en gemerckt, niet apparent was, »dat bij den grave in dezen iets gedaan zoude worden, »dan met correspondentie van Ko. Mat. van Denemarken »en om te seconderen zijne desseins, moesten zij hem in »'t passeren begroeten, met aanbieding van alle vriend»schap en correspondentie van H. H. Mog., en aanmelden, »dat zij afgezonden waren aan de Ko. Mat., om te remon»streren, hoe nadeelig het was voor de christenheid en »namentlijk voor alle koningen, keurvorsten, vorsten, re»publijken en andere stenden, die zich van de pausselijke »superstitie afgezonderd en de evangelische reformatie »aangenomen hadden, dat onder hen, door de listige »praktijken der papistische ligue, allerlei misverstanden »en dissensiën gezaaid en gevoed werden, om ze te ver»zwakken en daardoor metter tijd te mogen erlangen hun »einde, dat niet anders was dan de uitroeijing der ware »Christelijke evangelische gereformeerde religie en allen »die ze waren toegedaan, en zijne Ko. Mat. te verzoeken, »dat zij dit alles in de beste achting geliefde te nemen, »en mede te werken tot een nadere vereeniging van alle »evangelische koningen, keurvorsten en vorsten, republij»ken en andere stenden, waartoe H. H. Mog. al wat in »hun vermogen was aanboden, ook hunne intercessie om »in den goede af te leiden en weg te nemen het begonnen

Digitized by Google

»misverstand tusschen zijne Majesteit en den aartsbisschop »van Bremen, en 't geen bij noodige consequentie daaruit »zoude moeten volgen, en mitsdien den graaf serieuselijk »uittenoodigen, dat zijn L. wilde ophouden van alle »dadelijkheid, immers ten minste tot zij hun last bij »hoogstged. Maj. hadden afgelegd, vertrouwende, dat zijn »L. niets zou doen, waaruit nadenken mogt geschept wor»den, dat zijn L. in eenigermate zou willen attenteren te»gen de conditie van de neutraliteit bij hem van H. H. »Mog. geobtineerd." 2. »Zich insgelijks naer vermogen in»formeren op de gelegenheid van 't misverstand belangen»de het ertsstift Bremen en gevolge van dien, en, indien »zich de occasie presenteerde, ook den aartsbisschop van »H. H. Mog. begroeten en aanmelden de oorzaak van de »bezending en aanmanen, dat zijn L. zich daartoe wil dis»poneren, dat, met conservatie van zijnen staat, het mis»verstand in den goede mag worden neergelegd, daartoe »H. H. Mog. gaarne hunne intercessie willen employeren, »waar zij kunnen, doch indien zijne vorstel. Gen. met »geweld werd aangetast en ietwes voorgenomen, dat zou »tenderen tot laesie van H. H. Mog. geallieerden en bond»genooten, dat men dan van H. H. Mog. had te verwach»ten, al 't geen waartoe zij zich houden verpligt." »Zij »moesten zijner vorst. Gen. de hoop niet benemen van »eene nadere alliantie met H. H. Mog., waarvan van de »zijde van zijn L. opening was gedaan, maar eer dezelve »vermeerderen, om na de gedane legatie, of ook gedurende »deselve, na d'occurrentie, daarin gedaan te worden 't geen »tot zijner L. redelijk contentement zal moeten gedijen." 3. »Alomme, waar zij zouden passeren, ernstig letten op »de constitutie der zaken, het gevoelen der Hanzée-steden, »H. H. Mog. bondgenooten, en derzelver comportementen in »de tegenwoordige gelegendheid, en daar het noodig mogt »zijn haar vermanen op hare hoede te zijn, en zich te stel»len en te houden in zulke poincten, dat haar onverziens »niets overkwam, 't geen namaals niet als met groote dif»ficulteit zou zijn te regten, met verzekering, dat zij bij

Digitized by Google

»alle gelegendheid van H. H. Mog. te verwachten hebben »niet minder dan waartoe zij, volgens de concordatiën en »alliantiën, zijn verpligt, gelijk zij mede zullen doen ten »respecte van den vorst van Lunenburg en alle andere »bondgenooten van H. H. Mog." 4. »Bij de Kon. Maj^t. van »Denemarken met alle vlijt arbeiden, om zijne Maj^t. te dispo»neren tot eene generale unie met de protesterende keurvor»sten en vorsten en andere stenden des rijks en tot goede in»telligentie met H. H. Mog., en verklaren, dat H. H. Mog. »geneigd, willig en bereid zijn, tegen het voornemen van de »papistische ligue niet te sparen van hetgeen in hun vermo»gen mogt zijn, en tegen de desseins, die door deszelve voorge»nomen mogten worden in het aartsstift Bremen en de quar»tieren van dien zich te voegen bij zijne Maj. en te opposeren »met alle vigeur en daarop met zijne Maj. te komen in mutuele »en diffensieve alliantiën: en indien zijne Maj. gediend mogt »zijn, om te verstaan, wat van de zijde van H. H. Mog. »daartoe bijgebragt zoude mogen worden, moesten zij ge»zanten verklaren, dat H. H. Mog. tot zijner Maj. assis»tentie zouden mogen schikken XV^c paarden, IIII^m te »voet en vier halve kanons, wel gemonteerd en gefourneerd »met scherp en kruid naar advenant, om te velde te ge»bruiken, en zoo veel meer als de gelegenheid van hunnen »staat zal kunnen lijden, en verstaande wat van de zij»de van zijne Kon. Maj. bijgebragt zal kunnen worden, »tevreden zijn met zijne Maj. te tracteren en te procureren, »dat zij daartoe bij H. H. Mog., voor zoo veel des verder »nood mogt zijn, nader zullen worden gelast." 5. »Ten »aanzien van het verschil met den aartsbisschop van Bre»men op de coadjutorie of successie van 't aartsstift, zoo »veel mogelijk de accommodatie van hetzelve bevorderen, zoo »dat de aartsbisschop aan zijne Maj. geven mag alle rede»lijke satisfactie, invoegen dat hij aan d'eene zijde in zij»nen staat geconserveerd blijve, maar aan de andere, dat »bij 't stellen van een coadjutor in de wettige successie, bij »vrije electie van den geen, dien 't behoort, geen prejuditie »gegeven worde, en zoo de zaken tot onverhoopte dade-

Digitized by Google

»lijkheid mogten komen, zijne Maj. vernamelijk verzoe-»ken, dat tegen de Hanzée-steden en H. H. Mog. geallieer-»den niets attentere, opdat alle inconvenienten mogten blij-»ven verhoed."

Nimmer was er een statelijker gezantschap door H. H. Mog. afgezonden, dan dit. Het had een gevolg van meer dan 80 personen, waaronder een dispensier, twee koks, een fourier, zilverbewaarder, trompetters met blaauwe damasten trompetvanen met frangien van goud en zijde, chirurgijn, botteliers, koetsiers, loopers, allen op het kostelijkste uitgedost. Zijne Gen. had »ter eere van den lande" zijne pages en lakkeijen in sierlijke livereijen gedost van blaauw fluweel, met gele en purpere passementen, lussen van goud en purpere zijde, gallonnen van goud en purper, knoopen van goud en zijde. Zij hadden blaauwe sajetten hozen met armozijnen hoosbanden met kleine gouden kanten aan, en kostbare hoeden met banden op het hoofd (8). Den 26 Mei kwamen allen te Zwol bijeen, en vertrokken den 27, met twee koetsen van Culemborg, en drie en twintig Nederlandsche wagens, door den luitenant-wagenmeester van de generaliteit bezorgd, over Hardenberg, Nieuwenhuizen in 't graafschap Bentheim, Haeren in 't stift van Munster, Lier in 't graafschap Oostvriesland, naar Oldenburg, waar zij den 30 aankwamen. De graaf liet hen terstond door twee zijner raden verwelkomen en naar het hof geleiden, waar zij dien zelfden dag audientie verkregen. De gezanten gaven hem, in tegenwoordigheid van zijnen kanselier en eenige voorname raden, »de oorzaak der legatie en de bekommering van H. H Mog. »over de ligtingen in deze kwartieren, en ook door zijne »Gen. aangevangen, te kennen, en dat zij ongaarne zouden »zien, dat eenige dadelijkheden werden aangevangen, »waaruit ligtelijk voor de Nederlanden groote bezwa-»ren en inconvenienten zouden ontstaan." »Zij verzoch-»ten, in naam hunner meesters, dat alles in vredigen staat »mogt gelaten en niets dadelijks ondernomen worden, »gedrende hunne reis naar Denemarken en tot zij hunnen

Digitized by Google

» last bij den koning zouden hebben afgelegd." De graaf antwoordde, » dat de intentie van H. H. Mog. met de » tegenwoordige legatie en hun voorzorg tot conservatie » der rust onder de Evangelischen roemrijk was; dat hij » op het gerucht der werving zijner naburen wel mede » eenige ligtingen had gedaan, doch dat hij van zijnen » kant niets dadelijks zou beginnen."

Na des avonds statelijk onthaald te zijn, namen zij den 31 afscheid van zijne Gen. en kwamen over Delmenhorst te Bremen aan, waar zij met kanonschoten en musketvuur werden ontvangen. Hier vonden zij den heer Foppius Aitzema, resident van H. H. Mog. te Lubek, om hen in het een en ander te onderrigten, en werden zij door eenige gedeputeerden van den magistraat in hun logement bezocht en begroet. Zij » deden opening van H. H. Mog. intentie, » met vermaninge van op hare conservatie ende versekeringe » te willen letten," en ontvingen tot antwoord, » dat de » stad tot hare verzekering 400 soldaten, de aartsbisschop » 200 ruiters, en de Hanzée-steden ook eenig krijgsvolk » hadden aangenomen; dat zij ook van meening waren, de » fortificatiën der stad te verbeteren en in goede defensie » te brengen." De gedeputeerden hielden den avondmaaltijd met hen. Den volgenden dag herhaalden zij hun bezoek, en spraken » van de pretensie, die de graaf van Oldenburg » sedert eenige jaren voorgenomen en zoo aan 't keizerlijk » hof als elders vervolgd had, om zekeren tol op de Wezer » te mogen leggen, die niet alleen zoude strekken tot » vermindering van hunne oude possessie en notoire pri- » vilegiën; maar ook tot merkelijk bezwaar van de inge- » zetenen van H. H. Mog., die den Wezer-stroom dagelijks » frequenteerden en gebruikten. Zij hoopten, dat de graaf » zijn verzoek niet zoude obtineren; ook gaven zij genoeg- » zaam te kennen, dat de humeuren van den magistraat » en de burgerij aangaande de collatie en de toekomende » successie in het aartsstift Bremen niet eens, maar ver- » deeld en met verscheidene opiniën, pretexten en artifi- » ciën ingenomen waren." Na den maaltijd vertrokken

Digitized by Google

zij naar het klooster Oosterholt, waar de landdrost en de kanselier van den aartsbisschop van Bremen hen uitnoodigde, om zijne vorst. Gen. in zijne residentie te bezoeken. Na den nacht in het dorpje Ter Moelen te hebben doorgebragt, kwamen zij er den 2 Junij voormiddags aan. De aartsbisschop ontving hen met vele edelen en officieren, op de plaats van het binnenhof, en gaf hun spoedig gehoor. Op hun verzoek, »dat hij met Denemarken mogt reconci»lieren", antwoordde hij, »dat hij tot zoodanige offensiën, »als tegen hem opgenomen waren, geen regtmatige oorzaak »gegeven had, en, niettegenstaande alle offerten en inter»cessiën, tot geen reconciliatie had kunnen geraken, ten »ware hij het ertsstift van het huis Holstein wilde laten »vervreemden, en daarin prefereren den jongen heer en »zoon van de Kon. Maj. van Denemarken, hertog Frederik, »voor zijn broeders zoon, althans broeder van den regeren»den hertog van Holstein, aan wien hij bij solemnele be»loften, naturelijke en andere redenen verbonden was." Hij verzocht, »dat zij bij de Kon. Maj. ten beste wilden inter»cederen." Ook deelde hij hun mede, »dat zijne Kon. »Maj. het kwalijk had genomen, dat hij, na op zijne »gezondheid gedronken te hebben, het glas over het hoofd »had geworpen, hetgeen niet tot verachting van zijne Maj., »maar uit alegresse was geschied; dat hem valschelijk »geimputeerd werd, van in den laatsten Zweedschen oorlog »zijne Kon. Maj. van Zweden met raad en daad te hebben »bijgestaan; dat de graaf van Oldenburg en zijne Maj. »geoffenseerd waren wegens zijn huwelijks aanzoek bij »eene freulin van Oldenburg, hoewel zijne meening nooit »anders zou geweest zijn, als met behoud van 't aarts»bisdom zoodanig huwelijk aan te gaan, waartoe eenige »raden van Oldenburg aan 't keizerlijk hof op zijne kos»ten vergeefsche sollicitatiën gedaan hadden, en gemerkt »hebbende, dat evenwel eenige beloften van absolute trouw »werden gepretendeerd, was hij genoodzaakt geweest, den »graaf van Oldenburg en alle anderen, hen zulks vante»rende, voor het kamergerigt te Spiers te doen dagvaarden;

Digitized by Google

»eindelijk, dat hij tot verzekering van zijn persoon 200 »ruiters, in plaats van 100 ruiters en 200 voetknechten, »ten zijnen laste had aangenomen." Na den maaltijd vertrokken zij, vergezeld door raden en officieren van zijne vorst. Gen., naar Boxtehude, waar zij het pinksterfeest vierden, en den 4 Julij trokken zij over de Elve. Te Blankenesse ontmoetten zij verscheidene Nederlandsche kooplieden en burgers van Hamburg met hunne koetsen, die hun reverentie kwamen doen. Ook verwelkomde hen aldaar de kanselier van den graaf van Schaumburg, die hen in naam van zijnen heer uitnoodigde, hem in 't graafschap Holstein, twee of drie mijlen van daar, waar hij zich thans bevond, te komen bezoeken. Zij sloegen deze uitnoodiging af, en, onder geleide van eenige koetsen en een troep harquebusiers, van wege den magistraat hun toegezonden, kwamen zij, door Altona, te Hamburg aan, waar zij van regeringswege geherbergd en, gelijk te Bremen, gedefroieerd werden. Den 5 Junij werden zij door den burgemeester van Lubek en den syndicus van de Hanzesteden, den burgemeester van Hamburg en den syndicus dier stad verwelkomd, en onderrigt, dat zij door de Hanzesteden gelast waren, »met hen over 't stuk der commercie »en de bezwaren omtrent de respective tractaten en privile»giën te communiceren, en te verstaan, of zij in hunne »legatie aan de Kon. Maj. van Denemarken daaromtrent »mede waren gelast"; ook onderhielden zij hen »over de »misverstanden in en wegens het ertsstift en over hunne »bekommernissen over de oneenigheid binnen de stad Bre»men", en meldden, »dat zijne Kon. Maj., wegens het »aanhouden zijner gezanten in den laatsten Brunswijkschen »oorlog, een keizerlijk mandament had uitgebragt, en de »steden Lubek, Hamburg en Brunswijk gesommeerd, om »daarvan satisfactie te hebben." Eindelijk verzochten zij, »dat zij de gemeene en particuliere zwarigheden mogten »ter harte nemen." De gezanten beloofden hun best te doen bij den koning, en vertrokken, »na honorabel getrac»teerd te zijn", den 6 Junij, onder hetzelfde geleide,

Digitized by Google

dat hen had ingehaald, naar het Holsteinsche, en kwamen over Bramstede, Niemunster, Yevinghstede (?), Rendsburg, te Sleeswijk aan. Zij werden op het vorstelijk hof of hofleger Gottorp, door den regerenden hertog Frederik en diens broeder, ontvangen, en kregen terstond audientie, waarop zij »van het subject hunner legatie aan den koning »van Denemarken, de goede affectie van H. H. Mog. om»trent den erffelijken huize van Holstein en hun vertrouwen, »dat hij het voornemen der H. Mog. in de tegenwoordige »bezending aan den koning, aan wien hij zoo naauw »verbonden was, zou secunderen", spraken. »Na eer »genoten te hebben en treffelijk onthaald te zijn", vertrok het gezantschap naar Flensburg, eene Holsteinsche stad, onder het gebied van den koning van Denemarken, die zij des morgens vroeg van den 10 Julij verlieten, om tegen den noenmaaltijd in het dorpje Ries een banket bij te wonen, dat op hertogelijk bevel, door edellieden, die hen op het vorstelijk slot Apenrade opwachtten, was besteld. Van daar ging de togt door Hadersleben, Colding in Jutland, over de kleine Belt, naar Middelfart op het eiland Funen. Te Nijborg aan de groote Belt werden zij van wege den heer Ulefeld met wild en visch vereerd, en vonden zij schepen, om hen naar Korsoër in Zeeland over te voeren. Daar werden zij door den commissaris Isacsz ontvangen, en moesten zij twee dagen vertoeven, wijl het grootste deel der *suite*, wegens tegenwind, niet kon passeren.

Den 17 reisden zij over Slagel, waarbij het koninklijk slot Anderschow ligt, Ringsted, waar het landgerigt van Zeeland wordt gehouden, en vele sepulturen van de oude koningen en koninginnen van Denemarken zijn, Roskild, voorheen de zetel van den bisschop van Zeeland, naar Koppenhagen, waar zij den 18 aankwamen, zeer ontevreden, wijl zij nergens waren begroet of verwelkomd geworden, terwijl de bisschop van Osnabrug, die omtrent veertien dagen geleden denzelfden weg passeerde, zeer statelijk ontvangen en op de koninklijke kasteelen, zoo in Holstein als in Denemarken,

Digitized by Google

geherbergd en getracteerd en buiten de hoofdstad door den koning zelven was begroet geworden. In 's Koningsherberg, een logement op koninklijk bevel voor hen gereed gemaakt, werden zij door Cajin Rantzou, stadhouder van Koppenhagen, en Dr. Jonas Carisius verwelkomd van wege Zijne Maj., die naar Elzeneur op Kronenburg en voorts naar Friederichsburg was gereisd en hun op Kronenburg audientie zou verleenen. Zij ontvingen van Zijne Maj. een stuk wild, twee ossen, tien schapen, twintig koppelen hoenders, twee amen wijn, zes tonnen Rostocker bier en eenige visch tot provisie voor dien avond ten geschenke, en de belofte van, zoo zij den volgenden dag nog wenschten te vertoeven, nieuwen voorraad te zullen erlangen. Hoewel zij, vermoeid van de reis, gaarne een paar dagen hadden uitgerust, vonden zij het echter geraden, naar Elzeneur te vertrekken. Na des voormiddags van den 19 het koninklijk arsenaal of artilleriehuis, »waarin" schreef Culemborg aan graaf Hendrik van den Berg (9) »over de negen honderd »metalen stukken geschut en meer als voor honderd dui»zend man wapenen waren", bezocht en »een klein ban»ketteke" genoten te hebben, vertrokken zij des namiddags naar Elzeneur, waar zij den volgenden dag aankwamen en terstond den kanselier lieten verzoeken, om hun audientie bij zijne Maj. te procureren. Des voormiddags van den 22 reden zij in koninklijke carossen, door den koninklijken hofmaarschalk en zestien of zeventien edellieden vergezeld, naar Kronenburg, waar hen de koning, in gezelschap van zijn' zoon den erfprins, den kanselier en verscheidene rijksraden, onder welken Steno Brahé, Oloff Rosempar, Andries Bilde en Jonas Carisius, ontving. Nadat zij de propositie en brieven van de staten generaal, en de brieven van prins Maurits en koning Jacobus van Engeland hadden overgegeven, liet Z. M. hun, bij monde van Carisius, in generale en vriendelijke termen bedanken, beloven over de propositie nader te zullen delibereren en ter maaltijd noodigen. Zij deden hierop den prius reverentie, en lieten zich door eenige rijksraden naar de groote zaal leiden,

Digitized by Google

om daar den maaltijd te verbeiden. Reeds daags te voren hadden zij vernomen, dat het de intentie van Z. M. was, hen na de audientie ter maaltijd te houden, doch beducht, dat de rang en sessie van H. H. Mog. door den bisschop van Osnabrug, die toen ten hove was, zou geproïndiceert worden, den kanselier en Carisius van den rang en de sessie van H. H. Mog. naast de koningen, boven alle vorsten, doen praeadverteren, ten einde daarop regard mogt worden genomen, en voorgesteld, of zij zich niet liever zouden excuseren. Deze hadden hun dien aangaande satisfactie beloofd en opening gedaan van een bekwaam expedient, en nu presenteerden zij zich, volgens de geliefte van Z. Maj. en op de aanmaning van den hofmaarschalk, ter maaltijd. Nadat zijne Maj. gezeten was, werd de graaf genoodigd, zich aan Z. Maj. zijde en de bisschop zich tegenover den graaf te plaatsen. Nevens den graaf schikten zich de overige gezanten naar rang, voorts de kanselier en rijksraden die ter audientie waren toegelaten, terwijl de edellieden der legatie aan eene andere tafel in hetzelfde vertrek onthaald werden. Gedurende den maaltijd hield de koning vriendelijke en familiaire discourssen en liet elk gerigt met zeer schoone muziek vereeren, en na denzelven wisselden de gezanten eenige familiaire discourssen met den bisschop, werden de edellieden tot den handkus toegelaten en vertrokken zij onder hetzelfde geleide naar hun logement, waar zij onder het bulderen van het geschut afstapten. Den volgenden dag werden zij op dezelfde wijze ter audientie bij prins Frederik, een jongeling van 15 jaren, doch van volkomen wasdom en stature, geleid, die hen in het midden van den kanselier, de rijksraden en zijne jongere broeders Frederik en Ulrich ontving en, even als zijn vader, onder het lossen van het geschut liet vertrekken. Den 24 hielden zij, wijl de Duitsche predikant met den bisschop van Osnabrug vertrokken was, godsdienstoefening binnens huis en des namiddags zagen zij, onder geleide van Carisius, de koninklijke lustgaarden en vonden boven in het lusthuis een banket gereed, dat hun door 's konings edellieden toegediend werd.

Digitized by Google

Gaarne hadden zij den kanselier en de rijksraden willen bezoeken, zoo om hun de recommandatiebrieven van H. H. Mog. te overhandigen, als om hunne inclinatie te beter te mogen vernemen; maar deze verkozen liever, de gezanten te gaan zien en bij hen den maaltijd te houden. Ten zelfden dage overhandigde hun Erycus Georgii, commissaris van Gustaaf Adolf, koning van Zweden, eene missive van zijnen meester, waarin deze schreef, »dat, zoo zij lust hadden, om »ook tot hem te komen, hij hen met vriendschap zou ontvan»gen." Zij antwoordden, »daartoe geen last te hebben." Kort daarop vertrokken zij naar Friederichsburg, waar zij door den koning ter jagt genoodigd waren. Onder weg vonden zij Zijne Maj., den erfprins, den graaf van Oldenburg, die eenige dagen te voren was aangekomen, in een bosschaadje, en alles tot de jagt gereed. Terstond joeg men een menigte grof wild, in een uitgestrekt, door doeken omheind perk, bijeengebragt, in een groot binnenwater, en stapten zij met den koning en de overige gasten in gereedliggende kleine barken, zetteden het zwemmende wild na en schoten er binnen de twee of drie uren vijftig of zestig stuks van, die op den oever gehaald en naar het voorplein van het naburige koninklijke jagtslot gevoerd werden, om daar door de gasten bezigtigd te worden. Van het jagtslot, vroeger het klooster Esdron, waar zij luisterrijk onthaald waren geworden, reden zij naar het koninklijk paleis Friederichsburg, dat hun, benevens de gouden en zilveren vaissellen, de koninklijke insigniën en andere kostbaarheden, den volgenden dag getoond werd. »Het is" schreef Van Pallant aan graaf Hendrik van den Berg (10), »een »schoon paleis, en bovenmaten costelijck gemeubileerd, »zijnde al goudt, silver, marmer en albaster, wat men »daar ziet. Ick hebbe oeck mijn leeff daegen geen schoon»der capel gesien, als daer op het huis is, zijnde ook seer »groot." Drie dagen werden zij hier »magnifijk getracteerd »en met alle respect bejegend", zonder nogtans tot de tafel van Zijne Maj. en den graaf van Oldenburg toegelaten te worden, alleen »bezochten hen de principaelste edelen en

Digitized by Google

»officieren dikwijls over den maaltijd." Eindelijk werden de gezanten, ten blijke van 's konings affectie, met gouden, met edelgesteenten versierde ketenen en de edelen en verder gevolg met gouden medaliën begiftigd, in de koninklijke carrossen, eerst door verschillende parken, waarin de koninklijke paarden geteeld werden, naar zeker bosch, waar hun eene jagtpartij, waaraan ook de graaf van Oldenburg deel nam, gegeven werd, en vervolgens naar Koppenhagen gevoerd, waar de koning reeds was aangekomen. Gedurende hun verblijf te Friederichsburg eindigden zij de te Elseneur met Brahé en Carisius aangevangen onderhandelingen. »Sedert onze voorgaande van den XXV. (schreven zij aan de staten) »sijn wij naer Friederichstad gevor»derd ende den 27 derwaerts gereyst hebbende, soo aldaer »als te voren tot Elseneur verscheyden communicatiën met»ten heere cantzelaer Steno Brahé ende Jona Carisius ge»houden, ende daeruyt vernomen zijner Co. Maj. goede »inclinatie totten algemeenen evangelischen stant, mitsga»ders de protectie van de gereformeerde stiften, tegen de »paepsche desseyns, doch vermits eenige andere conside»ratiën, die daernevens sijn geopent, heeft de gelegent»heyt nyet toegelaten daerop yegenwoordelijk formeel te »tracteren. Ende zijn nyettemin dien aengaende met sodae»nige mondelinghe ende schriftelijken afscheyt bejegent, »dat wij verhoopen Uwe H. Mog. aen d' oprechte aenbiedin»ge van zijner Co. Maj. affectie ende vrientschap, mitsga»ders aen onse devoiren, contentement sullen nemen. Naa»dat wij op 't eerste poinct van onse instructie hebben »gecommuniceert, hebben wij, bij goetvinden van zijne Maj., »d'andere poincten, den tol en de Oostindische handel be»langende, volgens d' intentie van Uwe H. Mog. aen de »voorgemelte heeren zijner Maj. gecommitteerden geopend, »die na gedaen rapport aen zijne Maj. ons daerop vriende»lijck ende discretelijck hebben geantwoort, invoegen, dat »wij den last van Uwe H. M. volbracht hebbende op Frie»derichsburg ons afscheyd hebben becomen."

Den 1 Julij liet Zijne Maj. hun ter eere door den hofpre-

Digitized by Google

diker van den prins eene Latijnsche predicatie in hun logement doen en des namiddags hoorden zij eene Duitsche in de publieke kerken. Na nog eenige onderhandelingen over de Sond en de Oostindievaart, namen zij den volgenden dag afscheid van den koning, die hen ter maaltijd hield en gedurende denzelven »eenige tournoy spelen ende bancquetten »van vierwerck liet aenrechten ende afgaen, daerin betonende »sijne Co. magnificentie ende eene groote eere van H. H. »Mog." Te middernacht namen zij afscheid, en den volgenden dag, na een geschenk van wijn aan Brahé en Carisius gegeven te hebben, de terugreis naar het vaderland aan. Zij waren hoogst tevreden over het onthaal Zijner Maj., »die hen »zeer statelijck had laten logeren, vorstelijk tracteren en alles »defroyeren, oock tot de allergeringste voerluyden toe" (11). Met waarheid kon Van Pallant schrijven: »ons is bij Zijne »Maj., als andere vorsten en steden, groote eere wedervaren" (12). De koning van Engeland zeide openlijk in tegenwoordigheid der principaalste heeren: »dat de gezanten in Dene»marken niet alleen wel, maar ook extraordinair waren ont»vangen." Ook hadden de staten generaal volkomen genoegen van hunne ambassade, waarvan zij God Almagtig ten hoogste dankten.

Den 3 Julij zetteden de gezanten, uit Koppenhagen, de reis tot Koge, en den volgenden dag tot Warinborg, waarbij een oud koninklijk slot ligt, voort. Den 5 staken zij over naar het eiland Falster, en vernachtten in de hoofdstad Nykoping, de douairie der koninginne moeder, die aldaar resideerde; van daar zeilden zij over de Oost-zee naar Rostock, welke stad zij den 9 verlieten, om de twee gebroeders, vorsten van Mecklenburg, te bezoeken. Den jongsten, Hans Albrecht, onlangs gehuwd met de dochter van den landgraaf van Hessen, ontmoetten zij in zijne residentie Gustrow. Zij deelden hem het doel der legatie mede, wekten hem op, om in de generale unie der Evan-

Digitized by Google

gelischen, dienende tot afwering van alle papistische en Jezuïtische desseyns, deel te nemen, hielden bij hem den maaltijd en logeerden op zijn hof. Van Pallant »bespeurde in zijne vorstelijke genade een zeer goed en »opregt gemoed tot den staat van dese landen, en verstond, dat hij eenige dagen te voren zijn hof naar de leer »en ordre van onze kerk had laten reformeren." Den 10 kwamen zij te Schwerin, de residentie van den oudsten broeder, vorst van Mecklenburg, die zijne moeder, de zuster van den aartsbisschop van Bremen, even te voren verlaten had. Adolf Frederik ontving hen den volgenden dag op de trappen van zijn paleis, leidde hen in de audientiezaal, waar zij hem op dezelfde wijze als zijn' broeder toespraken, wilde hen dien dag niet laten vertrekken, en onthaalde hen op zijne lustgaarde en in zijn paleis. Den 12 deed de kanselier van zijne vorstelijke Doorl. hen uitgeleide tot Wismar, en toonde hen onder weg »het »Schwerinsche meer, responderende op de Elve, als ook »de beginselen eeniger sluizen, die voor vele jaren gelegd »waren, om uit de Elve door het meer tot Wismar in de »Oostzee te mogen varen en allerlei fijne waren te transporteren." Na te Wismar door den magistraat getracteerd en gedefroieerd te zijn, en die stad gezien te hebben, trokken zij over Grosmuln (?) naar Lubek. Op de limieten dezer Hanze-stad werden zij door den oversten luitenant Blasius van Eyckenberch en andere officieren statig ontvangen, en op de raadzaal spraken zij den vergaderden magistraat toe, vermaanden hem tot onderlinge eensgezindheid, fortificatie hunner steden en anderzins. Na twee dagen vertoevens trokken zij den 16 naar Mollen, waar zij door die van Lubek onthaald werden, en voeren des avonds over de Elve, naar Attelenburg, in de nabijheid der residentie van den hertog van Saksen-Lauenburg. Omtreut des middags van den 17 werden zij door den magistraat van Lunenburg ontvangen, en bezochten zij de zoutbron, waaraan die stad grootendeels hare welvaart en de voornaamste familiën haar bestaan te danken hebben. Des

Digitized by Google

nachts dwong hen de hitte, om in eene herberg, nabij het adelijk stift Ebstorf, te rusten, en eerst des avonds van den 19 kwamen zij, langs de Lunenburgsche heide, te Zell, de residentie van den vorst van Lunenburg, aan. Hertog Christiaan gaf hun audientie, hield hen, benevens een' gezant van den koning van Polen, ter maaltijd en liet hen op zijn vorstelijk ambtshuis Meynerts tracteren en logeren. Een half uur van de stad Brunswijk verwelkomde hen burgemeester Conradus Hillebrandus, aan het hoofd eener ruiterbende, die hen tot voor hun logement begeleiddé. Zij bleven aldaar tot den 24, en zonden in dien tusschentijd den resident Aitzema (13) naar Wolfenbuttel, om te vernemen, of zij zijne vorstel. Doorl. op hunne passagie mogten aantreffen en audientie ontvangen. Over Vechel, Hildesheim, waar de magistraat en het domkapittel hun wijn en haver vereerden, Culenbach, waar de vorst van Brunswijk, die hun te paard te gemoet was gereden, hen audientie gaf en onthaalde, kwamen zij den 27 te Hanover aan, van waar zij den heer Aitzema naar Bremen en Holstein zonden, om verslag van het gezantschap te geven. Te Stathage werden zij, van wége de gravin van Schaumburg en hare raden (bij afwezendheid van den graaf), onthaald, en te Minden vonden zij de burgerij in de wapenen. De magistraat, die hen ter maaltijd ontving, verhaalde, dat zulks was ten gevolge van het ongenoegen, tusschen de stad en den vorst van Lunenburg als bisschop over de jurisdictie ontstaan. Eenige van de vorstelijke bedienden hadden, namelijk, vee gedreven in zeker bosch, dat der goede stad toekwam; de stad had de drijvers beboet, en, toen zij niet wilden betalen, gegijzeld; de vorst-bisschop had ze door zijne dienaren laten bevrijden, maar de stad wederom in bewaring gesteld. Den 29 trokken zij over een steil gebergte naar Herworde, in het graafschap Ravensberg, waar hen kapitein Viri, van wiens compagnie tien man van wege H. H. Mog. in die stad in bezetting lag, en de magistraat verwelkomden, en de laatste hen met wijn vereerde. Te Bielveld, waar ook staatsche bezetting

Digitized by Google

lag, ontving hen de drost van Sparenberg en eenigen uit de ridderschap, en te Sparenberg het staatsgarnizoen met musketvuur. Aan de grenzen van Ravensberg en Munster werden zij door ongeveer drie honderd landzaten met vendelen, pijpen en trommelen door eereschoten verwelkomd. Op den avond van den 30 kwamen zij in het vlek Harswinkel, en op dien van den 31, door Warendorf, waar zij met wijn vereerd werden, te Munster aan. Ook hier ontmoette hen de regering met wijn en liet hen door haren secretaris begroeten. Te Nottelen werden zij door de gravin Van Spoor, vorstelijke abdis van Essen en Nottelen, uitgenoodigd, om in de abdij hun' intrek te nemen, en met hunne edelen en gevolg luisterrijk onthaald. Te Koesfeld werd hun de eerewijn aangeboden, en te Gemen, in de nabijheid van Borcken, onthaalden hen Otto Herman en Joost Herman, graven van Schouwenburg, met extraordinaire vriendschap. Te Boekholt begroette hen de magistraat aan hunne koetsen en vereerde hun wijn, en des avonds van den 3 Augustus waren zij bij Van Pallant op zijn slot te Weerd te gast. Van Weerd trokken zij naar Emmerik, van daar naar Arnhem en Culemborg, waar zij door den magistraat en de burgerij deftig ontvangen en op het slot onthaald werden. Den 6 Augustus kwamen zij in den Haag aan, en den 7, 8, en 9 deden zij rapport in de vergadering van H. H. Mog. — Deze legatie kostte den lande 56,388 pond 6 sch. 10 den. (14).

Digitized by Google

HOOFDSTUK XVII.

MAURITS EN FLORIS.

De innige vriendschap, die Willem I met den ouden Van Pallant vereenigde, was geen erfdeel van Maurits en Floris geworden. Zij hadden ver van elkander de eerste jaren hunner jeugd en jongelingschap doorgebragt, verschillende leermeesters hunne opvoeding voltooid, en, terwijl de een nog aan de voeten van Scaliger en Merula zat, was het hoofd van den anderen reeds met lauweren omstrengeld. Toen eindelijk Van Pallant ten hove verscheen, verwijderden verschil van karakter en staatkundige gevoelens hen spoedig wederom van daar, en zelfs het huwelijk met de dochter van een huis, naauw aan dat der Nassau's vermaagschapt, kon geen naauwere vereeniging tusschen de zonen der beide grondleggers onzer vrijheid te weeg brengen. Had er tusschen den vreedzamen, bedaarden en angstvalligen graaf en den oorlogzuchtigen, woeligen en doordrijvenden prins geen vertrouwelijke omgang plaats, vermeerderde Floris het getal der raadslieden en hovelingen niet, en zag men den held van Nieuwpoort geen deel nemen aan de feesten op het grijze slot van Culemborg; het was echter verre, dat er oneenigheid tusschen hen bestond. Integendeel Maurits zag zich gaarne in de gelegenheid gesteld, Van Pallant nuttig te zijn, en de brieven van den laatsten vloeijen over van dankbetuigingen en dienstaanbieding. Nu eens schreef hij hem, nadat door 's prinsen bemoeijing zijne Guliksche goederen door den vijand verschoond waren

Digitized by Google

gebleven: » Estant retourné en ses quartiers, je n'ay seeu »faillir d'envoyer mon recepveur de la présente pour offrir »mon très humble service à vostre Exc. et la remercier »très humblement de l'honneur et faveur, qu'icelle m'a »pleu faire. J'ai laissé des soldats sur ma maison de Pa»landt et m'y gouverneray ultérieurement, et à tout aultre »chose, selon le bon plaisir de vostre Excellence." Dan meldde hij hem, na in Limburg en te Culemborg, door zijnen invloed, uit ongelegenheden gered te zijn: »Ayant »reçeu de nouveau tant de diverses faveurs de vostre Exc., »je ne peux faillir de luy baiser les mains en toute humi»lité et m'offrir en tout et partout à son service, pour »l'obéir en tous endroicts qu'icelle me plaira faire l'hon»neur de commander, d'aussy prompte volonté, que fais pro»fession de demeurer toute ma vie" enz. (1). Naauwelijks had zich echter Maurits aan het hoofd der Contra-remonstranten gesteld en de volksstem, hetzij dan te regt of te onregt, den in Barnevelds gevoelens opgewiegden Van Pallant van medepligtigheid aan de pogingen van den advocaat, om de partij der Arminianen te doen zegevieren, beschuldigd, of er ontstond eene verkoeling, en toen de laatste zitting nam in de vergadering der staten generaal en meer openlijk in den geest van Barneveld sprak en handelde, eene verdeeldheid tusschen de beide bloedverwanten, die de graven van Nassau en van Waldek te vergeefs hadden getracht te voorkomen, maar nu poogden weg te nemen. Hetzij dan, dat Culemborg geloof sloeg aan de beschuldigingen tegen Barneveld ingebragt, of het gevaarlijke zijner staatkunde voor de veiligheid en de rust van den staat begon te beseffen, hetzij dat vrees of wel staatkunde hem aan de voeten van Maurits voerde, hetzij dat Walradt en Ernst den laatsten overtuigden, dat Van Pallant belasterd werd, dat hij, schoon bevriend met den advocaat, nooit zijne handelingen gegouteerd had, en, zoo hij gedwaald mogt hebben, zulks in onwetenheid gedaan had — wij laten deze gevoelens voor hetgeen zij zijn en wagen het niet te vonnissen — er werd eene verzoening getroffen, onder eene voorwaarde, die Van

Digitized by Google

Pallant trouw gehouden heeft, van verder niets te zullen doen zonder raad of voorkennis van zijne Excellentie. Weinige dagen na zijne terugkomst uit Denemarken werd het groote treurspel te 's Hage geopend. De gevangenneming van Oldenbarneveld trof hem, te Culemborg, als een donderslag, en toen de rentmeester van St. Catharine te Utrecht hem ondertastte, of zijne stad een veilige wijkplaats voor een der hoofden van de Arminiaansche factie mogt zijn, en toen de klerk van Oldenbarneveld zich voor zijne voeten wierp en om hulp bad, verkeerde hij in de bange vrees, dat Maurits achterdocht weder mogt worden opgewekt; en hij haastte zich hem er van te laten verwittigen (2). Terwijl de prins Holland doortoog en de stedelijke regeringen veranderde, de synode nationaal te Dordrecht den banbliksem tegen de Arminianen slingerde, de staten generaal zich tot de veroordeeling van Barneveld bereidden, hield Culemborg zich als balling in zijn graafschap op en waagde het niet, in weerwil der dringende vertoogen zijner meesters, naar 's Hage te reizen, wijl Maurits het hem afgeraden had.

» Ayant considéré (schreef hij hem den 21 Februarij 1619) » les advis dont vostre Exc. m'a pleu honorer, j'ay trouvé » le plus expédient de m'excuser pour encores touchant mon » voyage vers la Haye et par cy après je feray toujours » très volontiers ce que vostre Exc. trouvera le plus conve- » nable. Comme je luy asseure en vérité, que je n'ay » jamais esté d'aultre intention. Pourtant je supplie vos- » tre Excellence de tout mon coeur de n'avoir jamais d'aul- » tre créance de moy, si non, que je suis du plus profond » de mon ame et désire demeurer jusques au dernier soupir » de ma vie, Monseigneur, de vostre Exc. très humble » obéissant et fidel serviteur." » Monsieur mon cousin! (antwoordde hem Maurits den 26 van die maand) » J'ay receu » vostre lettre, par laquelle vous demandez mon advis sur ce » qui regarde vostre venue par deça, à laquelle je vous ay » bien voulu répondre, que je n'ay nulle aultre considéra- » tion que la devriez dilayer, si non que je remets à vostre » discrétion, s'il vauldroit mieux de surcheoir vostre venue

Digitized by Google

»jusques à ce que le proces de ces prisonniers sera vuide. »Me rapportant toutesfois à ce que vous jugerez mieulx à »propos. Et à tant je prie Dieu de vous avoir, monsieur »mon cousin, en sa saincte protection" (3). Van Pallant volgde den wenk en bleef te Culemborg, tot dat hij in het begin van Mei op den landdag verschreven werd. Hij ging er echter niet heen, zonder de bevelen van zijne Exc. te vragen. »Devant mon partiment (schreef hij hem den 12 dier maand) »vers le lantdach de Gueldres, je n'ay pas voulu »faillir de recepvoir les commandemens de vostre Exc., n'as»pirant qu'à l'honneur de luy pouvoir rendre très humble »service et l'asseurer combien je suis" enz. Van daar toog hij, op raad van Maurits, naar Witthem, waar hij gedurende de veroordeeling en de teregtbrenging van Oldenbarneveld bleef, tot het laatst van Julij, toen hij door het quartier van Nijmegen werd verzocht, om in de vergadering van H. H. Mog. zitting te komen nemen. »Je viens (schreef hij den 16 dier maand aan Maurits) »tout incon»tinent de recevoir une lettre de messieurs les députez du »quartier de Nymwegen, ayant en charge à mon recepveur »de la communiquer à vostre Excellence pour comparaistre »à l'assemblée de messieurs les états généraux, laquelle »avecques permission de vostre Exc. mon recepveur lui »poura communiquer. J'ay promis à vostre Exc. de ne »rien faire sans son advis. Aussi je n'ay nulle aultre in»tention ni désir. Je supplie doncques très humblement, »qu'il plaise à vostre Exc. m' honorer de son advis et bon »plaisir. Je lui obéïray avecques autant d'affection, comme »je désire demeurer tous les jours de ma vie" enz. »Mon»sieur mon cousin! (antwoordde hem Maurits eenige dagen later) »J'ay receu vostre lettre avec celle que ceulx du »quartier de Nimwegen vous ont escripte, par laquelle »ils désirent, que de leur part vous veniez icy à prendre »place et session à l'assemblée de messieurs les états géné»raulx. Et d'aultant que vous désirez d'avoir sur cela »mon advis, je ne vous puis dire aultre chose, que je »remets à vostre discrétion de faire en cela selon que vous

Digitized by Google

» trouverez pour vostre commodité convenir. Et sur cette » fin je prie Dieu de vous maintenir en sa saincte protec» tion." Na het ontvangen van dezen brief keerde hij naar 's Hage terug en nam hij zitting ter vergadering der staten generaal, » met geen andere intentie, dan om te helpen be» voorderen het ghene hij in conscientie soude bevinden te » strecken tot Godes eere ende welvaert des lieven vader» lants" (4). Kon hij zich, gedurende het leven van Maurits, niet op gewigtige diensten beroepen, hij kon het op » zijnen ijver, sinceriteit en belangeloosheid, daar hij naar » geen staat of genot had geambieerd" (5). Dit erkenden dan ook H. H. Mog., door hem, in weerwil dat hij met een compagnie te paard in dienst van den lande was voorzien geworden, en hij dus in eed en dienst van de generaliteit was, bij een besluit van 29 Junij 1624, » om goede, » pregnante redenen en consideratiën, haer daertoe moveren» de, sessie in hare vergadering te laten behouden" (6).

Hij bewoonde thans te 's Hage een prachtig hôtel, en leefde luisterrijker dan de grootste heeren van den staat. Dikwerf verscheen hij ten hove en bleef met Maurits op een' goeden voet, ja werd vaak — zoo hoogen prijs stelde hij op zijn oordeel en zulk een vertrouwen in zijne discretie — in zijne staatsgeheimen ingewijd. Maar hij sprak en handelde nu ook geheel in zijnen geest en liet zich nergens toe gebruiken, dan met zijne voorkennis en met zijne toestemming. Van zijne zijde gaf Maurits hem nu, gelijk vroeger, bewijzen van zijne genegenheid. Wij zouden daarvan meer dan ééne proeve kunnen aanvoeren, doch vergenoegen ons alleen met de volgende, die tevens tot bewijs strekken van beider belangstelling in de zaak van het protestantisme.

Weerd was, na herhaalde malen genomen en hernomen te zijn, eindelijk door Maurits veroverd, die stad en slot bezette, en er » de hervorming invoerde." Toen Van Pallant, na het sluiten der *trèves*, wederom in bezit zijner heerlijkheid gesteld was, zond hij terstond een' predikant derwaarts, om er het reine Evangelie te verkondigen. Zulks poogde Ernst, aartsbisschop van Keulen, administrator

Digitized by Google

van het stift Munster, te beletten, hetgeen aanleiding gaf tot een' hevigen twist tusschen hem en Culemborg, die, in weerwil der tusschenkomst van graaf Herman van den Berg, jaren bleef voortduren. De graaf wilde niet toegeven; hij »in de hervormde religie opgetrocken en daervan » professie doende, maekte zich conscientie halve hoochtens » beswaerd", dat zijne onderdanen buiten de gelegenheid zouden zijn, van de papistische dwalingen overtuigd te worden; daarentegen weigerde de keurvorst Ferdinand, aartsbisschop van Keulen, kanselier van het H. R. Rijk, bisschop van Paderborn, Luik en Munster, die sedert aan het bewind was gekomen, hem met de heerlijkheid te beleenen, zoolang hij »de exercitien der hervormden" niet verbood. Toen eindelijk in 1624 een gezant te 's Hage kwam, om voor de landen van den keurvorst bij H. Hoog Mog. neutraliteit te solliciteren, verzocht Van Pallant, dat zij die niet mogten erlangen, ten zij met expresse conditie, dat hij beleend zou worden. Het is mij niet gebleken, of de staten generaal aan dit verzoek voldaan hebben, maar wel, uit den volgenden brief van Maurits van den 29 Junij 1624, dat diens hulp niet te vergeefs werd ingeroepen.

» Hoochweerdighste, doorluchtigste, hoochgeboorne
» Churfurst."

»Alsoo wij in gewisse ervaring sijn gecomen, dat Uwe Churf. »Doorl. den welgebooren graven ende heeren Floris, grave »tho Culemborg, ernstlijck bevelingh soude hebbe gedaen, »dat sijn L. het exercitium religionis in de heerlicheyt »Weert, 't welcke soo langhe jaeren aldaer is geweest, »soude veranderen, hebben wij, om daerinne seecker te »gaen, ons daeraf naeder geinformeert ende uyt des welge»melten heeren graven bericht verstaen hebbende sulcx de »waerheyt te sijn, ende albereits drie ernstige brieven tot »sulcken eynde ontfangen te hebben, oock van meeninge »te wesen daerover yemants aan Uwe Churf. Doorl. aff te »veerdigen, hebben wij noodich gevonden, deselve Uw

» Churf. Doorl. bij desen vrunt- ende nabuyrlijck t'erin-
» neren, dat wij de voorn. heerlicheit ende huys Weerde
» voor lange jaeren hebben moeten belegeren, geschut daer-
» voer brengen, ende eyntlijck sulcx benoodigen, dat wij
» hetselve van onsen vijant den coninck van Spaignen
» met ghewapender hant hebben verovert, sijnde alle het
» Spaensche volck, 't welck daerop was, ende haer niet
» wilde overgeven, doot gebleven ende verslagen geworden.
» Ende al ist dat wij 't selve naederhant wederom overge-
» geven, aen den welgemelten grave ingeruymt en wederom
» in neutraliteit, daerbij het bij de Spaenschen was ge-
» ruckt, gestelt hebben; soo is nochtans sulcx niet anders
» gedaen als met sodaenige excercitie van religie, als ge-
» durende onse besettinge daerinne was gepleecht, daerop
» oock deselve tot nochtoe is gecontinueert ende onverbreke-
» lijck onderhouden geworden, sulcx dat welgemelte heere
» grave, sonder ons voorweeten, consent ende bewilliging,
» de conditie van de inruyming niet mach veranderen. Oft
» wij nu wel niet van meeninge sijn, Uwe Churf. Doorl. int
» geene daertoe dieselve soude mogen gerechtigt sijn, 't welck
» ons nochtans onbewust is, eenige inbreuck ofte krenc-
» kinge te doen, maer met deselve alle goede nabuyrlijcke
» ende vruntlijcke correspondentie te houden; diewijl wij
» nochtans t voirs. huys ende heerlicheyt uyt die handen der
» Spaingnaerden met gewelt hebben moeten rucken, ende
» daerdeur wederom gebracht tot de neutraliteyt, daervan
» het andersins als noch vervreemt soude wesen, soo souden
» wij niet geerne sien, dat tegenwoordich in het stuck van
» religie aldaer eenige verandering soude comen te vallen" (7).

Deze was de laatste dienst, die prins Maurits aan Culemborg bewees: weinige maanden daarna werd hij krank, en den 23 April van het volgende jaar stierf hij, ook tot bittere droefheid van Van Pallant, die, in de laatste jaren van zijn leven, hem opregt genegen was geworden.

Digitized by Google

»Monsieur!" schreef hij aan François Aerssens: »Nous »sommes tous abbatus par affliction et tristesse et avons »receu une douleur commune. Tous les pays et encore de »places loyntaines sont remplies des gémissemens et de »pleurs pour le trespas de monseigneur le prince d'Oraingie »de haulte et glorieuse mémoire. Ses ennemys mesmes »plaindront la mort d'un si grand et vertueux person»nage, car la Chrestienté a perdu le lustre des princes de »nostre temps. L'église de Dieu a faict perte d'un si »notable protecteur de l'église chrétienne, nostre gouver»nement est quitté de son cheff et nous tous avons perdu »le père de nostre patrie, les soldats et gendarmerie leur »grand capitaine, voire le plus grand qui présentement est »cognu au monde, et tous gens de bien ont perdu le mi»roir de la vertu. Noz ames douloureuses ne savent où »trouver les consolations. Toutesfois il fault que nous »considerons que Dieu est nostre créateur et que nous som»nes ses créatures, qu'il dispose de nous selon son bon »plaisir — que grandes et petits doivent passer par ce »chemin à la béatitude éternelle, que les ordonnances »divines ne se peuvent changer et parmy noz regretz nous »debuons resouvenir que feu monseigneur le prince a obtenu »en ce monde tout à quoy tous genereux et bons Chrétiens »scauront aspirer, à scavoir un heureux rénom immortel »et glorieux et la certitude de la couronne céleste, estant »party de ce monde avecques si belle asseurance, qu'il »a plus édifié les ministres, qui y estoyent, qu'ilz ont sceu »donner de salutaires instructions; de mesmes nous avons »à louer Dieu, que son Exce. a laissé un successeur doué »de si rares vertus et qui avecques coeur et voix unanime »est réstabli es premières charges. Sa divine Majesté lui »veuille assister, que tout succède à son Exce. selon nos »veus et prières pour le bien de son église et de nostre »république, et que pour mon particulier je peux régai»gner la perte, que j'ay faitte en la personne de feu »monseigneur son frère, et je vous prie de tout mon

Digitized by Google

» coeur de me continuer vostre affection et vos conseils,
» estant qui je demeureray perpétuellement" enz.

» Monsieur! (antwoordde hem Aerssens den 8 Mei, uit
» Bongen) Vous avez mis la vertu à son iuste prix, rendant
» à la mémoire de feu monseigneur le prince d'Orange les
» louanges, que tous les ordres de notre estat doiuent à
» son mérite, car il estoit prince sage et iuste, capitaine
» sans pair, et père de la république; ce n'est donq pas
» chose estrange que son décès vous ayt abbatu et terrassé
» soubz une vifue douleur, vous principalement, qui luy
» touchiez de sy près et aviez si souvent participé à ses
» secretz et faueurs, et dont les pères avoyent vescu avec
» plus estroitte correspondance que des frères; mais ce
» n'est point courage ny prudence de demeurer dans la
» méditation de son malheur, ny dans la mélancholie de
» son affliction; l'impossibilité de la réparation, notre con-
» dition et le temps présent nous conseillent à nous en ré-
» leuer, puisque comme des cendres de notre phénix nous
» auons cette grace de Dieu, de veoir commander noz armes,
» non seulement le successeur de son nom, armes et biens,
» mais mesmes de ses vertuz, qui est la vraye consolation
» qui seule est capable de nous rétirer de nos craintes et
» à nous former de grandes espérances. Certes c'est chose
» incroyable que ce prince puisse faire ce qu'il faict, il est
» laborieux, iudicieux, résolu, et à toutte occasion présent
» en personne. Dieu le nous conserue longues années,
» comme j'espère qu'il fera, car il a sa gloire et le bien
» de son église en singulière recommandation. Je ne
» seauroy rien mander à V. S. de noz délibérations, qui
» semblent encor flotter sur le party, qu'il faudra prendre
» à secourir Breda; touttes les voix vont là, qu'il le faut
» faire, que sommes venuz avec cette belle armée iusques
» icy pour le faire, au moins pour le tenter; mais on en
» varie en la forme, dont il est à propos déférer la déci-
» sion à l'élection et discrétion de monseigneur le prince
» d'Orange. L'ennemy est puissant, logé depuis longtemps

Digitized by Google

» à son auantage; la ville au contraire pressée de touttes
» choses; il sera tenté à leur faveur tout ce que la seureté
» de l'estat et les règles de la guerre nous permettront.
» Nous ne sommes plus qu'à une grande lieue esloignez
» du retranchement des ennemiz, et la première demarche
» que ferons est apparente deuoir par son évènement déci-
» der sy Breda aura à se perdre ou sauver. Désormais
» V. S. doit iuger sy vôtre plus long séjour est tant néces-
» saire à la Haye, attendu que la pluspart des grands
» coups sout desia vuez . . Sur ce je continueray de me
» qualifier avec vôtre permission"

» De vostre Seigrie.

» très humble et très affectionné serviteur" (8).

Den 16 September zag men ook Floris van Pallant, grave van Culemborg, onder den stoet die het lijk van Maurits naar het graf begeleidde (9).

Digitized by Google

HOOFDSTUK XVIII.

FREDERIK HENDRIK EN FLORIS. MARIA DE MEDICIS.

Toen Floris van Pallant het stadhouderschap van Gelderland, uit naam der staten van dat gewest, aan den prins van Oranje aanbood, was het vaderland in een' zorgelijken toestand. Er heerschte eene algemeene moedeloosheid en misnoegdheid, ten gevolge van den laatsten wederspoed, der drukkende belastingen en der heffing van de gehate onderstandgelden. Het, onder Tilly en Wallenstein, ook na het eindigen van den Boheemschen oorlog in toerusting gebleven, heer gaf aanleiding tot bange vermoedens. De vijand stond aan de grenzen, en Breda was, na vergeefsche pogingen tot ontzet, op het punt, van in zijne magt weder te keeren. Maar Frederik Hendrik had zijne hope gesteld op God Almagtig, en dat vertrouwen werd niet beschaamd; door 's Heeren krachtigen arm gesteund, werd Neêrlands republiek gedurende zijne gansche regering ontzagchelijk en geducht voor hare vijanden (1). Van den aanvang af, poogde hij, aan de eene zijde met die voorzigtigheid en bedaardheid, welke al zijne handelingen bestierden, de beroerde gemoederen te stillen, en, aan de andere, door vriendelijkheid en inschikkelijkheid, menig hart, dat Maurits, door welligt te groote gestrengheid van zich vervreemd had, te winnen. Dat van Floris van Pallant behoorde hem voor lange toe. Reeds in zijne jeugd had hij den toegevenden, bescheidenen en toch zoo dapperen

Digitized by Google

Frederik Hendrik lief gehad, en in zijne jongelingsjaren en zijnen mannelijken leeftijd vertrouwelijk met hem verkeerd. Zoo als zij uiterlijk aan elkander gelijk waren, zoo stemden zij innerlijk overeen. Zij hadden dezelfde zeden, inborst, smaak, godsdienstige gevoelens, staatkundige inzigten en bedoelingen. Geen wonder dat Pallant, toen de naam van Barnevelds schoonzoon onder die der edelen werd gelezen, die het lijk van Maurits naar Delft zouden begeleiden, huiverde, om de resolutie van Gelderland, te dien aanzien genomen, aan den prins mede te deelen, en hem te berigten, »dat die benoeming strekte tot scandaal der goede »gemeente en verstouting der Arminianen" (2). Reeds kort na den dood van Maurits, schreef hem de prins: »Comme je scay, qu'en sa vie (de Maurice) vous luy aves »tousiours porté beaucoup d'affection et une bonne volonté, »je vous supplie me faire l'honneur de la vouloir con»tinuer à mon endroict" (3), en verzekerde hem Van Pallant van zijne zijde, »dat hij uyt het binnenste van »sijn hart tot den dienst van Sijn Exc. geneycht was, dat »hij hoopte met Godes genade sich soo te bevlijtigen, dat »hij sulcx in het politycq sou speuren, en het hem aenge»naem sou wesen, gelijck hij oock vastelijck vertrouwde, »dat Sijn Exc. hem daerinne sou gelieven te conrageren »ende favorabel te sijn, dat hij sulcx tot sijn meeste dienst »ende contentement sou mogen effectueren, en in acht te ne»men, hoe weynich hij van het landt profiteerde, hoe wey»nich hij had te verwachten; die kosten, die hij moest »aenweynden, die incommoditeyten, die hij dagelyx sach »en in sijne goederen ontving" (4).

Van Pallant hield woord. Gedurende zijn overig leven zien wij hem in de vergaderingen der staten, op de landdagen, in het kabinet, aan de zijde der vrienden van den stadhouder; 's prinsen belangen, in zijn oog ook die van den staat, stond hij voor; 's prinsen bedoelingen, overtuigd dat zij ten nutte van het gemeenebest strekten, wist hij te handhaven. Daarvan kunnen resolutie- en secreet-boeken, recessen en archief getuigen. Had de prins iets voor te

Digitized by Google

stellen, dat vele leden tegen de borst was, Van Pallant was een der drijvers; waren H. H. Mog. traag in het maken der noodige praeparatiën tot den oorlog, Van Pallant moest hen in 's prinsen naam aanmanen (5). In alle geschillen, die de prins met de provinciën en quartieren had, werd Van Pallant geroepen. Hij behoorde tot de *cabinetsheeren tot secrete besoigne* (6), die dikwerf zonder ruggespraak of rapport in de vergadering der staten mogten resolveren; een collegie, volgens AITZEMA (7), opgerigt, onder pretext, dat alles des te secreter mogt blijven, maar inderdaad strekkende, om allengskens alle authoriteit aan den prins te brengen; een collegie, dat vaak den last zijner meesters overtrad en zich naar den zin van Oranje schikte. Ook Van Pallant is te last gelegd, dat hij zulks bij gelegenheid der onderhandelingen met Charnassé en de beraadslagingen over de alliantie met Frankrijk (1634, 1635) (8) gedaan zou hebben, »zoo dat men in absentie van den grave van Culemborg noyt heeft willen toelaten, dat iemand van de andere gecommitteerden zijne plaats innam of de rapporten en deliberatiën bijwoonde." (9). Van zijne zijde stelde Frederik Hendrik al zijn vertrouwen in den graaf, ging op een' vriendschappelijken voet met hem om en diende hem in de moeijelijke verwikkelingen, waarin Van Pallant dikwerf, zoo in Duitschland, Braband als de Nederlanden, geraakte (10), hielp hem in het wederverkrijgen van eenige goederen, en strekte zijne hulpvaardigheid zelfs tot 's graven bloedverwanten uit. Was de prins in den Haag of in het prachtig door hem herbouwde Honselersdijk (11), men zag Van Pallant aan zijne zijde; aan geene der festijnen of banquetten, die zich ten hove afwisselden, mogt Van Pallant ontbreken; dikwerf nam de prins het middagmaal met hem alleen (12): in één woord, hij was »bij den heere prince van Orangien *seer gerespecteerd en geliefd* om sijne goede qualiteyten en deuchden."

Bij de staten generaal had Van Pallant den roem van voor-

Digitized by Google

zigtigheid, beradenheid, eerlijkheid en goede trouw. Deze blonken door al zijne onderhandelingen, commissiën, propositiën, objectiën, rapporten. Sommigen verhieven, in hunne particuliere brieven, zijne schranderheid; anderen gingen nog verder en hielden hem, gelijk d'Espesses den beroemden Joachimi, voor »un esprit, qui passe l'ordinaire de ce pays" (13). Het zij verre, dat wij zelfs eene enkele schaduw op zijne welverdiende grootheid als staatsman willen laten vallen; maar toch, gelijk wij aan de eene zijde ontkennen, dat »de lof zijner groote meriten aan zijne groote ende grafe»lijke geboorte toekomt", zoo huiveren wij echter, hem met dezen en andere sieraden der eeuw van Frederik Hendrik te vergelijken. Gaarne verheffen wij met d'Espesses zijne *solidité et civilité* (14), roemen wij met anderen zijne *sagacité* en *bon entendement*, noemen wij hem een' »man »van groot verstand, oordeel en geheugenis, net in 't »voorstellen, wijs in 't besluiten", een »heer van groo»te influentie" — en wie, die slechts een' blik in den inventaris van het Culemborgsch archief mogt werpen, zal niet toestemmen, dat hij een der werkzaamste staatslieden van zijnen tijd moet geweest zijn? Hij vergenoegde zich niet, met kennis te nemen van 's lands zaken in al derzelver uitgestrektheid, maar liet zich onderrigten van vele — ja wij mogen wel zeggen van bijna alle — »polityoque en mili»taire besognes in Europa", en zich daartoe afschriften toezenden van de merkwaardigste stukken, die aan verschillende hoven gepasseerd werden. Zijn archief levert de stoffe tot eene grondige geschiedenis van zijnen tijd. Men duizelt bij de menigte van commissiën, rapporten, memoriën, deductiën afschriften, ontwerpen, minuten, propositiën, briefwisselingen (15), met Christiaan IV. koning van Denemarken (1627—1633), den paltsgraaf van den Rijn, koning van Bohemen (1617—1629), George Wilhelm keurvorst van Brandenburg (1628—1631), Ferdinand aartsbisschop van Keulen (1615—1638), Johan Frederik bisschop van Bremen en Lubek (1632); met Maurits, Frederik Hendrik, Philips Willem (1602—1639), diens weduwe Eleonora van

Bourbon (1619), Maria van Nassau, dochter van Willem I, weduwe van den graaf van Hohenlohe (1608—1616), Philips Ernst graaf van Hohenlohe (1603—1627), Emilia van Nassau en haren gemaal, don Emanuël van Portugal (16) (1614—1635); met Willem Lodewijk (1605—1620), Ernst Casimir (1608—1626) en Jan (1617—1636), zonen van graaf Jan van Nassau den Ouden, Sophia van Brunswijk, de gemalin, en Hendrik, den zoon van graaf Ernst Casimir (1633, 1634); met Justinus van Nassau en Anna van Merode (1609—1630), Johan Ernst, Willem (1627—1637), gravin Christine en hun zoon Maurits van Nassau (1636); met Frederik Ulrich, hertog van Brunswijk en Lunenburg (1622), Franciscus bisschop van Wurzburg en hertog van Franken (1632), Johan Willem hertog van Gulik (1603—1606), Frederik hertog van Sleeswijk en Holstein (1629—1635), Wolfgang Willem paltsgraaf van den Rijn (1629—1631); met Rudolf Christiaan en Ulrich, graven van Oostvriesland, en met de gemalin van den laatstgenoemden, Juliana van Hessen (1616—1636), Maurits, Philips en Wilhelm, landgraven van Hessen (1617—1636), George Frederik, markgraaf van Baden-Durlach (1605—1635), George Frederik, markgraaf, en Jacoba markgravin van Baden-Hochberg (1605—1635); met verschillende vorsten van Anholt (1623—1628), Jan Albert, George Eberhart, Otto Sebastiaan, Philips Reinhart, Ernst, Wilhem, Maria Sabina, Anna Maria douairière van Hohenlo, Anna Elisabeth, Juliana, Louise en andere graven en gravinnen van Solms (1617—1632); met Elisabeth geb. gravin van Manderscheit, abdis van Essen (1599—1602), Ernst graaf van der Mark (1619—1626), Christoph graaf van Hohenzollern (1614—1617), Adam graaf van (1632) en Ewoud vrijheer van Schwartzenburg, C. L. E. graaf van Sultz (1626—1627), Jan graaf van Witgenstein en zijne vrouw Juliana (1626, 1627), Ernst Frederik graaf van Salm (1634); met Jan Adolph graaf van Broeck (1617, 1618), de graven Herman, Ernst en Otto van Holstein-Schauwenburg en Catharina Sophia wed. van graaf Herman

Digitized by Google

geboren hertogin van Brunswijk - Lunenburg (1612—1636), den graaf en de gravin van Hautequerque en Philips graaf van Hoorn (1629, 1630), Walburg, gravin douairière, graaf Herman en de gravinnen Maria Magdalena en Agatha van Wiedt (1604—1630); met de gravin van Bruay, Catharina gravin van Hanau (1621), den graaf en de gravin van Trazignies (1599—1634), den graaf van der Lissa in Polen (1633), Janus graaf van Radéivil (1636), Jacob graaf van Bronkhorst en zijne gemalin (1630—1632), graaf Maximiliaan (1628) en Dirk van Bronkhorst en Anholt (1611—1635), Lodewijk graaf van Erpach (1618, 1619), graaf Wolf van IJsenborch (1618), Maria Cleope van Hohenlo, Willem Hendrik en Arnold Joost, graven van Bentheim (1630—1633), Anton Gunther graaf van Oldenburg (1619—1636); met den hertog van Aerschot prins van Aremberg en diens gemalin Maria Cleope geb. gravin van Hohenzollern (1632—1637), Christiaan Gunther, graaf van Schwarzburg en Homstein (1636), Lamorael prins de Ligne (1633, 1634); met verschillende personen uit de grafelijke huizen van den Berg en van Waldek; met den hertog van Candalle (1632), den marquis van St. Rémy (1627—1629), Jan van Merode, baron van Petershem (1613—1625), Philips van Merode, marquis van Westerloo (1627—1633), Juliana de Merode, vicomtesse de Furnes (1628—1630), Gideon van Boetzelaer van Asperen, heer van Langerak (1611—1632), den baron van Grobbendonck (1621, 1622), Christoffel baron van Dhona (1629—1636), den baron van Monceaux, graaf van Hommignes (1608—1636); met Cornelis Haga, ambassadeur te Konstantinopel (1622, 1623), den vrijheer van Ruppa in Bohemen, Floris vrijheer van Asperen, heer van Odekerken (1633), Jan van Hornes, heer van Kessel (1624—1626), Melander heer van Poederooi (1603—1617); met verschillende heeren van Brederode (1614—1633); met vrijheeren van Lynden, graven van Reckhem (1624—1632), den vrijheer van Spirinck; met Elizabeth Charlotte paltsgravin, markgravin van Brandenburg, Anna van Pallant, vrouwe van Glayou (1598—104),

Digitized by Google

Cornelia van Lalaing (1598), Maria Margaretha van Barlaimont douairière van Hoogstraten (1613), Louise de Crunington, gemalin van den heer De Lnoques (1632), Adriana van Pallant, douairière van Dorth en Elizabeth van Dorth (1631); met Johan en Reinier van Oldenbarnevelt (1600—1617), Francois d' Aerssens (1623—1633), Adriaan Pauw (1618—1635), Willem van Beveren, Adriaan en Cornelis van der Myle, Nicolaas de Voocht, Alb. Joachimi, Jan de Thumery, heer van Boissise (1612—1635), Claus Daa tot Borrebuy, rijksadmiraal, rijksraad, ambtsman tot Draechsholm, en vele andere staatslieden, gezanten, krijgsoversten (onder welke Smeltzingh luitenant-gouverneur van Overijssel (1612—1629), beroemde advocaten, geleerden, predikanten, dreesten, schouten, regeringsleden, secretarissen, rentmeesters, gecommitteerden; met de staten generaal, de staten van Gelderland, van Holland, van Utrecht en met honderden andere beroemde, beruchte, bekende en onbekende mannen en vrouwen. Het is waar, vele dezer brieven handelen over familie-aangelegenheden, dagelijksche voorvallen en particuliere zaken, maar toch de meeste bevatten allerbelangrijkste bijdragen voor de geschiedenis van dien tijd, andere loopen geheel over de politiek en het krijgswezen, en geven den draad in handen om den doolhof van gebeurtenissen te ontwarren, die tot nog toe slechts in een twijfelachtig verband konden gebragt worden. Wij herhalen het: Floris van Pallant was een der werkzaamste en nuttigste leden van de staten generaal, die, ook wegens zijne uitgestrekte en door geheel Duitschland en de zuidelijke Nederlanden verspreide familie-betrekkingen, in staat was het vaderland te dienen, en zich gunstig onderscheidde van zoo velen zijner tijdgenooten, die, in den titel van hoogmogend heer den eindpaal hunner wenschen siende, zich zelven tot eene onverantwoordelijke werkeloosheid deemden, en als figuranten in de hoogste vergadering verschenen.

Floris van Pallant heeft zich ook in verschillende com-

Digitized by Google

missiën, hem door de staten generaal opgedragen, lof en eer verworven. Hij was een der gedeputeerden, om met d'Espesses, Claus Daa en Rey, ambassadeurs van Frankrijk, Denemarken, Polen, en vele andere gewone en buitengewone gezanten te handelen (17). Toen de koning van Denemarken zich in 1625 aan het hoofd der protestantsche ligue in Neder-Saksen stelde en den oorlog tegen Ferdinand II. begon, hielp hij de tractaten tusschen Engeland, Denemarken en de Nederlanden, en dat tusschen Denemarken en de staten generaal, sluiten (18), en toen hij begreep, dat de ondersteuning te gering was, drong ook hij het besluit door, om andere mogendheden, en vooral Engeland en Frankrijk, tot het sterker ondersteunen van koning Christiaan aan te sperren. Ook zette hij, toen deze gedwongen was om den vrede te sluiten, Gustaaf Adolf aan, om deel aan den Duitschen krijg te nemen. Wij zien hem werkzaam in de beslissing der geschillen tusschen den graaf van Oost-Vriesland en de stad Embden (19), Frankrijk en Engeland. Hij handelde met Gideon van Boetzelaar, der staten gezant te Parijs, over het sluiten van een verdrag (20), dat H. H. Mog. niet bekrachtigden, wijl de koning hen door hetzelve trachtte te verbinden om hem tegen Groot-Brittanje bij te staan. Welk een' invloed de heer Van Langerak hem toeschreef, blijkt uit den volgende brief, hem den 17 September 1627 uit Parijs gezonden (21).

»Monsieur!"

»Esperant que mon secretaire aura l'honneur de vous »trouver à la Haye, pour vous communiquer plusieurs »affaires d'importance, j'ay jugé à propos de d'en au»toriser de ce mot de lettre pour vous saluer de ma part »et assurer de mes très humbles services, par lesquels »je vous suis redevable d'une infinité d'obligations que »vous avez acquis sur moy de longue main par tant de »bienfaits qu'il vous a pleu montrer en plusieurs occa»sions et rencontres, et comme maintenant vous verres,

Digitized by Google

»s'il vous plaist, un grand zèle et peine, que j'ay apporté »à la veue de tout le monde, voire au regret des ennemys »de nostre estat, pour négotier un traitté nouveau d'allian»ce entre sa Majté. très chr. et Messieurs les Etats, suivant »leur commandement et mes instructions, signées de vostre »main, je me suis principalement addressé à vostre équité »et jugement, pour vous prier très humblement, monsieur, »de vouloir aider mes meilleurs amys par de là, à faire »aggréer mon travail et bon service, que je pense avoir »rendu à l'état par ce traitté, et obuier par vostre pru»dence et jugement équitable à de langues passionées, »qui par quelque dessein accoustumé tascheront peult êstre »de calomnier mes actions et négotiations tant pénibles en »cest affaire, tant utile et nécessaire en ce temps icy à la »réputation et bien de la république. La France vérita»blement commence fort à vieillir et décliner en plusieurs »endroits et membres de son corps. Néanmoins il nous est »nécessaire de l'embrasser et fomenter, pour nous en servir »au possible à nostre conservation, ou bien, pour mieux dire, »à nostre aide et fortification. Je vous supplie encores de »me continuer tousjours l'honneur de vos bonnes graces, »que j'ay expérimenté à tout temps."

Hij was een der gecommitteerden (22) om met die van Isabella, zoo te 's Hage als te Maastricht, over een bestand of vrede te handelen; om de alliantie met Frankrijk tot voortzetting van den oorlog en verdeeling der Spaansche Nederlanden te sluiten (1634, 1635); ook was hij bij het maken der jaarlijksche overeenkomsten tot den aanstaanden veldtogt tegenwoordig (23). In 1639 behoorde hij tot de commissie van wege de staten generaal naar Amsterdam gezonden (24), eene commissie die de meeste geschiedschrijvers eervol noemden, maar BILDERDIJK Floris van Pallant onwaardig achtte (25). Het zou ons niet moeijelijk vallen, deze breede lijst nog merkelijk uit te breiden en van vele andere betrekkingen te gewagen, waarin Culemborg werkzaam was. Het zij echter voldoende, met een woord te melden, dat er gedurende 1624—1639 weinige zaken voor

Digitized by Google

de vergadering der staten generaal behandeld werden, waarin hij, hetzij persoonlijk, hetzij door zijnen invloed, niet werkzaam was, en dat, zoo hij al zelf niet gecommitteerd werd, de leden der commissiën toch dikwerf zijne ondervinding en kundigheden en invloed inriepen. Is het waar, dat wij, gelijk FREDERIK SPANHEIM (26) getuigde, »de krib »van ons gemeenebest en vrijheid aan Willem, de vastig»heden van beide aan Maurits, de sierselen en volvoering »aan Frederik Hendrik schuldig zijn", niet minder is het waar, dat zij in dit grootsche werk, naast God Almagtig, vooral door de beide Florissen van Pallant geholpen werden.

Maar niet slechts werd Van Pallant tot gewigtige en vaak moeijelijke werkzaamheden geroepen; de staten droegen hem ook andere, alleen eervolle, betrekkingen op. Zoo werd hij mede benoemd, om Frederik Hendrik met de geboorte van zijnen zoon geluk te wenschen en hem het gevaderschap aan te bieden, bij welke gelegenheid de prins hem antwoordde, »dat hij geen andere gedachte ooit gehad had, »dan H. H. Mog. te verzoeken, niet alleen gevaders, maar »vaders van den jong geborene te zijn" (27). Hij was voorzitter der plegtige staatsvergadering, waarin de orde van den kousseband aan zijne Excellentie werd aangeboden (28). Hij leidde den koning van Bohemen ter audiëntie vóór zijn vertrek naar het leger van Gustaaf Adolf, bood hem, in naam der staten, eene subsidie van *f* 150,000 aan, en vergezelde hem, bij onpasselijkheid van den prins, tot het einde van het Haagsche Bosch (29). Hij complimenteerde en valediceerde d'Espesses, Boisisses, d'Estampes, Daa, Rey, den jongen prins van Brandenburg, »die »zich" meldt AITZEMA (30), »ordinaris ophield op het huis »Dorewaert bij Arnhem", den landgraaf van Hessen en vele andere prinsen en grooten, bij hunne komst en hun vertrek uit 's Gravenhage. Hij werd benoemd, om de koninginne

Digitized by Google

moeder van Frankrijk met de geboorte van den Dauphin, haren kleinzoon, geluk te wenschen (1638) (31), en haar te 's Hertogenbosch in naam van H. H. Mog. te begroeten en op hare reis door de Nederlanden te vergezellen. Daar onze deftigste geschiedschrijvers deze reis belangrijk genoeg geoordeeld hebben, om er min of meer uitvoerig in hunne geschriften van te gewagen, zoo aarzelen wij niet, hun voetspoor te volgen, en eindigen dit hoofdstuk met eene beknopte mededeeling van dezelve, waartoe ons het Culemborgsch archief stoffe aanbiedt.

»Door inheemsche oorlogen, dartel wanontzigh, spijtige »wederwaardigheden (het zijn de woorden van NOORT) (32), »van alle kanten gekorven", was de weduwe van Hendrik (*the intriguing, turbulent, conscienceless Mary de Medicis* (33)) Frankrijk ontvloden, en, na zich jaren in Braband verscholen te hebben, in Augustus 1638 te 's Hertogenbosch aangekomen, van waar zij den 18 dier maand schreef, dat zij vertrouwde, dat H. H. Mog. haar met die affectie zouden willen zien, als zij altijd betoond hadden haar toe te dragen (34). De staten, reeds eenige dagen te voren van haar voornemen, om een' keer door deze gewesten te doen, onderrigt, hadden den graaf van Culemborg en den heer van Brederode benoemd, om haar te gaan complimenteren en salueren, en verder naar Zeeland, om zich naar Engeland in te schepen, of naar 's Hage te begeleiden; maar, voegden zij uitdrukkelijk in hun lastbrief, »sonder nochtans »deesen staet in eenich defroyement te engageren" (35). Zulks was echter in het geheel de opinie van Zijne Hoogheid niet geweest. »Men conde ende mochte ende behoorde (dus had hij tot de gedeputeerden, die hem in het leger berigt van hunnen last gaven, gesproken) »geensins ledich »te staen, de coninginne, daervan den lande soo veel »faveur, voordeel ende courtoisie genoten hadde, we»sende soo groote princesse, te tracteren met de beste »mesnage, ende evenwel met reputatie, namentlijck da»gelycx te leveren aan haren cocq seeckere quantiteit »goede, delicate spijsen, rou tot ses offe acht schote-

Digitized by Google

»len, om bij hem voor de hoochstgedachte coninginne, »die alleene eet, geprepareerd te worden, ende dat »men bovendien bij ordre van heere van Brederode eene »tafel spijse voor thien of twaelf personen van de ge»qualificeerste in haer Maj^ts. geselschap ende gevolck »sijnde, sonder meer, moest laten besorgen, ende dat »men doorgaens, waer haere Majesteit quam te sejourne»ren, d'selve ordre moest houden; dat voorts op 't aller »spoedigst van haer arrivement moest worden geschreven »aan Amb^r. den heere van Oosterwijck, ende hem ver»wittigen, dat de hoogstged. coninginne gansch onvermoe»delijck hier gecomen is, 't selve sijne Maj^t. met de groot»ste ende beleefste maniere van spreecken hem mogelijck »sijnde bekent te maecken, met vast vertrouwen, dat het »sijne Maj^t. aengenaam sal wesen" (36). Oogenblikkelijk hadden Culemborg en Brederode de heeren Van Hamer en Knuyt naar 's Hage gezonden, om 's prinsen opinie aan H. H. Mog. mede te deelen, welke daarop in dien geest een ander besluit hadden genomen.

Des avonds van den 20 Augustus kwam de koninginne moeder, vergezeld door de prinses van Oranje, mevrouw van Brederode, de beide gedeputeerden en haar gevolg, waaronder de prinses van Savoye, de marquise De Sourjac (Sondrac), madame De Fremoy, monsieur en madame Fabroni, met 's prinsen jagt te Dordrecht aan, waar zij, onder het losbranden van 't geschut en het steken der trompetten, door de regering ontvangen, door burgemeester Van Beveren geharangueerd en koninklijk onthaald werd (37). Den volgenden morgen vertrok zij in eene chaloupe naar Rotterdam, van daar naar 's Hage, waar zij de schutterij in de wapenen vond, door H. H. Mog. bij monde van Cats begroet, en in 't Hof in 't Noordeinde gedefroieerd en door de koninginne van Bohemen, de paltsgravinne en alle »hoogheden en staten" bezocht werd. Na een verblijf van

Digitized by Google

acht dagen, toog zij, in gezelschap van de prinsesse van Oranje, de vrouw van Podlits, de freules van Portugal en Brederode, den graaf van Culemborg, de heeren van Brederode en Heenvliet, naar Haarlem, waar zij door den pensionaris Boreel, in naam van burgemeesteren, werd uitgenoodigd om Amsterdam te bezoeken. Hier wachtte haar een onthaal, zoo als toen »noyt mensch en wist, dat immer hyer de »hoochste hoocheyde was gejont" (38), dat de dichters »toverij, ontfangst eener godinne, gelijck, ja noch bet, dan »aan de coninginne van Sceba door Salomo was geschiet", noemden; dat de dichtader van Vondel, Hooft, Reaal en vele anderen deed zwellen, een onthaal vereeuwigd door de *Medicea hospes* (39) van Barlaeus en de brieven van den drossaard van Muiden. Deze laatste had echter geoordeeld, »dat »eene der onthaalen, die meest bij haar soude geacht wor»den, een treflijke muzijk zoude zijn, waarin het ver»kieslijk was te volgen den raad van den orgelist, meester »Sweeling, wiens gelijk hij meende dat zij nooit gehoord »had", en indien Maria Tesselschade, »de vorstinne der »overvliegende geesten", en Francesca Duarte, »de Fransche »nachtegaal", den rijkdom harer gaven voor de koningin hadden willen ten toon spreiden, »hare majesteit had zich »misschien verwondert, dat Italië haar in Holland was be»jeegend" (40). Koninklijk ontvangen, rijk beschonken, keerde zij naar 's Hage weder, waar zij H. H. Mog. overhaalde, om bij haren zoon en den kardinaal eene poging tot hare terugroeping aan te wenden, die, gelijk bekend is, niets vermogt. Eindelijk scheepte zij zich in Zeeland naar Engeland, waar Henriette naauwelijks eene schuilplaats voor hare moeder bij haren koninklijken gemaal had kunnen erlangen, in, »and soon showed that she was more anxious »to leave Engeland, than ever she had been to come »in" (41). Prachtig was haar intogt in Londen, schatten werden aan haar verkwist; maar het volk haatte het paapsche wijf, de afgodendienares, en hield haar voor de oorzaak der pest, die juist begon te woeden (42). Hare komst in Nederland gaf den beroemden Hondhorst aanlei-

Digitized by Google

ding tot het schilderen harer afbeelding en Hooft tot het bewerken zijner *Rampzaligheden der verheffing van den huize Medicis*, en terwijl hij die met de veder van een' TACITUS beschreef, »dobberde Maria, die sint het overlijden haars »gemaals den meesten tijd op de golven van kommer en ver»driet gedobberd had, op de golven der Noordzee" (43). Men weet, zij stierf in 1642 in een gasthof te Keulen; wel arm voor eene koningin, maar niet in dien staat van armoede, waarin de meeste geschied- en alle romanschrijvers haar brengen (44). »Vreemd einde", zeggen wij met een' harer landgenooten (45), »voor eene koningin van Frankrijk. 'T zelve »schetst met een trek den veel vermogenden invloed van »Richelieu, en laat een onuitwischbare schandvlek na op de »gedachtenis van een vorst, zwak en laag genoeg, om de »regten des troons, de pligten van dankbaarheid en de »aandoening der natuur op te offeren aan den onverzoen»lijken haat van eenen trotschen en wraakgierigen staats»dienaar."

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIX.

VORSTELIJKE LEVENSWIJS. ANNA ELEONORA VAN STAUNTEN. GRAAF DE LAVAL. LEYTELO. UTRECHT.

Zoo vorstelijk als Floris van Pallant leefde geen Nederlandsch edelman in het midden der 17e eeuw in het prinselijk 's Gravenhage. Zijn talrijk gevolg van knapen, pages, lakkeijen en andere dienaren wedijverde in pracht van kleeding, waarop eene kwistende hand de purperzijde, het zilver en goud had aangebragt, met dat van den prins van Oranje. Zijn hof onderscheidde zich minder door uiterlijk schoon of kunstigen bouw, dan door inwendigen luister van kostbaar, meesterlijk bewerkt en smaakvol huisraad, dat uit Frankrijk en Engeland werd aangevoerd, toen koninklijke inkomsten verslond, en thans nog, ofschoon door tijd en gebruik van oorspronkelijken gloed en frischheid ontdaan, met zorg wordt opgegaard (1). De wanden der zalen verbergden zich onder goud en zilver stoffe, Oostersche tapijten, meesterstukken der Italiaansche, Vlaamsche en Hollandsche school, of deden, door haar schitterend wit of polytsel, de konstig besnedene of uitgekapaande sacredaan- of notenboomen-houten stoelen, de ijzeren met zware zijden of kostbaar tapijtwerk bekleede rustbanken, de Venetiaansche spiegels, in stalen en kristallijnen lijsten gevat, de glinsterend verlakte met perle-d'amour, goud en zilver ingelegde Oostindische kisten en buffetten, des te meer uitkomen.

Digitized by Google

Op zijne banquetten en festijnen zag men, in de toen nog schaars bekende, zwaar vergulde porseleinen serviesen, het vaak tachtig ja meer dan honderd gulden per pond geldende *wondercruydt*, in de gouden of zilveren confituurbakken, gedroogde Oostersche of Fransche vruchten voordienen, terwijl de fantastisch beschilderde en hoog gekleurde Japansche platelen de zilveren teljoren uit de dagen van Willem I. en Maurits vervingen. Aan die banquetten ontving hij den koning en de koningin van Bohemen, den paltsgraaf van den Rijn, den landgraaf van Hessen, den keurvorst van Brandenburg, hertogen, graven, edelen van hoogen en lagen stam, gezanten en al de hoogheid van den Haag. De weelde, die hij dan ten toon spreidde, gaf voedsel aan het gerucht, dat »Culemborch de rijkste van 't land »was". En inderdaad Van Pallant had vorstelijke inkomsten, zoodat hij zelf in staat was, behalve twee compagniën voet- en paardevolk in staten dienst (2), eene compagnie in die van den keurvorst van Brandenburg (3) op eigen buidel te onderhouden, en toch — zóó schitterend was zijne levenswijs — zij waren niet altijd voldoende, om in zijne behoeften te voorzien, zoodat hij tot het opnemen van zware sommen en het verpanden der hem door Denemarken, Frankrijk en Utrecht vereerde gouden koppen moest besluiten (4).

Ofschoon geëerd, gevierd, magtig door bezittingen en maagschap, omringd door al wat goud kan scheppen, in de gelegenheid om elken lust te bevredigen, was echter Van Pallant verre van altijd gelukkig te zijn; niet minder dan zijn vader had hij uit den bitteren beker gedronken! Menige brief, waarin hij zijn bekommerd hart uitstort, menig geschrift, met bevende hand ontvouwd en met tranen besproeid, bleef voor de nakomelingschap bewaard. In zijne kindschheid werd hij door geene zachte hand eener zorgende moeder geleid, in zijne jongelingsjaren gaf zijne opvoeding aanleiding tot vernieuwde uitbarsting van het twistvuur, dat kort na zijne geboorte het hart zijner ouderen begon te verteren, herhaalde maal ontvlamde, maar sinds het Keulsche

Digitized by Google

verdrag verdoofd scheen. Nog beweende hij zijnen vader, dien hij onuitsprekelijk lief gehad had, toen zijne moeder tegen hem begon te procederen (5), en naauwelijks had zij den laatsten snik gegeven, of haar schuldeischer, Floris van Boekhorst, daagde hem voor het adelijk geregt te Ede (6). Zijne zuster, Elisabeth van Berg, prinses en abdis van Essen en Frechenhorst (7), vermaakte een groot deel van haar vermogen aan de Jesuïten, en onterfde hem, omdat hij de protestantsche grafelijke capitularen, en inzonderheid de gravin van Nassau, tegen haar, de fanatieke kloosterlinge, in zijne bescherming had genomen (8); een ander, Gilles, ridder, heer van Dijon, wikkelde hem in een proces over de uitkeering eener donatie afkomstig van vrouw Elisabeth (9); vijftien jaren lang procedeerde hij met de erfgenamen van Jan Persijn over zekere in 1578 in het regtsgebied van Culemborg gevondene en door den officier als geconfisqueerd aangehaalde penningen (10); in 1616 voerde hij een regtsgeding met zijnen raadsheer Herman Brabander, beschuldigd van ongeoorloofde winsten in de uitoefening zijner bediening (11). De meeste moeite baarde hem echter de twist met Willem van Hatzfeld, heer tot Wildenberg, die in 1614 digt bij het huis Pallant een' kopermolen gebouwd, en daartoe een stroomtje afgedamd en eigendunkelijk eene gracht door het gemeene veld en dwars door de landstraat of heerweg gegraven had. De lieden van graaf Floris wilden het waterwerk vernielen en de gracht toewerpen; maar Hatzfeld deed op hen schieten, nam dertig soldaten in zijn huis en voorzag zich van kleine veldstukken; hij wist ook van het keizerlijk kamergeregt te Spiers een mandement *de non offendendo* te verwerven, ja, het daarheen te brengen, dat graaf Floris tot eene boete veroordeeld en met den acht en rijksban bedreigd werd; maar toen, bij eene volgende ontmoeting, de scholtis van Pallant en Wiesweiler, Hants Ohin, door een' der dienaren van Hatzfeld ter dood toe gewond was en de laatste den dader in zijne bescherming nam, gaf dit aanleiding, dat Hatzfeld zelf, door tusschenkomst van prins Maurits en

Digitized by Google

Oldenbarneveld, te Gulik in verzekerde bewaring genomen en vervolgens gevankelijk naar 's Hage gevoerd werd, waar Tobias van Eyck, die terstond na het gebeurde in December 1614 naar het land van Gulik gezonden was, om op alles orde te stellen, nu ook sedert Januarij 1615 de zaken van graaf Floris waarnam en hem van alles geregelde berigten toezond, tot dat Hatzfeld nog in dat zelfde jaar, onder belofte van den dader binnen drie maanden te zullen uitleveren, ontslagen werd en zich, onder bemiddeling van Johan Ernst, graaf van Nassau, en den overste N. Smeltzingh, met Pallant verdroeg, den $\frac{16}{26}$ September 1615 (12). Twee jaren later nam Hatzfeld Johan Schuler, molenaar te Wiesweiler, die door den graaf geregtelijk vervolgd, op het huis Pallant gevangen gezet en door middel van braak ontvlugt was, in bescherming, hetgeen wederom aanleiding tot een regtsgeding tusschen hem en Culemborg gaf (13).

Terwijl Van Pallant in deze en andere moeijelijkheden gewikkeld was, werd hij als gedwongen om deel aan 's lands regering te nemen, waardoor hij de gunst van Maurits verloor. Wij hebben vroeger de, ook voor Floris zoo treurige, geschiedenis van 1618 en 1619 medegedeeld, die met de onthoofding van Barneveld eindigde.

Toen wij op de zolders van het oude, door Antonis van Lalaing en Elisabeth van Culemborg gebouwde raadhuis (14) en in de stille studeercel der nederige pastorij de oude familie-papieren van het uitgestorven grafelijke huis doorliepen, verdiepten wij ons dikwerf in treurige gebeurtenissen, die ons, zoo het boven gemelde ons niet bekend ware geweest, overtuigd zouden hebben, dat ook het leven van Floris zijne schaduwzijde had. Ik mogt ze echter niet bestemmen voor het onderhavige werk, en vergenoegde mij met ze te lezen en te bepeinzen. Eene echter uit vele meende ik, als eene bijdrage tot het kloosterleven, den lezer dezer

Digitized by Google

bladen niet te mogen onthouden (15). — Volgens de statuten der adelijke abdij van Thorn, mogt geene gravin binnen hare muren den sluijer aannemen, tenzij zij ten minste den ouderdom van vijftien jaren bereikt had. Met regt verzetten zich derhalve Anna Eleonora van Stauffen, deken van het kapittel, en de kanonik Arnold van Menen tegen de aanneming der twaalfjarige gravin Van Löwenstein-Rochefort. In eene vergadering van het kapittel verkreeg zij echter vijf stemmen, en onder protestatie van de overige openden zich in 1629 de oude kloosterpoorten voor het twaalfjarig meisje. Twee jaren later stierf de oude abdis Anna de Marcq, en volgens gewoonte vergaderde het kapittel, na hare beaarding, om eene nieuwe abdis te verkiezen. De keuze der meerderheid viel op de gravin Van Stauffen, die reeds meer dan twintig jaren het dekenschap van het kapittel had waargenomen, maar vijf kanoniken verkozen de nu veertienjarige gravin Van Löwenstein. De beslissing werd aan paus Urbanus opgedragen, die, door de vrienden der laatste misleid, bij eene bul van October 1631, haar tot abdisse van Thorn verkoos. Het grafelijke huis van Stauffen, reeds verontwaardigd over den bedriegelijken handel te Rome, meende in zijne eer getast te zijn, toen Anna Eleonora door hare mededingster uit de abdij was verdreven. Men schreef terstond brieven naar Rome en naar Brussel, waar Isabella zich de zaak der verdrevene aantrok en die bij den kardinaal Barbarini en zijne Heiligheid bepleitte. Ook Floris van Pallant werd aangezocht, om door zijn' invloed bij den Franschen gezant te 's Hage en te Rome, die veel bij den paus vermogt, de weder herstelling zijner nicht te bewerken. Hij behoefde door zijne Catharina, die met de gravin Van Stauffen in briefwisseling was, daartoe geenszins verbeden te worden. Niet slechts riep hij den bijstand van Frederik Hendrik in, maar schreef zelf den volgenden brief aan den Franschen gezant te Rome.

»Monsieur!"

»Vous nous obligerez fort d'emploier vôtre credit et bons

Digitized by Google

» debuoirs envers le pape et son nepveux et cieulx qui » le cas requiererat, auffin que nôtre chère cousine Anne » Éléonore comtesse de Stauffen et doyenne de Thorn, proche » de la ville de Ruremonde, puisse arriver à l'abbatialité de » Thorn, à la quelle dignité ses mérits et grande capacité » notoirs à ung chascun l'appellent. Et à la vérité ce se- » roit (s'il nous semble) chose grandement messéante de » préférer à une telle brave dame agée tantost de cinquante » ans une fillette de quatuorze à quinze ans, comme enten- » dons qu'aucuns ministres et officiers du pape taschent de » faire; mais nous croyons que leurs loix ne permettent » que les églises soient commises au gouvernement de » cieulx, qui pour leur basse âge doibuent eux mêsmes » estre gouverné par aultruy. Sy le dit pape déferre aux » mérits de nôtre dite chère cousine, nous ne manquerons » d'emploier une protection pour son respect à la conser- » vation de la terre du dict Thorn, contre touttes iniures, » qu'elle pouroit recepvoir aux occasions et occurrences tant » de nôtre gendarmerie que d'aultres."

Het geschil werd in 1633 door het hof van Gelderland ten voordeele van Anna Eleonora beslist en de hertog van Gulik herstelde haar in de abdij.

Op dat zelfde tijdstip (1632, 1633) bevond zich de graaf Van Laval (16), broeder van den hertog Van Tremouille, zusters zoon van den prins van Oranje, een driftig, onberaden jongeling, in den Haag, en verscheen dikwerf ten hove. Daar was hij eens getuige, dat de luitenant Baggaert, die gemeenlijk voor hofnar diende, zich zeer onbetamelijk omtrent de prinsessen gedroeg, ja zich zoo vergat, dat hij haar met geweld wilde kussen. Verontwaardigd nam hij een riet en sloeg den nar, die hem daarop *fils de putain* en andere verachtelijke woorden naar het hoofd wierp en hem dreigde te zullen doorschieten. De verschrikte prinses van Oranje zond oogenblikkelijk om den graaf van Culemborg

Digitized by Google

en verzocht hem, Baggaert gevangen te laten zetten en te straffen, edoch deze nam hem in zijne caros, en bragt hem eerst aan het hof der koningin van Bohemen, waar hij zich even beleedigend over Laval uitliet, en vervolgens naar zijn eigen hof, waar hij hem ten avondmaal hield. Na het eindigen van den maaltijd kwam de graaf De Laval onverwacht binnen om afscheid van de prinses Hextule te nemen, maar den nar ziende, gelastte hij zijnen hofmeester Charles Lister, hem het vertrek te doen verlaten. Deze gehoorzaamde zijnen heer, voerde hem met geweld van daar naar het voorhuis, waar de lakkeijen van Laval hem met stokken sloegen en vervolgden tot de eetzaal, waar hij zich bij Culemborg beklaagde, maar voortging den graaf te beleedigen, die zijnen hofmeester op nieuw beval, den kwant te verwijderen, hetgeen deze met geweld en slagen bewerkstelligde. Van Pallant, verontwaardigd over dit gedrag in zijne tegenwoordigheid en in zijn huis, gelastte zijne dienaars, »noch den graaf, noch zijne dienaars, zonder slagen te la»ten vertrekken", waarop er terstond tien of twaalf met het rapier in de hand in het vertrek verschenen en den hofmeester verjoegen. Het daarbij niet willende laten berusten, wendde hij zich tot H. Hoog Mog. met klagte, »dat »het huis en de persoon gevioleerd was van een heer van »desen lande, medelitmaat van denzelfden staat en verga»dering en sijnde in derzelver protectie." »In privé ver»zocht, dat hij de zaak zoo hoog niet wilde opnemen, »maar laten glisseren", antwoordde hij, »dat hij bij hem »zelven niet anders kon, als hierinne subject aan hare »Hoog Mogenden, die hij achtte hierinne meer beleedigd te »sijn, dan hij selve." De staten generaal belastten nu, »de »heeren van Holland daerin sodanige ordre te willen stel»len en voorzieninge te doen, als sij souden bevinden te »behooren, opdat het gepasseerde mocht worden gere»pareerd en in het toekomende sulke of diergelijke in»solentien niet meer mochten geschieden." Deze lieten nu den hofmeester apprehenderen en in het huis van Laval bewaren, met intentie om hem op de gevangen-poort te

Digitized by Google

brengen. De graaf, »sulcks hem ondragelijck dunkende", verzamelde eenige Fransche heeren en bevrijdde Lister met geweld. Dit nam het hof zoo euvel op, dat het besloot, om Laval zelven te vatten, doch deze gewaarschuwd, ontvlood naar Leiden, waarop het hof hem met klokgelui liet inroepen en dagvaarden, om tegen den achtsten November in persoon te compareren, op poene van bannissement en confiscatie van goederen. Laval, »sijnde van aert glorieux en meenende, als neef van de prince, dat hij boven 't regt was", wilde zich naar Nijmegen begeven, waar zich toen zijne Hoogheid bevond, om hem te klagen over de beleediging hem te 's Hage aangedaan, doch deze, hiervan onderrigt en zijn' neef hierin niet willende voorstaan, beval hem te Utrecht te blijven tot nader order. Niet gewoon te gehoorzamen, volgde hij zijnen oom naar Zeeland, die hem ook daar niet zien wilde, maar door zijn' secretaris liet aanzeggen, dat het hof hem geschreven en verzocht had, hem (Laval) niet bij zich te laten, en dat hij als stadhouder de authoriteit van het hof moest maintineren, verzoekende hem nogmaals, naar Utrecht te gaan. Laval »konde dese dinghen niet verdouwen, »meende, dat hem veel onwaerdigheyt geschiede, wilde »niet naar Utrecht", maar ging naar Ravestein en eindelijk met convooi naar Brussel, van waar hij een' brief aan zijne Hoogheid schreef, vol klagten over het hof, over zijne vijanden en het hem aangedaan ongelijk. De prins »antwoordde hem beleefdelijk en wijsselijk, hem aan»wijzende, dat het zijn eigen schuld was, omdat hij zijns »ooms raad niet had willen volgen en naar Utrecht gaan, en »ried hem, niet te Brussel te blijven, zoo om zijne religie, »als omdat hij zich suspect maakte bij den koning." Hij volgde ook dien raad niet, bleef nog eenigen tijd in Braband en toonde zich zoo verbolgen jegens dezen staat, dat hij met eenige Spaanschgezinden hier te lande zamenspande, om een' aanslag op eene der Zeeuwsche havens te ondernemen. Zijn voornemen lekte uit, waarop hij naar Italië vertrok en te Venetië stierf.

Digitized by Google

Aitzema (17), die ook deze hof-anecdote in zijn deftig werk over de *Saken van staet en oorlog* invlechtte, eindigde ze met deze toepassing. »Guevara leert, dat men »zich met de hofnarren niet behoort te moeijen; doet men »se quaet, men heeft er geen eere van; ontfangt men dan »quaet wederom, men wort noch daertoe uytgelacht. Doch »diende wel groote wijsheydt, om te weten, wat narren »zijn. Erasmus heeft er een geheel boeck van geschreven. »Ende het spreeckwoord *stultorum plena sunt omnia* »geeft de veelheyt te kennen. Het kort begrijp van alle »wijsheydt is *nosce te ipsum*, zich self te kennen. Voor »tweehondert jaer heeft Sebastianus Brant geschreven een »*Narren-schip*. Eenen doctor Keysersperg heeft daer op »gecommenteert; alles geestelijck ende schriftuerlijck uyt»leggende, ende tegen de dagelijksche sonden applicerende. »Erasmus doet et *satyricé*, schimpelijck; d' eene speelt »Democritus, d' ander Heraclitus, d' een belacht, d' ander »beschreyt de werelt. Te hove verbant men alles wat »droefheyt verweckt; die de meeste vrolijckheydt ende ver»maeck aenbrenght, is de beste man. Gemaeckte of natuer»lijcke narren, 't is er al wellekom. Doch als men 't wel »insiet, 't is over al soo, in alle gezelschappen, in alle »huysen; waer twee bij een sijn, moeten een derde voor »kortswijl hebben; men wil ende moet railleren, ende die »weder raillerende maecken elkander tot narren, ende als »'t ernst wordt, dan gaet het gelijck dezen graaf van Laval."

De alliantie in 1635 met Frankrijk gesloten was tegen het genoegen van velen. Sommige provinciën weigerden geld tot den oorlog te verschaffen, »die, zeiden zij, nu alleen ten »behoeve van Frankrijk gevoerd werd, terwijl Frank»rijk klaagde, dat het al den last des oorlogs alleen moest »dragen." De krijgsmagt van den staat, gereed om den veldtogt te ondernemen, begon te morren; sommige hoplieden der buitengewone of ongerepartieerde troepen

Digitized by Google

verlieten hunne compagniën, en dringender en dringender werden de brieven van de gedeputeerden te velde om geld, wijl men anders de krijgsbenden wederom in garnizoen zoude moeten zenden. Bij het ontvangen van een' dier brieven, zou, volgens de geschiedenis (18), de prins deze woorden gesproken hebben: »Wil men geen middelen »verschaffen tot den oorlog, zoo mag men het rapier wel »nederleggen." De *Briefwisseling van graaf Floris en andere stukken, belangende zekere beleedigende uitdrukkingen, welke Wilhelm van Linteloo ten aanzien van den prins van Oranje gebezigd zou hebben*, in het archief van Culemborg voorhanden, leggen die uitdrukking bij eene andere gelegenheid in den mond van zijne Excellentie.

Den 7 October 1636, namelijk, verwijderden zich de Geldersche gedeputeerden (Culemborg, Verbolt, Linteloo, Capellen, Arnhem en Schrassert) uit de vergadering van H. H. Mog. en begaven zich naar de »vertreckkamer", om over eenige zaken en inzonderheid over die van kapitein Van Coeverden, die den prins beleedigd had, te spreken. Culemborg deelde hun mede, »dat hy by zijn Exc. goede devoiren voor »den capitein had gedaen; maer dat zijn Exc. na verhoor »en examinatie der zaak geantwoord had, dat hy ver»stond, dat men Couverden over die excessen tegen zijn »persoon als anders gepleegt ongelijck had gedaen, dat »men hem niet exemplariter had gestraft; dat hij niet en »wilde verhoopen, dat mijne heeren die staten generael »tot despect en kleinachting van zijn persoon en authori»teit ietwes tegen de voornoemde proceduren zouden wil»len voornemen; dat indien Hare H. Mog. zijn authoriteit »niet en zouden willen maintineren, maar met voeten tre»den, dat hij in zulcker geval veel liever zijn rapier zou »willen neêrleggen." Hierop nam Van Linteloo het woord. »Indien (zeide hij) »zijn Exc. het rapier wil nederleggen, »men zal wel een ander vinden, die zulxs zal aennemen »en zoo veel affectie aen 't land achterlaten als hij." Op die stoute taal antwoordden de graaf en Verbolt: »die »propoosten loopen te hoog, men behoort zoo tegen zijn

Digitized by Google

»Exc., die zoo veel aan 't lant gemeriteert heeft, niet uit te »varen"; doch Linteloo ging voort »met dergelijke heftige »propoosten", seggende o. a., »dat men met de authoriteit »van het land speelde, en dat men die te koop droeg." Op de vraag van den graaf, »wie dat waren?" antwoordde Linteloo: »dat is sijn Exc., en dat zijt gij en anderen, »die daervan wel twintich point verkocht hebben." »Al »degenen die het seggen liegen als schelmen", hernam de graaf, stond op en begaf zich naar de vergadering van H. H. Mog. Naauwelijks was dat gesprek aan zijne Exc. door den graaf van Culemborg medegedeeld, of hij belastte den heer Knuyt, deze zaak te brengen voor de staten generaal, die zulks deed, en er bijvoegde, »dat zijn Exc. niet ver»hoopte, Haer H. Mog., de provinciën, ofte yemandt int »particulier, oyt occasie tot soodaenige verkeerde gedachten »gegeven te hebben, veel min tot directie van 's landts »welvaeren ende dienst zen affectie ende oprechten ijver »ergens inne gemanqueert; dat zijn Exc. versocht, dat Hare »H. Mog. op de waere gelegentheyt van dien haer geliefde »te informeren; te thoonen, dat soodanige propoosten haer »niet aengenaem sijn, en dat hem daerover behoorlick »satisfactie mocht gegeven worden." De Staten gaven hun leedwezen over het houden van diergelijke discoursen te kennen, doch Linteloo verklaarde, »dat die »woorden valschelijk gelogen waren, als hebbende noyt »gedacht, veel weyniger oyt ofte oyt gesproken ten nadeel »van zijn Exc., maer ter contrarie bij alle wegen, seo door »hem selven als door sijne vrunden en verwanten, met alle »behoorlijcke eere ende respect sijn Exc. authoriteyt ge»socht met uyterst vermoogen te conserveren; hij was ge»meynt hem tegens sodanigen calumniateur te resenteren, »bereyt sijnde, sijn Exc. contentement te geven, en metter»daet te bethoonen beter en getrouwer dienaer te wesen, »als denghenen, die hem, Linteloo, op soodanige wijze »achter ruex valschelike socht te denigreren bij sijn Exc." In deze verklaring nam zijn Exc. geen volkomen satisfactie, »wijl die propoosten niet alleen door den Haag, maar

Digitized by Google

» door het geheele leger verspreid waren." Hierop verklaarden H. H. Mog., de heeren gecommitteerden der respective provinciën in het generaal en ieder van die in 't particulier, » dat zij wilden vertrouwen, dat de verkla» ring en ontschuldiging van den heer Linteloo nopens de » meergemelte nageduyde propoosten oft accusatiën gehadt, » met de waerheydt overeencomen; niettemin haer ten hooch» sten leedt te wesen, dat sodanige gerruchten sijn verbreyt » geweest oft geworden, en als noch loopende ten nadeel » van sijn Exc. Dies Haer Ho. Mog. de voors. nageduyde » en alle andere sulcke oft diergelijcke propoosten, hoeda» nich die oock souden mogen sijn ofte wesen, ofte bij » wien oock gevoert, verder ter herten treeken, als sijne » Exc. selffs soude kunnen doen, verclarende dieswegens » de voorn. en alle andere diergelijcke propoosten calum» nieux, de smeders ofte auteurs van die infaam en ver» volgens incapabel om eenige staet of officie te bedienen, » daervan oock indedaet vervallen, soo hij eenigen heeft, » ende achterhaelt wordende daerboven straffbaer nae mery» ten en gelegentheyt der saecke."

Hiermede nam de zaak een einde.

Van ernstiger aard was de twist, die in het jaar 1638 tusschen den graaf van Culemborg en de stad Utrecht ontstond (19). Dijkgraaf en Hoogheemraden hadden namelijk goedgevonden, om, ten einde het doorbreken van den Lekdijk, dat in den tijd van 14 jaren aan de Stichtsche zijde tweemaal geschied was, zooveel mogelijk te beletten, eene kribbing in de rivier te leggen, die den stroom van den schoordijk naar de Culemborgsche zijde zou wenden. De graaf, oordeelende dat hij in zijn territoriaal regt was benadeeld, plantte, om den voortgang van dit werk te beletten, het kanon daar tegen over op den uiterwaard, en leverde bij de staten generaal zijne klagten in, die aan de heeren van Utrecht schreven, dat zij het werk zouden sta-

Digitized by Google

ken; doch deze legden, in weerwil van dat bevel, drie batterijen met grof geschut tegenover dat van Culemborg, en lieten door soldaten van verscheiden natiën in 's lands dienst, onder den graaf Van Solms, met musketten en geweer, kruid en lood voorzien, den arbeid voortzetten. De staten generaal, bevreesd voor een' binnenlandschen oorlog, zonden op nieuw eene missive aan die van Utrecht, waarin zij hen, zoo zij niet ophielden en hunne gedeputeerden op 't allerspoedigste naar 's Hage zonden, gelijk zij reeds eenmaal verzocht hadden, bedreigden, »dat zij zelve, hoe »ongaerne ook, daertoe zouden komen, om alles te esta»blieren en restitueren in zoodanigen staet als de zaken »waeren geweest voor hun eerste schrijven, en dat niet, »om hen of den graef van Culemborg in hun regt ten »principale ten voordeele ofte nadeele respective te zijn, »maer alleenlijk om de gemeene rust en vrede te conser»veren en de reden en justitie plaats te geven." Te gelijker tijd schreven zij den graaf Van Solms, »in se»rieuse termen, dat hij alle officieren en soldaten, onder »zijn commandement staende, zou gebieden, zich te onthou»den en doen onthouden, van aen de voors. kribbinge »met den aenkleven van dien te werken of de hand te »bieden." Ofschoon zich partijen nu van feitelijkheden onthielden, werd het geschil eerst twee jaren later op die wijze vereffend, dat de staten van Utrecht, onder zekere voorwaarden en tegen betaling van *f* 30,000, aan den graaf van Culemborg, den uiterwaard, waarop en waaruit de kribbinge gelegd was, in eigendom verkregen (20).

Digitized by Google

HOOFDSTUK XX.

's GRAVEN DOOD EN BEGRAFENIS.

In een' rusteloozen werkkring snelden de levensdagen van den onvermoeiden Van Pallant voorbij en mogt hij steeds, bij al zijne geestvermoeijende bezigheden, gezond en krachtig blijven tot het vroegjaar van 1639, toen hij ongesteld uit Amsterdam (1) te Culemborg wederkeerde. Hevige smarten en koortsen wierpen hem daar op het krankbed, en zijne goede stad, die haren heer hartelijk lief had, in de uiterste verslagenheid.

Terwijl beroemde geneesheeren, uit Utrecht en 's Hage ontboden, het ziekbed omringden (2), werden de poorten der heiligdommen voor de gemeente ontsloten, om den zegen van den Almagtige op hun werk af te smeken. Bode op bode snelde uit Duitschland, Braband en de Nederlanden, door de graven van Waldek en van Schauwenburg, Ernst Casimir, graaf van Nassau, de graven van den Berg, den baron van Merode, de marquisin de St. Remy en anderen gezonden, naar het grafelijk slot, om brieven van beklag over te geven en berigten te ontvangen (3).

Ook de luitenant colonel Mario moest, op bevel van Zijne Hoogheid, naar Culemborg ijlen, om den lijder van 's prinsen deelneming te verzekeren.

»J'ay apprins (schreef hem de prins) »avec beaucoup de »déplaisir les nouvelles de vostre indisposition, caussée »par une fièbre, accompagnée des douleurs de gravelle.

Digitized by Google

»Je ressens cette affliction comme j'en doibs par l'affec-»tion, que je vous porte. Mais d'aultant que la maladie »aussy bien que la santé provient de la main de nostre »bon Dieu, je m'asseure que cette sienne paternelle visita-»tion vous porteres avec patience, en attendant la gué-»rison de sa divine grace, de la quelle il vous veuille »bénir et comme je l'en prie de tout mon coeur, ainsy »que vous dira plus amplement le lieutenant coronel Ma-»rio, à qui j'ay donné charge de vous aller visiter de »ma part et vous asseurer que je suis vostre humble cou-»sin et serviteur" (4).

Het behaagde den Almagtige, de gebeden om herstel van den dierbaren gade, bloedverwant en heer, voor Zijnen troon uitgestort, te verhooren. De graaf herstelde, en voelde zich in het begin van bloeimaand bekwaam, om, als gedeputeerde te velde (5), Frederik Hendrik naar de schans Voorn (6) te vergezellen, ten einde het dáár verzamelde leger, òf te water naar de kusten van Vlaanderen, òf te land over Lithoyen naar Spaansch-Gelderland te voeren (7). In het laatst dier maand keerde hij naar Culemborg terug, waar hij op nieuw in eene krankheid stortte, die reeds den tweeden Junij een einde aan zijn leven scheen te zullen maken. Op zijne bede verscheen de godvruchtige en geleerde Josua de la Cave (8) aan zijne sponde, en vroeg hem, na een ernstig gesprek, »of hij bereid was, om te sterven en tot Christus te gaan?" »Ik ben daartoe bereid," was zijn antwoord. Zijne ure was toen nog niet gekomen. Twee dagen later lag de kranke, door zijne dierbaarste betrekkingen, vele aanzienlijke heeren en vrouwen, onder welke Anna prinses van Portugal en de regering van Culemborg, omgeven, te zieltoogen, toen De la Cave zijn leger voor de laatste maal, met het woord des vredes op de lippen, naderde. Zoodra de graaf hem zag, zeide hij, met het oog naar hem gerigt en met de hand op de borst wijzende: »Ik »ben wel bereid om te sterven, maar ik ben zoo benauwd"; eenige oogenblikken later, met eene gebroken stem: »Laat »ons bidden!" waarop allen de knieën bogen. Van het

Digitized by Google

gebed opgestaan, vroeg hem de predikant, »of hij het verstaan had?" Hij antwoordde »ja," en gaf, met gevouwen handen en ten hemel geslagen oogen, den geest (9).

Dit was het godvruchtig einde van Floris van Pallant grave van Culemborg, in het drie en zestigste jaar zijns levens, het veertigste jaar zijner regering, na het vaderland dertig jaren met voorbeeldelooze trouw en eerlijkheid gediend te hebben, »sonder", gelijk hij zelf betuigde, »eenich »voordeel, staat of hoechheid te ambieren", en menig blijk ontvangen te hebben, dat zijne diensten hetzelve aangenaam waren.

Gelijk zijn vader aan Willem I., zoo was hij aan Frederik Hendrik verbonden. Zijne geschriften, gesprekken, daden, zijn zoovele treffende bewijzen »van de vyerige lyef»de, die hij zijne princelijcke excellentie toedroegh." Zijn graafschap en zijne heerlijkheden had hij met wijsheid geregeerd. »De exorbitante kosten, die hij moest maken, om »het veralieneerde wederom in possessie te krijgen, het be»durvene op te beuren", gedoogden niet, dat hij ze merkelijk verfraaide. Alleen herstelde hij zijne sloten te Witthem, Weerd en Pallant, en liet te Culemborg eene haven graven en een' sierlijken boog voor de Langsmeer- of binnenpoort bouwen (10). De brieven zijner raden, secretarissen en regterlijke ambtenaren doen hem als een regent kennen, die zelf de teugels des bewinds voerde en alleen door eigen oogen zag; zijne rapporten en memoriën als een man van groote scherpzinnigheid en uitstekend verstand. Het door de Spanjaarden uitgemergelde Witthem was naauwelijks tot veraademing gekomen, of werd op nieuw door de schattingen van het keizerlijke leger verteerd. Wat hij tot staving der vrijheden van die baronnie gedaan heeft, kunnen zijne *Memoriën* en *Deductiën*, de brieven met Jan van Nassau en die zijner drosten en rentmeesters getuigen (11). Nadat Weerd hem door de staten was overgegeven, heeft hij

Digitized by Google

onafgebroken gearbeid aan de verbetering dier heerlijkheid. Hij bleef, schoon tot de gevoelens der Arminianen overhellende, een lid der heerschende kerk; deze wilde hij, dat zijne opvolgers, de leer van Luther toegedaan, zouden handhaven, zonder verandering, en dat zij de geestelijke goederen zouden blijven administreren, gelijk hij en zijn vader gedaan had, en *ad pios usus* gebruiken. Gelijk zijn vader was hij een warm voorstander der openlijke en huiselijke godsdienst, die hij met zonderlinge getrouwheid bijwoonde. Hij gaf schitterende blijken van zijne ingenomenheid met »de religie, waerin hij was opgetrocken." Hij zelf ondersteunde de protestantsche ligue en wekte de Staten en Engeland en Duitschland er krachtig toe op. Zijn ijver voor het protestantisme wikkelde hem in hevige geschillen. Die ijver was echter niet onberaden. Hij toonde door zijn voorbeeld, dat men een goed protestant en toch verdraagzaam zijn kan. In weerwil der tegenkantingen van de geestelijkheid, duldde hij de Jesuïten in Culemborg, ja, liet hun toe, eene kerk te stichten (12), en zijnen erfgenaam beval hij, »geen anderen in zijn conscientie te dwingen »ofte beswaren, alzoo het geloove een gave Gods is" (13). Alleen in zijn gebied werden de schoolmeesters niet tot het onderteekenen der Dordsche canons gedwongen (14). Zijne arbeidzaamheid, ordelijkheid, inschikkelijkheid en vredelievendheid waren buitengemeen; de laatste beletteden echter niet, dat hij zijn goed regt en reputatie, waar en wanneer hij die geschonden achtte, krachtig handhaafde. Hij was een standvastig en gedienstig vriend, de vraagbaak van zijn doorluchtig geslacht, van allen, die prijs op ondervinding, kennis en wijsheid stelden. Met zijne gemalin, wegens hare godsvrucht, goedaardigheid en weldadigheid algemeen geacht en geliefd, leefde hij voorbeeldelijk. Hij was lieftalig in 't spreken, gemeenzaam met zijne burgers. Stellige berigten, dat hij tot dien bloei van kunsten en wetenschappen, welke de regering van Frederik Hendrik onderscheidde en haar bij die van Lodewijk XIV. doet vergelijken, zou bijgedragen hebben, zijn niet tot ons

Digitized by Google

gekomen. Te vergeefs zochten wij in de bronnen, die ons ten dienste stonden, naar zijnen naam, zijn' lof. De brieven der Heinsiussen, Rutgersiussen en zoo vele andere sieraden zijner eeuw vermelden dien niet. De doorluchte Nederlandsche en Latijnsche zangers van zijnen tijd hebben de gulden snaren voor hem niet gespannen. En toch vele brieven en memoriën in het archief behelzen menig bewijs van de doorkneedheid in de schriften der ouden van den leerling van Scaliger en Merula. De Latijnsche taal schreef en sprak hij, de Fransche zoo goed als een van zijnen tijd. In het Duitsch was hij buitengemeen ervaren. In muzijk en teekenkunst was hij geen vreemdeling. Dat hij Mureelsen en Mierevelt (15) verkoos, om zijne afbeelding en die zijner gade te vervaardigen, tuigt van zijnen smaak voor de schilderkunst. Ook stond hij — en welk Nederlander van dien gulden tijd niet? — die kunst voor, door de schilderij tot meubel te verkiezen, helaas! te spoedig, ook bij den burgerstand, vervangen door de voortbrengsels van het goude-leer-huis (16) te 's Hage. Na zijn overlijden heeft eene meesterhand hem, gelijk zijnen vader, dood op een bedde liggende afgemaald (17) en een Latijnsch dichter dit tijdvers ter zijner eere gesteld.

VLtIMVs nnV gennnIs nLorentIVs InCLItVs
nICCe pater patrIan gLorIa Vera LaCet (18).

Den 25 Junij kwamen Wolraet, graaf van Waldek en Pirmont, vrouwe Anna van Waldek, geboren markgravin van Baden en Hochberg, vrouwe Catharina, geboren gravin van den Berg, douairière van Culemborg, en graaf Philips van Waldek in een der vertrekken van het slot te Culemborg bijeen en lieten door den regter Aert de Moelre, bijgestaan door de schepenen Frederik Hoevenaar, Johan Willemse, Cornelis de Cock en Johan de With, het eigen-

Digitized by Google

handig in 1629 geschreven (19) testament van hunnen overledenen bloedverwant openen en voorlezen.

Hij had tot universeel erfgenaam aangesteld Philips Theodoor, graaf van Waldek en Pirmont (20), oudsten zoon van graaf Wolraet en van Anna van Baden, dochter van Jacob, markgraaf van Baden, en van Elisabeth van Culemborg, en, bij diens afsterven zonder kinderen, zijnen broeder George Frederik (21), en zoo tot den laatsten toe, en, bij afsterven van al de zonen zonder wettige kinderen, graaf Joost Herman van Schouwenburg, als gesubstitueerde, onder voorwaarde, dat zijn erfgenaam gehouden zou wezen, zijne woonplaats te Culemborg bij zijne weduwe te nemen. Graaf Wolraet van Waldek was tot garde-noble van zijnen zoon aangesteld, tot dat deze den ouderdom van twintig jaren zou bereikt hebben; de markgravin, zijne moeder, gehouden aan haren oudsten zoon af te staan al de heerschappijen, goederen en actiën, in den lande van Gulik en Keulen, gekomen van Floris den eerste. Uitdrukkelijk beval hij, dat zijne erfgenamen zijne onderdanen zouden houden bij hunne geregtigheden en privilegiën. Ook besprak hij den lijftogt aan zijne gemalin (22). Eindelijk stelde hij tot uitvoerder van dit testament den doorluchtigen hoog geboren vorst Frederik Hendrik, prins van Oranje, over de goederen in deze landen gelegen, verzoekende, dat Zijne Hoogheid zijne gemalin en zijn' erfgenaam in zijne bescherming geliefde te nemen, en aangaande de goederen in 't Rijk, in de landen van Gulik, Braband en Overmaas gelegen, graaf Hendrik van den Berg, zijner vrouwe broeder.

Des morgens vroeg van den 20 Augustus kondigden het gebrom der klokken, de geslotene huizen, de menigte rouwdragers en de akelige stilte in de straten der stad Culemborg aan, dat het de dag der plegtige ter aarde bestelling van den graaf was. Groot waren de voorbereidselen voor die plegtigheid geweest, indrukwekkend was

Digitized by Google

de plegtigheid zelve. Een onafzienbare stoet begaf zich, een uur voor den noen, naar de St. Barbara kerk. Hij werd geopend door eene menigte bidders, gevolgd door

Weeskinderen.

Burgemeester Joost Cornelis van Diemen, als Leidsman van de statie.

Hofdienaren Zijner Genade.

Die van den geregte van Everdingen en Zijderveld.

Magistraat van Culemborg.

Schouten, rentmeesters en anderen.

4 Trompetters.

Paard en vaan van Lienden.

Paard en vaan van Weerd.

Paard en vaan van Witthem.

Paard en vaan van Pallant.

Paard en vaan van der Leck.

Paard en vaan van Culemborg.

Guidon.

Quartier. { Rijngraaf. Lalaing. Manderscheid. Culemborg. }

Groot schild, Helm, Handschoenen, Sporen, Degen van souvereiniteit, Wapenrok, } gedragen door Geldersche edellieden.

Rouwpaard, geleid door Jr. Pieck, ambtman van Beesd, en den heer Van der Wel.

Kroon, gedragen door den heer van Duyckenbergh (?).

Secretaris.

Raden.

Hofmeesters.

Lijk: de vier timpen van 't fluweelen kleed gedragen door de heeren van Hemmen, van Zoelen, van Mij-

Digitized by Google

nerswijck en van Appeltoorn, vergezeld door acht der voornaamste en oudste edellieden.

Cheval de bataille.

Graaf Philips Theodoor van Waldek en Pirmont, geleid door de heeren van Balgoyen en Jonker Brackel, zijn gouverneur. De sleep gedragen door den drost van Culemborg.

Graaf Wolraedt van Waldek junior.

Graaf Wolraedt van Waldek senior.

Rijngraaf.

Graaf van den Berg, gecommitteerde van Zijne Hoogheid.

Hertog van Bouillon.

Marquis van Westerlo.

Gecommitteerden van den graaf van Hohenlo.

Graaf Willem van Nassau.

» Hendrik, stadhouder van Friesland.

» Hendrik van Nassau, colonel.

» Willem Frederik van Nassau, ritmeester.

» Frederik van Nassau, ritmeester.

» van Solms.

» Herman Otto van Limburg, heer zu Stirum.

Heer van Brederode.

» van Dhona.

Graaf Diderik van Bronckhorst, heer van Anholt.

» Maximiliaan van Bronckhorst, heer van Batenborch.

Graaf van Hoorn.

Mijne heeren de staten generaal.

» » raden van state.

» » staten van Gelderland.

» » staten van Holland.

» » staten van Utrecht.

» » gedeputeerden van het quartier van Nijmegen.

Mijne heeren van de rekenkamer van Gelderland.

» van 't hof van Utrecht.

Digitized by Google

De edelen van Gelderland.
Stad Nijmegen.
» Thiel.
» Bommel.
» Utrecht.
Burggraaf van Nijmegen.
De heer Essens.
» » Bemmel.
» » Van IJzendoorn.
» » Benthuysen.
» » Mathenes.
» » van der Mijle.
» » van Warmont.
» » van Beverweerd.
» » van Renswoude.
» » van Brakel.
» » van Amerongen.
» » van der Haer.
» » van Aersbergen.
» » van der Horst.
» » van Catzbergen.
» » van Broeckhuysen.
» » van Hermell.
» » van Doorn.
Gecommitteerden van 't kapittel van den Dom van Utrecht.
De heer van Rijsenborch.
» » van Blijkenborch.
» » van Hilten.
Stad Buren.
» Leerdam.
» Vianen.
» Hoekelum.
» Asperen.
Predikanten en kerkeraad.
Burgerij van Culemborg (23).

Digitized by Google

Vijf dagen later sprak Josua de la Cave in dezelfde kerk den huwelijkszegen uit over Philips Theodoor grave van Waldek en Pirmont en Maria Magdalena, dochter van Willem grave van Nassau, Vianden, Diets, heer van Bilstein, veldmaarschalk der Vereenigde Nederlanden, en van Christina gravinne van Erbach (24); den 10 September werden zij als graaf en gravin van Culemborg gehuldigd (25).

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

AANTEEKENINGEN.

HOOFDSTUK I.

1) Belangrijke berigten over Philips den Schoone vindt men bij VAN DER VYNCKT, *Nederl. Beroerten.* R. SOMERHAUSEN schreef in het *Belgisch Museum* van J. F. WILLEMS (Aflev. I. 1841) *De Nederlanden onder Philips den Schoonen in den jare* 1505.. Mr. GACHARD vond, in de *Bibliothèque de l' Acad. royale d' Histoire* te Madrid, eene *Relation originale de la mort de l'archiduc, Philippe le Beau écrite par un des médecins espagnols qui lui donnèrent leurs soins (doctor De la Parra).*

2) Verg. zijn graafschrift, bij VOET VAN OUDHEUSDEN, *Beschrijv. van Culemb.* bl. 151. Hij stierf 24 Nov. 1504.

3) VOET, t. a. p. bl. 115. Zij stierf den 9 Feb. 1511. In de *Payements à certains gens de guerre, levés à la hâte, dans les mois d'Août, Sept. et Octob.* 1507, medegedeeld door GACHARD, in zijn *Rapport à Monsr. le Ministre de l'Intérieur sur differentes séries de documents, concernant l'Hist. de la Belgique,* wordt zij (p. 378, 380) genoemd: »Dame Jeanne de Bourgogne, dame »de Hoochstraeten, veuve du seign. de Culemb."

4) Volgens OCTAVE DELEPIERRE, in zijne *Chronique des faits et gestes admirables de Maximilian I, durant son mariage avec Marie de Bourgogne, Bruxelles* 1839, werd hij, kort voor de overkomst van Maximiliaan, met Henri de Perwez, den Sire de Ghete en Jean de Roselare door Braband gezonden, om Avesnes tegen de invallen der Franschen te verdedigen, gevangen genomen en naar Parijs gevoerd. Toen Lodewijk hem van partij poogde te doen veranderen, gaf hij dit merkwaardig antwoord:

»Sire! vous ne ferez pas changer nostre resolution, nous de-

Digitized by Google

»meurerons de fidèles Bourguignons à la vie et à la mort, rien »ne pourra nous faire trahir la maison de Bourgogne, ni renoncer »à la fidelité que nous lui devons. Zie ook over hem p. 57, 59, 69, 164, 166, en VOET t. a. p. bl. 126 volgg.

5) Deze stierven jong.

6) Anna, geb. 1481, nadat Jaspar uit zijne gevangenis ontslagen was, huwde Jan van Pallant, zoon van Dirk van Pallant, drost tot Valkenburg, ridder van St. Hubert, en van Apollonia, gravinne van der Marck, dochter van Johan tot Aremberg en van Anna, gravin van Virnenburg. Deze Jan was heer van de helft van Wildenberg, Kintzweiler, Dalem en Witthem, drost van het land van Limburg. Hij was een zeer dapper man en stierf in 1513.

Cornelia huwde (1507) Willem van Rennenberg, wiens hart te Zuilen, ingewand te Westbroek en ligchaam in de abdij van Oostbroek begraven werd. Zij bragt hem de heerlijkheden van Zuilen en Westbroek ten huwelijk. Hunne kinderen waren Frank en Anna van Rennenberg, gehuwd (1532) met Philips van Lalaing.

Aleid huwde François van Bailleul. Hun jongste zoon Adriaan was waarschijnlijk een der verbondene edelen. Zie TE WATER, *Verb. der Edelen*, d. II. bl. 17, 180, d. III. bl. 468, d. IV. bl. 426, 427, en over het geslacht Bailleul, CARPENTIER, *Hist. du Cambray*, p. 150—157; CHRISTINAEUS, *Jurisprud. Heroica*, p. 113, 194.

Magdalena huwde Guilliam, heer van Noyelles en Artois.

7) Volgens de *Chronike van Holland*, ed. P. SCRIVERIUS, in 1478. »Philips die twede van dyer name — en was mer IIII jaer out doe syn moeder starf int jaer M.CCCC.LXXXII" leest men in *Die Chronyeke van Hollandt Zeelandt ende Vriesiant. Tot Leyden Bi mi Jan Seuers den XVIII dach in oestmaent An. XV.C. ende XVII.* DE CANTILLON, *Vermak. van Brabant*, d. III. bl. 70, noemt haar *Isabeau*. Op twee koperen platen aan een pilaar in de Barbara kerk te Culemborg las men: vrouwe *Ysabeau van Culemborgh*.

8) Zij huwde hem op raad en door toedoen van Philips in 1501 of 1502. VOET, t. a. p. bl. 150, 152.

9) Volgens DE CANTILLON t. a. p. in 1518. Verkeerdelijk meldt J. B. GRAMAYE, *Antwerpia*, p. 38, »sub annum 1532", daar Hoogstraten reeds in 1520 als graaf voorkomt. Z. VOET t. a. p. bl. 168.

10) Hoogstraten had twee natuurlijke kinderen: 1. Helena van Lalaing, in 1514 verloofd aan Melchior, zoon van Hubert, een der

Digitized by Google

dertig bastaarden van Gerard van Culemborg. Haar testament heb ik medegedeeld in het *Kerkel. Archief* van de hoogleeraren Kist en Royaards, dl. IX, bl. 515—520. 2. Philips van Lalaing, wiens zoon Jacques heer van Mailleries de erfgenaam van zijne moeije werd. In het Archief van Culemb. vindt men copien en brieven belangende de voltrekking der huwelijksvoorwaarde tusschen den graaf van Hoogstraten en Elisabeth van Culemborg, 1518, 1521.

11) Deze Philips was, volgens van Leeuwen, *Bat. illustr.* bl. 1387, zoon van Karel, tweeden graaf van Lalaing, kleinzoon van Karel, eersten graaf van Lalaing, oudsten broeder van Anthony. Het schrijven van Scheltema, *Staatk. Nederl.* d. II. bl. 3, »dat de schatten van Anthony aan de zonen van zijnen broeder Karel vererfden", is niet juist. In het Culemb. Archief berusten nog missiven van den graaf van Hoogstraten aan zijne tante vrouw Elisabeth, van de jaren 1549—1555. Over zijnen zoon Anthony zie Scheltema, t. a. p. d. II, bl. 3, volgg. *La défense de messire Antoine de Lalaing; augmentée de la correspondance inédite du comte de Hoochstraeten avec Marguérite de Parme.* Mons 1838. 8°. en *Andries Bourlette*, in *Gids* 1844, bl. 191.

12) Hoogstraten behoorde vroeger aan het geslacht van Cuyk, dat deze heerlijkheid verkocht aan Frank van Borssele, grave van Oostervant, wiens zuster Eleonora haar aan Jan van Buren, heer van Dodendaal, ten huwelijk bragt. Hunne eenige dochter Elisabeth huwde in 1441 Gerard, grootvader van Elisabeth van Culemborg.

13) Zie van Leeuwen l. c. p. 135. Voet van O. t. a. p. bl. 126, 155. Nijhoff, in zijne *Bijdragen voor Vaderl. Geschied. en Oudheidk.*, d. I. bl. 19. W. te Water, *Hoogadelijk Zeeland.* J. W. te Water, *Redevoer. ter eere van het doorl. geslacht van Borsele.*

13) Zie Voet v. O. t. a. p. passim. I. B. Gramaye, *Antiq.*, Anw. c. XI.

14) *Tooneel d. lands v. Geld.* bl. 58. Zij stichtten de broederschap van het H. Sacrament, een beurs in het collegie van Standonk te Leuven, ook gaven zij statuten aan de rederijkerskamer het Egientierken te Hoogstraten: zie *Compte-rendu des séances de la Commiss. Royale d'Hist. cet.* t. VIII. p. 317. Willems, *Belg. Mus.* 1843. bl. 377 volgg.

15) B. v. de monniken van Mariënweerd, de nonnen van Mariën-eroon.

Digitized by Google

16) 2 April 1540 Aert van der Goes meldt in zijn *Register*, d. I, bl. 529: »onlancx na dit vertreck is de heer van Hoech»straten sieck geworden tot Gendt ende is aldaer overleden den ».... Martii." Zijne verdiensten zijn nog niet opzettelijk in het licht gesteld. Behalve bij onze geschiedschrijvers Bolhuis (*Proeve eener geschied. van het slot Vredenb.* bl. 5), *de Divisie-chronijk*, Wagenaar, Voet van O., van Kampen, van Leeuwen andd., vindt men eenige stoffe voor zijne biographie bij Gachard, l. c. p. 303, 310, 311 en in het Archief van Culemb.

17) Erard of Everard. Zie de Genealogie hier achter. In 1520 werd hij, nog minderjarig, vrijheer van Pallant en Witthem. In het Archief te Culemb. berusten brieven, eigenhandig geteekend door keizer Karel V, houdende toestemming tot verschillende akten, bij gelegenheid van het huwelijk tusschen Erard van Pallant en Margaretha van Lalaing. 1528.

18) Daam, Damian, of Adam van Pallant, heer van Weibelskirchen, Siebenborn en Rollingen, landdrost van het hertogdom Lothringen, huwelijksvriend van Cecilia van Schellart, A°. 1551, gehuwd met Catharina van Rollingen, vrouw tot Weibelskirchen en Dachstuhl, dochter van Cosner en Evr. van der Felts (of van der Leyen). Zijne kleindochter Margriet, vrouw van Weibelskirchen, huwde Adam, graaf van Schwartzenberg, wier zoon Jan Adolf de eerste prins van dien naam werd. MS. aanteekk. Werner van Pallant tot Bredenbent, heer tot Berg, ambtman tot Wilhelmstein, gehuwd met Margriet van den Bongaert, weduwe van Carselius van Pallant tot Bredebent, kinderloos gestorven. MS. aanteekk.

19) Heer van Vrechen en Bachum, Wachendorf, gehuwd met Clara Staes van Turnich, dochter van Herman en Anna van Hochstede. MS. aanteekk.

20) Margaretha (niet, gelijk van Leeuwen wil, Anna), gravin van Lalaing, dochter van Karel I, graaf van Lalaing, heer van Montigny, vliesridder, en van Jacqueline de Luxembourg, waarmede hij in 1527 gehuwd was. Zij stierf den 31 Maart 1593 (niet, gelijk van Leeuwen schrijft, in 1602). In de *Memoriën en aanteyck. van dagel. besognes* van Floris I vinden wij het volgende opgeteekend: ..»Overlijden mijner vrouw moeder; sterfhuis alhier 6 we»ken gehouden worden; de wapenen metten zwarten doeck op 't »spoedigste aan de voorste poort te hangen; wat men al met zwart

Digitized by Google

»zal behangen; de vrouw van Merode zeydt, dattet gebruyckelijck »is baaijen daer toe te huren; aen de Staeten van Utrecht te doen »scrijven, om consent te hebben, dattet lichaem metten ganssen »geleydt vryelijck moge op Culemborg passeren, om in de graft van »onsen heer vader nedergeleyt te worden; dat een vrouwe van »den huyse van Lalaing en Luxembourg over de tsestich jaren in »de provincie van Utrecht zich gehouden hebbende, niet gewey»gert sal werden." (Floris was toen in onmin met de Staten van Utrecht en het lijk was te Maarsen bij jonker Hendrik van Essestein en Meersebroek). Zie verder SCHOTEL, *Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspann.*, bl. 31, 32.

21) Zie VAN KAMPEN, *Vaderl. Karakterk.*, d. I. bl. 250, 251. PRISTER, *Geschicht. der Teutschen*, H. IV. S. 278. GROEN VAN PRINSTERER, *Archives de la maison d'Orange-Nassau.* Préface. t. I. *Notice sur la librairie de la reine Marie de Hongrie, soeur de Charles V, régente des Pays-bas*, medegedeeld door GACHARD, in *Compte-rendu des séances de la Commission royale d'Hist.*, t. X. p. 224 suiv. (Bruxelles 1845). E. MÜNCH, *Geschichte Maria's von Burgund*, Stuttgard 1832.

22) SCHOTEL t. a. p. bl. 4.

23) Zittende op een stoel, VOET v. O. t. a. p. bl. 191. Hare executeuren waren Johan van Culemborg, ridder, heer van Opmeer, Rijnswoude enz., Mr. Johan van Schoonhoven, deken der kerke te Culemb., Mr. Lenaert Herdink, eertijts secretaris van Philips den Schoone. In het Culemb. Archief vindt men: »Re»keningen, acquiten en documenten van Jan van Cuyck Hendriksz. »gecommitteerd tot het houden dezer rekening van de executeu»ren van het testament van vrouwe Elisab. van Culemb. 1556— »1575. — Acquiten en documenten van Willem Spruit, rentmeester »van Hoogstraten, betreffende uitgave van den rouw enz. na het »overlijden van vrouwe Elisabeth van Culemb. in 1555, alsmede »de fundatie van het nieuwe collegie te Hoogstraten voor 12 wee»zen 1557—1558. — Verklaring van onkosten voor den rouw bij »den uitvaart van vrouw Elisab. — Allerhande stukken betreffende »de executie en de executeuren van het testam. van vrouw Elizab."

24) (Achter »rusten".) Haar hart en dat van haren tweeden echtgenoot zijn op het koor der Barbara kerk te Culemb. begraven. Z. VOET v. O. t. a. p. bl. 190.

Digitized by Google

25) Lees den fundatie-brief bij Voet v. O. t. a. p. bl. 530.

26) In het C. A. vindt men een afschrift van de fundatie van het nieuwe weeshuis te Hoogstraten 1561, benevens inventaris van diverse rentebrieven en eenen eigendomsbrief van het weeshuis 1563.

27) 1 Timotheus VI: 18.

HOOFDSTUK II.

1) 12 Aug. 1505.

2) Trazignies, Trasegnies, Trasegnees, schrijft Guicciardyn, »est assy près de la chaussée, qui va à Maestrecht, loing de Bins »(Binch) deux lieues, est très beau chateau avec un bon village, »lieu très noble pour l'ancienneté de la race de ses seigneurs, »lesquels plus de six cens ans passés y sont issus protecteurs, et »se sont toujours tenus en la même seigneurie, dont sont issus »personnages fort renommes et plus franchement le seigneur Jean »de Trazegnie, chevalier et doyen de l'ordre de la Toyson d'or, le»quel exposa pour Charles V. Isabella de Portugal." Zijn zoon Charles, »homme de grande qualité et réputation", huwde in 1549 Maria van Pallant. In de Reken. van Wickraadt leest men »XIX Julij »1561 tho Trasegnees aen mijn vrouw van Trasegnees bet. *f* 600, »die haer ter cause van haer hylicxse voorwaerde toecomt." »Die »bruloft (schreef Wolter van Elsrack aan Gerit van Buren, drost then Weerde, 18 Febr. 1556) »van sijn gen. suster sal desen dach »geschien met mijnen heere van Glayou, die onlanx heere van de »orde geworden is ende mijnheer van Trasignies niet, 'twelck »ons seer verwondert, bovendien dat het scheele oogen maken »sal." Later werd hij vliesridder. Buiten twijfel vindt men in het Archief van Trasignies belangrijke oorkonden voor de geschiedenis van het vaderland. Zie Gachard, *Notices des Archives de M. le Duc de Caraman* in *Compte-rendu des Séances ret.* t. II. p. 273, t. XI. p. 112. In het Culemb. Archief berusten brieven van verschillende leden dezer familie aan Floris II. Zie verder Christinaeus, *Iurispr. heroica*, p. 189. *Le Nobiliaire des Pays bas.* I. B. Granaye, *Trasiniacum.* Castillon, *Vermakel. van Braband*, d. II. bl. 119 volgg., waar eene afbeelding van het kasteel van

Digitized by Google

Trazegnies voorkomt. Prof. Wolff te Jena gaf in 1839 in het licht: *Histoire de Gilion de Trazegnies et de dame Marie sa femme d'après le Ms. de la Bibliothèque de Jena*, na er een uittreksel van gegeven te hebben in zijn *Altfranz. Volks-lieder*, Leipzig 1831. M. G. — B. de Bordeaux gaf in 1839 te Parijs eene *Notice sur Gilion de Trasegnies, roman Français de XV siècle, suivie de quelques autres fragm.*, getrokken uit *Altfranz. Volks-lieder* van Prof. Wolff.

3) Voet v. O. t. a. p. bl. 197—199.

4) In mijne *Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspann.*, bl. 1—30. komt eene beschrijving van het hôtel voor.

5) Van Meteren, *Ned. Hist.*, d. I. bl. 130.

6) E. van Reyd, *Ned. Oorl.*, bl. 2. Viglius Zuichem ab Aytta (?), *Grondig berigt van 't Ned. oproer*, bl. 217, 218. Hooft, *Ned. Hist.*, bl. 5.

7) Zie de particuliere reken., in het C. A. voorhanden en bijna alle door ons geraadpleegd.

8) Viglius t. a. p.

9) Hij werd o. a. naar Frankfort om de keizerlijke kroon wederom den rijksvorsten over te leveren, en, na het sluiten van den vrede te Cambresis, als gijzelaar naar Parijs gezonden, enz.

10) Hij werd bij gelegenheid der huwelijken van Philips naar Frankrijk en Engeland gezonden: »Op welke reysen," meldt Viglius, t. a. p. bl. 218, »altemael twe of drymael honderd duysend gulden verteerd werden", zonder eenige vergelding te ontvangen. Men gaf hem hooge ambten te velde, gelijk de prins van Oranje overste veldheer in het jaar 1554 gemaakt werd, »sonder behoorlik onderhoud, moetende des konings en zijn eigen »eer in 't veldleger bewaren op zijn eigen buidel." Zie ook *Apologie van Willem I* (uitg. van van Hasselt), bl. 67 enz.

11) t. a. p.

12) De lijst der bedienden, die in 1556 het hofgezin van Floris I uitmaakten berust nog in het C. A. Tot hetzelve behoorden o. a. een hoefmeester, pages, cocs, bottelgiers, palfreniers, silverbewaerders, bewaerders der garderoob, harnascamer enz.

13) Schotel t. a. p. bl. 8.

14) Z. vooral de *Comptes de la chambre de Monsieur* van *Cornelis de Clerck*, zijn *valet de chambre*, 1559—1564.

Digitized by Google

15) *Ned. Hist.*, bl. 8. Lees over dezen slag J. J. DE CLOET, *Éloge historique du comte d'Egmont, décapité à Bruxelles le* 5 *Jan.* 1568, *suivi du dénombrement de l'armée de Philippe II et de la Relation des batailles de St. Quentin et de Gravelines, pièces officielles et inédites, extraites des Archives de la ville de Dinant sur Meuse*, Bruxelles 1825. 8°. *Madem.* ANNE PERARD, *Éloge historique d'Anne de Montmorency*, Genève 1783. 8°. *Mercure de France*, p. 121—126. GACHARD, *Rapport*, p. 202. Onder de *Mss. de Doresmieulx*, in de *Archives municipales d'Arras*, vindt men een Ms. behelzende: *les noms de ceux qui sont prisonniers à la bataille le jour de St. Laurent entre St. Quentin et la Fère* en in de Bibliotheek van Aix. Ms. *Récit de ce qui s'est passé au siège de la ville de Saint Quentin, à la bataille de Saint Laurent, qui y fut donnée et à la prise de la même ville par Philippe II, roy d'Espagne, tiré des manuscrits de feu M. Quentin de la Fons, Chanoine de Saint Quentin*. V. *Recueil de Bulletins*, t. a. p. 320, t. XI. p. 270.

16) Dezen uitersten wil deelen wij in *Bijlage A* mede. Hij is hoogstbelangrijk voor de geschiedenis van Floris I, wijl er bijna al de goederen, die hij toen bezat, in worden opgenoemd.

17) VOET v. O. t. a. p. bl. 200. »Item de voersz. Wickraedt »heeft hierenboven noch mijnen Gen. Heere well willen remon»streren, in aller onderdanicheyt, dat hij om deze en eenige an»dere voergaende rekening te rueren van een mercklicke grote »somme van penningen, daer hij siddert tjaer van ses en vijftich »volgende mijn gen. heere soe te Bruessell als naer den leger van »St. Quintijn, oec naer d' Oirlens in Franckryck en elders, daer »hij tot groote peryckel ende sorge tot merckelicken somme van »penningen van Culenborch, Antwerpen, Bruessell ende van an»dere plaetsen tot zijner Gen. bevel heeft moeten brengen, den»welcken mitten twintich duyss^t. ende acht duyss^t. talers by hem »oic tot zijnder Gen. behoeff en beveel te Coelen in den jare van »58 ontfangen, ende over wech soe tho Witthem als elders op »sijn Gen. huyser gebracht ende vrijlick beschickt over die hon»dert duysent bedragen. Z. *Partic. reken. van H. Wickraedt*, 1560—1566 in het C. A.

18) H. CUYKII *Epist. Paraen. ad. S. P. Q. Culemb.* VOET v. O. t. a p. bl. 207. H. v(AN) H(EUSSEN) en H. v(AN) R(YN), *Bat.*

Digitized by Google

Sacra, d. II. bl. 330: — — Op de reken. van Corn. de Clerck, zijn *valet de chambre*, komt in 1564 nog voor: »Donné le deman»che 11 jour d'Août à monsr. pour aller à l'offrande à l'église »deux reaulx."

19) Van der Haer, *de Init. tumult.*, lib. I. p. 147.

20) Over Johan van Pallant, heer van Issum, Horst, Voorst en Keppel, zoon van Elbert van Pallant, heer van Zehlem, en van Elisabeth van der Horst, gehuwd met Elisabeth van Rechteren, gest. 2 Oct. 1562 en te Issum begraven, zie van Hasselt, *Verzam. van Stukken*, d. I. bl. 28, 29, 34—94. Te Water, *Verb. en Smeeks. der Edelen*, d. IV. bl. 450. Een ander lid der familie van Pallant, Carselius van Pallandt tot Ruyff, uit denzelfden stam als Floris gesproten, heeft waarschijnlijk het smeekschrift der edelen mede onderteekend. Zie Baron M. d'Yvoy van Mydrecht, *Verb. en Smeeks. der Nederl. Edel. vermeerderd door Jonkh.* Beeldsnijder, bl. 85, 86.

21) Te Water, *Tweede eeuwget. der Geloofsbel.*, bl. 129—131.

22) »Florentius de Pallant ad Lutheranam primum factionem »tum ad Calvinianam deficit." H. Cuyck l. c.

23) *Geschied. der Gemeente te Kuilenburg met insluiting der filiaal gemeente te Thiel en Leerdam*, st. II. bl. 125, 126 der *Bijdragen tot de Geschied. der Evang. Luth. Kerk in de Nederlanden, verzameld door* J. C. Schultz Jacobi, *pred. te Zutphen*, *en* F. J. Domela Nieuwenhuis, verg. met Kist *en* Royaards, *Nederl. Archief voor Kerk. Gesch.*, d. III. bl. 299 en *Konst- en Letterb.* 1845. N°. 7. Ik heb in het C. A. volstrekt geen blijk gevonden, dat Van Pallant immer tot de Lutheranen, maar wel onderscheidene, dat hij tot de Hervormden behoord heeft. Ook waren er gedurende zijn bewind geen Luthersche predikanten te Culemb., maar wel hervormden, die Van Pallant vermaanden, en in zijne memorien dikwijls vermeld worden. Gerard van Culenborch, Niger en al de overige leeraars van dien tijd waren strenge Calvinisten. Bor meldt ook uitdrukkelijk (*Vervolgh der Nederl. Oorlog.*, b. 35, fol. 47): »Floris van Pallandt heeft altijdts in de Gereformeerde religie gheleeft, daarin hij oock ghestorven is."

24) Strada, *de bello belg.*, p. 234, 235.

Digitized by Google

HOOFDSTUK III.

1) *Messager des sciences et des arts*, t. IV. p. 429

2) »Desen Arent — — — — — —
»Ten finen nestelde hij binnen Audenaerde
»Daer hij zes weken sijnen nest bezat."
De Casteleyn, *Balade van Doornik*.

3) De hoogl. C. P. Serrure heeft ons, in gemelden *Messager*, p. 417—431, volkomen overtuigd, dat het verhaal van Strada, Leti, Moreri, Voet van Oudheusden en anderen, nopens de geboorte van Margaretha van Parma onecht is. De heer Broes, die Margaretha's moeder Jonkvrouw van Geest noemt (*Marnix aan de hand van Willem I*, dl. I. bl. 15), schijnt van de belangrijke mededeeling des heeren Serrure nog onkundig te zijn geweest.

4) *Abrégé Chronolog. de l'Hist. d'Angleterre* door M. J. G. D. C., t. II. p. 388.

5) Volgens *Dye Chronycke van Zeelandt*, Antwerpen 1551 zonder pagin.

6) Ms. Chronijk, aangehaald in den *Messager*, l. c. p. 427.

7) Zie over haar, behalve onze bekende geschiedschrijvers van Kampen, *Vaderl. karakterk.*, d. I. bl. 249, 250, van der Vynckt, *Nederl. ber.*, d. I. bl. 52—54, *Oratio funebris in exequiis illustr. princip. Margar. Austriae Broaci sepultae habita ab* Antonio Saxano 3. *Idus Junii* 1532. I. I. Altmeyer, *Marguerite d'Autriche gouvernante des Pays-bas, sa politique, sa cour*, in *Revue Belge*, 1839, 1840. *Inventaire des objets d' art et lingerie de luxe qui composent le mobilier de Marguerite d'Autriche. Tiré de la correspondance de cette gouvernante des Pays-bas avec Maximilien*, in *Cabinet de l'amateur et de l'antiquaire*, Paris 1842, 1843, p. 215—223, 271—275. E. Münch, *Margaretha von Oesterreich, Oberstatthalterin der Niederlände*, Stuttgart 1833 volgg.

8) Maria was in de Nederlanden opgevoed, en had, met hare zusters Eleonore, Isabelle en Catharine, Charles de Croy, prince de Chimay, en later Guillaume de Croy, seigneur de Chièvres, tot gouverneur. Zie *Compte rendu des Séances* cet., t. II. p. 266. t. XI. p. 202, 203. In de *Bibliothèque de l'Académie royale d'histoire* te Madrid ontdekte Gachard, een *Livre de choses curieuses*

Digitized by Google

du temps de l'empereur Charles-Quint et du roi Philippe II., *écrit par Antonio de Cereceda.* »Dans ce livre (schreef hij) »j'ai »remarqué une lettre de la reine Marie de Hongrie à l'empereur, »du 11 Août 1558, et une lettre de l'empereur à la princesse de »Portugal, sa fille, régente des royaumes d'Espagne, datée du »monastère de Yuste, le 27 du même mois, l'une et l'autre rela»tives au désir qu'avait Philippe II. de voir la reine Marie se »charger de nouveau du gouvernement des Pays-bas, désir auquel »elle se montrait peu disposée à satisfaire." V. *Compte rendu des Séances* cet., t. IX. p. 309.

9) Van Kampen t. a. p. bl. 287 volgg. Broes, *Margaretha van Parma en Katharina de Medicis*, t. a. p. d. I. bl. 1—73. Strada l. c. p. 43 seqq. Van der Vyncht, t. a. p. bl. 124 volgg. In den bovengemelden *Messager* vindt men, bl. 349—380, 431—446, eene belangrijke briefwisseling tusschen haar en den heer Van Montigny gewisseld.

10) *Nederl. gebeurt.*, bl. 79.

11) *Nederl. Hist.*, bl. 1095.

12) *Ned. ber.*, d. I. bl. 124.

13) *Vad. Gesch.*, d. VI. bl. 14.

14) T. a. p., bl. 20.

15) Men leze Nicol. Burgundii *Hist. Belgica* (Ingolstadii 1633), p. 17, 18. Florentii van der Haer, *Init. tumul. Belg.* (Duaci 1583), p. 195. *Hist. Belg.* (Francof. 1583), p. 195. Bentivoglio, *Verhaelboecken* (Rott. 1648), p. 57, 58. *Nederl. gebeurt.*, bl. 10. 11. Van Meerbeeck, *Chron. der gantsche wereldt*, bl. 191. Watson, *Hist. der Reg. van Philips II*, d. I. bl. 118, 119, andd.

16) Strada, l. c. p. 72.

17) Bor, B. I. fol. 19.

18) Hooft, t. a. p. bl. 5.

19) Viglius, t. a. p. bl. 220. Reijd. t. a. p. bl. 1.

20) Hooft, t. a. p. bl. 22.

21) Hooft, t. a. p. Flor. van der Haer, l. c. p. 82. G. Chappuis Fourangeau, *Hist. génér. de la guerre de Flandre* (Paris 1611), t. I. p. 3, 4, 40.

22) MS. Remonstr. aan de Staten Generaal in het C. A.

23) T. a. p.

24) Over dezen rijksdag en het daarop gevolgde verbond: Te

Digitized by Google

WATER, *Verb. en Smeeks. der Edelen*, d. I. bl. 14 volgg. *Verk. Vad. Hist.*, d. I. bl. 22, 23. CERISIER, *Gesch. der Vereen. Nederl.*, d. III. st. I. bl. 41. WAGENAAR, *Vad. Hist.*, d. VI. bl. 86, 87. *Chronyk van* CARION, p. 149, 150. FLOR. VAN DER HAER, l. c. p. 150—153, 156. M. AB ISSELT, *Hist. sui temp.* (Colon 1612), p. 13. BURGUNDII l. c. p. 52, 53.

25) T. a. p. bl. 26. »La gouvernante," meldt CHAPPUIS, l. c. p. 29, »ne fut trop faschée de ce departement, pourcequ'il s'es»toit tant advancé à l'autorité du gouvernement, qu'il ne se pou»voit rien faire sans son vouloir." Onder het stellen dezer aanteekening kwamen ons de uittreksels der brieven van Granvelle aan Maximiliaan II en Viglius in handen, waaruit blijkt, dat hij niet op bevel van koning Philips, maar vrijwillig, Brussel zou verlaten hebben. Men weet, dat in de laatste jaren sommigen den kardinaal hebben verdedigd, en onder dezen TH. BELAMY (*Notice sur les mémoires du cardinal de Granvelle, inserée dans les deux Bourgognes, études provinciales, publiées à Dijon*, livraison Juin 1837) en DUVERNOY, bibliothecaris te Montbéliard. Z. *Bulletins*, t. II. p. 310, 311, 312, 313.

26) Rekeningen van Meerhout in het C. A.

27) Rekeningen van Meerhout in het C. A.

28) Rekeningen van Wickraedt in het C. A.

29) Rekeningen van Wickraedt in het C. A.

30) B. v. 22 Oct. 1562 debourseerde de drost van Witthem tot Maestricht twee golden realen aan den meestercock van mijnheer Landcommandeur voor een golden scakel, die mijnheer graef to Culenborch dieselve kock gesconcken hat. — In handen van broeder Jan van Aken, guardiaen in het minnebroeders clooster te Nijmegen 12 daelders, den welcken mijn voern. heer heeft doen geven in recompense van seker present van eenhoorn twelck hij mijn gen. heere geschonken heeft ende oic van eenige predicatien, die hij te Culemborg gedaen heeft. — Een golden ketting van 200 caroli gulden ter recompense aen de huysvrou van den amptman in Berberich. — 1563 tho Colen betaelt aen den waert in den gulde leeuw op ten nieuwe marct voor een wapen, dat mijn gen. heere die grave tho Culemb. den voerleden oft voergaenden somer aldaer gegeven en zijn Gen. hadde bestayt te maken. Bet. Bernt. Aelbertsz, goltsmit, over een silvere coppetasse,

Digitized by Google

die mijn gen. heere heeft doen schenken tot een pillegift van sijn dochterke, twelck sijn gen. op het fonte geheven hadde *f* 34.15, enz. enz.

31) Deze zuster was Margaretha van Pallant, eerst gehuwd met den graaf van Rennenberg, heer van Zuilen en Westbroek, vervolgens (1562) met Jan Walraet, baanderheer van Merode, heer van Petershem, Perwijs, Duffel, Leefdael, Westerlo enz., zoon van Jan van Merode en Françoise van Brederode, weduwenaar van Minera van Bergen, erfdochter van Anton, marquis van Bergenopzoom (gest. 1561). Volgens Te Water, *Verb. der Edelen*, d. III. bl. 135, is het onzeker of hij een der verbondene edelen was. — In de Reken. in het C. A. vond ik de volgende posten betreffende de bruiloft van Marg. met Jan Walraet.

»Fransz. Petersz, borduerwercker te Culemb. die som van *f* 200, »en dat van alzulcken werck als hij voor de voorn. twee joffrouwen (Margaretha en Elisabeth) heeft gehadt tot haerluyder aan»staende bruiloftsclederen *f* 200." »2 Aug. 1562 bet. Anna Claes »kamermaecht van joffr. Margaretha van Palland *f* 110.4 ende »dat van eenige stucken werck, die zij als cleermakersche ver»dient heeft aen de voers. joffrouwen bruylofts clederen te maeken. »Aan Dirck Copier . . .

» . . . . . .

»Den juwelier Christoffel Theess aen ringen *f* 112. — *f* 380.6 »voer eenige parthijen sijden laeckenen voer heure bruyloft bet. »aen Angniet zijdelaeckencopersche in de Donckergaerde binnen »Utrecht, *f* 27 voer eenige trype de velour ende eenige andere »trype, die zij op mijns gen. huijze to Culemb. gelevert hadde, »om eenige olde cussens daermede te becleden, tegen die bruyloft »van mijn vrouwe van Perwijs en dan noch voer maakloon." — Ook werd er voor *f* 145.12.5 »voer die bruyloft aen wijnen" naar Culemb. gezonden, enz.

In het A. te C. berusten vele brieven van verschillende leden der familie Merode aan Floris I en Floris II geschreven, die echter alle familie-aangelegenheden betreffen, b. v. van Philips de Merode, marquis van Westerlo 1624—1633, Anna van Merode 1609—1630, Juliane de Merode 1628—1630, Jan van Merode, baron van Petershem enz.

Digitized by Google

Zeker is echter de opgave bij Yvoy van Mydr., *Verb. en Smeeks. der Edelen*, bl. 69 (uitgave van Jonkhr. Beeldsnijder) »Jonchr. »Ysebrant van Merode, gehuwd met eene dochter van Culem»borch" onjuist. Margaretha stierf in 1613, in den ouderdom van 70 jaren, op het slot IJsselmonde, nalatende 7 kinderen, waarvan de tegenwoordige Merodes afstammen. Zie over de Merodes de bronnen, bij Te Water, t. a. p. d. III. bl. 127 vermeld, en Te Water zelf, bl. 127—135 enz. *Andries Bourlette* in *Gids* 1844. N°. 3, p. 147.

32) Elisabeth van Pallant huwde Joost van Schouwenburg, heer tot Gemen. Vele geschiedschrijvers roemen zijn gedrag in den vrijheidskamp gehouden, edoch wij stemmen het den schrijver van *Andries Bourlette* volkomen toe, dat hij weinig goeds heeft gedaan en een zwakhoofd was. Zie *Gids* 1844, N°. 3, bl. 131, N°. 4, bl. 187 (verg. Winsemius, *Hist.* l. II. p. 153), N°. 5, bl. 230. Welk een man hij was, blijkt o. a. uit den volgenden brief van den prins van Oranje aan graaf Lodewijk, Juillet 1572. — »Au »reste les affaires se portent bien. Je vous envoye cy joincte la »liste de mes gens de guerre oultre lesquels le comte Joos de »Schownbourg lequel desjà avoit prins son serment à l'évèsque »de Coloinge pour le duc d'Alve s'est tourné de mon costé, estant »content de moy servir. J'espère encore aujourdhuy traiter avec »luy, pour laquelle affaire je l'ay mandé vers moy."

Zie Groen van Prinsterer, *Archives*, t. II. p. 24, t. III, p. 171. In de Rek. van Wickraedt komt de volgende post, de bruiloft van Elisabeth met graaf Joost betreffende, voor: »26 Aug. »1562 bet. aan Anthoenis de messemaeker tot Culemborch voer »enige lancien, tornoyrappieren ende andere rustingen, die hij zij»ner Gen. gelevert hadde op eenige tournoyspelen, als op de bruy»loft van sijn Gen. suster van Schouwenborch en op andere tij»den. Insgelijcx oec voer zijn jaerloen ofte gagien van zijn gen. »harnassen en geweeren schoon te maken *f* 130." In het C. A. berusten brieven van graaf Joost en Freulin Elisabeth aan Floris I, (1565—1570), briefwisseling tusschen Floris II en de gravin douairière Aletta van Schouwenb., gravin Elisabeth, de graven Herman, George Herman, Hans Otto en anderen 1599—1618, Joost Herman 1622—1632.

Digitized by Google

33) Estaires of Esterres was de residentie van Philips van Stabele, baron van Chaumont, Haverskerke, heer van Glayou, Estrée en Cigny, ridder van het gulden vlies, grootmeester der artillerie, die zich zeer verdienstelijk heeft gemaakt in den oorlog tusschen Philips II en Hendrik II (Hooft noemt hem, t. a. p. bl. 22, *Philips van Staade*). Hij huwde in 1556 Anna, gravin van Herly of Herlies. Gachard vermeld in zijn *Rapport:* »Lettre de la reine »Marie à Mr. de Glayou Sr. de Stavele du 31 Mai 1555 pour faire »célébrer les obsèques en l'honneur de la feue reine de Castille" en in een *Ms. de la bibliothèque de Lille, relatif à d'anciennes cérémonies funèbres*, medegedeeld door M. Emile Gachet (*Recueil de Bulletins*, t. X. p. 102), komen voor *Obsèques de Philippe de Stavele, baron de Chaumont, seigr. de Glaison* (sic) 1563 *en l'église d'Esterres*.

In de Ms. reken. van Wickraedt leest men: »1561 bet. aen mijn »heeren van Glayou op ten huyse Estaires die somme van *f* 4000 »en dat voor twee jaeren verschenen renten elcx jaers *f* 2000 ver»wegens zijner hylixen vorwarden hem ender zijnder huysvr. mijn »gen. heeren zuster, verschenen d'eerste jaer in de maent van »Febr. 1558 en d' ander in 1559." Floris I beminde deze zuster zeer, blijkens brieven van hem en haar in het C. A. (onder de *Memoriën*); ook vindt men brieven van haar aan Floris I, aangaande zijne procedures tegen zijne moeder, over het vruchtgebruik der door zijn' vader nagelatene goederen 1598—1604, in het C. A. Zij was, blijkens een harer brieven aan Floris I, van plan, aan zijn' zoon het graafschap van Herly en *f* 2000 op Wüttchen (?) te schenken.

34) In het door Gachet medegedeelde Ms. vindt men ook: »Obsèques de Charles baron de Trazegnies Seigr. de Silly, pair de »Hainaut, le 21 April 1578 en l'église de St. Julien d'Ath" en »Lettre de Robert de Trazegnies au héraut d'armes de Hainaut, »3 April 1578."

35) Groen van Prinsterer l. c., t. I. p. 68, 69. Van der Haer l. c., p. 148. Bentivoglio, *Verhaelboecken*, bl. 60.

36) Jean de Ligny, comte d'Aremberg? Uit de Ms. rek. van Wickraedt, 1560—1566, blijkt, dat ook zijne zusters die bruiloft bijwoonden: »Michiel van der Beecken, borduerwercker, en dat tot »volle betaling van zijn billet, inhoudende sekere partien van gou-

Digitized by Google

»den ende silveren cantilles en andere borduersel, twelck hij aen »mijn gen. heeren susteren voor elx twee tabbaerden van root »ende wit sattijn op de bruyloft van mijnheer Ligny gelevert »hadde."

37) In de Ms. reken. van Wickraedt komen posten voor van geschenken, zoo aan de bruid, als aan hare moeder en zuster gegeven: »1563. *f* 726 om een juwelier te Antwerpen te betalen »voor geleverde juwelen ringen en baggen, die zijn gen. hoofmees»ter Hendrick van Salem aen die gravinne van Manderscheit en »haere twee dochters voor presenten geschickt en gesonden hadde. »Hij kocht ook voor *f* 1200 aen kostelicke hoosen bij Bertrandt »Galliart koopman en causenmaecker te Antwerpen", stak zijne dienaars in nieuwe lieverijen enz.

Volgens Ms. genealogie was zij (Elisabeth) gravinne van Manderscheyt, Blankenheym, ter Sleyden, dochter van graaf Frans en van Anna van Ysenburg, vrouw tot Beris en Berberich. Behalve vele gedrukte genealogiën der graven van Manderscheit, vindt men, volgens En. Gachet, onder de Archieven van het kasteel van Beaumont, een Ms. genealogie van dezelve, die men ook in het C. A. aantreft; ook bezit dit laatste brieven van Anna geb. gravin van Isenburg, vrouw van Berpurg, Zolvern en Berris 1569—1575; Sophia, gravin tot Manderscheyt z. j.; graaf Wolf van Ysenborch 1618; Margaretha Elisabeth geb. gravin van Manderscheyt, abdis van Essen, 1599—1602; Karel en Arnold van Manderscheyt 1611—1619, andd.

38) Voet v. O. t. a. p. bl. 213.

HOOFDSTUK IV.

1) Groen van Prinsterer, *Archives*, t. I. p. 51 (2e édit.)
2) Hooft, t. a. p , bl. 45.
3) Hooft, t. a. p., bl. 49.
4) Hooft, t. a. p., bl. 50.
5) M. ab Isselt, *Hist. sui temp.*, p. 17.
6) Groen van Prinsterer, l. a., t. I. p. 364, 365 (2e édit.)
7) T. a. p., bl. 68.

Digitized by Google

8) Viglii *vita* (Hoynck van Papendrecht, *Analecta*, t. I. p. I.) p. 45.

9) Hooft, t. a. p., bl. 68.

10) Te Water, *Verb. der Edelen*, d. I. bl. 47.

11) Groen van Prinsterer, l. c., t. I. p. 285.

12) Groen van Prinsterer, l. c., t. II. p. 67. Het verzoekschrift is niet door Franc. Balduinus, Aldegonde of Simon Renard opgesteld, gelijk ik, vóór de uitgave der *Archives*, bl. 17 mijner *Uitspanningen*, gemeld heb.

13) Hooft, t. a. p., bl. 75. Groen van Prinsterer schreef: *Archives*, t. I. p. 94, nopens Brederode: »ce personnage à la tête légère et au caractère remuant ne méritoit guères les éloges qu'on lui a souvent prodigués." Ik behoef den lezer niet opmerkzaam te maken op den letterkundigen twist tusschen de heeren Groen en van Hall in den jongsten tijd over Brederode gevoerd.

14) Groen van Prinsterer, l. c., t. II. p. 92.

15) Groen van Prinsterer, l. c., t. II. p. 78.

16) Het verzoekschrift in de Fransche taal is medegedeeld bij Groen, l. c., t. II. p. 78—80.

17) Schotel, *Uitspanningen*, bl. 19.

18) Groen van Prinsterer, l. c., t. II. p. 80, 84, 85.

19) Groen van Prinsterer, l. c., t. II. p. 86, 87.

20) *Uitspanningen*, bl. 21. Groen van Prinsterer, t. II. p. 88.

21) *Uitspanningen*, bl. 23. Groen van Prinsterer, t. II. p. 93.

22) *Chronijk van Antwerpen* (Leijden 1743), bl. 68.

23) l. c., p. 229.

24) »Nieuwe tijdinghe van die van Culenborch. Item de sup»plicatie van die edelen Raet ende van den borgheren van Culem»borch gedruckt in 't jaer 1566," bij Voet v. O., t. a. p., bl. 216 v.v.; maar veel naauwkeuriger achter de vroeger vermelde verhandeling van Schultz Jacobi (Bijlage C) afgedrukt.

25) Voet v. O., t. a. p., bl. 223, 224.

HOOFDSTUK V.

1) *Beschrijvingh der Nederlanden, soo uyt* Guicciardijn *als andere vermaerde schrijvers* (Amst. 1662), d. I. bl. 51. Burgundii *Hist. Belg.*, p. 160.

Digitized by Google

2) Mr. H. J. Koenen, *Adriaan Paauw, eene bijdrage tot de kerk- en handelgesch. der XVI eeuw*, bl. 15 volgg. »Of all the »great commercial towns of the Netherlands Antwerp was at »this time the most eminent." *Pictorial history of England*, t. II. p. 786, 787.

3) *Beschrijvingh* enz, bl. 51, 52.

4) *Geusen-Liedt-boek*, (Dordrecht 1687 12°) bl. 141.

5) Men zou toen te Antwerpen driehonderd kunstschilders geteld hebben. Men had er vier kamers van Rhetorica: de Violieren, de Olijftak, Goudsbloem en 't Lelijken van Calvarien. Z. *Werken van de Maats. der Ned. Letterk.*, d. V. bl. 97. Willems, *Belg. Museum*, d. I. st. 2. *Verhand. over de Ned. Letterk.*, d. V. bl. 270. *Ned. Stemmen*, d. V. bl. 82. P. van Capelle, *Bijdr. tot de Geschied. der Nederl.*, bl. 229, 230. *Chron. van Braband*, bl. 398. Serrure, *Nederl. Letteroef.*, bl. 247, volgg. Snellaert, *Verh. over de Ned. dichtk. in België*, bl. 151, 170. *Beschrijvingh* enz., bl. 52.

6) Zie Adr. Uyttenhooven, *Geschied. der Herv. Kerk te Antw.* passim.

7) *Chronijk van Antw.*, bl. 72—75. Van Wesembeeck, *Beschrijvinghe van den staet ende voortganck der religie* (Breda 1616), bl. 121. Uyttenhooven, t. a. p., bl. 164. Groen van Prinsterer, l. c., t. II. p. 139.

8) »Ces jours passez Monsr. de Brederode m'envoya Helpendam »vers moy, pour me faire scavoir, qu'avies touts vos bons srs. et »députés par ensamble résolu tenir une journée à Lyere, me di»sant aussy de bouche et à Monsr. de Culembourg estant lors à »Berghe, se debvoit tenir icelle journée le 2 de Juillet." Groen van Prinsterer, l. c., t. II. p. 134. Verg. J. Gysius, *Oorsprong en voortgang der Neder-lantscher beroerten ende ellendicheden* (gedruckt in 't jaer 1616), bl. 151, en de Lat. vert. (*Origo et hist. Belgic. tumult. — auctore* Ernesto Eremundo *Fristio*, Lugd. Bat. 1619), p. 133.

9) Uyttenhooven, t. a. p., bl. 164.

10) *Ned. Oorl.*, b. I. fol. 173.

11) *Chron. van Antw.*, t. a. p.

12) *Chron. van Antw.*, t. a. p.

13) Groen van Prinsterer, l. c., p. 140, 148.

Digitized by Google

14) *Chron. van Antwerpen*, bl. 74, 75: »à demie lieue près Anvers." J. Hopperus, *Recueil et Mémorial des troubles des Pays-bas au roy* (P. Hoynck van Papendrecht, *Analect.*, t. II. p. 11), p. 91.

15) Burgundii l. c., p. 173.

16) Groen van Prinsterer, l. c. p. 151.

17) Thans in de prov. Limburg, arrondissement Hasselt, drie uren van Diest en Tienen, aan den grooten straatweg van Brussel naar Luik en Maastricht.

18) Groen van Prinsterer, l. c., p. 152, 153. Van der Haer, l. c., p. 225.

19) Van der Vynckt, t. a. p., d. I. bl. 271.

20) *Divisie Chronyc* (Dordr. 1595), bl. 7.

21) *Nassouer Heldens. Pronk-toonneel* (Amst. 1663), bl. 94.

22) Van der Vynckt, t. a. p. *Nassouer H. P.*, t. a. p. Strada, l. c., p. 244.

23) Van der Haer, l. c.

24) Viglii *Epistol. ad. J. Hopperum* (Hoynck van Papendrecht, *Analect.*, t. I. p. 11), p. 365.

25) Groen van Pinsterer, l. c. *Nassouer H. P.*, bl. 95.

26) Te Water, t. a. p., d. I. bl. 383. Bilderdijk, *Vad. Gesch.*, d. VI. bl. 60. De Beaufort, *Leven van Willem I*, d. I. bl. 478. Strada, l. c., p. 244.

27) Te Water, t. a. p. Bor, t. a. p., b. II. bl. 69. Wagenaar, d. VI. bl. 177.

28) Te Water, t. a. p., bl. 383. Bor, b. II. bl. 56. Van Wesembeeck, t. a. p., bl. 133. Groen van Prinsterer, l. c., p. 167.

29) Van der Haer, l. c., p. 225.

30) Te Water.

31) Strada, l. c., p. 245, 246. Burgundii l. c., p. 176. Te Water, t. a. p., bl. 390. »Brederode, Culemborg en d'Esquerdes »schijnen te Duffel de hoofdpersonen geweest te zijn." *Gids* 1845, N°. 5, bl. 348.

31*) Voet v. O., t. a. p., bl. 224. Schultz Jacobi, t. a. p., bl. 118. Burgundii l. c., p. 148.

32) Van Hasselt, *Stukken voor de Vaderl. Geschied.*, d. I. bl. 238, 239.

33) Schultz Jacobi, t. a. p., bl. 121.

Digitized by Google

HOOFDSTUK VI.

1) Hooft, *Ned. Hist.*, d. I. bl. 110. Groen van Prinsterer, *Archives*, t. II. p. 375.

2) M. ab Isselt, *Hist. sui temporis*, p. 70, 71. Groen van Prinsterer, l. c., p. 261, 277. Bor, van Meteren, Wagenaar, andd.

3) De Beaufort, *Leven van Willem I*, d. I. bl. 529.

4) M. ab Isselt, l. c., p. 70, 77, 81. Wagenaar, *Vad. Hist.*, d. VI. bl. 192, 193. Van der Haer, *de init. tum.*, p. 247. Groen van Prinsterer, l. c., p. 261, 295.

5) »Les seigneurs de Brederode et Cuylenburg escripvirent di»verses lettres rigoureuses et plaines de menaces à la ville de »Nymègue en Gueldre." Hopper, *Mémoir.*, p. III. Groen van Prinsterer, l. c., p. 412.

6) Gysius, *Oorsp. en voortg. der Nederl. ber.*, bl. 212. M. ab Isselt, l. c., p. 99. Burgundii *Hist. Belg.*, p. 258. Van der Vyncky, *Ned. Ber.*, d. II. bl. 4.

7) Hooft, t. a. p., bl. 120. Belangrijk zijn over deze beraadslagingen de *Epistolae* J. Hopperi *ad* Viglium en Strada, wiens bloemrijke stijl niet altijd te vertrouwen is.

8) Gysius, t. a. p.

9) Gysius, t. a. p.

10) Strada, l. c., p. 262. Hooft, l. c., p. 111.

11) Bor, t. a. p., b. II. bl. 72.

12) Groen van Prinsterer, l. c., p. 288, 295.

13) Groen van Prinsterer, l. c., p. 275.

»Monsr. mon frère," schreef Brederode aan Lodewijk van Nassau, »Come tous ces gantylhommes sont au gran perplexyté de voyr »les affayres aller de la sorte et ne sachant que ce veult dyre, »m'ont requys tous vous renvoyer le porteur de ceste, Helpen»dam, lequell vous dyrast ce que il ce passe. Les plaquas que »l'on publye icy tous les jours, les menasses que l'on fayct à »tous, nous menassant d'eure à heure de la corde, jusque à dyre »ung moynne au publycque: »voyes vous ce beau seigneur de »Brederode, devant qu'yl soyct vuyt jours, il serat pendu par »son coll et estrangeller," et ung monde d'aultres méchancetés que »ses gentylshommes souffrent tout heure. Le presyden de la »Haye ast fayct éryger cinq gybet à la Haye, ou que il dyct

Digitized by Google

»avoyr charge exprès de les là fayre tous pendre, et comman-»dant que l'on le fysse grant assés, que il seroyct orné d'uyne »belle grande compagnye, desorte que l'on la fayct troys foys »plus gran que l'on ast de coustume." Zie verder GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 315, 368.

14) BOR, t. a. p., b. II, bl. 69, 71. HOPPER, *Mémoir.*, p. 103.

15) M. AB ISSELT, l. c., p. 73. BENTIVOGLIO, *Ned. Geb.*, bl. 55. VAN METEREN, *Ned. Hist.*, d. I. bl. 383.

16) GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 275.

17) GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 400, 422. »Le seigneur »de Merode avoit parfaitement jugé le comte d'Egmont. Bien »qu'on lui fit beaucoup de *fâcheries*, bien qu'il en fut *fort piqué*, »bien qu'il s'en plaignit au comte de Mansfeldt (STRADA, p. 278), »au prince d'Orange (voyez la lettre 128), au roi (*Procès d'Egm.* II. 491) »il devoit persister dans sa dangereuse irrésolution."

18) GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 282, 412.

19) GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 282.

20) BENTIVOGLIO, t. a. p., bl. 56. BURGUNDII l. c., p. 284. TE WATER, *Verb. en Smeeks. der Edelen*, d. II. bl. 3 volgg.

21) BENTIVOGLIO, t. a. p., bl. 58, gewaagt slechts van één brief.

22) TE WATER, t. a. p., bl. 7 volgg. GROEN VAN PRINSTERER, t. a. p., bl. 359. LE PETIT, *Chron. de Holl. et Zeel.*, livr. IX. p. 126—129. BOR, b. II. bl. 77, 78. GYSIUS, t. a. p., bl. 243—249. ERNEST. EREMUNDI *Origo et Hist. Belgic. Tumult.* p. 180. M. AB ISSELT, l. c., p. 89.

23) Oranje, Egmond en Hoorn.

24) TE WATER, t. a. p., bl. 2 volgg. Sommigen noemen den 2, anderen den 4 Oct. *Le Procès d'Egm.*, p. 74 seqq. verg. met GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 343. M. AB ISSELT, l. c., p. 90.

25) BURGUNDII l. c., p. 285. VAN METEREN, t. a. p., d. I. bl. 387. WAGENAAR, t. a. p., d. VI. bl. 197. TE WATER, t. a. p., bl. 3. GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 344.

26) VAN DER HAER, l. c., p. 313.

26*) l. c., p. 285, verg. GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 344.

27) t. a. p., bl. 59.

28) *Hist. Génér. de la guerre de Flandres*, livr. I. p. 54 suiv.

29) TE WATER, t. a. p., bl. 22.

Digitized by Google

30) L. c., p. 84.

32) Bor, van Meteren, M. ab Isselt, l. c., p. 81, 82. Van der Haer, l. c., p. 269.

33) l. c.

34) »J'ay receu vostre lettre et le tout entendu, sur quoy il »me semble qu'il seroict bon que Monsr. de Brederode et Monsr. »de Culembour s'i trouvassent aussy et qu'ilz n'y faillassent point »pour résoudre le tout" schreef de graaf van Berghe aan Lodewijk van Nassau »Peut être (voegde Groen van Prinsterer, l. c., p. 467 hierbij) »ce billet étoit il rélatif à une assemblée de quelques »principaux confédérés, qu'on croit avoir été tenue vers ce temps »à Amsterdam." (Verg. Te Water, t. a. p., d. II. bl. 29.)

35) Bor, b. III. bl. 86, 87. A. H. Petit, *Hist. der Ned. Oorl.*, bl. 47—51. Brandt, *Hist. der Reform.*, d. I. bl. 393 volgg. Uyttenhooven, t. a. p., bl. 231 volgg. Van Meteren, t. a. p., d. I. bl. 377. Te Water, t. a. p., bl. 35 volgg.

36) P. Winsemii *Historiar.* lib. I. p. 72, 75. Te Water, t. a. p., bl. 51 volgg.

37) Burgundii l. c., p. 306.

38) Te Water, t. a. p., bl. 72 volgg.

39) Te Water, t. a. p., bl. 78 volgg. Uyttenhooven, t. a. p., bl. 265 volgg. Groen van Prinsterer, l. c., t. III. p. 31. M. ab Isselt, l. c., p. 95. Van Meteren, t. a. p., d. I., bl. 392.

40) Bor, t. a. p., b. II. bl. 142.

41) B. v. van Heusden, waar zij wilden vergaderen.

42) Gysius, t. a. p., bl. 228. Groen van Prinsterer, l. c., t. III. p. 35.

43) M. ab Isselt, l. c., p. 83, 104, 105. Bor, b. III, bl. 94, 99. Burgundii l. c., p. 337, 338. Van der Haer, l. c., p. 273, 303, 323, 293, 294, andd.

44) Bor, b. III. bl. 102, 103. Viglii *ad Hopperum*, *Epist.* I. in *Anal. Belg.*, t. I. p. II. p. 345.

45) Groen van Prinsterer, l. c., t. III. p. 43.

46) Burgundii l. c., p. 298. Hooft, t. a. p., bl. 125. *Sent. van Alva*, bl. 78, 89, 94. Bor, *Auth. Stukken*, d. I. bl. 11, 12.

47) M. ab Isselt, l. c., p. 102. Van Meteren, t. a. p., d. I. bl. 397.

Digitized by Google

48) M. AB ISSELT, l. c. UYTTENHOOVEN, t. a. p., bl. 279 volgg. BOR, t. a. p., b. III. bl. 110.

49) *Sent. van Alva*, bl. 88, 91, 92, 333. BOR, b. III. bl. 107. BURGUNDII l. c., p. 349.

50) VAN METEREN, t. a. p., d. I. bl. 397. VAN HEURN, *Beschrijv. van 's Hertogenbosch*, d. II. bl. 30 volgg.

51) UYTTENHOOVEN, t. a. p., bl. 268.

52) Volgens Mss. aanteeken. zou hij wel 6000 man op de been gebragt hebben.

53) UYTTENHOOVEN, t. a. p., bl. 279, 280. VAN METEREN, t. a. p., d. I. bl. 399. M. AB ISSELT, l. c., p. 102. *Hist. Belgica* (Francof. 1583), p. 213.

54) VAN DER HAER, l. c., p. 103. VAN METEREN, d. I. bl. 102. M. AB ISSELT, l. c., p. 83. BURGUNDII l. c., p. 295. STRADA, l. c., p. 309. GROEN VAN PRINSTERER, l. c., t. III. p. 7.

55) GROEN VAN PRINSTERER, l. c., t. III. p. 13.

56) *Chronijk van Vlaanderen*, bl. 318.

57) Remonstrantie van 1624 aan de Staten Generaal.

58) Volgens STRADA, p. 323, gingen Culemborg en Berge Willem I vooruit. Volgens VOET VAN OUDHEUSDEN, t. a. p., bl. 229, volgden zij hem. BURGUNDIUS (l. c., p. 341) schrijft, dat Hoogstraten en Hoorn den prins volgden.

59) De juiste dag van Van Pallants vertrek is niet bekend. Oranje vertrok den 11 April naar Breda, en na twee of drie dagen (volgens GROEN VAN PRINSTERER, t. III. p. 73, den 22 April) toevens naar Grave. Zie VAN METEREN, t. a. p., d. I. bl. 407. M. AB ISSELT, l. c., p. 112. GROEN VAN PRINSTERER, l. c., p. 71. Volgens de boven aangehaalde *Hist. Belg.* vertrok hij den 21 April naar Breda. (21 April Bredam se confert.)

HOOFDSTUK VII.

1) *Leven van den Hertog van Alva*, d. II. bl. 198. (Oorspronkelijk in het Latijn, Salamancae 1669.) VAN DER VYNCKT, t. a. p., d. II. bl. 11. GROEN VAN PRINSTERER, l. c., t. III. p. 21, 75. BILDERDIJK, *Vad. Gesch.*, d. VI. bl. 240.

2) DE BEAUFORT, *Leven van Willem I*, d. I. bl. 606.

Digitized by Google

3) *Ned. Oorl.*, b. IV. bl. 127.

4) Viglius *ad Hopperum*, p. 388. Groen van Prinsterer, l. c. p. 21.

5) De Beaufort, t. a. p., bl. 609.

6) »Le Duc d'Alve a 't il franchi la frontière, on se presse, on »se précipite vers lui. Beaucoup de seigneurs et gentilhommes »sont esté au devant de luy, entre aultres Mr. l'Admiral — Mr. »de Meghem arriva de nuyct en Anvers, et de grand matin ayant »prins la porte, est allé rencontrer le duc d'Alve ..... Le duc »d'Aerschot allit trouver le duc, et est party Mr. d'Egmont avecq »environ quarante gentilzhommes, pour aussy faire la révérence »au dit duc; tellement que Madame est présentement icy toute »seule, sans nul chevalier de l'ordre." Groen van Prinsterer, t. III. p. XIX, 115 seqq. 125.

7) Schotel, *Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspanning.*, bl. 25.

8) Schotel, t. a. p.

9) Hooft, t. a p., bl. 165.

10) De brief van dagvaarding, waarvan een copie, ook in het Fransch, in het Archief van Culemb. voorhanden is, is geteekend den 19 Jan. 1567. Een gedeelte van denzelven vindt men bij te Water, t. a. p., d. IV. bl. 249, 250. In zijn geheel siet hij het licht niet.

11) In het Archief voornoemd is eene ms. copie voorhanden, ook bij Vost van Ommeusden, t. a. p., bl. 231, 232.

12) Ms. Indagingsbrief.

13) Raad en meester der rekenkamer des konings in Gelderland, die in groot vertrouwen bij Alva stond. Van Hasselt, *Stukken voor de Vad. Gesch.*, d. I. bl. 146, 147, 159, d. II. bl. 112.

14) Of Pieter van Sinte Pieters van Arnhem, zoon van Pieter van Sinte Pieters, raad en rekenmeester van Holland, en van Catharina Nicolai. Zijn oom Adriaan Nicolai, kanselier van Gelderland, was de broeder van Janus Secundus, en lid van den beroerten-raad. Hij zelf was griffier van 's konings leenkamer in Gelderland. Zie van Hasselt, *Stukken voor de Vad. Geschied.*, d. III. bl. 213, d. I. bl. 147.

15) Van Hasselt, t. a. p., d. I. N°. 70, 71.

16) Van Hasselt, t. a. p., d. I. N°. 71, 80. Deze Jan van Cuyck was de vader van Hendrik van Cuyck, bisschop van Roermonde. De graaf nam, na zijne terugkomst te Culemborg, de goe-

Digitized by Google

deren van dezen Jan van Cuyck in beslag. Zie VOET VAN OUDMEUSDEN, d. I. bl. 243, 244.

17) VAN HASSELT, t. a. p., d. I. N°. 80.

18) »Le 5 de Febrier 1568 stilo cur. monseigneur est adverty »par ses gens de Culembourg de l'adjournement fait par cri pu»blicq aux bailles contre luy à l'instance du procureur général du »roy. — Le XII de matin est party Jean Deschamps, avecque re»queste vers le ducq d'Alve pour impétrer prolongation du terme »peremptoire et provision de pouvoir comparoitre par procureur. »Le XIII est monsr. appellé et protesté par devant Notaire de »l'injustice et outrage que luy est faite par la dite citation. Le »VII de Mars 1568 est party Duuren avec Hamborch avec procu»ration, instruction et responce vers Bruxelles." Ms. Notice.

19) »Au Ducq."

»Le conte de Culembourg Floris de Pallant remonstre en toute »humilité, que le procureur général de sa Mate at puis naguaires »impétré subreptivement lettres patentes, par lesquelles luy est »accordé provision criminelle contre ce remonstrant pour l'appré»hender au corps quelque part que au pays de sa Mate trouver »il pouvoit. Et si l'appréhender ne le peult, l'adjourner et l'ap»peller par edict et cry publicq sur paine de ban perpétuel et »confisquation des biens, de comparer en personne dedans trois »quinzaines alors prochainement venants, pour ouyr et respondre »à telles fins et commission que icelluy procur. général voudra »contre luy prendre, à cause de quelques altérations (durant les »troubles passez) en quoy ce remonstrant est en ses terres adve»nues, dont ce dit procureur prétend que ce remonstrant auroit »encourru crime de lèse Mate. Quoy ensuyvant sest devant pro»cureur advance de adjourner ce remonstrant par cry publicq aux »bailles de la court le XXIIII de Janvier dernier passé, dont l'at»tache et l'insinuation en après est faite à la ville de Culem»bourch ce dernier jour du dit mois et le cinquième de febrier »à sa personne, tenant sa résidence au lieu de Pallant. Or com»bien que le dit procureur général ne doibt avoir ignoré combien »que ce remonstrant est esloigné d'ingratitude et rebellion, dont »il le charge. Ores qu'il se fusse aucunement oublié en l'altéra»tion des choses dépendentes de la réligion. Si ne se trouvera »jamais parée ny autrement encourru le crime de lèse Majté.

Digitized by Google

»comme pensamplement il aurat à déduire par sa responce que »luy conviendra faire sur la demande et concension au dict pro»cureur. Mais à cause que l'insinuation luy est faite si tard que »pour l'importance des faits, desquels le dict procur. le charge, »ne porat tenir prest ceque luy servira de justification pour le »terme par l'adjournement susdit péremptoirement préfigé, sup»plie très humblement qu'en cest esgard et faveur de justice il »plaise à votre Excellence, prolonger le dict jour péremptoire l'es»pase de six sepmaines. Et d'aultant que le remonstrant ait juste »peur de comparoir en personne, que luy soyent accordez ung ou »deux advocats de la chancellerie de Brabant ou du parlement de »Malines ou autres, pour en son nom suffisemment constituer, »comparoir et défendre son innocence contre les dits accusations »criminelles là et ausy qu'il appartiendra et surce luy faire dépe»scher telle provision que conviendrat. Quoy faict."

20) »Illustrissime Dux. Cum tam in causa criminali quam »civili regulariter per procuratorem quis comparare possit, cum»que nullus in carcerem prius quam convincatur, debeat con»vinciri; vestra autem illustrissima celsitudo, in sua praetensa »citatione et corporalem apprehensionem et in carcerem inpactio»nem, me nondum audito et convicto, imo ne jurisdictione qui»dem vestra adhuc fundata, mandavit. Ita quod propter justum »ejusmodi metum, qui cadit in constantem virum, a personali »comparatione jure optimo queam abstinere; ideo praedeductis »aliisque de jure attendendis peto concedi mihi in advocatos et »procuratores, magistrum Theodoricum Liffelt, M. Heinrichum »Ameidanum, M. Gerhardum Cusium, M. Andream Wesembeck, »M. Michaelem Borckholtz, curiae Brabantiae advocatos et procu»ratores eosdemque omnes et singulos compelli, ut meas fori de»declinatorias aliasque exceptiones meo nomine coram vestra il»lustrissima celsitudine exhibeant. Omniaque meo nomine fa»ciant, quae coram ipse facere possim."

»Vestrae Illustr. Cels. humilis servitor. Florentius de Culemb."

Beide stukken in hands. op het Archief.

21) Deze briefwisseling is in het Culemb. Archief.

22) Zie den brief van den hertog in het Archief.

23) In ms. in het Archief. Zie ook Voet van Oudheusden, t. a. p., bl. 232. Van Spaen, *Inleid. tot de Hist. van Gelderl.* d. III. bl. 241.

Digitized by Google

24) In ms. in het Archief. De copiën van beide zijn in het Lat. geschreven, doch zeer fautief.

25) Van Hasselt, t. a. p., d. I. N°. 145.

26) In Ms. in het Archief.

27) Voet van Oudheusden, t. a. p., bl. 233. Van Hasselt, t. a. p., d. I. bl. 286.

28) Van Hasselt, d. I. N°. 127, d. II. bl. 7, 26.

29) Van Hasselt, d. I. N°. 81, d. II. bl. 67. Ms. Remonstr. 1624. In het vroeger aangehaald *Rapport à Monsr. le Ministre de l'Intérieur* van Gachard, komen de volgende posten voor op de *Compte de Martin van den Berghe du* 1 *Jan. au* 31 *Decembre* 1569.

»A Antoine Credo, 60 livres, à compte sur certaine colonne ou »pilier, qu'il avait entrepris de dresser à la maison du seigneur de »Culembourg."

»Au même pour les trois pierres bleues érigées en pilier 40 li»vres. A un charreton pour avoir amené d'Arquennes à Bruxelles »certaine colonne à ériger sur la place où fut la maison de Cu»lembourg 36 livres."

»A Blaise du Pret et Jean Gandre, tailleurs de pierre, 20 livr. »pour avoir gravé les lettres sur le pilier."

»A Jean T'serraets, peintre, pour avoir peint les dites lettres 8 »livr. 3 s."

»A Guill. Jacquet, marchand de draps, 84 livres pour le drap »noir à l'exécution des comtes d'Egmont et de Hornes, y empris »un florin pour la façon de l'echafaud, suivant accord fait avec le »capitaine Boléa."

»A Jean Tserraets peintre à Bruxelles 60 livr. pour avoir doré (1570) »à double or les lettres et inscriptions au pilier dressé sur »l'héritage du comte de Culembourg."

30) Schotel, t. a. p., bl. 28, 37.

31) Gysius, t. a. p., bl. 272.

HOOFDSTUK VIII.

1) T. a. p., bl. 271.

Digitized by Google

2) Van Meteren, d. I. bl. 442. Viglii *Epist. ad Hopperum*, p. 463. Viglii *Vita*, p. 52.

3) In het Archief zijn vele sporen zijner briefwisseling voorhanden. Van Meteren en anderen vermelden die uitdrukkelijk. Zie ook de Remonstr. van Floris II aan de Staten Generaal.

3) Groen van Prinsterer, t. a. p., t. VI. p. 338. Wagenaar, d. VI. bl. 267. Reyd, bl. 4.

4) T. a. p., d. VII. bl. 110.

5) *Mém. pour servir a l'hist. de Hollande*, p. 182.

6) T. a. p., d. VI. bl. 285. Bor, t. a. p., b. XXXV, bl. 47.

7) Ms. aanteek. *Epist. Secr.* Hub. Languetii, t. I. p. 65. »Ante »paucas septimanas comes à Culemborch, receperat arcem suam »Wittem, quae non procul abest a Falkenberg, expulso praesidio, »quod ibi ab Albano collocatum erat."

8) Beaufort, t. a. p., d. II. bl. 62.

9) *Res. Belgic.* p. 50.

10) Hooft, t. a. p., bl. 196. Chappuis, t. a. p., bl. 133. Zie ook *Andries Bourlette* in *Gids* 1844, N°. 4, bl. 178.

11) Viglius *ad Hopperum*, p. 149. Meursii p. 27. Bentivoglio, p. 92, 93. Beaufort, t. II. p. 62.

12) Bor, b. IV. bl. 166. Hooft, bl. 176. Chappuis, bl. 135.

13) Bor, t. a. p., bl. 183. Wagenaar, d. VII. bl. 242.

14) In het Culemb. Archief.

15) Groen van Prinsterer, l. c., p. 229, 243, 279. Te Water, t. a. p., d. III. bl. 212, 213.

16) T. a. p., N°. 3, bl. 155, 156.

17) *Tooneel*, d. I. bl. 317.

18) Viglius *ad Hopperum*, p. 659.

19) Zij stierf niet, gelijk te Water meldt, t. a. p., dl. III. bl. 207, in 1575, maar in 1570 of begin van 1571.

20) Ms. brief in het Cul. Archief.

21) Als boven.

22) Als boven.

23) Als boven.

24) Wij hebben de instructie voor den Hoofmeister Willem van Zuylen van Nyeveld medegedeeld in Nijhoff, *Bijdragen voor Vad. Gesch.*, d. III. bl. 273—278. In het Archief te Culemb. berust nog een vroegere voor Henrick van Gaelen, gegev. 21 April 1563 te Culemb.

Digitized by Google

25) Deel I. bl. 531, 532.

26) Van Hasselt, t. a. p., d. I. bl. 179.

27) In het Archief van Culemb. berust de briefwisseling van Graaf Floris aangaande zijne verschijning op den Westphaalschen kreitsdag, gehouden te Keulen in den jare 1568, nevens het verbaal van de besluiten dier vergadering en daartoe behoorende stukken.

28) M. ab Isselt, l. c., 205, 206. Languetti l. c., p. 165. Bor, b. V. bl. 229. J. Gysius, bl. 281. Van Meteren, d. I. bl. 517.

Over de verrigtingen van Graaf Floris, gedurende zijn verblijf in Duitschland kunnen ook nagezien worden *Allerhande ingekomen brieven en minuten of ontwerpen van uitgaande stukken* over de jaren 1566 en 1567 en den aanvang van 1568, benevens eenige zonder datum of jaartal. Missiven van graaf Joost van Schouwenburg aan den graaf 1565—1570. — *Allerhande in- en uitgaande missiven betreffende verschillende onderwerpen* van 1555 tot 1598, en de particuliere rekeningen van L. Meerhout en andd. in het Archief te Culemb.

HOOFDSTUK IX.

1) Z. ook H. Grotii *Annales*, p. 47. (Amst. 1658. 12°.)

2) *Geuse-liedtboeck* (Dordr. 1687), bl. 51, 52.

3) Bor, b. VI. bl. 262. Groen van Prinsterer, t. III. p. 411.

4) Te Water, t. a. p., d. IV. bl. 315.

5) Te Water, t. a. p.

6) Ms. aanteek. van Floris II. Everdingen, Golberdingen en Gasparde waren een leen der grafelijkheid van Holland. Van Spaen, *Inl.* enz., d. III, bl. 234. Volgens *Resol. van Holland* werd Van Pallant 10 Dec. 1574 in de Ridderschap van Holland beschreven.

7) P. Bondam, *Verzamel. van onuitgegev. Stukken*, d. I. bl. 50.

8) Ms. aanteek. van Floris II.

9) Ook over dezen staatsman is weinig te boek gesteld. De resolutiën van Holland en de Staten Generaal geven vele stoffe voor eene biographie.

Digitized by Google

10) »Cornelis Evertsz ter cause van een maeltijd ende wijn »gesconcken den grave van Culenborch tsijnen aencoempste 9 L. »14 sch. 8 gr. Jacop van der Paelt, weerdt in de Spiegel, ter »cause van sekere verteerde costen by den grave van Culemb. »tsijnen huyse 7 L. 16 sch." Tres. Rek. 1574—1575.

11) Van Hasselt, t. a. t., d. I. bl. 238.

12) Te Water, t. a. p., d. III. bl. 213, 214.

13) Door tusschenkomst van den heer de Wind voor mij nageslagen.

14) Ofschoon er in het Archief, noch elders, blijk van zulk een' last voor handen is.

15) *Resol. van Holland* 4 Junij 1575, bl. 356, 357, 359. 23 Maart 1576, bl. 28. Bor, b. IX. bl. 140. J. de Timmerman, *de Unione Hollandiae et Zeel.*, p. 13, 60.

16) »Den XIII. Nov. LXV. gefurneert Doctor Elbertus Leoni»nus tot Loeven, om zijn gen. te dienen in 't proces tegen zijn »gen. zwager den grave van Manderscheyt ter golden keysers »Croonen."

In Particul. Reken. van Libert Meerhout, raad des graven te Culenb. in het Cul. Arch. — Bor, b. VII. bl. 79. b. VIII. bl. 84. Van de Spiegel. *Bundel van onuitgegev. stukken*, d. I. bl. 1, 2.

17) Bor, b. VIII. fol. 91.

18) *Resol. Holl.* 12, 15, 18, 19, 20 Julij 1575, bl. 487, 500, 514, 516, 530. Bor, b. VIII. bl. 118. Balen, *Beschrijv. van Dordrecht*, bl. 851.

19) Wagenaar, d. VII. bl. 23.

20) *Resol. Holl.* 13 Julij 1575, bl. 492. Bor, b. VIII. fol. 118. Hooft, t. a. p., bl. 443.

20) Groen van Prinsterer, l. c. t. V. p. 377.

21) Ms. brief in het Archief. Bor, B. IX. bl. 154. Van Meteren, d. II. bl. 348 volgg. M. ab Isselt, l. c. p. 472.

22) Hooft, t. a. p., bl. 452.

23) Hooft, t. a. p. Baudart, *Guerres de Nassau*, t. II. p. 185 (Amst. 1616): »ils expérimentèrent la vérité du dire de Phi»lon: ubi cessat auxilium humanum ibi incipit divinum."

24) Baudart, t. a. p., bl. 186, andd. Van de Spiegel, *Bundel* enz., d. I. bl. 18 volgg.

25) Gysius, bl. 354. M. ab Isselt, p. 474.

Digitized by Google

26) Gysius, bl. 355.

27) Beaufort, d. II. bl. 629, 630.

28) *Apologie*, bl. 198 (uitg. van van Hasselt).

29) T. a. p., bl. 376.

30) Bondam, t. a. p., d. I. bl. 50.

31) Bondam, t. a. p., bl. 51 volgg.

32) Bondam, t. a. p., bl. 58, 59.

33) Bondam, t. a. p., bl. 62 volgg.

34) Bondam, t. a. p., bl. 216, 217.

35) Bondam, t. a. p., bl. 302.

36) Men leze *Eerste Handelingen van Jan graaf van Nassau-Katzenellenbogen* van Nijhoff, in zijne *Bijdragen voor Vaderl. Geschied. en Oudheidk.*, deel I. bl. 104—144.

37) Van de Spiegel, t. a. p., d. I. bl. 252, 253.

38) Bondam, t. a. p., d. V. bl. 365, 366. Te Water, t. a. p., d. III. bl. 222.

39) Te Water, t. a. p., d. IV. bl. 449.

40) T. a. p. Zie verder, over de verkiezing van Johan van Nassau en de aanstelling van Hohenlo, Bondam, t. a. p., d. IV. bl. 371, d. V. bl. 3, 13, 22, en *Aanstelling van Jan, graaf van Nassau-Katzenellenbogen, als stadhouder des vorstendom sGelre en graafschaps Zutphen*, in Nijhoff, *Bijdragen*, d. II. bl. 49—69.

HOOFDSTUK X.

1) Voet van Oudheusden, t. a. p., bl. 230. In het Culemb. Archief vindt men stukken belangende de handelingen van Willem van Hambach, drost van Pallant, als commissaris van graaf Floris te Culemb. in het jaar 1567.

2) Van Hasselt, t. a. p., d. I. bl. 238, 268, 354.

3) Van Hasselt, t. a. p., d. I. bl. 286, 297.

4) Voet van Oudheusden, t. a. p., bl. 235, 236. Van Hasselt, t. a. p., d. II. bl. 59 volgg. Lijnden werd, volgens Voet van Oudheusden, t. a. p., bl. 235, te Duren gevangen genomen, en moest zich voor zwaar losgeld vrij koopen. In 1570 werd hij het superintendentschap wars en vroeg hij zijn ontslag, en den 14

Digitized by Google

Julij van dat jaar volgde hem, bij commissie van koning Philips, Don Alonso Lopez de Gallo op, als, gelijk hij zelf schreef, *superintendant et drossat du roy nostre sire de ses ville, chasteau et conté de Culembourg.* Zie VAN HASSELT, t. a. p., d. I. N°. 143, d. II. N°. 67.

5) De eerste bezetting was slechts van 25 of 30 man, onder den lieutenant Diego de Lerma. Zie VAN HASSELT, t. a. p., d. II. bl. 164. VOET VAN OUDHEUSDEN, bl. 239, 241. Z. Briefwisseling tusschen de leden van den Magistraat der stad Culemborg, benevens ontwerpen van afschriften van klaag- en verzoekschriften deszelven magistraats aan den hertog van Alva en aan Gilles van Barlaimont, heer van Hierges, den stadhouder, om verligting der lasten door het zwaar garnizoen veroorzaakt, 1573.

6) GROEN VAN PRINSTERER, l. c., t. V. p. 427, 428.

7) Ms. Remonstrantie van Floris II.

8) BONDAM, t. a. p., d. I. bl. 254, 255, 276.

9) VOET VAN OUDHEUSDEN, bl. 243.

10) In de Reken. van Sebast. Cornelisz wordt hij *Van Meerthen* genoemd. VOET noemt hem, t. a. p., bl. 708, *van Meeteren.* Essestein was eene ridderhofstad onder Everdingen in het graafschap Culemb. Zie *Rekeninge van Sebastiaan Cornelisz, weerdt in den gulden leeuw, binnen Culemb. van tghene de voorsz. Sebastiaen ten achteren is aen onsen gen. heeren en ter cause van zekere teringe ende gedroncken wijnen, tot zijnen huyse gedaen en eerst bij de gezanten, die zijn gen. van Bomel tot Culemb. schickte, omme te tracteren ende handelen mit de Spaenjaerden, die op ten sloote van Culenborch lagen, oock mitten capiteinen van de twe Walsche vendelen, die in de stadt lagen, dat sij sich wilden vertrecken en het slot mitter stadt ruymen tot zijn behouf. Oick van de teringe bij zijn gen. als andere officieren en hopluyden tot zijn gen. bevel gedaen.*

11) BOLHUIS, *Proeve eener Geschied. van het kasteel Vredenburg*, bl. 133. Volgens bovengemelde rekening nam Van Pallant den 3 Febr. de stad en het huis wederom in. »Tusschen den VI »Dec. A°. 76 en III Febr. verteerde, soe de een als andere zijn »gen. edelluyden, officieren en dienaren, met heure genoyde gas»ten, oock de officianten van de twee vendelen Walen 524:16." Archief berusten *Stukken belangende de confiscatie der*

Digitized by Google

Culemburgsche goederen en het beheer van deselve ten behoeve des konings van Spanje, 1568—1575. — *Briefwisseling tusschen de leden van de Magistraat der stad Culemborg, met don Alonzo Lopez de Gallo, bevelhebber van het Spaansch garnizoen aldaar, en met anderen*, voornamelijk betreffende de middelen om dat garnizoen de stad te doen verlaten; ook twee brieven van graaf Floris daarop betrekkelijk, alles van het jaar 1576.

12) Zie, behalve de *Aanteekeningen wegens allerhande uitgaven ten dienste van Graaf Floris, zoo op de reisen als andersins* in 1575, 1576, de partikuliere rekeningen, vooral *'s Graven Memorien en aanteyckeningen van dagelijksche handelingen en besoignes.*

13) Vooral leveren de particuliere rekeningen stoffe tot beschouwing van 's Graven levenswijs.

14) »In 1590 wert noch een yder vermaent de wolven naete»trachten end vorder op yder wolff, zoo binnen dezer graefschap »gevangen en in de stad Culemb. gelevert, gestelt 25 Carolus »gulden." Z. *Memorien en aenteyck. van dagel. besognes* 1590.

15) Verg. de rekeningen van den waard dier herberg en de aangeh. *Memorien.* »Men bakte" vind ik aangeteek. (1588) »het »grof weyten en roggebrood niet weyniger dan 2 schepelen te ge»lijk in den grooten oven en in die kleyne de weggen." Dikwerf ordineerde de graaf zelf hetgeen er op den grafelijken disch moest aangerigt worden b. v. »Te middach sollen aengericht worden »eenen van de grootste snoeck, mitsgaders kabeliaeu, stockvis, »pekelharinck, een (schapen) schouwer, andere soetevis, eyeren, »twee scottelen met sneden uytte oude pasteyen ofte een geheele »koeck en tien gebraden appelen (1598)." Toen de graaf van zijne huisvrouw gescheiden was, tracteerde hij zijne gasten dikwijls in den gulden leeuw, en liet van daar den wijn op zijn hof halen, b. v. »1596 den cantselier Leoninus twee dagen op te huyse geweest »sijnde, heeft zijn Gen. denselven cantslier, mitsgaders mijn vrouwe »van Brederode, den rekenmeester Bremen, den abt van Marien»weerdt ende andere genoyden ten selve dage (6 Nov.) ten huyse »van Sebastiaen Cornelisse doen tracteren, overmits de voorn. »cantzlier sanderdaechs reysen sal tijtlick ende des nachts opten »huyse niet begeerde te blijven *f* 15:11."

16) *Memorien en aenteycken. van dagel. besognes.*

17) *Memorien* enz. Er berusten nog brieven van deze predi-

Digitized by Google

kanten in het Archief. Onder de eerste predikanten te Culemborg behoort Wilhelmus Niger. In 1588 teekende de graaf op: »sollen wy gheerne nog eenen goeden predicant neffens Wilhelmus Niger behoeven, opdat zij malcanderen die authoriteyt »stercken, die zaecken alhier zeer gelabefacteerd wesende. Sullen »niet alleen in de stadt, maar oock op 't platte landt beter ordeningh helpen maecken. Item sollen adviseren, wat men combineren sal of niet in de bedieninge, en sollen onderwijlen dan »d'een dan d'ander sich op de dorperen in 't graefscap Cul. begeven om ons te doen rapport, goede vermaninge op te plaetse »te geschieden." Het blijkt niet, dat er voor het jaar 1601 (Hermannus Bergeus) een ander predikant te Culemborg beroepen is. Gedurende den tijd van Niger, of Swarts, in 1595 naar Schelluinen vertrokken, en van 1595 tot 1601, toen Culemborg vacant was, predikten geleende dienaren des woords, b. v. Modet, Hehmichius, Corputius andd.

19) *Memorien* enz.

20) B. v. op het huis te Leede had hij een garnizoen van 12 soldaten, hij had garnizoen te Pallant. Zie verder de *Memorien*.

21) Voet van Oudheusden t. a. p. bl. 245, 246. *Memorien* enz.

De bevelhebbers en soldaten moesten den volgenden eed afleggen. »Wij zweren den welgebooren heeren, graven van Cuylen»borg, holt ende trouw te weesen, in last ende noot niet te be»swijcken, lijff, goet ende bloet daer by op te setten ende alles »te doen, wat vrome ende getrouwe bevelhebbers ende soldaten »toestaet ende gebuert, ook namentlick vianden van den koninck »van Spaengien ende allen zijnen aenhanck te verblijven. Soo wil »ons Godt helpen!"

»Wy zweren den koninck van Spaengien ende allen zijnen aen»hanck vyandt te syn ende onsen genadigen Heere, sampt die »gemeyne zaeke ende unieerde provincien by te verblijven. Soo »wil ons Godt helpen!"

»Wy zweren zijn gen. holt ende getrouw te wesen, zijne gen. »in alles te obedieeren, geduyrende den tijt, zoo wij tot Cuylen»burch sullen wesen, geene chrijchsluyden buyten zijn gen. con»sent wijders in de stadt Cuylenburch in te laten ende gheen on»derhoudt van zijner gen. noch derselver zijne gen. ondersaten »wijders te vorderen boven tgheene als daer van ist verdragen."

Digitized by Google

22) In het Archief te Culemb.

23) In het Archief te Culemb.

24) Geertruid van Bronkhorst, in 1590 ongehuwd overleden. Den brief vindt men in de *Memorien* enz. In den tekst staat 1598 l. 1588. Hiertoe zijn betrekkelijk Brieven van Floris I aan den raad van State, houdende klagten over het arresteren van sommige zijner onderdanen door den heer De Locres 1588.

25) In het Archief.

26) In het Archief.

27) Groen van Prinsterer, *Archives*, t. VI. p. 78, 79. Bondam, t. a. p., d. III. bl. 126, 127.

28) Remonstr. van Floris II.

29) T. a. p., b. 21, fol. 31.

30) *Memorien*.

31) *Memorien*. Over dezen Modet, wiens karakter zoo meesterlijk in den *Leycester* van juffr. Toussaint is geschilderd, leze men Brandt, Uyttenbogaerd, Uyttenhooven. Te Water, *Hist. der Herv. Kerk te Gend*, 229—249. *Tweede eeuwg. der Nederl. Geloofsbel.*, *bl.* 12, 13, en J. W. te Water, *Kort Verhaal der Reform. van Zeeland*, bl. 216, 217.

32) Wagenaar, t. a. p., d. VIII. bl. 168, 246, 301, 302.

33) *Memorien*. Den 24 Dec. 1595 schreef Floris aan graaf Herman van den Berg: »Monsieur mon cousin. Comme son exc. »le comte Maurice de Nassau ast mis quelque garnison en ma »maison de Weerdt, estant toutefois située hors toutes provinces »en ces pays-bas et que aux voisins des pays de Munster, Cleves »et aultres displait qu'icelle maison ne soit maintenue en la neutra»lité, ainsi que passé longtemps et encores je désire, je n'ai voulu »laisser de vous requerir amiablement qu'icelle neutralité puisse du »costé du Roi d'Espaigne estre accordé. Me confient par la faveur »de sa dite Ex. de Nassau de pouuoir obtenir de ce costé sembla»ble. Et qu'icelle fera sortir de ma susnommée maison de Weerd »touz soldatz et gens de guerre, pour estre à l'advenir gardée par »mes serviteurs et officiers, persones neutrales, au contentement »de tous costez."

34) Wagenaar, d. VIII. bl. 205. J. Koning, *Geschied. van het slot te Muiden*, bl. 29, 30.

35) *Memorien*.

Digitized by Google

36) Wagenaar schijnt niet geweten te hebben, waar Deventer, na zijne terugkomst uit Engeland (1590), verbleven is. Hij giste in Holland, waaruit hij in 1589 gebannen was (d. VIII. bl. 304). Uit het Archief van Culemb. blijkt, dat hij ten minste in 1591, 92, 93, 94 te Culemborg heeft doorgebragt, zich bezig houdende met het onderwijzen zijner zonen en boekoefeningen. (Men weet, dat hij in 1600 *Méditations sur l'oraison de nostre Seigneur J. Christ.*, Leide 8°. in het licht heeft gegeven). De heer Hermans stelt zijn sterfjaar op 1610: zie *Conspectus Onomastici Literarii* achter zijne *Introductio in Notitiam rei liter. maxime prov. Brab. Septentr.* p. 10. De laatste afstammeling der Prouninck's was in 1838 te Brielle nog in leven. Het is mij niet bekend, of de heer Ackersdijck te Rotterdam zijn plan om iets over de Prouninck's mede te deelen, gelijk hij in het *Utrechtsch Oudheidk. Maands.* over De Burggrave en anderen gedaan heeft, volvoerd heeft. De Heer van Dam van Noordeloos bezit, in zijne interessante collectie, een schat over de Prouninck's, De Burggrave, Leycester enz. De mededeeling van Scheltema, in *Staatk. Nederl.*, d. II. bl. 205—207, is uit Bor, Wagenaar en andere werken genomen.

37) Bor, t. a. p., b. XXII. fol. 44.

38) *Vad. Gesch.*, d. VIII. bl. 303.

39) Jacobus en Henricus Prouninck. Gerhardus Prouninck (gelijk ik later ontdekte) was aan de zijde der gravin Sidonia, die hem bij gelegenheid van den twist over de opvoeding van haren zoon raadpleegde, sedert schijnt hij in de gunst van den ouden graaf gedaald te zijn. In het Archief vond ik nog dezen brief van zijne hand, in Aug. 1593 uit Culemb: aan Floris II geschreven.

»Exosculor, generosissime comes, animi tui gratitudinem eam»que in dies augeri exopto. Nihil enim homine, eo praesertim »quem Deus verae sui spiritus regenerationi restituit ac nobilitati »ingenua gratitudine dignius est. Credo matrem dolere, quod uti »consilio meo non potuerit. Res ipsa testatur, non omnes, qui »consilii et detrimenti participes esse. Adolescentiae tuae difficul»tates insignia tibi sunto favoris, quo te Deus amplectitur. Nec »enim hac exercitatione accidere tibi quicquam utilius potest, »modo ea consideratione excipias, quam Deus a tenera hac aetate »impressam vexationibus istis tibi voluit, incitamentum ad illius

Digitized by Google

»reverentiam, robur ad virtutem, calcar ad eruditionem. Nam »quae tibi restat alia via, molestias omnes, quae tecum videntur »accressere, superandi! si difficilem habes patrem, si te urgent, »quae inde proveniunt incommoda, vide quam apte quamque »concinne Deus, qua te ratione ad ea vincenda comparabit eâdem »et ad omnia sua negotia, quibus te nasci voluit, idoneum red»dat et praestantem. Nihil hac aetate tibi gravius, nihil aeque »perniciosum ac voluptas et mollities animi, quae tuae sortis ado»lescentiae insidiari ut plurimum solent. Ab his te avocari sub»iectis incommodis, abduci iniecto molestarum freno, premen»tibus undique difficultatibus prohiberi. Insigne hoc beneficium, »quo tibi gratius nihil evenire poterat, ita Deo soli laetus accep»tum feres, ut consequaris fructum, quem laboribus hisce conclu»sum, tibique eruendum praebuit. Itaque animum magnum tibi »comparato, mollia mollibus relinquito. In te, secundum Deum, »omnia tua posita credito. Ab iis, quae in aliis tanto tuo malo »et sperni et reprehendi vides, curetis te viribus cohibeto. Quae »in aequalibus tuis omnium ore laudabilia gloriosa praedicantur, »ea tibi nocturnis cogitatis diurnis effectis imitanda praestituito. »Quidquid ea in re assiduo conatui laborique tuo deerit, id omne »detrimento et ignominiae tibi fore tam certe habito, quam te »vivere. Nullum tibi consilium do, quod non et meis et mihi »ipsi. Si te amo, non tuo, non patris tui beneficio te amo. »Amo tamen et multo sane fidelius, quam si quibus eo benefactis »impulsus essem. Reipublicae status propter ecclesiam mihi cu»rae est. Caeteram curam exemit pessimorum hominum ingra»titudo. Vanitas, inquam, exemit, ut quae vera solidaque cura »est, tanto plenius me possideret. Itaque te amo, propter eam »qua trahor curam ecclesiae, cur te quam optimis praeceptis et »educi et addici ex animo gaudeo. Neque mihi dubium fit, quin »monita mea tibi futura sint quam gratissima. Amorem sane »meum, si locus illi debitur, quem mereri mihi videor, in animo »tuo radices agere, inque meos dilatari sines. Vale, comes gene»rosissime. Deum ut valeas oro. Generosi animi tui obsequio »quam devinctissimus Gerhardus Prouningius, dictus de Deventer."

40) *Memorien* enz.

41) *Memorien* enz.

42) *Memorien* enz.

Digitized by Google

43) Afzonderlijk zijn gecatalogiseerd: *Ingekomen berigten over de ongeregeldheden door het Spaansche en Italiaansche krijgsvolk gepleegd wordende*, 1594, 1595. Zij werden den graaf toegezonden door de regering van Bommel, Gorinchem, Herman van Wittenhorst, andd. *Stukken belangende de godsdienstverschillen te Aken*, met een omstandig verhaal van het deswege voorgevallene, 1598. *Missive van den koning van Spanje, geschreven aan de stad Enkhuizen.* 1 Oct. 1581. *Verslag van het gezantschap naar Frankrijk in Febr. en Maart* 1585, met een afschrift van het voorstel van wege de Vereenigde Nederl. aan den koning gedaan. *Stukken belangende de huwelijksplegtigheden van Willem, hertog van Gulik, en Jacoba, markgravin van Baden*, gevierd 17 Junij 1585. *Verbaal van het verhandelde op den kreitzdag te Keulen*, 29 Junij 1585, en stukken daartoe betrekkelijk.

HOOFDSTUK XI.

1) Namelijk Emond van Pallant, erfgenaam van de helft van Wildenborg, kanonik te Aken 1540, domheer en aartsdiaken te Trier, huwelijksvriend van Maria van den Bongart, in 1560 gestorven. Hij huwde, na den geestelijken stand verlaten te hebben, Anna van Merode van Petershem, dochter van Richard van Petershem en Diepenbeek, Oirschot enz. enz., en van Margriet van Hornes tot Gaasbeeck, wier moeder eene Montmorancy, kinderloos gestorven, gelijk ook zijn broeder Reinier van Pallant tot Lintzenich, gehuwd met Anna van Hatzfeldt, vrouw tot Lintzenich, dochter van Daem en Regina Quadt van Wickeradt, hertrouwd met Adolf van Gymnich. Deze beiden waren broeders, geen zonen, van Werner, den voogd van Floris I. Zij namen het huis Wildenborg in, deden groote schade aan bosschen enz. Te vergeefs deed de graaf om rekening en restitutie vragen van de helft der heerlijkheid, die hem toekwam. De zaak werd eerst in 1578 voor commissarissen van den vorst van Gulik uitgewezen.

2) Ms. aanteekk. van Floris II.

Digitized by Google

3) *Consultatien, advysen en deductien, nevens authentieke copien van oude charters en oorspronkelijke briefwisselingen, alle betreffende eene procedure wegens de erfopvolging van St. Maartensdijk, vroeger gevoerd tusschen Jasper, heer van Culemborg, en Floris, heer van IJsselstein, in* 1555, *voor den Hoogen Raad van Mechelen gebragt en daar voortgezet tot* 1561, in het C. A.

4) *Stukken belangende de verschillen met Munster, over de beleening van de heerlijkheid Weerd*, 1577, in het C. A.

5) Zie Groen van Prinsterer, *Archives*, t. VII. p. 412, 413.

6) De stukken, deze en andere oneenigheden betreffende, vindt men in het C. A. Zie ook 's Graven *Memorien*.

7) Voet van O., t. a. p., bl. 250.

8) *Memorien* enz. Voet v. O., t. a. p., bl. 266—271.

9) Zie *Memorien* en *Stukken aangaande de munt en muntgerechtigheid van Culenborg, inzonderheid aangaande de zaak van Henrik Kraeivanger, die door graaf Floris in* 1589 *tot muntmeester aangesteld zijnde, opgeligt en naar 's Gravenhage gevoerd werd, doch daarna in* 1597 *ontslagen. — Handelingen over het consent in* 1583 *door graaf Floris verleend, om de Batenburgsche munt te Culemb. te leggen. — Verbaal van verrigtingen van den jongen graaf Floris van Pallant, in September* 1597 *te 's Hage, in de zaak van den muntmeester H. Kraeyvanger* — allen in het C. A. Van der Kemp, *Maurits van Nassau*, d. II. bl. 10, 146, 147. *Resol. Stat. Generaal*, 1594 volgg., als ook die van den Raad van State.

10) Zie boven.

11) Zie boven.

12) Over het geschil tusschen den graaf en zijne vrouw — niet, gelijk te Water, t. a. p., d. III. bl. 207, wil, dochter van Hans, graaf van Manderscheit, heere van Gerolstein, maar van Johan Gerhard en Margaretha, Rijngravin, later hertrouwd met Cuno, graaf van Virnenberg, en ook niet, gelijk Schultz Jacobi schrijft, t. a. p., bl. 124, de zuster zijner eerste vrouw — zijn de *Memorien* van den ouden graaf zeer belangrijk. In het C. A. vindt men nog eene bijzondere verzameling van stukken, dit geschil betreffende.

13) Ms. Remonstr. Voet van O., bl. 252, 253., Bor (t. a. p., b. XXXV. fol. 47), van Meteren (d. VII. bl. 110) en Wagenaar (*Tegenw.*

Digitized by Google

Staat van Gelderland, bl. 311, *Vaderl. Hist.*, deel IX. bl. 36) melden, dat hij 70 jaren oud is geworden, en dat hij den 7 van Herfstmaand overleden is. Te Water, die Wagenaar corrigeert, meent, dat de sterfdag (29 van Herfstmaand) in de Mss. aanteekk. van E. M. de Burmania en Haersolte van Yrst vermeld, een schrijffout is, edoch die is de ware, ook door Voet v. O. opgegeven. Slichtenhorst schrijft alleen, *Gelders. Geschied.*, bl. 58, »dat hij, na »veele geleedene jammeren, in 't jaar 1598, rijp van jaeren »overleed."

Het volgende jaardicht op zijn afsterven vermeldt Bor:

»FLorIs graVe Van CVLenbVrCh, oVdt Van Iaren,
»Is Van hIer bI sInen Godt aLMaChtICh gheVaren.

In het C. A. vindt men: *Brieven van graaf Floris II aan zijne moeder Philippa Sidonia, aangaande den dood van zijnen vader en den staat der zaken bij dat overlijden. It. ontwerp van kennisgeving aan andere hooge standspersoneu en ingeleverde brieven van rouwbeklag. — Allerhande stukken van den jare 1599, meestal betrekkelijk den aangenomen rouw over graaf Floris I, de gevolgen van diens overlijden en de aanvaarding der regering door Floris II.*

14) Bij welke gelegenheid Floris van Pallant, door Karel V, even als François I. door Bayard, tot ridder werd geslagen; vind ik niet vermeld, waarschijnlijk had hij zich toen reeds door een wapenfeit onderscheiden. — *Resol. van Holland*, 25, 26 Febr. 1575.

15) Ms. *Remonstr.* in het C. A.

16) Voet van O., bl. 278.

HOOFDSTUK XII.

1) Groen van Prinsterer, *Archives*, t. VII. p. 438, 439.

2) Zie het notarieel protest in het C. A.; ook berusten in hetzelve *Missiven van Jakob, markgraaf van Baden, en zijne gemalin Elizabeth geb. van Culemborgh, aan graaf Floris*, 1584—1594. Ook de *Memorien* enz. zijn belangrijk over beiden.

3) Voet van O., t. a. p., bl. 244.

4) Ms. *Memorien*, enz.

5) *Memorien*, enz.

Digitized by Google

6) *Poëmata*, p. 184.

7) *Memorien* enz.

8) Eerst conrector te Leijden, later rector der Erasmiaansche school te Rotterdam, door zijne vertaling van sommige classici, die hem een rang verwierven naast VOMELIUS, FENACOLIUS, VALENTYN, DE GEEBODE, VAN HOOGSTRATEN en anderen, ook als Lat. dichter, bekend. Zie KIST en ROYAARDS, *Kerk. Archief*, d. VII. bl. 255. J. DUYM, *Gedenkboeck*, Leyden 1606. BRANDT, *Hist. der Ref.*, b. XLVI. bl. 938. ADRIAAN VAN CATTENBURGH, in de opdragt van *het Leven van Huig de Groot*, (2e druk. Dordr. Rott. 1732.) Zijn kleinzoon was Henricus Zwaardecroon of Swaerdecroon, gouverneur van N. Ind. (Zie CATTENBURGH's *opdragt*. DU BOIS, *Vies des Gouvern. Holland. aux Indes Orient.* p. 292 suiv.)

9) VOET VAN O., t. a. p., bl. 251.

10) *Memorien* enz.

11) *Memorien* enz.

12) *Resol. Stat. Gen.*, 20 April 1592.

13) *Resol. Stat. Gen.*, 15 Aug. 1592.

14) *Memorien* enz.

15) VAN DER PALM, *Feestrede bij de viering der tweehonderdvijftigste verjaring van Leydens ontzet* (Leyden 1824), bl. 27.

16) Remonstrantie aan de Stat. Gen.

17) Er bestaat nog een Lat. gedicht van Floris II aan zijnen vader, in het C. A.

18) De *Poëmata* van HOFFERUS zagen te Amsterdam 1635 in 4° het licht.

19) *Memorien* enz.

20) Zie *Stukken belangende het verblijf van den jongen graaf Floris aan de hoogeschool te Leyden en briefwisseling van daar door hem met zijn vader gehouden*, Oct. 1593 — Jan. 1594.

21) SLICHTENHORST, t. a. p., bl. 58.

21*) *Stukken belangende het verblijf* enz.

22) *Resol. Stat. Gen.*, 15 Aug. 1594. Zie ook *Memorien*. Het testament is in het C. A.

23) Zie *Brieven van den jongen graaf aan zijne ouders en andere bloedverwanten, ook met verschillende bijzondere personen*, 1592—1598, in het C. A.

24) H. CUYCKII *Culenb. Eoclet. Ruraemund. episcopi ad Flo-*

Digitized by Google

rentium a Pallandt, comitem Culenb. paraenetica epistola, Lovanii apud Joannem Abasium sub Viridi Cruce. Vroeger had hij twee brieven aan Maurits met hetzelfde doel geschreven: »Duabus (schreef hij, p. 2) »illis ad Mauritium Nassavium nuper editis »paraeneticis epistolis tertiam superaddere constitueram; et ad »suae salutis curam instantius illum urgere; sed ne importunior »fortasse viderer, consilio mutato (donec vel ille vel alius quis»piam ad alterutram illarum vel utramque respondet epistolam) »ulteriorem scriptionem differre et quod pro tertia illa epistola »paratum habebam argumentum ad gentis meae comitem Floren»tium convertere malui, quem multorum relatu ita affectum in»telligo, ut non nisi pravae educationi imputandum videatur »quod ad calvinisticas tenebras aberravit" p. 4. »De illustr. Mau»ritio Nassavio comite, affine nunc tuo, ante biennium spes mihi »talis injecta erat, quando binis eum paraeneticis literis ad fidem »Catholicam reducere conatus sum."

HOOFDSTUK XIII.

1) *Memorien* enz. De oude graaf had toen zelf nog lust om naar Duitschland te reizen. »De oirsake (schreef hij t. a. p.) »waerom wy gheerne selver oostwaert sollen begeuen, sonder »nochtans tot Lutzborg ofte Kniphuysen te komen, wy die weyf»felaers van Auwerick niet vertrauwen, ende oft schoon die gra»ven goede gunners zijn, nochtans besorgende, dat door die rae»den gecommuniceert is en door die vorige gesien zoude mogen »worden.

»1. Om uytte oostersche steden ons hoger in den hadt te be»geven, welck ons lange ende voor ende naer door Dr. Marthen »is voorgeschreven. 2. Om voor ons affsterven onse gelieffde »dochter van soe getrouwe moeder te sien moegen. Wy verho»pende, dat tegen die papisterijen ende verleydinge yetwes goets »sollen kunnen verrichten. 3. Eerlicker ende profytelicker re»giment in den lande van Gulick aantestellen. 4. Mitte heeren »ende bekenden te raadplegen, wat parthye onse soon sou heb»ben te verkiesen. 5 Ten vijffden door die van Kniphausen oock »Ketelaar ende grave Jan van Nassau ende anderen den name

Digitized by Google

»ende wapen van den huisze Pallant voerende, met grave van »Manderscheyt, Valckesteyn, Rhyngraven te doen handelen, opdat »by onse leven onse huysvrouw sich op betere wegen tot vordel »van onser beyder eenige soon sich sou begeven."

2) In het C. Archief. *Missiven van Joo, vrijheer van Inn- en Kniphausen aan Floris II*, 1597, 1598. Zie ook *Memorien*.

3) Wie die gravin was, vind ik niet vermeld. Alleen teekende Floris I in zijne *Memorien* aan: »Zusters gravinnen. Quar- »tieren het koningl. huys van Zweden en 3 grafelijke huysen, »Oostvrieslant, Huy, Ritborch, Ritborch en Ezerlant."

4) Van Spaen, *Inl. tot de Hist. van Gelderl.*, d. I. bl. 349.

5) Geb. in 1578 volgens de Ms. Genealogie van Pallant. Slichtenhorst noemt haar (d. I. bl. 58) Catharina van 's Heerenberghe. Zij was eene beminnelijke en weldadige vrouw, en hare briefwisseling met haren gemaal en vele aanzienlijken berust in het C. A. en leert haar van de gunstigste zijde kennen. Welke heerlijkheden zij Floris ten huwelijk heeft gebragt, heb ik niet vermeld gevonden; alleen vond ik opgeteekend, dat hij, na den dood van graaf Herman van den Berg, 1611, verzocht om beleend te worden met de ambachtsheerlijkheden Eem, Eemkerk, Upalm, Opalm ende Vroenstaeterweerdt, leenroerig van Holland. »Voors. heerlykheden waren van weinig importantie, als impor- »teerende *f* 300 jaerlycx, waervan de graeflijkheid de helft was »toecomende; zij consisteerden alleen in water, waarvan geen ap- »parentie was dezelve nog in lange jaren zouden kunne bedijkt »worden. Zij behoorden van oude tijden af aan het huis Berge. Zij »waren graaf Herman aangekomen van zijn vader Wilhelm, wien »ze aanbestorven waren bij doode van zijn vader heer Oostwaldt, »graaf van Berghe." Ook was Floris heer van Homoet, dat hij denkelijk van zijnen broeder Adolf geërfd heeft, of dat Catharina ten huwelijk heeft aangebragt.

6) Deze brieven zijn, gelijk vele in het Archief voorhanden, alleen voor de huisselijke geschiedenis van den graaf belangrijk.

7) Voet van O., t. a. p., bl. 258.

8) Remonstr. aan de Staten van Gelderland.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIV.

1) J. VAN DEN SANDE, *Nederl. Hist.* (Leeuw. 1650), bl. 50.

2) BENTIVOGLIO.

3) J. VAN DEN SANDE, t. a. p., bl. 54.

4) Psalm 103, vers 1.

5) In het C. A. berusten verschillende opstellen, waaruit deze en andere remonstrantien geboren zijn, gedeeltelijk voleindigd, gedeeltelijk niet. Deze vindt men ook bij VOET VAN O., t. a. p., bl. 263 volgg. Zij is in 1611 ingeleverd.

6) T. a. p., bl. 266.

7) Blijkens de stukken deze zaak betreffende in het C. A.

8) *Resol. van Holland*, 13 May 1619.

9) In het C. A.

10) *Res. Stat. Gen.*, 1613.

11) *Res. Stat. Gen.*, 26 Maart 1614.

12) *Res. Stat. Gen.*, 26 Maart 1614.

13) In het C. A.

14) Zie de brievèn aan en van zijn' gecommitteerde Tobias van der Eyck. Zie over Willem van Beveren SCHOTEL, *Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspanningen*, bl. 60 volgg.

15) »En 't scheelde Culenburgh de helft van ons behagen
»Dat wy 't soo deun, soo korts, soo vol Vyanens, sagen;
»Maer sijn beleefde heer vercierde 't met sijn woort,
»Blijft, vrienden, blijft bij ons, en reist maar mergen voort."
Korenbloemen, bl. 1058.

16) 24 Junij 1614.

17) *Res. Stat. Gen.*, 4 Febr. 1616. Stukken die zaak betreffende in het C. A.

18) SCHOTEL, t. a. p., bl. 30.

HOOFDSTUK XV.

1) IJPEY EN DERMOUT, *Geschied. der Ned. Herv. Kerk*, d. II. bl. 161.

2) J. VAN DEN SANDE, t. a. p., bl. 71.

3) Van Pallant deelt ergens zijn gesprek, met den burggraaf

Digitized by Google

(Cornelis van Gent, heer van Loenen en Meinerswijk) gehouden, mede. Op het gezegde van den laatste, dat hij moest letten op hetgeen de heer van Brederode dede enz., antwoordde Pallant: »dat hij alles naer die nature ende ordre dede in de provincie »van Gelderlant, dat de heer van Brederode dede in die provin»cie van Hollant, als namentlick zich continuelicken op derscl»ver lants daegen te presenteren. Oock t' eenemael op mijn »eigen buydel ende sonder die geringste vergoedinge of courtoisie »daertegens." Hierop hernam de heer van Loenen: »van den »heer van Brederode geeft men laster in den Hage, in die tegen»woordigheyt van 't hof, van die Staeten generael, van zijn Exc., »van alle die collegien, van alle ambassadeurs, van die gansche »werelt, daerom moet gij in den Hage komen, u laeten deputeren, ter vergaederinge van mijne heeren, die Staeten generael." Welke Brederode hier bedoeld wordt, kan ik met geen zekerheid bepalen; mogelijk wel Lancelot van Brederode, raad van den hove van Holland (Scheltema, *Staatk. Nederl.*, d. I. bl. 168), of Walraven van Brederode, lid der ridderschap van Holland (t. a. p. bl. 173).

4) Het gerucht liep, dat Oldenbarneveld pogingen zou aangewend hebben, om Van Pallant, in plaats van Maurits, tot stadhouder van Utrecht te laten benoemen, en de geschiedschrijvers hebben het medegedeeld. (Wagenaar, *Vad. Hist.*, d. X. bl. 224. Te Water, *Verb. en Smeeks. der Edelen*, d. III. bl. 224, 225.) Ik heb echter in de door mij geraadpleegde mss. daarvoor geen bewijs kunnen vinden, ook zelfs geen woord in de menigvuldige brieven, dat mij iets dergelijks kon doen vermoeden. Toen de regters Oldenbarneveld vroegen »waarom hij geppogt heeft zijn »Exc. te degraderen van het stadhouderschap van Utrecht, en »den graaf van Cuilenburg daarin te brengen? antwoordde hij: »dat hij zulks nooit gedaan, noch gedacht, noch het allerminste »daarvan gehoord heeft." Zie Mr. van der Kemp, *Maurits van Nassau*, d. IV. bl. 266.

5) Ernst Casimir was de zoon van Jan van Nassau, broeder van Willem I; dus was de schoonmoeder van Floris II zijne moei. Zie over hem Scheltema, t. a. p., d. I. bl. 332.

6) *Apologie*, bl. 278.

7) »Die staten des furstendoms Gelre und graafschap Zutphen »hebben gecommitteert ende committeren mits desen den welge-

Digitized by Google

»boren, edelen, erntfesten, hoochgeleerden ende eersamen Floris, »grave van Culemborch als heere van Lhede, Lynden enz. ende »Oudeweerde, Joost van Giessen, amptman tot Bommel, Tielre »en Bommelre Weerden, Wilhelm Pieck, amptman tot Beest »ende Renoy, Christoffel Biesman, olt burgemeester tot Nijmegen, »ende Jacob Both van der Eem, burgemeester tot Thiel, voorts »Burchhart van Westerholt, enz. enz.

»Gevende de voors. gecommitteerden absolute volmacht ende »authoriteyt, om sich op den naem ende van wege deses furs»tendoms Gelre ende graeffschap Zutphen the presenteren en in »te stellen ter vergaderinge der heeren Staten generaal, aldaer »in te brengen deser lantschap gedragene consenten voor het »tegenwoordich jaer 1617 ende voorts met d'andere gecommit»teerden van de vereenichde provincien op voorvallende saecken »te helpen adviseren ende resolueren, enz. Nijmegen 4 Aprilis 1617."

8) »Monseigneur! D'aultant qu'il a pleu à Messieurs des Etats »de Gueldres me requerir et denommer pour l'assemblée de Mes»sieurs les Estats généraux, je n'ay voulu faillir d'en avertir vos»tre Excellence, ne desirant en cecy ny en autre chose que de »me pouuoir comporter selon son bon plaisir, comme celluy qui »désire voire et mourir,

Monseigneur,
de vostre Exce
tres humble serviteur
Floris comte de Culemborg."

9) Mr. van der Kemp, t. a. p.

10) Mr. van der Kemp, t. a. p.

11) Uytenbogaert schrijft in zijn *Leven*, *Kerckelycke bedieninge* enz. (gedruckt in 't jaer ons Heeren 1647 in fol. bl. 74), dat een treffelijk edelman hem had gezegd, dat dit *een grootste* tegen *een groote* had gezegd, en noemt noch Maurits noch Culemborg. Brandt vermeldt, in zijne *Hist. der Reform.*, d. II. bl. 744, uit Uytenbogaerts aentekeningen op den 13 Maert en den 4 April 1618, wien de laatste in zijn *Leven* enz. bedoeld heeft. Zie ook Wagenaar, *Vad. Hist.*, d. X. bl. 201, en Mr. van der Kemp, t. a. p.

12) De korte inhoud van deze Oratie, in haar geheel in het C. A. te vinden, vindt men bij Mr. van der Kemp, t. a. p. d. IV. bl. 264, 265, overgenomen uit *Res. Stat. Gen.*, 14 Maart 1618.

Digitized by Google

13) *Res. Stat. Gen.*, 14 Maart 1618.

14) Het is niet waarschijnlijk, dat Maurits den 20 Maart vertrok, gelijk men zou opmaken uit de Res. Stat. Gen. 19 Maart 1618, bij VAN DER KEMP, t. a. p., d. IV. bl. 258, wijl de landdag den 13 Maart geopend is geworden, en het blijkt, dat Maurits reeds den 14 zitting had genomen. Zie BRANDT, t. a. p., d. II. bl. 712, vergel. met Mr. VAN DER KEMP, t. a. p., d. IV. bl. 259. Waarschijnlijk is ook Pallant vroeger dan 15 Maart (Res. Stat. Gen. 15 Maart, VAN DER KEMP, t. a. p., d. IV. bl. 264) vertrokken. Het is mij bij het onderzoek der Res. Stat. Gen. gebleken, dat de zaken niet tot dien dag moeten gebragt worden, waarop zij in de Resol. vermeld staan. Verg. over dien landdag, BAUDARTIUS, *Gedenckw. Geschied.*, b. X. bl. 9. WAGENAAR, *V. H.*, d. X. bl. 199. VAN DER KEMP, t. a. p., d. IV. bl. 258.

15) BAUDARTIUS, t. a. p.

16) Mr. VAN DER KEMP, t. a. p., bl. 264. CARLETON, *Lettres et Négociat.*, t. II. p. 243.

17) CARLETON, l. c., p. 243.

18) Ms. aanteekk. van Floris II in het C. A.

19) Fragment van een' brief, onder de briefwisseling met J. van Oldenb. en andd. 1616—1620.

20) Men had hem *f* 6000 geschonken tot dankbaarheid voor de vele en verscheide moeite, die hij ter eere en tot vaste eenigheid der provincie gedaan had. Zie VAN DER KEMP, t. a. p., d. IV. bl. 72, 73.

21) Fragment van een' brief, boven vermeld.

HOOFDSTUK XVI.

1) *Rapport van Floris, graaf van Culemborg, en andere gezanten van de Algemeene Staten der Vereenigde Nederlanden aan den Koning van Denemarken, Christiaan IV, wegens hunne onderhandelingen met denzelven en met verschillende vorsten, steden enz. in Duitschland*, van 22 Mei tot 7 Aug. 1618. Zie ook BAUDARTIUS, t. a. p, b. X. bl. 122, 123, en de door mij in *Konst- en letterb.* 1838, bl. 419—421, uitgegevene brieven van dezen naauwkeurigen geschiedschrijver aan graaf Floris over zijn gezantschap.

Digitized by Google

2) Carleton, l. c., t. II. p. 241, 357.

3) Zoo schreef koning Christiaan aan zijnen oom, prins Maurits: verg. Carleton, l. c., t. II. p. 218, 221, 227. De andere brieven waren over den tol in den Orisondt en de voyagie naar Oost-indien. (Eenige zijner onderdanen wilden een schipvaert nae O. I. met eerster gelegentheyt aenstellen ende gelijck andere Europische natien haere commercien ende redelijcke coopmans gewerve aldaer drijven.) Het hoofddoel der ambassade was bevrediging van Denemarken en Bremen en de overige hanzesteden, en het sluiten eener nieuwe unie tusschen de Evangelische staten tegen de toenemende magt en pogingen der Roomschen.

4) Baudartius, t. a. p., bl. 122.

5) Wagenaar, *V. H.*, d. X. bl. 65, 94.

6) Carleton, l. c., t. II. p. 208, 224. Men sprak er eerst van, dat men graaf Ernest van Nassau aan het hoofd der ambassade zou plaatsen: »qu'on croit devoir être plus agréable à cause »de son alliance avec le roy par son épouse," p. 232. 5 April 1618 schreef Carleton aan Lake: »On n'a pas encore décidé qui »l'on enverra. Mais on parle surtout du comte Ernest de Nassau; »et de lui joindre quatre des membres des Etats" cet. p. 256... »le comte de Culembourg, qui va à la tête de l'ambassade à la »place du comte Ernest, qui a demandé qu'on l'en dispensât." cet.

7) Ook de openlijke instructie is voorhanden.

8) Baudartius, t. a. p., bl. 122. Zie *Declaratie van costen in en tot de Legatie aen Coninckl. Majt. van Denemarcken*, in het C. A.

9) Hendrik van den Berg, heer van Stevensweerd, geb. te Bremen 1573, gest. in 1638, eerst in dienst van den koning van Spanje, later in die van den staat (van Spaen, t. a. p., bl. 351), was zeer bevriend met zijn' schoonbroeder. In het C. A. berust de briefwisseling tusschen de beide broeders, 1624—1634, als ook de briefwisselingen tusschen graaf Floris en graaf Frederik van den Berg en zijne echtgenoot Françoise de Ravenelles, vrouw van Ratigny, 1611—1619 (van Spaen, t. a. p., bl. 350) en graaf Albert van den Berg, 1622—1638 (van Spaen, t. a. p., bl. 254); gravin Anna van den Berg, 1620—1628 (van Spaen, t. a. p., bl. 353); Herman van den Berg, 1611 (van Spaen, t. a. p., bl. 353); Isabella van den Berg, 1622—1635 (van Spaen, t. a. p., bl. 351), en

Digitized by Google

vele andere, geschreven door verschillende markgravinnen van Bergen en jonkvrouwen uit het geslacht van den Berg, 1611—1635. Het archief bezit ook gedrukte manifesten van graaf Hendrik van den Berg, d. d. 18 Junij 1632. — *Avis aux états des provinces des Pays-bas d. d. ut supra.* — *Concept van een breedvoerig vertoog ingesteld bij Doctor Cunaeus voor den graaf van den Berg, met een missive voor den voorn. Cunaeus*, d. d. 26 Oct. 1632.

10) In het C. A.

11) Missive aan H. van den Berg.

12) T. a. p.

13) Hij was de oom van Leeuwe van Aitzema, die in zijne *Saken van staat en oorlogh* meermalen van hem gewaagt, o. a. d. I. bl. 953: »De heer Foppius van Aitzema of Aetzema (want alsoo »wert ons naem in het Latijn met den Latijnschen Diphthongus »Æ of A E geschreven: als in de Historie van Ubbo Emmius te »sien is, omtrent het jaer veertienhondert seventich) — was tse»dert twaelf jaer herwaerts veel bij den coninck van Denemarken »ende de Duytsche vorsten ende stenden ghebruyckt." Leeuwe vermeldt zulks op het jaar 1630.

14) Zie *Declaratie* boven aangehaald.

HOOFDSTUK XVII.

1) In het C. A.

2) Er berust in het C. A. nog een brief van Van Ballant aan een zijner gecommitteerden te 's Hage, waarin hij o. a. schreef: »Wijders so is gisteren hier gekomen den rentmeester van St. »Catherinendaal tot Utrecht, ons ouerleverende desen eenen bijge»voechden brief. Wij sijn daerinne yetwes verwondert ende be»schroompt, hebbende tot antwoort gegeven, dat wij oyer eenige »dagen hem, rentmeester, tot Utrecht daerop antwoort souden »laten weten, sulx tot gene andere intentie, dan dat wij eerst »uwen raedt daerinne souden moegen wesen deelhaftigh. Onse »stadt staet open voor eenen iederen, sijnde niet bekent ofte over»wonnen van eenige feyten, ofte anders van aensienlicke heeren »onse goede vreunden ende naburen versocht wesende. Doch

Digitized by Google

»daer sich den goeden persoon in den Haghe niet en derff ver-
»trauwen, heeft het sijne consideratien of hij sich alhyer soude
»derven vertrauwen, wegens die goede intelligentie ende corres-
»pondentie so wij altijtz met die hoochmog. heeren generale sta-
»ten gehadt hebben ende noch hebben, ende die ons lichtelicken
»hyr ofte daertoe vreundtlicker wijse soude kunnen versoecken,
»so dat aen d'ene sijde wel staet te considereren die generale
»courtosie, insonderlyxt tegens eenen sijnde in swaricheydt in een
»versoeck, dat gemeyn is. Doch wederom aen d'andere sijde het
»bedencken ende het peryckel. Wij verwachten hyr op 't advis.
»Gelijck eene saecke nu niet geern alleen kompt, so heeft sich
»van dage wederom wat niens gepresenteerd, den clerck van den
»heer van Oldenbarnevelt met name ..... hyr gisteren avont in
»die stat gecomen sijnde, heft sich desen morgen gepresenteert
»in onse picquers plaetse, ende hem aengesprocken hebbende heft
»genoech te kennen gegeven, dat hij ons gerne soude spreecken,
»tot welcken eynde hem des naermiddags bij ons laeten commen
»heeft, ons versocht als wij hem aenseggende, dat hij sijn ver-
»soeck bij geschrifte soude stellen, hij gedaen heeft ende ghij uyt
»dese bijgevoechde requeste hebt te vernemen Wij hem aenseg-
»gende, dat bij ons gene middelen waeren, dat oock sulcx onsen
»gebruyck niet en was, heft sich met op de knien te vallen ende
»anderssins soo aengestelt, dat wij met medelijden ons mosten
»verwonderen, begerende eyndelicken van ons, dat wij aen u wilde
»schrijven, omme hem daerinne behulpelicken te wesen. Die
»saecken komen ons vrempt veur ende weten niet, komende so
»op den anderen, wat wij daer uyt sullen nemen. Mede conside-
»rerende, dat die kinderen van den heere van Oldenbarnevelt ende
»anderen in den Haghe sijn, die meer aen den voorscreven per-
»soon verobligeert bynnen. Uwen goeden raet is ons hyer op van
»noden, dat ghy u bedencken ende advis witloepig hyr op over-
»schrift, ende hiermede bevelen wij u in Goedes bewaringe."

»Postscriptum. Omme den voors. clerck, sijnde in allemans
»ogen en verscheyden proposten daervan gehouden wordende, niet
»lange op te hauden en suspicie te vermijden, hebben guet ge-
»vonden hem sijn versoeck plat te laeten afslaen, als dat onse kasse
»niet wel gefurneert ende sulx oock onse gebruick niet en was,
»insonderheit mede, dat hetzelve groet achterdencken tegen ons

Digitized by Google

»solde veroirsaecken. Hij was in groete perplexiteit, soe ons ge»seydt werdt doer den raetsher Merhouts ende secretarius Wage»naer, oock soe dat men met mitlijden moste bewegt wesen, en »begerende eenig tergelt hebben hem gegeven 3 Jacobus, 'twelck »wij u oock mede hebben willen aduerteren."

Meer hebben wij dezen klerk aangaande niet kunnen ontdekken. Ook niet, of hij een der beide klerken van Oldenbarnevelt was, aan wie 29 Jan. 1610 door de Staten Generaal eene som van *f* 300 werd toegelegd, »in erkentenis van hare extraordinaris ar»beid en moeite gedaan in de twee en drie jaren gedurende de »handeling van den vrede en de trèves."

3) In het C. A.

4) Fragm. eener Remonstr. van Floris II aan de Stat. Gen. in het C. A.

5) Als boven.

6) *Res. Stat. Gen.*, 29 Junij 1624.

7) In het C. A.

8) In het C. A.

9) Aitzema, *Saken van Staat en Oorl.*, d. I. bl. 639.

HOOFDSTUK XVIII.

1) Baruuth, *Stadhouderl. reger.*, bl. 163.

2) A. van der Capellen, *Gedenks.*, d. I. bl. 372. Bilderdijk, *Geschied. des Vaderl.*, d. VIII. bl. 102.

3) Ms. brief uit het leger bij Dongen van 8 Mei 1625 in het C. A.

4) Ms. brief in het C. A.

5) Zie b. v. Aitzema, t. a. p., d. I. bl. 1102.

6) Zij werden ook *geassumeerde heeren* genoemd, wijl de prins hen uit H. H. Mog. kon *assumeren*.

7) T. a. p., d. II. bl. 318.

8) In het C. A. berusten *Handelingen van den heer De Charnassé met de gecommitteerden van de Stat. Gen. tot het nader verdrag met Frankrijk, den* 15 *April* 1634, *mitsgaders de besluiten daaromtrent in de verschillende Geldersche kwartiersvergaderingen in den jare* 1635 *genomen*.

9) Van der Capellen, t. a. p., bl. 7, 8.

Digitized by Google

10) Reeds kort na den dood van Maurits schreef Fredrik Hendrik hem: »quand aux sauvegardes dont vous m'escrivez, je les »ai faict expédier, et si en d'aultres occasions je vous puis rendre »quelque service, je vous prie de m'employer et de vous asseu»rer, que je suis vôtre serviteur." Dat hij het meende, blijkt »uit zijne briefwisseling met Floris.

11) Zie *Les Délices de la Hollande*, t. I. p. 177, suiv. waar eene afbeelding van het paleis voorkomt. »Il (Fréderic Henri) »me fit voir les bâtiments, qu'il fait faire, me mena dans la »gallerie des peintures et me montra ses beaux meubles" schreef D'ESTRADES. Z. zijne *Lettr., Mém. et Négoc.*, t. I. p. 14, 15. (Londres 1743. 8°.)

12) B. v. na den brand op 't hof. Zie ATTERMA, t. a. p., d. II. bl. 272.

13) *Dépêches d'Hollande, faites par M. d'Espesses, ambassadeur pour le roy Louis XIII vers messieurs les états-généraux des Pays-bas, commençant en l'année* 1624, vol. I. p. 87. De hoogleeraar VREEDE heeft mij uit die belangrijke 2 vol. in-fol., berustende in de kon. bibl. te 's Hage, extracten aangaande Floris II medegedeeld, die echter bijzonderheden betreffen, welke voor mijn oogmerk minder dienstbaar zijn.

14) L. c.

15) Verg. NIJHOFF, *Overzigt van het Archief, afkomstig van het graafschap Kuilenburg*, in het eerste stukje zijner *Bijdragen voor de Gesehied. en Oudheidk.* Vele (niet alle) dezer stukken hebben wij doorloopen. Zij zouden ons stoffe tot menig hoofddeel hebben gegeven, edoch ik vreesde mij te diep in staatkundige zaken te moeten verwikkelen, om ze in verband te brengen en er de belangrijkste puntea uit te kunnen aanroeren. Wij laten deze taak aan mannen als VREEDE over, die de diplomatiek tot bijzondere studie hebben gekozen.

17) Er berusten in het C. A. geene stukken, de handelingen met d'Espesses betreffende, maar wel: Afschriften en voorstellen, vertogen en andere stukken, door den heer De Boissise ter vergadering van H.H.M. ingeleverd in Aug., Sept. 1618. — Vertogen van de Fransche ambassadeurs, d.d. 28 Nov. en 19 Dec. 1618. — Voorstellen door den Franschen ambassadeur Du Maurier gedaan in de vergadering van H. H. Mog. den 12 Mei 1618 en den 1 Mei

Digitized by Google

1619. — Missive van den Deenschen afgezant Claus Daa aan graaf Floris, d. d. 25 Sept. 1631 o. s. en antwoord van de Algemeene Staten, d. d. 4 Oct. 1632, op dezelve door hem aan H. H. Mog. ingeleverde memorie. — Nog eene Missive van denzelfden aan graaf Floris, d. d. 6 Jan. 1632, met het ontvangen antwoord. — D'Espesses schreef aan d'Ocquerre, 19 Sept. 1624 (*Dépêches d'Hollande*, t. I. p. 42a) »..... par Messrs. le comte de Culembourg, »de Noortwick et Joachimi, commissaires pour travailler avec »moy." Aitzema, t. a. p., d. II. bl. 439.

18) Aitzema, t. a. p., d. I. bl. 468, 480. *Leven van Frederik Hendrik*, d. I. bl. 92, 94.

19) Stukken belangende de klagten des graven van Oostvriesland, over wederregtelijkheden door zijne ingezetenen van Embden gepleegd, overgegeven ter beraadslaging van de Alg. Staten, 1610—1630, met een brief van Joachimi aan Floris, graaf van Culemb., geschreven uit Oosterhuizen bij Embden, 8 Mei 1819, in het C. A.

20) Verdrag van den 28 Aug. 1627 tusschen de gevolmagtigden van Frankrijk en van den staat der Vereenigde Nederl., met daartoe betrekkelijke memorien en brieven van Gideon van Boetzelaer en aanteekk. van graaf Floris, in het C. A.

21) In het C. A.

22) Aitzema, t. a. p., d. I. bl. 1214, d. II. bl. 28, 32. *Leven van Frederik Hendrik*, d. I. bl. 370. In het C. A. berusten Notulen van het voorgevallene bij de vredehand. te Brussel 1632, 1633. — Afschriften van memorien en nota's daarbij gewisseld, en andere stukken dienaangaande.

23) Aitzema, d. II. bl. 94 volgg., 227, 323, 409.

24) Aitzema, t. a. p., d. II. bl. 592.

25) Bilderdijk, *Vad. Gesch.*, d. VIII. bl. 141. Wagenaar, t. a. p., d. XI. bl. 263.

26) *Lijk-reden ter be-roemder ghe-dachtenis van den Doorluchtigen Heldt Frederyk Henryk* (vertaald door A. L. Kok), bl. 77.

27) Aitzema, t. a. p., d. I. bl. 548.

28) *Leven van Fred. Hendr.*, d. I. bl. 172.

29) Aitzema, t. a. p , d. I. bl. 1260, 1261.

30) T. a. p., d. II. bl. 336, 338, 414, 437, 605 enz. D'Espesses, l. c.

Digitized by Google

31) Aitzema, t. a p., d. II. bl. 540.

32) *Rampz. der verheff. van den huize Medicis. Mengelw.* bl. 209.

33) *The pictorial history of England* (London 1840), vol. III. p. 248. De schrijvers over haar vindt men opgenoemd in den *Catalogue des principaux historiens et remarques critiques sur la bonté de leurs ouvrages cet.* achter de *Méthode pour étudier l'Histoire*, t. II. p. 118 suiv.

34) Ms. brief, get. 14 Aug. 1638, in het C. A.

35) Aitzema, t. a. p., d. II. bl. 540.

36) Extract uit het Regist. der Res. v. d. Stat. Gen. *Martis, die* 17 *Aug.* 1638, ook in het C. A. en bij Aitzema.

37) Schotel, *Geschied-, Letter- en Oudheidk. Uitspanningen*, bl. 119—121.

38) Verg. Dapper, bl. 238—246. Aitzema, t. a. p., d. II. bl. 542—545. Wagenaar, *Amst.*, d. V. bl. 18 volgg.

39) Afzonderlijk en onder de *Orationes* C. Barlaei, Amst. 1643. 12° gedrukt en in het Ned. vertaald. Nog vindt men onder de *Poëmata* C. Barlaei een gedicht *in spectacula exhibita Amstelod. ad adventum Mariae de Medicis.* Terwijl ik dit schrijf, ontvang ik *Leeskabinet voor* 1846, N°. 2, waarin, tegenover bl. 124, eene voorstelling van den intogt van Maria de Medicis, en bl. 122 volgg. eene beschrijving van dezelve, naar bekende bronnen bewerkt, voorkomt. In *The pictorial history* is haar intogt in London afgebeeld.

40) Brieven N°. 593, verg. met J. Koning, *Geschied. van het slot te Muiden*, bl. 79, 80. Beverwijck deelt in zijne *Uitnementh. der vrouwen* (Dordrecht 1639), bl. 280, een Ital. gedicht van Tesselschade mede *In honore della Christianissima Regina Maria de Medici. Alla entrata sua felice nella citta d'Amsterodamo.*

41) *Pictorial History of England*, l. c.

42) L. c.

42) *Mengelw.* bl. 209.

44) *Aanteekk.* op Bilderdijk, *Vad. Hist.*, d. VIII. bl. 241.

45) Cerisier, *Vad. Gesch.*, d. VI. bl. 129.

Digitized by Google

HOOFDSTUK XIX.

1) »The furniture of the palaces and mansions of our prin»ces nobles and gentry during the seventeenth century acquired »a degree of splendour and comfort scarcely surpassed by that »of the present day, and certainly much beyond the miserable »attempts at imitation of classical models introduced at the »commencement of this century." *Pict. hist.*, l. c., p. 617.

2) Nopens deze compagniën vindt men veel in het C. A.

3) Nopens deze compagnie vindt men stukken in het C. A.

4) Zie verschillende volmagten van graaf Floris tot het opnemen en ligten van geld, in het C. A. Hij verpandde aan Margaretha Thibout, weduwe van Guillaume Bartalotti, voor *f* 8326 een grooten gouden kop, »hebbende int gehemelte van 't decksel »derselver de wapenen van den lande en provincie Utrecht", wegende 29 mark 5 oncen en 18 engels, voor *f* 2365:10; een ander, »hebbende in 't gehemelte van 't decksel de wapenen van »Vranckryck ende Navarre", wegende 9 mark 6 oncen en 17 engels, voor *f* 2058:10; een dito, »hebbende in dito de effigie van den koning van Denemarken", wegende 7 mark 6 oncen en 17 engels.

5) De stukken in het C. A.

6) Als boven.

7) Zij stierf in 1614; zie van Spaen, *Inl.*, d. I. bl. 353.

8) »..... Ende dat om geen andere oorsaecke, als dat wij »niet en hebben willen toestaen noch haer gelijck geven, maer »altijt tegen zijn geweest in die ongevouchlickheyt soo sie conti»nuelicken heeft begonnen aentevangen tegens die graeffelijke ca»pitularen aldaer zijnde niet van haerder religie en insonderheit »tegens die gravinne van Nassouw, daerinne wij altijt getracht »haer met goéde rede te berichten" enz. Brief van Floris II aan drost Bronckhorst en Tobias van Eyck, van 19 Jan. 1614, in het C. A.

9) De stukken in het C. A.

10) De stukken in het C. A.

11) De stukken in het C. A.

12) De stukken in het C. A.

13) De stukken in het C. A.

14) Voet van Oudheusden, bl. 431, 432.

Digitized by Google

15) *Species certa facti, quoad postulationem comitissae de Leuenstein et electionem comitissae de Stauffen in abbatissam Thorensem, cum antecedentibus idem negotium et concomitantibus.* Brieven van voorschrijving en andere stukken belangende die zaak, 1631—1633.

16) De stukken, deze zaak betreffende, vindt men in het C. A.

17) D. II. bl. 90.

18) Aitzema, t. a. p., d. II. bl. 341. *Leven van Frederik Hendrik*, d. II. bl. 45.

19) Aitzema, t. a. p., d. II. bl. 534. Voet van O., t. a. p., bl. 275, 276.

20) Voet van O., t. a. p., bl. 281.

HOOFDSTUK XX.

1) Blijkens de stukken in het C. A.

2) Met name Gisselius, Van Straeten, Milainen, Van Dans, Van Gall, Dr. Rump. De vier eersten ontvingen den 26 April tot salaris *f* 1200.

3) In het C. A.

4) In het C. A.

5) Aitzema, t. a. p., d. II. bl. 606. In het C. A. berusten Commissien voor graaf Floris als gecommitteerde te velde uit de vergadering van H. H. Mog., 1637—1638.

6) Dit fort, bij eene doorsnijding tusschen Waal en Maas, is door de Franschen in 1672 verwoest.

7) Aitzema, t. a. p.

8) Josua de la Cave, Theol. en Medicinae Doctor, predikant te Purmerend 1620, ontslagen 1622, te Culemborg 1626, te Rijsbergen bij Breda 1650, gestorven 1661. In het C. A. berusten brieven van hem, aangaande de honende uitdrukkingen van zeker Culemb. burger tegen de gravin douairière en den jongen graaf (Henrik Wolrad), nevens kondschappen daaromtrent ingewonnen, Dec. 1647; en brieven van hem en andere Culemb. predikanten aan graaf Hendrik Wolrad en George Frederik, 1648—1658.

9) Voet van O., t. a. p., bl. 277.

10) Voet van O., t. a. p., bl. 261, 271.

Digitized by Google

11) Zie stukken betreffende gevorderde schattingen van de heerlijkheid Witthem door het keizerlijk leger. Memoriën en deductiën tot staving van de vrijheden dier baronnie. Briefwisseling deswege met graaf Jan van Nassau, verleende sauvegardes door de Algemeene Staten enz., over de jaren 1600—1638, in het C. A.

12) Voet van O., t. a. p., bl. 271.

14) Brandt, *Hist. der Ref.*, d. III. bl. 938.

13) Voet van O., t. a. p., bl. 273.

15) »Ook is 't' Utrecht een schilder gheheeten Paulus Moreels: »dese is, besonder in conterfeyten nae 't leven, een seer goet »meester. Verscheyden conterfeytselen worden van hem ghesien, »en heeft hij onder handen, die seer meesterlijck zijn ghedaen: »onder anderen den graef en graefinne van Culenborgh ten voeten »uyt en also groot als 't leven." K. van Mander, *Schilderboeck* (Haerlem 1604), bl. 299, 300. De gravures naar de schilderij van Mierevelt zijn beroemd.

16) »Soo yemant soeckt zijn huys op 't aerdichst te stofferen,
»Met cierelick behangh van goud of silv're leren,
»Die hoeft maer weynich het west eynden in te treen,
»Daer vindt men alle soort in overvloet bijeen.
»Hier staen d'afdrucksels ree voor hondert sierlyckheden,
»Hier hangen kamers vol van boven tot beneden
»Van allerhande werck, van allerhande gelt
»Na dat een yeders beurs of sinnen sijn gestelt enz. *)

*) »Voor aen in 't westeynde (te 's Hage) in het goude-leer-»huys, daer de beste goude leeren van het heele landt gemaeckt »werden."

J. van der Does, *'s Gravenhage* ('s Hage 1668) bl. 90, 91.

17) Voet van O., bl. 278.

18) Voet van O., t. a. p.

19) Voet van O., bl. 272, 279.

20) In het C. A. berusten zeer belangrijke stukken, betreffende dien graaf, 4 Junij 1639 tot 7 Dec. 1645.

21) Deze regeerde als voogd van zijn' minderjarigen broeders zoon Henrik Wolrad. In het C. A. berusten belangrijke stukken, hem betreffende, van 7 Dec. 1645 — 20 Julij 1659.

22) In het C. A. berust het oorspronkelijk verdrag tusschen de gravin douairière van Culemborg en graaf Philips Theodoor,

Digitized by Google

waarbij zij tegen een jaargeld van *f* 14,000 van den lijftogt des graafschaps afstand doet, d. d. 7 Sept. 1639; stukken betreffende de nalatenschap van Catharina, douairière van Culemb., overleden in den jare 1640, bepaaldelijk wegens de pretensie van graaf Albrecht van den Berg.

23) Deze lijst berust in het C. A. Zie ook Arzema, t. a. p., d. II. bl. 620.

24) Voet van O., bl. 279. In het C. A. berusten: Stukken belangende de huwelijksvoorwaarden van graaf Philips Theodoor en Maria Magdalena geb. gravin van Nassau, en het familieverdrag van Aug. 1639.

25) Voet van O., bl. 280. In het C. A. berust: Extract uit het register der handvesten van de stad Culemborg, betreffende het overlijden van graaf Floris en de inhuldiging van graaf Philips Theodoor, 13 Sept. 1639.

Digitized by Google

BIJLAGEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

BIJLAGEN.

TESTAMENT VAN FLORIS I,

IN 1558 GEPASSEERD.

(MET AANTEEKENINGEN.)

»Edele und waelgeboren heere, heere Floris van Pal-»landt, grave van Culenborch, fryheere van Pallandt »ende van den lande van Witthem, heere van Weerde »ende Weerderbroeck, van Lyenden, Lede, Oldeweerdt, »Kintzwilre, Frechen, Bachen, Wildenborch, enz..... »..... Ende dat die ware dach ende jaer des doodts »onseker is, insonderheydt in regardt nemende op dese »vervaerlike tijden van sterften en van crijgen en oer-»logen, daertoe zijn gen. tot hulp en bijstandt Co. »Maj^t. van Engelandt ende van Spaengien onser aller »genadichsten heere, sig oic begeven heeft ende oic »noch met lijf, goet en bloet is begevende ..... Eli-»geert sijne sepulture in de kercke van Culenborg, »daer sijn gen. heer vader begraven is, begerende uyt-»vaerten, missen, vigilien ende anders allenthalven ge-»celebreert te werden.... Alsoe sijn grootvader, jonc-»ker Caspar van Culenborg, fundator was van de cloes-»ter van Iherusalem binnen Culenborg, wil hij densel-»ven gedistribueerd sullen worden *f* 600 eens, dieselve »sij employeren sullen tot des godtshuys meeste oir-»baer." — Voorts verdeelde hij zijne goederen tusschen

Digitized by Google

zijne vier zusters. Aan Maria van Pallandt legateerde hij »'t landt, stadt ende graeflicheyt van Culenb. mitten »sloote ende alle hoocheyden, heerlicheyden ende ge-»rechticheyden, mitten dorpen, daer onder sorterende, »die hij te leen hield van Co. Maj. als hertoge van »Gelre, eenige als heere van Utrecht, en anders, gelijck »oick eenige allodien"...

De grond van het graafschap Culemborg behoorde eerst aan de graven van Teisterbant, vervolgens aan de heeren van Bosichem. Roelof VII, heer van Bosichem, bouwde in 1144 Culemborg, en gaf die stad met het onderhoorig en omliggend land aan zijnen zoon Hubert, de eerste heer van Culemborg, die in 1174 stierf. Zijne opvolgers hebben de heerlijkheid verbeterd en uitgebreid, tot dat zij, na over de driehonderd en zestig jaar door hen bezeten te zijn, bij gebrek van mannelijk oir, aan de oudste dochter van Jasper van Culemborg en Johanna van Bourgondië ten deele viel. Na den dood van Floris II verviel zij aan Philips Theodoor, grave van Waldek-Pirmont, vervolgens (1645) aan zijnen zoon Henrik Wolraet, grave van Waldek-Pirmont (1664); aan diens oom, George Frederik, grave van Waldek enz., aan zijne oudste dochter Louisa Anna (1694). In 1714 werd Ernst Frederik, hertog van Saksen, Gulik, Cleve en Berg, graaf van Culemborg, die het graafschap (1720) verkocht aan de staten van het Quartier van Nijmegen, voor de som van negenmaalhonderd zevenentachtig duizend drie honderd gulden. De staten droegen het in 1748 aan Willem IV op.

»Die stad ende slott ende heerlickheyt van de Weerde, »met al zijne aen en toebehoiren, dat te leen gehouden »word van den bisschop van Munster, oic mitter ren-»then ofte goede vercregen, gecomen van de hooft-»somme van den vercochten hoff te Heerhuysen — dat »dorp ende heerlicheit van Werderbroeck, met alle zijne »aen ende toebehoiren, te leen gehouden van den bis-»schop van Coelen, nu den hertoech van Cleve, als des

Digitized by Google

»voers. bisschops panther en van den ampte van Aspe»len oft anders, gelijck zij fursten voersz. des mit ein»ander verdragen moegen zijn".

Weerd en Weerderbroek in Munsterland en Keulen zijn door Judith of Jutte van der Leck, die in 1352 stierf, aan Hubrecht IV, heer van Culemborg, ten huwelijk gebragt. Het slot Weerd is in den Spaanschen oorlog meermalen genomen en hernomen, in 1672 werd het door de Groningers veroverd. De regering van Munster weigerde in 1647 Hendrik Wolrad met deze heerlijkheid te beleenen, onder voorwendsel van verandering in het stuk van godsdienst. In het Archief berust nog eene aanmerkelijke verzameling stukken betreffende die zaak, afschriften van een groot aantal oorkonden, brieven, genealogische tabellen enz., ten betoge van het regt van het huis van Waldek op de heerlijkheid Weerd en op de territoriale hoogheid of souvereiniteit van dezelve. In 1649 leverde de Evangelisch Luthersche gemeente van Weerd aan den graaf en die te Rees aan den keurvorst een verzoekschrift in om vrije uitoefening van godsdienst. Dit verzoekschrift berust, gelijk ook de extract-besluiten der algemeene staten, ten aanzien van de heerlijkheid Weerd en den oorlog tegen Munster, nevens de overzetting van een brief des bisschops, 1668; stukken belangende zeker getuigen-verhoor in de zaak van het huis van Waldek tegen Munster, aangaande die heerlijkheid *ad perpetuam rei memoriam;* stukken belangende den aanslag der Munsterschen op Weerd in 1679; vele oude missiven van drosten en antwoorden daarop, requesten van particulieren, met de appointementen, en eenige andere papieren van minder importantie, rekeningen enz. deze heerlijkheid betreffende, in het C. A.

Ernst Frederik, hertog van Saksen-Hildburgshausen, graaf van Culemborch, verkocht deze heerlijkheid aan den bisschop van Munster, onder voorwaarde echter, dat er geen verandering mogt worden gemaakt *quoad sacra et ecclesiastica.*

»Item noch dat rechte vierdedeel van Bredebroeck, »mitten holtgerecht ende alle andere zijne toebehoer»ten, leenroerich van Co. Maj. als hertoch van Gelre

Digitized by Google

»ende grave van Zutphen, mitsgaders oic alle sulcke »actie en toezeggen als my eenighsins competeert ter »contemplacien van Bredebroick voors. tegens den grave »van Berge, welx voerolderen voertijts tselve Breden-»broick van den huyse van Culenborch in pantschappe »gehadt en gepossedeert hebben." »Dat huys ende heer-»lijkheid van Pallant met alsulcke portie van goederen »als my daertoe voer mijn part competeert en tselve »eertijts by mijn grootvader joncker Johan van Pallant »aengecocht is van die van Helmstadt."

Pallant, eene hooge heerlijkheid in 't hertogdom Gulik, tusschen Aken, Duren en Gulik, een immediaat en rijksleen, door het Duitsche rijk, met Witthem, in het hertogdom Limburg, in eenen matriculairen aanslag begrepen van een man te paard en een te voet, of 28 florijnen; maar nadat het van Witthem afgezonderd en onder een ander eigenaar geraakt was, is die rijkslast en zijn ook de kamerlasten verminderd. Volgens overlevering werd het slot van Pallant door Wilprand Germinitzky gesticht. Zéker is het, dat slot en heerlijkheid van de 10de tot het eind der 15de eeuw aan het geslacht van dien naam behoord heeft; dat Geertruid vrouw van Pallant beiden in 1479 aan Johan van Helmstadt, ridder, heer van Bisschopsheim en Meinsingen, ten huwelijk bragt, maar ze verkocht aan Johan van Pallant, heer van Wildenburg en Witthem. Na den dood van Floris II, kwam deze vrije heerlijkheid (waartoe ze Karel V in 1520 had verheven) aan het huis Waldek, niet zonder tegenspraak van een' anderen tak der familie van Pallant, blijkens de briefwisseling aangaande de erfopvolging van graaf Philips Theodoor van Waldek, in de nalatenschap van graaf Floris, bijzonder de in bezit neming der heerlijkheid Pallant en Frechem, met en over den baron van Pallant van Morimne en anderen, welke, na den dood van graaf Floris, op de heerlijkheid Pallant en andere goederen in het land van Gulik regt pretendeerden, die, benevens de stukken belangende de procedures over het regt van den huize Waldek tot de opvolging in de Guliksche goederen tegen de heeren van Aarschot, Pallant en anderen, in

Digitized by Google

het C. A. berusten. Louise Anna, gravin van Culemborg, heeft Pallant en de overige goederen in Gulik van haren vader George Frederik niet geërfd. Zij werden door hem aan hare zusters toegedeeld en besproken. Het huis Waldek (wegens zijne verkwisting in Duitschland berucht en alleen door Jerome Buonaparte, koning van Westphalen, daarin overtroffen) verkocht deze heerlijkheid, benevens Wiesweiler, in 1687. Eindelijk kwam zij in bezit van den prins van Boetzenheim, natuurlijke zoon van den keurvorst van Paltz-Beijeren Carel Theodoor, wiens zuster met den graaf van Westerholt huwde. Toen Frankrijk zijne grenzen tot aan den Rijn uitbreidde, werd Pallant aan den prins ontnomen en de uitgestrekte gebouwen tot hoofdetablissement van het Fransche rijk voor de Merinos schapen ingerigt. Na de revolutie gaf Pruissen deze goederen aan den prins terug, die ze aan den graaf van Hompesch verkocht, en het was deze, die het trotsche slot met de kapel, waarin de eerste belijders der hervormde leer in die oorden met toestemming van Floris I vergaderden, liet sloopen. Pallant was niet het eenige Waldeksche goed, dat de keurvorst Carel Theodoor, of zijn natuurlijke zoon, in bezit kreeg. Ook Bredebent, dat sedert 1005 aan de heeren van Pallant had toebehoord, werd zijn eigendom. In den oorlog over de erfopvolging in de landen van Kleef en Gulik (1609, 1610), werd het sterke slot van dien naam op de Roer tegen over Leynink gelegen, door Werner, baron van Pallant en Moriames, burggraaf van Alpen, gehuwd met Françoise van Merode van Moriames, ofschoon hij in dienst van den keurvorst van Brandenburg was, aan aartshertog Leopold, dien hij vroeger gediend had, overgegeven, waarop het, tegen het genoegen van markgraaf Ernst van Brandenburg, door den graaf van Solms belegerd en na eene belegering van vijf weken veroverd werd. (Zie VAN METEREN, d. X. bl. 285, 353, 387.) Ook in den dertigjarigen oorlog heeft dit slot roem verworven. Eerst werd het door de Zweedsche troepen bezet, die uit hetzelve de keizerlijken veel nadeel toebragten; later bezetteden het de Hessische troepen, die het na beleg van eene maand, door honger gedrongen, overgaven.

Ten aanzien van Pallant vindt men in het Archief verscheidene merkwaardige stukken.

Digitized by Google

»Dat huys ende heerlijkheid van Wildenborch, mit »alle hoocheyt ende gerechticheydt ende mit alle zijne in»coempsten ende toebehoerten, niet daervan uytgescheyden, gelijck alles mij ymers voer die helft is compe»terende — *f* 2400, geen part of portie hebbende in »de Manensche hoeven en veenen ende andere mijne »Veluwsche goederen."

Wildenborch is in de familie Pallant gebragt door Aleida of Adelheid, erfdochter van Rembold, heer van Wildenborch, en van Aleid van Reifferscheyd, die in 1037 met Johan, heer van Pallant en Bredebent, huwde. Dirk van Pallant kreeg deze heerlijkheid bij de broederdeeling, maar stond er de helft van af aan zijnen broeder Johan, voor en tegen Overberch en Kintzweiler.

Men heeft gezien, hoe men Floris I van zijn gedeelte dezer heerlijkheid heeft trachten te berooven. Op de Veluwe, te Manen onder Ede, Veenendaal en elders, had de graaf vele domein- en geestelijke goederen.

Anna van Pallant, gravinne van Harly of Herlies' erfde »dat slot ende vrijheerlicheit van Witthem, mits»gaders oic de goederen, incoempsten en alle verval»len van Wach ende Roerdorp."

De heerlijkheid Witthem is in den aanvang van den tachtigjarigen oorlog zeer beroemd geworden. Diderik van Pallant had haar van zijne zuster Margaretha, weduwe van Johan, heer van Witthem en Bersel, landdrost van Valkenburg, in 1443 gestorven, gekocht.

»Dat huys ende heerlicheit van Lede, van d'Olden»weerdt ende van Lynden, mijn gerechte aenpaert aen »de heerlicheden van Dalem mitten stijdtken ende alle »zijne toebehoiren, oic metten thienden ende eenige »hoven daer omtrent gelegen. Den hoff van Wielre» »den hoff tho Freisum, dat goet tho Giffernich, met »het hout, gewas, wijnen enz.

Digitized by Google

Over Lede, Oudeweerd en Lienden, in de Neder-Betuwe, door Anna van Culemborg aan Johan van Pallant ten huwelijk aangebragt, in 1733 door den hertog van Saksen aan O. F. R. graaf van Bylandt verkocht, zie VAN SPAEN, *Inl. tot de Hist. van Gelderl.*, d. III. bl. 441 volgg.

Margaretha van Pallant erfde »die huysen ende heer»licheden van Maurick ende van Eck, die goederen ge»legen tot Rijswijck, die huysen Overborch ende in »den borch, van Kintzwilre, zijn aenpaert van den »huyse ende heerlicheyt van Frechen."

Maurik en Eck zijn door Anna van Culemborg tot erfgoed aangebragt. Maurik werd in 1698 aan Albert van Dalen tot Spankeren verkocht en is later aan de geslachten van Dedem en Mom gekomen. Zie VAN SPAEN, t. a. p., bl. 396, 397. Eck is sedert het begin der 17e eeuw door de geslachten van Cock van Opijnen, van Broekhuizen, van Dalen, van Wijhe en van Nyvenheim bezeten. VAN SPAEN, t. a. p., bl. 397. VOET VAN OUDHEUSDEN meldt, t. a. p., bl. 322, dat gravin Louise Anna, ten gevolge van kwade bestiering van eenige bedienden, genoodzaakt werd, de heerlijkheid Maurik, benevens Lede, Lienden, Oudeweerd, Ommeren, en eenige jaren later Hagestein, te verkoopen.

Kintzweiler is in 1395 door Alverada van Engelsdorff, vrouwe tot Engelsdorff, Therub, Maubach, aan Werner van Pallant ten huwelijk aangebragt, viel aan Johan van Pallant bij de broederdeeling ten deel, maar werd door hem met Overborch tegen de helft van Wildenburg aan Diederik van Pallant afgestaan. In het C. A. berusten stukken belangende een regtsgeding tegen Otto van Bijlandt, heer tot Reedt, wegens indragt in de regten van Pallant, als heer van Kintzweiler, 1556.

Aan de heerlijkheden Frechen en Bacchen (Bachem, Bachum) in 't keurvorstendom Keulen gelegen, was voor den bezitter het grootburgerschap der stad Keulen verbonden. Zij werden in 1320 door Agnes van der Heyden, eene erfdochter, Carsilius van Pallant, Bredebent en Wildenburg ten huwelijk

Digitized by Google

aangebragt. Bij de broederdeeling van 1456 kreeg Werner van Pallant, 18 Nov. 1474 ongehuwd gestorven, Frechen, dat vervolgens gekomen is aan Emond zijn' broeder, wien Maubach en Bachum in 1456 toebedeeld waren.

Elisabeth van Pallant erfde »dat huys ende heerlijk»heid van Engelstorp, alle goederen in den lande van »Bueren, het huys ende heerlijcheit van Bachen en $^{1}/_{3}$ «der Veluwsche goederen."

Engelstorp of Engelsdorff ontving Reinoud van Pallant, kanonik te Luik, in 1448 proost van Kerpen, in 1459 proost van Aken, in 1474 gestorven, bij de broederdeeling.

»Onder elkander te verdeelen de heerlicheit van Mer»bes; die renten en gemeeten lands in Zeeland; *f* 500 »'s jaers hypotecqueert op 't graefschap van Meghen; »*f* 250 op den Moeracker; *f* 450 op de Staten van »Utrecht; het huys te Brussel op ten Savell, mits dat »elc oic die lasten sall helpen dragen, die daerop in »renthen noch staen, oic die men daertoe in reparatien »noch van doen mach hebben; meubelen, clederen, ta»peteryen, bedden, linnengewandt, golt ende silver»werck, tinnen en aerdewerck." Ook legateerde hij »zijne testamenteuren elc een vergulden cop van vier »marcke silvers eens, tot een legate ende gedachtenisse »voer heurl. moyte ende arbeyt."

Behalve de in het testament opgenoemde heerlijkheden, bezat Floris ook die van Homoet in de Over-Betuwe, Wiel en Ommeren, als ook goederen onder de Marsch, Kesteren, Ingen, in de Neder-Betuwe, Heyden, Oostcamp en verscheidene hoven, als te Aken, Keulen, Utrecht, Gorinchem enz.

Digitized by Google

GENEALOGIE

VAN

FLORIS I. EN II. VAN PALLANT,

GRAVEN VAN GULEMBORG.

Geen genealogist spoorde den oorsprong en voortgang der aloude geslachten van Gulikerland en Westphalen op, of hij wijdde ook eenige bladzijden van zijnen foliant of kwartijn aan dat van Pallant, en naauwelijks rustten Mappius, Tesschenmacher, Abel, Rittershusius, von Steinem, Henninges, Hubner, Bucklinus, Bersworbt, Detmar, Mulher, Spener, Bursch, Röbens Pheihticker (1) en anderen, van hunnen arbeid, of Christyn, Le Carpentier, de schrijver van den *Nobilaire*, Butkens, Jagalsnar de Henricourt (2), Loyens, van Hoogstraten, Ferwerda, Voet van Oudheusden, te Water, van Spaen, d'Yvoy van Mijdrecht (3) zetten dien voort. Noch moeite, noch kosten werden gespaard, menig archief, ja zelfs dat van Weenen, en de tournooiboeken onderzocht. Wel verschillen de geleerden over den oorsprong van dit geslacht, acht het de een uit Polen, een ander uit Gulikerland, een derde uit Bourgondië (4) herkomstig; wel twisten zij over de afleiding van den naam, nu eens Pallant, Palland, Pallandt, Paland; dan wederom Peland, Pellandt in de oude oorkonden geschreven; doch allen komen er in overeen, dat het een der oudste, aanzienlijkste en rijkste geslachten van Duitschland was, en houden Wilprand Germintzki, uit koninklijk bloed gesproten, voor den stamvader. Hij

Digitized by Google

zou het kasteel Pallant gesticht hebben en door Karel den Groote, wien hij gewigtige diensten bewezen had, tot heer van Pallant zijn verheven geworden (5). Zijne nakomelingen ontmoetten wij in het krijt, aan de zijde hunner leenheeren in den strijd aan het keizerlijk hof, en eenige hunner vrouwen zag men op de steekspelen den krans der overwinning aan de ridders, die in den kamp overwonnen hadden, uitreiken. Een hunner werd door Frederik III. R. K., voor zich en zijne wettige descendenten tot rijksvrijheer benoemd, een ander diende hertog Reinald van Gelre en Gulik als geheimraad, en muntte onder zijne tijdgenooten als staatsman uit. Deze, Werner genaamd, had vele zonen, die zijne bezittingen verdeelden (6) en hoofden werden der verschillende stammen, die zich in Gulikerland en Nederland vestten. Een dezer hoofden was Diderik van Pallant, wiens stam in de mannelijke takken te Culemborg verstierf, in de vrouwelijke zich met de Trazegnies, Glayous, Merodes, Schouwenburgen, Badens, Waldecks, Manderscheids en anderen vereenigde en nog voortleeft. Uit Carsilius, heer van Wildenborch en Bredebent, met Agnes van Hoemen tot Odenkirchen gehuwd, sproot een andere tak, die ook in de Nederlanden geplant werd, later zich in drie takken splitste, waarvan die van Zuithem verstierf, die van Keppel en Eerde nog bloeit en — zeggen wij gaarne den hoogleeraar Te Water na (7) — gaat het naar onzen wensch, zullen blijven bloeijen, zoo lang de dankbare Nederlander de verdiensten van Floris van Pallant, den eersten graaf van Culemborg, erkennen en noemen zal. Aan het hoofd van dit geslacht staat in dezen oogenblik een eerwaardig grijsaard, die den lande en der Nederl. Hervormde kerk vele gewigtige diensten bewezen heeft,

Digitized by Google

zijne Excellentie F. W. F. T. Baron van Pallant van Keppel, Grootkruis der Orde van den Ned. Leeuw, Commandeur der Ridderlijke Duitsche Orde, Balye van Utrecht, Minister van Staat, Kamerheer des Konings, Lid der Ridderschap van Gelderland enz. Hij is de eenige niet van zijn geslacht, wiens naam in geheugenis zal blijven. Velen van hetzelve hebben in het kabinet, in den raad, in den krijg uitgemunt, en, gelijk de naam van Anna van Pallant (8), eene der bevalligste dichteressen harer eeuw, door de gulden pennen van Posthius, Melissus, Utenhoven en anderen is vereeuwigd, zoo staan die van Johan, heer van Keppel en Voorst een der eerste grondleggers der reformatie in Gelderland en van Carsilius, heer tot Ruyff en Rülandt, die het smeekschrift der Edelen onderteekende, onuitwischbaar in de gedenkrollen onzes vaderlands opgeteekend.

AANTEEKENINGEN.

1) W. Henninges, *Theatr. Genealog. omnium aetat. et monarch. familiam complectens*, Magdeburgi 1598. 5 vol. *Genealog. Imperat. Reg. etc. in circis Saxonicis, Westph. et Burgund.*, Ulyssene 1588, fol. Werneri Tesschenmacheri *Clivia, Julia, Montia, Ravensb. antiq. et modern.* in fol. Arnhemi 1638. C. Abel, *Zugab. zu den Sächs. Alterthüm.* J. D. von Steinen, *Westphäl, Geschichte*, Th. II. S. 1231—1265. T. Hubner, *Geneal. Tabellen*, Lelpz. 1725—1733. 4 vol. Bucelini *Stemmatographia dominorum de Pallant.* Johan v. d. Berswordt, *Westf. Adl. Stambuch.* Dietnar Mulher, *Nobil. vir. Westph. Stemmata*, Ms. Speneri *Hist. Insign.* t. II. p. 727. Conr. Rittershusii *opus. Geneal. Princ. et Comit. Germ.*, Tubingae 1665. Bärsch *et* Schannat, *Eiflia illustrata*, 2 B. 2 Abth. S. 140—203.

2) Christinaei *Jurisprud. Heroïca.* Le Carpentier, *Hist. de la Noblesse de Cambray et Cambresis. Nobil. des Pays-bas*, t. I.

Digitized by Google

p. 51. *Suite du Supplém. au Nobil.* t. I. p. 3, 4. Butkens, *Tropheés de Brabant* etc. *Le Miroir de la Noblesse de Hasbaye, par Mr. Hemricourt, avec blasons et épitaphes.* J. G. Loyens, *Recueil héraldique de Liege.*

3) Hoogstraten, *Groot Hist. Woordenb.* Ferwerda, *Adel. en aanzienl. Wapenboek.* Voet van Oudheusden, *Beschrijv. van Culenb.* Te Water, *Verb. en Smeeks. der Edelen.* Van Spaen, Ms. aanteekk. D'Yvoy van Mydrecht, *Smeeks. der Edelen.*

4) Le Carpentier, p. III. p. 854. Strada, dec. I. lib. V. p. 208. »Den Ursprung dieses Geschlechts holen etliche von den freyen Herr»schaft Polanen in Braband, andere aus Königlich Polnischen Ge»blute her; und diese schreiben, der Stammvater Wilprand Ger»minitzky sey von einem Könige in Polen antsprossen." C. Abel, *Zugabe zu den Sächs. Alterthum. S.* 771.

5) »Der Stammvater Wilprand Germinitzky .... sey .... bey »Kayser Carl den Grossen in besondern Ansehen gewesen und von »ihm wegen seiner Tapferkeit und Treue mit der Herschaft Weis»weiler beschencket worden. — Als er nun daselbst ein Schlosz »gebauet, habe er dasselbe zum andenken Herkommes Pallant »geheissen, den Namen davon angenommen und auf seine Nach»kommen gebracht." C. Abel, l. c. »Die V. Pallant sind eines »alten, vornehmen, ritterbürtigen Geschlechts, und haben hin und »her ansehnliche Güter gehabt. — Wilprand Germinitzky sol der »Stammvater von allen seyn, das Schlosz Pallant erbauet und sich »davon genennt haben." Von Steinen, l. c., S, 1231. »Familia »illa (Pallant) ex sanguine regum Poloniae deduci amat, inque »ejus fidem Frederici III. s. Pulchri imperatoris alligatur diploma." Spener, l. c. »De vice-kanselier Pheilsticker meldde, dat de fa»milie van Pallant behoorde tot de oudste, aanzienlijkste en rijk»ste, die ooit in het hertogdom Gulick, waar veel oude adel was, »gebloeid hebben; dat zij zich daar in verscheidene takken heeft »uitgebreid, maar nu reeds lang uitgestorven is, dat de be»kwaamste genealogisten dezelve beschreven hebben, en zich »slechts beklagen, dat zij uit Holland, waar nog een aanzienlijke »tak dier familie bloeit, geen narigten hebben mogen bekomen, »en dat hetgeen van de voormalige Duitsche takken te zeggen »viel of te herhalen was, slechts belangrijk zou kunnen zijn voor »de daar nog bloeijende familiën, die door erfdochters hun groot

Digitized by Google

»vermogen verkregen hadden, als de prinsen van Waldeck, van »Hatzfelt, enz."

6) Adam van Pallant, heer van Weisweiler, in 1444 ridder der orde van St. Hubert, was in 1456 bij de broederdeeling reeds overleden. Zijnen zoon Bernard werd Pallant toegedeeld. Reinoud van Pallant, heer van Engelsdorff, dat hij in 1456 bij de broederdeeling ontving, was kanonik te Luik, in 1448 proost van Kerpen, in 1459 proost van Aken, en stierf in 1474. Carsilius van Pallant. Johan van Pallant was reeds overleden bij de broederdeeling. Zijn zoon Anton, bij Agnes van Pirmont, dochter van ... Coenen van Pirmont en N. van Erenberg, later hertrouwd met Willem van Sombref, heer van Kerpen en Reckhem, werd heer van half Rulant, en zijn broeder Gerhard van de andere helft. Emond van Pallant werd heer van Maubach en Bachum. Werner van Pallant, heer van Vrechen. Diderik van Pallant, heer van Wildenburg. Johan van Pallant, heer van Notberg en Kintzweyler. De dochter, Margaretha, huwde in 1438 Johan van Brabant (of Wittem), heer van Wittem en Bersel, landdrost van Valkenburg. Ms. *Genealogie*.

7) T. a. p., d. III. bl. 205.

8) Fertur ad fundendum carmen tam esse prompta tamque facilis atque felicis ingenii, ut in familiari colloquio ad cujusvis argumentum interrogata, modis metricis ex tempore respondeat. Extat liber carminum Pauli Mèlissi ad hanc Annam. H. ab Hövel, *Poëmat.* l. III. p. 184. Melissi *Sched. poët.* p. 153. *Sched. reliquiae*, p. 76, 100, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 113, 114, 115. J. Postrii *Parergor. poetic.* pars prima ad Jo. Christoph. Neustetterum. — Eiusdem pars altera. p. 133—141. Legg. *et* Sanctii *et* Modii *Poem.* Beverovicius, *Uitn. des Vrouw. Gesl.*, p. 84.

Digitized by Google

1e *Generatie.*

Wilprand Germinitzki, gesproten uit een der aanzienlijkste geslachten van Polen, volgens getuigenis van keizer Frederik III, zette zich in Gulickerland neder, was in groote gunst bij keizer Karel den Groote (Charlemagne), wordt heer van Pallant (en zoo worden ook vervolgens zijne wettige afstammelingen genoemd). Zijne vrouw heette ..... Von Stein . . . . . .

3e *Generatie.*

A Wilprand van Pallant, heer van Pallant, huwt Geertruid von Stein. Hij leefde nog in 936 . . . . . .

5e *Generatie.*

B Rutger van Pallant, heer van Pallant, huwt in 1005, Johanna, erfdochter van Werner, heer van Bredebent . . . . . .

7e *Generatie.*

C
- Carsilius van Pallant, heer van Pallant, Bredebent en Wildenburg, huwt in 1060 Agnes, gravin van Sarwerden. Hare moeder was Aleid, gravin van Schleiden . . . . . .
- Rutger van Pallant.

9e *Generatie.*

D
- Carsilius van Pallant, heer van Pallant, Bredebent en Wildenburg, huwt, 1128, Alverada, dochter van Willem, burggraaf von Stein . . . . . .
- Werner van Pallant, sterft op reis naar het H. Land.
- Wilprand van Pallant, heer van Ruland, Thumb en Asselborn, huwt, 1132, Johanna van Kerpen tot der Eiffel . . . . . .
- Agnes.
- Anna.

Digitized by Google

2e *Generatie.*

Rutger van Pallant, heer van Pallant, huwt ..... Reifferscheit. A

4e *Generatie.*

Wilprand van Pallant, heer van Pallant, huwt in 961 met Jutta, dochter van den heer van Vinstingen. Zij deelt daarna de prijzen uit op het tournooi te Brunswijk. Volgens het tournooiboek waren zij daar beiden tegenwoordig. . . . . B
Elisabeth, huwt Melchior von Stein, weduwe geworden, deelt zij de prijzen uit op het steekspel te Morsberg, 968.
Mechtilde, huwt Michel von Stein.

6e *Generatie.*

Johan, heer van Pallant en Bredebent, huwt, 1037, Aleida, erfdochter van Rembold, heer tot Wildenburg, en van Aleid van Reifferscheid C
Willem van Pallant.

8e *Generatie.*

Carsilius van Pallant, heer van Pallant, Bredebent en Wildenburg. Hij huwt 1090 Clementia van Ruland, erfdochter van Ruland, Thumb en Asselborn . . . . . D

10e *Generatie.*

Werner van Pallant, heer van Pallant, Bredebent en Wildenburg, huwt, 1140, Elisabeth van Arendael, Goverts dochter, bijgenaamd den Rijke . . . . . E
Wilprand van Pallant, heer van Ruland, Thumb en Asselborn, huwt, 1155, Catharina, baronesse de la Roche, Gerards dochter. F
Johanna.
Barbara.

Digitized by Google

11e *Generatie.*

E

Werner van Pallant, heer van Pallant, Bredebent en Wildenburg, huwt, 1188, Apollonia van Binsfeld, heer Arnold van en tot Binsfeld's dochter . . . . . .

Johan van Pallant, ridder op het tournooi te Worms, 1209, alwaar hij de tweede onder de ridders staat, gestorven op een reis naar 't H. Land, huwt ..... Van Binsfeld . . . . . .

F

Wilprand van Pallant, heer van Ruland, Thumb en Asselborn, zoon van Wilprand en Catharina de la Roche, huwt, 1186, Judit, dochter van Johan van Reifferscheid . . . . . .

Rutger van Pallant, sterft kinderloos.

Anna.

Gerit van Pallant, sterft kinderloos.

13e *Generatie.*

G

Werner van Pallant, heer van Pallant en Wildenburg, huwt, 1235, Johanna van Randenrode, heer Arnolds dochter. Hare moeder was eene gravin von Seyn . . . . . .

Carsilius van Pallant, heer van Bredebent, huwt in 1236 Anna, dochter van den graaf von Schleiden . . . . . .

15e *Generatie.*

H

Werner van Pallant, Bredebent en Wildenburg, huwt, 1295, Elisabeth Scheiffart van Merode, heer Johans dochter. Hij werd door Frederik III, bijgenaamd de Schoone, R. K. Rijksvrijheer voor zich en zijne wettige descendenten gemaakt in 1316 . . .

Ernest van Pallant, in 1296 op het tournooi te Sweinfurt.

Carsilius van Pallant sterft ongehuwd.

Clara, huwt Godfried van Calkum, zij leeft in 1302.

Digitized by Google

12e *Generatie.*

Carsilius van Pallant, heer van Pallant, Bredebent en Wildenburg, huwt, 1212, Adelheid, dochter van den graaf van Heinsberg en Loen, hare moeder was eene gravin van Gulick. . . G

Rutger van Pallant, onder de ridders op het tournooi te Wurtzburg, 1235.

Johan van Pallant, onder de ridders op het tournooi te Wurtzburg, 1235.

Philip van Pallant, met zijn vader, 1209, op het tournooi te Worms. Hij sterft ongetrouwd.

Judith, erfdochter van Ruland, Thumb en Asselborn, huwt, 1212, Willem van Engelsdorff, heer van Engelsdorff en Kintzweiler.

14e *Generatie.*

Werner van Pallant, heer van Pallant, Wildenburg en Bredebent, dat door den dood van zijn neef Carsilius aan hem komt, huwt in 1260 met Johanna van Bredebent, heer Werners dochter . . . . . H

Carsilius van Pallant tot Bredebent, stierf jong, waardoor Bredebent weder kwam aan Werner van Pallant.

16e *Generatie.*

Werner van Pallant, heer van Bredebent, onder de ridders van het hertogdom Gulick en als raad van hertog Willem van Gulick komt hij meermalen voor. Hij huwt Scheiffart van Merode en heeft drie dochters I

Carsilius van Pallant, bijgenaamd de Oude, baron, heer van Pallant en Wildenburg. Hij voert in het wapen van Pallant een groene ring *en coeur*, huwt, 1320, Agnes van der Heyden genaamd Bachum. Zij was eene erfdochter van Bachum en Vrechen. Hare moeder was Randenrode . . . . . K

Willem van Pallant, onder de eerste ridders in 1311 op het tournooi te Ravensberg.

Zeger, kolonel, in 1340 aan zijne wonden overleden L

Digitized by Google

17e *Generatie.*

I

Johanna, erfdochter van Bredebent, huwt Lodewijk van Reifferscheid. Zij hadden geene kinderen en Bredebent komt weder aan de familie van Pallant.

Richarda, 1339 chanoinesse in het adelijk stift Bedburg te Kleef, leefde nog in 1379.

Machteld, chanoinesse te Bedburg in 1358, leefde nog in 1379.

K

Daniel van Pallant, genaamd van Trips, heer van Trips, in 't hertogdom Gulick, waar hij woonde, hij was dood in 1376. Hij huwt Hillegonda Elisabeth Wathi de la Saule, dochter van Wouter en van Reinira van Argenteau. Haar vader was heer van Temples. Zij hadden eene dochter, die vrouw werd van Trips. De weduwe van den heer van Pallant, genaamd van Trips, hertrouwt met Robert van Rijnswaal, heer van Grevenbroek, bij welke zij nog verscheidene kinderen kreeg . . . . .

Carsilius van Pallant, heer van Pallant, Bredebent en Wildenburg, Vrechen en Bachum, voerde op het wapen van Pallant, gelijk zijn vader, een groene ring *en coeur*, komt onder de eerste ridders en als getuige van vrouw Maria, hertogin van Gulick, meermalen voor. In 1344 was hij getrouwd met Margaretha van Bergenhusen. Hare moeder heette Arendael . . . .

. . . . . .

Hendrik van Pallant, in 1337 onder de eerste ridders op het tournooi te Ingelheim, te gelijk met graaf Wilhelm van Gulick.

Agnes, huwt Engelbert van Schonvorst, heer van Hartestein. Zij sterven kinderloos.

Adelheid huwt Herman van Tomberg, heer van Frentzen.

Anna (sommigen geven haar een anderen naam), huwt Werner Scheiffart van Merode, heer van Merode en Hamersbach.

Margriet huwt met Willem van Berge.

Johanna huwt Lodewijk van Reifferscheid.

L

Werner van Pallant, zoon van Zeger, huwt N. de Saveuse. Hij was kolonel en kreeg het regiment van zijn vader na diens dood . .

Digitized by Google

18e *Generatie.*

Agnes, erfdochter, vrouwe van Trips, huwt, 1376, Adam van Berge.

Werner van Pallant, heer van Pallant, Bredebent, Wildenborch, Vrechen en Bachum. Hij koopt ook Weisweiler en ontvangt van hertog Wenceslaus Ruland tot geschenk. Was geheimraad van hertog Reinald van Gelre en Gulick, gelijk hij ook in vele gewigtige betrekkingen is geweest. In 1374 was hij gehuwd met Johanna van Reifferscheid, heer Lodewijks dochter, dan uit dit huwelijk waren geen kinderen. In 1395 hertrouwde hij met Alverada van Engelsdorff, die erfdochter was van Engelsdorff, Thumb, Maubach, Kinzweiler en Asselborn. Hij en zijne vrouw zijn begraven bij de Minnebroeders op het koor te Aken, waar op een koperen plaat de kwartieren gesneden stonden. Hij was dood in 1456, want toen deelden zijne zonen en die zijner kleinkinderen, wier vaders reeds overleden waren . . . . . M

Walraven van Pallant (zoon van Werner en van N. de Saveuse), sneuvelt in den krijg.

Alix, chanoinesse te Estrum.

Agnes, huwt Simon de Neufville.

Geertruid, chanoinesse te Premy.

Digitized by Google

19e *Generatie.*

M Diderik van Pallant, heer van Wildenborch, in 1456 door zijn broeder Carsilius, die bij de broederdeeling Bredebent had bekomen, aan hem afgestaan. Hij koopt de hooge heerlijkheid Witthem van zijn zusters zoon in 1466. In 1444 werd hij ridder der orde van St. Hubert. Hij was geheimraad van den hertog van Gulick en drossard van den lande van Valkenburg, en huwde Apollonia, gravin van der Marck, dochter van graaf Johan van der Marck van Aremberg en van Anna, gravin van Virnenburg. Hunne acht kwartieren staan te Linnich. Na zijn dood hertrouwde zij met den graaf Von Schwartzenberg . . . .

21e *Generatie.*

N Erard van Pallant, vrijheer van Pallant en Witthem, Heer van Wildenborch, Kintzweiler, Dalem, Borssele, Lede, Lienden, Oudeweerd, Maurik, Eck, Wiel enz., huwt, 1527, Margaretha, gravin van Lalaing, dochter van Karel van Montigny, ridder van het gulden vlies, en van Jacqueline, gravin van Luxemburg. Zijn vader in dat jaar overleden zijnde, werd hij met die opgenoemde goederen beleend. Hij sterft in 1540, en ligt te Culemborg, waarvan hij, door beschikking van Antoni van Lalaing en Elisabeth van Culemborg, heer was geworden, begraven. Zijne vrouw werd krankzinnig en stierf 31 Maart 1593 te Maarsen, waar zij voor 550 gulden bij jonker Hendrik van Abkoude van Meerten, heer van Essestein en Maarsenbroek, besteed was en ligt te Culemborg begraven. Zij hadden 10 kinderen, 5 zoons en 5 dochters, waarvan 4 zoons Gerrit, Anthony, Jan en nog een Jan en de jongste dochter Cornelia jong gestorven zijn. Floris, tusschen de beide Jan's geboren, was de vierde en eenige zoon die overbleef . . . . . .

Digitized by Google

20e *Generatie.*

Johan van Pallant, heer van Wildenborch, Kintzweiler, Witthem en Dalem, drossard van den lande van Limburg, koopt de hooge heerlijkheid van Pallant van Geertruid van Pallant en haar man Johan van Helmstadt. Hij was ook heer van Borssele, Lede, Lienden, Qude-Weerd, Maurik, Eck en Wiel, enz. Hij huwt Anna van Culemborg, dochter van heer Jasper en van Johanna van Bourgondië, geb. 1475. Hij overlijdt in 1527 . . N

Anna, eerst verloofd aan Jacob, graaf van Lalaing, huwt George, graaf van Brandenburg, heer van Kleef.

22e *Generatie.*

Floris van Pallant, heer en graaf van Culemborg, vrijheer van Pallant, Witthem en Weerd, heer van Weerderbroek, Engelsdorff, Kintzweiler, Wildenborch, Heiden, Oostkamp, Lede, Lienden, Oudeweerd, Maurik, Eck en Wiel, Ommeren, Dalem, enz., bannerheer en erfschenker des hertogdoms Gelre, geb. 1537; door keizer Karel V graaf van Culemborg gemaakt, 21 Oct. 1555 blijkens het diploma; een der verbonden edelen, 1566; wordt lid der ridderschap der provincie Holland, 1574. Zijne acht quartieren staan te Weisweiler in Gulikerland, bij het kasteel van Pallant. Hij stierf 29 Sept. 1598 te Culemborg, en werd ook aldaar begraven. Hij was, 1564, in eerste huwelijk getrouwd met Elisabeth, gravinne van Manderscheit-Blankenheim-ter Sleiden, vrouwe van Beris en Berberich, dochter van graaf Frans en van Anna, gravin van Ysenburch. Zij, Elisabeth, in Duitschland overleden zijnde, trouwde hij in Julij 1571 in tweede huwelijk met Philippa Sidonia, gravin van Manderscheit-Blankenheim-Gerolstein, dochter van graaf Johan Gerard en van Margaretha, rijngravin. Deze trouwde na zijn dood weder met graaf Cuno van Virnenburg. Floris van Pallant had bij zijn eerste vrouw eene dochter Elizabeth en bij zijn tweede twee zoons, een jong gestorven en Floris . . . . . O

Digitized by Google

Maria, huwt in 1549, Karel, baron van Trazegnies, ridder van het gulden vlies. Hun zoon is marquis geworden.

Anna, huwt, 1556, Philip van Stavele, baron van Chaumont, graaf van Herlies, baron van Haveskerke, heer van Glajou, Estree en Cogny, ridder van het gulden vlies, grootmeester van de Artillerie enz.

Margaretha, huwt: 1. graaf van Rennenberg, heer van Zuilen en Westbroek; 2. Jan Walraet, baanderheer van Merode, heer van Petersheim, Perwijs, Duffel, Leefdael, Westerlo, enz. Zij stierf in 1614, nalatende 7 kinderen, waarvan de tegenwoordige Merodes afstammen.

Elisabeth, huwt Joost, graaf van Schouwenburg, heer tot Ghemen.

23e *Generatie.*

Elisabeth, huwt, 1586, Jacob, markgraaf van Baden en Hochberg, die stierf 7 Aug. 1590; in 1591, in tweede huwelijk, Karel, graaf van Hohenzollern, en, na diens dood, Lodewijk, vrijheer van Hohen-Saxen; krijgt in het eerste huwelijk eene dochter, Anna, geb. in 1587, die huwt, in 1607, Walraedt, graaf van Waldek en Pirmont. Hij sterft 1640, zij 1648, nalatende Philip Theodoor en George Frederik, graven van Waldek.

O Floris van Pallant, vrijheer van Pallant, Withem, Weerd, Heer van Weerderbroek, Engelsdorff, Kintzweiler, Vrechen, Bachum, Wildenborch, Eck, Maurik, Homoet, Ommeren, Dalem, Eem, Eemkerk, Upalm, Opalm, Vroenstaeterweerdt; wordt, door het overlijden van zijn' vader, tweede graaf en 17e heer van Culemborg. Hij werd 28 Mei 1577 geboren; wordt beschreven in de ridderschap van Nijmegen; heeft den voorrang boven alle andere leden; eerste gecommitteerde uit Gelderland ter generaliteit; wordt in vele ambassades gebruikt; sterft 4 Junij 1639. Hij huwde, 22 Februarij 1601, Catharina, gravin van den Berg, dochter van Willem en van Maria Elisabeth, gravin van Nassau, oudste zuster van Willem I. prins van Oranje. Zij, geboren in 1578, sterft in 1640. Hebben geen kinderen.

Digitized by Google

DRUKFEILEN

IN DE

AANTEEKENINGEN EN BIJLAGEN.

Bl. 48 reg. 21 *staat* voire *lees* vivre
» 66 » 6 *v. o. staat* Morimne *lees* Moriames
» 67 » 8 *staat* Boetzenheim *lees* Bretzenheim
» 69 » 13 *v. o. staat* Therub *lees* Thumb
» 71 » 11 *staat* Röbens Pheihticker *lees* Röbens,
» 72 » 5 *staat* strijd *lees* strijd,

Digitized by Google

Digitized by Google

B^n van Pallandt van Keppel,

MINISTER VAN STAAT.

voor den Heer Baron van Kloot

GENEALOGIE

VAN

HET GESLACHT VAN PALLANDT.

IN VERBAND MET DE GENEALOGIE VAN DE GRAVEN VAN CULENBORCH.

Digitized by Google

18e *Generatie.*

Werner van Pallandt, Heer van Pallant, Bredenbent, Wildenborch, Vrechen en Bachum. Hij koopt ook Weisweiler en ontvangt van Hertog Wenceslaus Ruland tot geschenk. Was geheimraad van Hertog Reinald van Gelre en Gulick, gelijk hij ook in vele gewigtige betrekkingen is geweest. In 1384, meent men, was hij gehuwd met Johanna van Reifferscheid, Heer Lodewijks dochter, dan uit dit huwelijk waren geen kinderen. In 1395 hertrouwde hij met Alverada van Engelsdorff, die erfdochter was van Engelsdorff, Thumb, Maubach, Kinzweiler en Asselborn. Hij en zijne vrouw zijn begraven bij de Minnebroeders op het koor te Aken, waar op een koperen plaat de kwartieren gesneden stonden. Hij was dood in 1456, want toen deelden zijne zonen en die zijner kleinkinderen, wier vaders reeds overleden waren.

19e *Generatie.*

Adam van Pallandt, (oudste zoon van Werner van Pallandt en van Alverada van Engelsdorff) reeds bij het leven van zijnen vader Heer van Weisweiler, Ridder geworden der Paltzische St. Huberts-orde in 1444, op St. Hubertsdag. Is al dood als de goederen tusschen de broederen worden verdeeld, in 1456. Hij was getrouwd in 1419 met Maria van Bortscheid, waarvan de moeder was van Elteren. Zij stierf 1445. Beide zijn te Hemmenrode begraven.

M

Reinold van Pallandt, Heer van Engelsdorff, dat hij bij de deeling ontvangt in 1456, Canonnik te Luyk, Proost van Kerpen 1448, Proost van Aken 1459, overleden 1474.

Carsilius van Pallandt, Heer van Wildenborch bij het leven zijner ouders, daarna Heer van Bredenbent, dat hij bij de deeling ontvangt in 1456. In 1444 ook Ridder geworden der St. Huberts-orde. Hij was geheimraad van den Hertog van Gülich en in vele gewigtige betrekkingen. Zijne vrouw was Agnes van Hoëmen van Odenkirchen, welker moeder was N. van Reidt. Hij stierf in 1477, zij 1487. Beide begraven te Hompesch. Hunne 8 kwartieren waren ook te Linnich te zien.

Digitized by Google

20e *Generatie.*

Bernard van Pallandt, zijn vader reeds dood zijnde, wordt hem Pallandt toebedeeld in **1456**. In **1444** Ridder geworden der St. Huberts-orde. Zijne eerste vrouw was Hedwig van Raesfeld tot Raesfeld, Heer Bitter en Belia van Aeswijn tot Schwanenburg dochter. Zijne tweede vrouw was Anna van der Fels tot Felsberg, Heer Hans en Amelia Hundt tot Saulheym, dochter. Hunne kwartieren staan te Weisweiler. O

Daem van Pallandt, Heer van Weisweiler, dat hij in **1456** in deeling ontvangt. Hij was op het Tournooi te Heidelberg, in **1481**. Op het Tournooi te Stutgard in **1484**. Hij was getrouwd met Catharina van Grein, Erfdochter van Cosseler en Lintzenich. P

Margriet was getrouwd met Hendrik Hoin van den Pesch, **1456**.

Anna was getrouwd met Hans van Guttinghoven.

Maria, Chanoinesse te Nivelle.

Carsilius van Pallandt.

Floris van Pallandt was dood in **1456**, toen van alle de anderen wordt melding gemaakt.

Werner van Pallandt, Heer van Bredenbent, was Lid der Ridderschap van Gülich en Amptman van Bosseler en Wassenberg. In **1477** getrouwd met Adriana van Alpen, Erfdochter van Elbert, Burggraaf van Alpen, Heer van Honnepel en Ham en van Mechteld van Culenborch, Vrouw van Zehlem en Issum. Hunne beide kwartieren staan te Linnich en ook op den huize Horst. Q

Lysa ongetrouwd gestorven.

Gerard van Pallandt, Heer van Thumb, koopt in **1486** Gladbach van den Graaf van Meurs. Was getrouwd met Anna van Hanxler tot Hanxler, Johan en Catharina van Mentzingen dochter. R

Margriet, getrouwd met Willem van Berge, genaamd Trips.

Alverada, getrouwd met Anton van Orsbach, Heer van Oilbruggen.

Digitized by Google

Johan van Pallandt was reeds dood bij de deeling, **1456**. Zijne vrouw was Barbara van Pirmondt, welker moeder was Ehrenberg. Zij hadden 4 kinderen die Ruland erven.

Emond van Pallandt, in **1444** ook Ridder geworden der St. Hubertsorde. Is al dood **1456**. Daarom worden de goederen van Maubach en Thumb bij de deeling zijnen zoon Emond toegedeeld. Hij was getrouwd met Ida van Boedberg, Heer Johan en Johanna van Appeltern's dochter, beiden begraven te Hompesch, waar hunne kwartieren stonden.

M

Werner van Pallandt, Heer van Vrechen en Bachum, dat hij in **1456** in de deeling ontving. Stierf ongetrouwd den **18** November **1474**. Begraven te Linnich met 8 kwartieren.

Dirk of Diederik van Pallandt, Heer van Wildenborch, dat in **1456** zijn broeder Carsilius hem afstaat, als hebbende bij deeling het goed Bredenbent bekomen. Hij koopt de hooge Heerlijkheid van Wittem, in **1466**, van zijn zusterszoon; in **1444** ook Ridder geworden der St. Hubertsorde. Was geheimraad van den Hertog van Gulich en Drossard van 't land van Valkenburg. Hij was getrouwd met Appolonia, Gravinne van der Marck, dochter van Graaf Johan van der Marck van Arenberg en van Anna, Gravin van Virnenburg. Zij hertrouwt nog na zijn overlijden met den Graaf van Schwartzenberg. Hunne 8 kwartieren staan te Linnich.

Johan van Pallandt, de jongere, Heer van Notberg en Kintzweiler, dat hij in **1456** bij de deeling ontvangt. Na zijn zwagers dood Landdrost van Valkenburg. Zeer in aanzien bij den Hertog en in gewigtige betrekkingen geweest. Hij was getrouwd met Frederica van Swalm, erfdochter van Laurensberg, Heer Zeger van Swalm en Arnolda van Beinheims dochter.

Digitized by Google

Anton van Pallandt, Heer van half Rüland, dat hem en zijn broeder Gerard wordt toebedeeld in **1456**, de vader reeds dood zijnde. Zijne eerste vrouw was Geertruid van Sombref, Heer Willems en Geertruid van Saffenberg dochter; toen zij in **1446** trouwden, waren zij beiden nog minderjarig. Zijne tweede vrouw was Agnes van Neersen, erfdochter van Neersen. Hare moeder was van Huls. S

Gerard van Pallandt, Heer van half Rüland, dat hem in **1456** wordt toegedeeld. Hij was getrouwd met Johanna van Boedberg, Heer Hermans en Aleid van Hackforts dochter. Hij stierf in **1456**, zonder kinderen na te laten.

Margaretha erft in **1456** half Rüland van haren broeder Gerard.

Gerarda trouwde Johan van Hoëmen, Burggraaf en Heer van Odenkirchen.

Emond van Pallandt, Heer van Maubach, Thumb, Vrechen en Bachum, welke hem toegedeeld werden, zijn vader, in **1456**, reeds dood zijnde. Ridder der orde van St. Hubert. Bezegelt de vrede tusschen de Hertogen van Gülich en Gelre, **1494**. Lid der Ridderschap van Gulich en Amptman van Nijdeggen, en bezegelt de Unie van Gulich, **1496**. Ook teekende hij in dat jaar, **1496**, de huwelijksvoorwaarden tusschen Hertog Jan van Cleef en de Hertogin Maria van Gülich. Hij was getrouwd met Barbara Haes van Thurnich, Heer Degenhart tot Thurnich en Cunegonda Fuchs von Lechnich dochter; zij hadden geen kinderen.

Johan van Pallandt, Heer van Wildenborch, Kinzweiler, Wittem en Dalem; Drossard van 't land van Limburg, koopt de hooge Heerlijkheid van Pallant van Geertruid van Pallandt en haren man Johan van Helmstadt. Hij was ook heer van Borssele, Lede, Lienden, Oudeweert, Maurick, Eck en Wiel. Hij trouwde met Anna van Culenborch, dochter van Heer Jasper en van Josina van Bourgondie, geboren **1475**. Hij is in **1527** overleden. T

Anna, eerst verloofd aan Jacob, Grave van Lalaing, trouwde George, Graaf van Brandenburg, Heer van Cleef.

Johan van Pallandt, Heer van Berg, Vrechen en Bachum. In de Ridderschap van het Hertogdom Gulich en Amptman van Wilhemstein en Hertzogenrade, teekende de Unie van Gulich in **1496**. Gezant van Hertog Willem van Gulich aan den Keizer in **1498**. Met dezen Hertog te Orleans en naar Koning Lodewijk XIIe van Frankrijk gezonden, om vredes preliminairen te helpen sluiten tusschen de drie Hertogen van Gulich, Cleef en

Digitized by Google

19e *Generatie.*

M

Met zijnen broeder Carsilius onder de Ridders opgeteekend bij een gemaakt accoord tusschen den Hertog van Gulich en den Aartsbisschop van Ceulen in 1450. Item met zijn broeder Carsilius als getuige bij de gemaakte vrede tusschen den Hertog van Gulich en de stad Ceulen, 1467.

Margriet, getrouwd in 1438 met Johan van Braband, Heer van Wittem en Bersel, Landdrost van Valkenburg. Hij overleed in 1443 en is bij de Jacobijnen te Maastricht begraven. Zij leefde nog in 1456 en ontving de Heerlijkheid Soren.

N

Melchior van Pallandt, getrouwd met Mechteld van Broeckhuysen, wordt algemeen gehouden voor den zoon van Willem van Pallandt, die in 1408 en 1412 tegenwoordig was op de tournooijen te Heilbron en Regensburg, vooral omstreeks 1440 vindt men van deze beiden gewag gemaakt.

21e *Generatie.*

O

Geertruid, Erfdochter en Vrouw van Pallandt, zij trouwde in 1479 met Johan van Helmstadt, Heer van Bisschofsheim en Mensingen. Zij verkoopen de Heerlijkheid van Pallandt aan Johan van Pallandt, Heer van Wildenborch en Wittem.

Eva trouwde met Bernard van Assonville.

P

Johanna, Erfdochter van Weisweiler, Cosler en Lintzenich, getrouwd met Daem van Harff, Heer van Alstorp.

Q

Carsilius van Pallandt, Heer van Bredenbent, in de Ridderschap van Gülich, Amptman van Bosseler. Hij deelde met zijne broeders en zusters in 1506.

Elbert van Pallandt, zijne eerste vrouw was N. van Hompesch. Zijne tweede vrouw Margriet van den Bongaerd, Heer Johan en Elisabet van Arkenteils dochter. Hij stierf zonder kinderen na te laten. Zij hertrouwt met zijnen neef Werner van Pallandt, Heer van Berg.

Werner van Pallandt, na den dood van zijnen broeder Heer van Bredenbent, in de Ridderschap van Gülich en Amptman van Wassenberg, en was in vele gewigtige betrekkingen. Hij trouwde in 1503 met Alverada van Oest tot Hellenraedt, Heer Derk en N. van Tussenbroek dochter, en in tweede huwelijk Johanna van Bronckhorst en Batenburg, Dirk, Heere van Anholt en Zwana van Harff dochter. Hunne beider 16 kwartieren staan te Linnich.

Digitized by Google

20e *Generatie.*

Gelder 1499. Hij was getrouwd met Catharina van Rotzelaer, dochter van Heer Anton tot Wiskerken en van Louise van Praet van Moerkercken. Van beiden staan de 4 kwartieren te Linnich. U

Alverta trouwde in 1478 met Hendrik van Drachenfels en in 2e huwelijk met Vincent van Swanenberg.

Eva trouwde met Gillis Scheiffard van Merode, Heer van Schlosberg.

Lucia is ongetrouwd en Abtdis geweest.

Johan van Pallandt was getrouwd met Maria van Strydhagen, en leefde omstreeks 1470. V

22e *Generatie.*

Werner van Pallandt tot Bredenbent, uit zijns vaders eerste huwelijk geboren, sterft ondertrouwd zijnde met de dochter van den graaf van Lalaing tot Hoogstraten.

De navolgenden zijn uit het 2e huwelijk geboren.

Diderik van Pallandt, Heer van Bredenbent, Burggraaf van Alpen, in de Ridderschap van Gülich en Amptman van Wassenberg en Bosler in 1561, Raad en Stadhouder des Hertogs nog in 1585. Hij was in eerste huwelijk getrouwd, in 1567, met Johanna van Leraedt, Heer Johan en Lijffert van Wylich van Grontstein's dochter. Uit dit huwelijk zijn de kinderen. W
In tweede huwelijk trouwde hij met Anna van Vlatten, Heer Hendriks en Elisabeth van Wijenhorst dochter. Zij hertrouwde, maar stierf zonder kinderen.

Swana is getrouwd met Johan van Pallandt, Heer van Gladbach en Maubach.

Werner van Pallandt, door zijn neef van Bylandt in duel dood gestoken.

Johanna is getrouwd met Christoffel van Wijlich, Heer van Lottum, Huet, Grontstein en Gribbenhorst, Drost in den Hetter. Zij sterft, 3 kinderen nalatende. Hij trouwt weder, en stierf in 1590.

Carsilius van Pallandt, Heer van Ruyff en Rüland. Hij was bekend onder den naam van Heer van Ruyff, en was in 1566 een der verbondene edelen, getrouwd met Odilia van Flodorff, Heer Baltazar, Heer van Leüth en Rickholt en Catharina van Bylandt dochter. X

Anna, getrouwd in 1531 aan Hendrik van Wijlich, Heer van Rossow, Drost in den Hetter. Hij stierf nog jong zijnde, en zij hadden verscheidene kinderen. Zij trouwde weder met Rutger van der Horst, Heer van Horst te Recklinghausen.

Digitized by Google

Q

Elbert van Pallandt, Heer van Zehlem, Issum, Ham, Horst, Erfmaarschalk en President van de Ridderschappen van Cleef en Marck, Drost van Dinslaken en Huessen, was in vele gewigtige betrekkingen. Hij was getrouwd in 1507, met Elisabeth van der Horst, erfdochter van Horst, Heer Willems en Belia van Loë dochter. Zij stierf na hem, 26 October 1554. Met hunner beiden 16 kwartieren te Issum begraven.

Sophia, getrouwd met Adolph van Quadt, Heer van Wieckradt, in 1494 Amptman van 't land van Altena.

Agnes, Chanoinesse te Heinsberg, 1506.

Adelheid, omstreeks 1539 vindt men van haar melding gemaakt.

Alverta, Abtdis te Heinsberg.

Gerard van Pallandt, in 1506 en 1509 Heer van Weisenberg. Koopt in 1539 de Heerlijkheid van Boekum met zijn broeder Werner. Men vindt hem elders ook nog als Heer van andere goederen. Hij was getrouwd met Johanna van Krümmel van Engnotten, dochter van Johan, Heer van Flamersheim en van Sophia van Brempt. Johanna was erfdochter en vrouw van Flamersheim en Törnich. Zij lieten 4 dochters na.

R

Emond van Pallandt, Heer van Thumb, Maubach en Gladbach, was reeds in 1487 op het Tournooi te Worms, zijne vrouw was Isabella van Bernsouw. Zij hadden geene kinderen. Hij stierf in 1534.

Gerard van Pallandt, Heer van Gladbach. In de Gulichsche Ridderschap. Hij was getrouwd met Maria Gertzen, genaamd Zintsig, Willem en Beatrix van Merode's dochter.

Agnes, getrouwd met Willem van Nesselrode, Heer van Ereshoven.

Catharina, getrouwd met Barteld van der Leijen, Heer van Adendorff.

Anna, getrouwd in eerste huwelijk met Johan van Heerdt, Heer van Schoneck, en in tweede huwelijk met Lubbert van Heiden, Heer van Hagenbeek.

Digitized by Google

Agnes, getrouwd met N. van Schöler.

Werner van Pallandt, Heer van Zehlem, 1547. Erfmaarschalk en President der Ridderschappen van het Hertogdom Cleef en Graafschap Marck, Drost van Huessen, trouwde 1540 in eerste huwelijk Raba van Wijlich, Heer Otto tot Huet, Gribbenhorst, Rossou, Harsdonk, Wamel, en Elisabeth van Buderich genaamd Grontstein's dochter; in tweede huwelijk Judith van Raesfeld, Heer Adolph tot Oostendorp en Ermgard van Schencking, weduwe van Munster van Potzler dochter. Y

Willem van Pallandt, in den doop Carsilius genoemd, van hem wordt gewag gemaakt in 1537.

Johan van Pallandt, Heer van Issum, Horst, Ham, Voorst en Keppel; in 1526 in de Ridderschap der graafschap Zutphen; in 1550 als Ridder-matige op het Veluwsche gericht te Heerde; is in vele gewigtige betrekkingen geweest, was in 1526 getrouwd met Elisabeth van Voorst, erfdochter van Voorst en Keppel, Heer Frederik van Voorst en Judit van Aeswijn dochter. Hij stierf 10 October 1562, zij in 1571. Beiden begraven te Issum. Hij was in twist met den Stadhouder van Gelderland, wegens het verwaarloozen van den Roomschen godsdienst te Keppel, en ondervond vele bezwaren en onaangenaamheden tijdens de Reformatie. Z

Sophia, vrouw van Flamersheim, trouwde in 1545 Luther van Quadt, Heer van Landscroon en Meïl.

Adriana, vrouw van Törnich, trouwde Adriaan van Utenhoven, Heer van Merkechem en Nuland.

Maria, vrouw der Heerlijkheid Boekum. Zij trouwde in eerste huwelijk Bernard van der Feltz, Heer van Morsbergen en Montfoort, in tweede huwelijk Johan van Brempt tot Rhurort en Reinbach, Drost tot Gelder etc.

Agnes, getrouwd met Willem van Gertzen, genaamd Zintsig, Heer van Zintsig. Zij was vrouw van Weienberg bij Hertzogenrade.

Willem van Pallandt, Heer van Gladbach en Maubach. Beleend 1549. Groot Erfschenker des Hertogs, getrouwd aan Anna van Vlatten, Reinier, Heer van Flotzum en Anna van den Donck dochter. A²

Anna, getrouwd met Willem van Harff, Heer van Lorsbeck.

Gerard van Pallandt, jong gestorven.

Godert van Pallandt, ook jong gestorven.

Digitized by Google

Uit het 2e huwelijk.

S Agnes, Erfdochter van Neersen, getrouwd met Ambrosius van Virmund tot Bladenhorst. Zij stierf in 1517. Hij hertrouwde, maar is met zijn eerste vrouw met beider 8 kwartieren te Neersen begraven. Hij stierf in 1539.

T Erard van Pallandt, Heer van Pallandt, Wittem, Wildenborch, Kinzweiler, Dalem, Borssele, Lede, Lienden, Oudeweerd, Maurik, Eck en Wiel. Hij trouwde in 1527 Margaretha Gravinne van Lalaing, dochter van Carel Heer van Montigny, Ridder van 't Gulden Vlies en van Jacqueline Gravinne van Luxemburg. In dat jaar zijn vader overleden zijnde, werd hij ook gedeeltelijk met die goederen beleend, en is maar 13 jaren Heer van Culenborch geweest, als zijnde daar in 1540 gestorven en 8 October 1540 begraven. Zij werd krankzinnig en voor *f* 550 's jaars bij den Heer van Essestein en Maerssenbroek besteed, en leefde zeer lang, tot den 31 Maart 1593. Te Culenborch begraven.

Digitized by Google

Vier zonen, Gerrit, Antoni, Jan en nog een Jan, allen jong gestorven, blijvende Floris tusschen de twee Jan's alleen over.

Floris van Pallandt, Heer en Graaf van Culenborch, Vrijheer van Pallandt, Wittem en Weerdt, Heer van Weerderbroek, Engelsdorff, Kinzweiler, Wildenborch, Heiden, Oostkamp, Leede, Lienden, Oudeweerd, Maurik, Eck, Wiel, Ommeren, Homoedt, Dalem. Bannerheer en Erfschenker des Hertogdoms Gelre, geboren 1537. Door Keizer Karel de Ve Graaf van Culenborch gemaakt 21 October 1555, uitwijzens het diploma. Een hoofd der verbonden Edelen 1556. Wordt lid van de Ridderschap der Provincie van Holland in 1574. Zijne 8 kwartieren staan te Weisweiler in Gulicherland, bij het kasteel te Pallant. Hij stierf 29 September 1598 te Culenborch en werd daar begraven. Hij was 1564 in eerste huwelijk getrouwd met Elisabeth, Gravinne van Manderscheid, Blankenheim, Ter Sleyden, Vrouw van Beris en Berberich, Graaf Frans en Anna, Gravinne van Ysenburg dochter. Zij, Elisabeth, in Duitschland overleden zijnde, trouwde hij in Julij 1571 in tweede huwelijk met Philippa Sidonia, Gravinne van Manderscheid, Blankenheim, Geroltstein, Graaf Johan Gerard en Margaretha, Rijngravin dochter. Deze trouwde na zijn dood weder aan Graaf Cuno van Virnenburg. B²

Maria trouwde in 1549 Carel, Baron van Trazegnies, Ridder van het Gulden Vlies. Hun zoon is Marquis geworden.

Anna trouwde in 1556 Philip van Staveles van Chaumont, Graaf van Herlies, Baron van Haveskerke, Heer van Glajon, Estrée en Cogny, Ridder van 't Gulden Vlies en Grootmeester van de Artillerie.

Margaretha trouwde in eerste huwelijk met den Graaf van Rennenberg, Heer van Zuylen en Westbroek, en in tweede huwelijk Jan Walraad, Baanderheer van Merode en Petersheim, Graaf van Oëlen, Heer van Westerlo, Perweis, Duffel, Leefdaal.

Elisabeth trouwde Joost, Graaf van Schouwenburg, Heer van Ghemen.

Cornelia is zeer jong gestorven.

Werner van Pallandt, Heer van Berg. In de Ridderschap van het Hertogdom Gulich en Amptman van Wilhemstein. Hij was getrouwd met Margriet van den Bongart, dochter van Heer Johan en van Elisabeth van Arkentheil. Zij was weduwe van Carsilius van Pallandt van Bredenbent, zonder kinderen overleden. Vermeld in 1551 enz.

Johan van Pallandt, Heer van Notberg en Laurensberg. Hij trouwde in 1547 Maria van Flodorff, dochter van Willem van Flodorff, Heer van Dalenbroek en van Odilia van Hoëmen van Odenkirchen. Vermeld in 1562 enz. C²

Digitized by Google

U { Johan van Pallandt, Heer van Berg, Vrechen, Bachum en Wachendorff, in de Ridderschap van 't Hertogdom Gulich. 1517 Amptman van Wilhemstein. Hij was getrouwd met Cecilia van Hompesch, Heer Werner en Lucarda van Harff Vrouwe van Wachendorff dochter. Zijne 4 kwartieren staan te Linnich, en ook met die zijner vrouw in de Commanderie te Seistorff.

Catharina, getrouwd met Johan van Elter Heer van Vogelsang.

V { Andries van Pallandt, omstreeks 1510 Hoogschout van Maestricht, zijne vrouw was Elisabeth van Orsbeck.

Werner van Pallandt, getrouwd met Johanna van Wlecq.

Digitized by Google

Adam of Daem van Pallandt, Heer van Weibelskirchen, Siebenborn en Rollingen, Landdrost van het Hertogdom Lotharingen, getrouwd met Catharina van Rollingen, dochter van Heer Casper en van Eva van der Leyen, Vrouw van Weibelskirchen en Dachstühl. Vermeld in 1551 enz. D²

Marsilius van Pallandt, Heer van Vrechen, Bachum en Wachendorff. In de Ridderschap van 't Hertogdom Gulich en Amptman van Wilhemstein. Hij trouwde in 1540 Clara Haes van Turnich, dochter van Heer Herman en van Anna van Hochstedt, in 1560 weduwe zijnde, trouwde zij weder. E²

Emond van Pallandt, Canonnik te Aken, 1540, Domheer en Archi-Diacon te Trier. Verlaat den geestelijken stand en trouwt met Anna van Merode van Petershem, dochter van Heer Richard tot Petershem, Diepenbeek en Oirschot en van Margriet van Hornes tot Gaasbeek, wiens moeder Montmorency. Emond stierf in 1560 zonder kinderen, en zij hertrouwde met haren Neef Richard van Merode.

Dirk van Pallandt der Duitsche Orde Ridder en Commandeur in de Balye van Coblenz.

Gerhard van Pallandt stierf jong.

Reinier van Pallandt, Heer van Lintzenich, Lid der Ridderschap van het Hertogdom Gulich, was getrouwd met Anna van Hatzfeldt, dochter van Heer Daem van Hatzfeldt en van Regina van Quadt van Wickradt, Vrouw van Lintzenich. Zij hadden geene kinderen en zij trouwde weder met Adolph van Gymnich.

Cecilia is getrouwd in 1542 met Adolph van Quadt, Heer van Buschfelt.

Margriet is getrouwd met Willem van den Bongaert, Heer van ter Heiden. Hun oudste zoon werd geboren in 1555, die Land-Commandeur der Duitsche orde te Coblenz is geweest.

Maria is getrouwd met Fredrik Schellart van Obbendorf. Zij stierf in 1551 en hij in 1560. Hunne kwartieren stonden te Geisteren.

Andries van Pallandt omstreeks 1540. Zijne vrouw was Catharina van Daems, genaamd Passart. F²

Digitized by Google

W

Werner van Pallandt, Marquis van Moriames, Burggraaf van Alpen, Heer van Bredenbent. In de Ridderschap van Luyck, en stond nog op de lijst als zoodanig in 1600. Hij was getrouwd met Francoise van Merode van Moriames, dochter van Johan tot Moriames en Huofalize en Philippine de Rovere van Montfoort, zijnde Burggravin en Erfdochter.

Diderik van Pallandt, in de Ridderschap van Gulich, Amptman van Wassenberg, zonder kinderen in 1613 overleden. Hij was getrouwd met Barbara Scheiffart van Merode, Vrouw van Merode en Niewernich, dochter van Ulrich en Anna Margaretha van Bylandt. Zij was weduwe, toen hij ze trouwde, van Hendrik Jan van Ruysschenburg, en hertrouwt na Dideriks dood met Anton Cratz von Scharfenstein.

Johan van Pallandt, Canonnik te Wassenberg, gestorven in 1607, begraven te Maestricht bij de Mennoniten.

Willem van Pallandt, jong gestorven.

Elbert van Pallandt, Deken te Cleef en Canonnik te Zanten in 1612.

Otto van Pallandt, in dienst zijnde, sneuvelde te Bredenbent 1609.

Carsilius van Pallandt was ongetrouwd, Colonel in Spaansche dienst. Opdat Bredenbent niet uit de familie zoude gaan, koopt hij het van den oudsten zoon Carel Diederik van zijnen oudsten broeder Werner, en geeft het aan dezes jongeren zoon Hans Rudolph.

Johanna stierf jong.

Leiffert trouwde met Hendrik van Vlatten, Heer van Vlatten.

Anna trouwde in eerste huwelijk met Arnold van Gillingen, Heer van Promel, en in tweede huwelijk met Jeronimus van Berg, genaamd Trips, Heer van Oest.

Swana, Hofdame bij de Hertogin van Gulich.

Isabella stierf jong.

Christoffel van Pallandt, door zijne vrouw Heer van Borsenbeeck, in gunst bij den Hertog en aan zijn Hof in hooge betrekking, trouwde 1584 Margriet van Harff, Johan en Catharina van Efferen dochter, Vrouw van Borsenbeek in 't Hertogdom Gulich, Ampt Obersum gelegen.

X

Werner van Pallandt, Heer van Ruyff, Ritmeester, ongetrouwd gestorven.

Diederik van Pallandt stierf jong.

Digitized by Google

Carel Diederik van Pallandt, ook Marquis en Heer van Moriames, dat hij verkocht aan Heer Derck van Boetzelaer, Heer van Bredenbent, dat hij verkoopt aan zijn oom Carsilius van Pallandt, ook Heer van Rossum en Heesselt in Gelderland, dat hij verkoopt aan Heer Jacob van Randwijck; was Ritmeester en bijgenaamd de Verkwister. Hij was in 1630 getrouwd met Margaretha Wilhelmina van Wittenhorst, Heer Wolfert en Margriet van Malsen dochter. Zij was Erfdochter van Broeckhuisen, Deurne en Horst. Zij was weduwe toen zij met hem trouwde van Arnold Hoyn van Amstelradt. G²

Hans Ernst van Pallandt wordt Capucijn 1616.

Andries, ook wel Adriaen van Pallandt genoemd, Burggraaf van Alpen, Gouverneur van Bouchain, stierf in 1639, trouwde Leonora van Merode, Philip Graaf van Middelburg, Burggraaf van Iperen, Heer van Frens en Jeanne van Montmorency dochter.

Leonora is zeer oud in 1685 overleden.

Anton Hendrik van Pallandt, Domheer te Luyck in 1624, daarna Colonel in Keizerlijke dienst, Heer van Bachum.

Hans Rudolph van Pallandt, Heer van Bredenbent en Huls, Kamerheer des Keizers, Overste te paard en te voet, geboren 1597 en in April 1633 overleden en te Keulen met 16 kwartieren begraven. Hij was getrouwd met Antoinetta Maria van Wylich, Heer Adolph Herman tot Winnendael, Micklen en Döringen, Kleefsche Landdrost en Paltzische Kamerheer en Catharina van Pallandt dochter. Zij hertrouwde in het laatst van 1634 met den Keizerlijken Veldmaarschalk Lüther von Bönninghausen. H²

Werner van Pallandt, Colonel in Keizerlijke dienst, trouwde met de Gravin van Eberstein, Hofdame der Keizerin.

Sibilla
Johanna } alle drie zusters jong gestorven.
Elisabeth

Frans Diederik van Pallandt, Heer van Borsenbeek en Borsenik. In de Ridderschap van Gulich en Amptman van Wassenberg. Hij was getrouwd met Anna van Neukirchen, genaamd Nyvenheim, Heer Godert en N. van Retraedt dochter. I²

Johan Christoffel van Pallandt. Hij was getrouwd met Elisabeth Beyssel van Gimnich, Heer Reinhard tot Smidheim en Margriet van Harff van Drimborn dochter.

Johan Willem van Pallandt, blijft dood in een duel.

Werner van Pallandt, Canonnik te Sieberg.

Digitized by Google

X

Philip van Pallandt, Capitein, overleed te Bremen.

Anna getrouwd met Steven van Quadt van Wieckradt, Heer van Kruisberg.

Catharina, getrouwd met Adolph Herman van Wylich, Heer van Winnendael, Micklen en Doringen, Cleefsche Landdrost en Paltzische Kamerheer. Hij stierf in April 1626, zij in Maart 1644.

Adriana trouwde in 1594 Jan van Douren, Heer van Thesigni.

Balthasar van Pallandt, Heer van Ruland, Erf-Kamermeester des Hertogdoms Luxemburg. Hij trouwde met Elisabeth van Mylendonck, Erfdochter van Derk van Mylendonck en van Theodora van Bronckhorst van Batenburg. (Zie Barsch Eiflia illustrata, pag. 233.)

Y

Raba getrouwd met Johan Willem van Wachtendonck, Heer van Germenseel en Hulhuisen. Zij stierf 1626, hare moeder was van Wylich.

Elbert van Pallandt, Heer van Zehlem, Erf-maarschalk en President der Ridderschap van 't Hertogdom Cleef en Graafschap Marck. Hij was met zijne twee jongste zusters uit het 2e huwelijk van zijn vader en in 1608 getrouwd met Johanna van Wylich tot Diesfoort, Heer Dirk en Johanna van Wylich van Huet en Grontstein dochter, Erfdochter en Vrouw van Diesfoort. Hij stierf in April 1623.

Johanna, Chanoinesse te Bedburg, verlaat het Stift in 1598, trouwde in eerste huwelijk met Gideon van Boetzelaer, Heer van Langerak, en in tweede huwelijk met haren neef van Wylich.

Elisabeth stief jong en ongetrouwd.

Z

Elbert van Pallandt was getrouwd met Sandrina van Wittenhorst. Hij overleed zonder kinderen in Januarij 1597, zij stierf in 1600.

Frederik van Pallandt, Heer van Ham, Keppel en Voorst. In de Ridderschap der Graafschap Zutphen van 1555 tot 1579. Als Ambtsjonker vervolgens van Veluwe op de Claring aldaar en als Veluwsche riddermatige gehouden. Hij stierf in 1605. Hij was getrouwd met Sandrina van Raesfeld, Heer Johan en Elisabeth op den Berg dochter. Zij was Erfdochter van Hameren en Eyll.

Reinier van Pallandt viel dood door een secreet op 't Huis ter Horst.

Digitized by Google

Maria Catharina, Chanoinesse met 4 kwartieren opgezworen in 1618 in 't Stift Munster te Ruremonde.

Irmgard, Chanoinesse te Heinsberg.

Johanna, Chanoinesse te Neukirchen.

Odilia, was in eerste huwelijk getrouwd met Carel van Brandenburg, Heer van Cleef, en in tweede huwelijk met Carel van Glymes, daarna in derde huwelijk met Floris van Ourem, en eindelijk nog in vierde huwelijk met Johan, Graaf van den Berg.

Johanna Geertruid, trouwde in 1624 Johan Reinhart van Söteren, Heer van Lemberg.

Elisabeth, stierf jong. (Zie Barsch Eif. Ill. pag. 243.)

Werner van Pallandt, Heer van Zehlem, innocent, en wordt onder curateele gesteld in 1645.

Judith, vrouw van Zehlem, trouwt in 1645 Zeno van Tengnagel, zij stierf reeds 23 Augustus 1647.

Elisabeth, overleed ongehuwd in 1644.

Johanna, Vrouw van Diesfoort, geboren 30 Mei 1614, zij trouwde met Johan Herman van Wylich tot Probsting, zij stierf 29 Mei 1665, begraven te Diesfoort, kinderen nalatende. Zij was in 1645 vrouw van Diesfoort geworden.

Agnes Maria, wordt Vrouw van Zehlem in 1647, na de dood van hare zuster van Tengnagel. Zij was in 1616 geboren en stierf ongetrouwd den 12 December 1683, begraven te Diesfoort.

Irmgard, geboren 3 April 1619, getrouwd 1653 aan Gerard Johan van Eickel tot Groen en Eyll. Hij stierf 1666.

Margriet, geboren 1620, trouwt Hendrik Lodewijk van Bernsouw, had geen kinderen.

Sophia, geboren 2 September 1621, zij trouwde Stephan van Wylich, Heer van Kervendonck. Stierf 1699.

Alberta, geboren 1 Februarij 1623, ongetrouwd gestorven 6 Maart 1667, te Diesfoort, begraven met 16 kwartieren.

Johan van Pallandt, Heer van Keppel, Voorst en Ham. Erfmaarschalk en President der Ridderschappen van 't Hertogdom Cleef en Graafschap Marck, gaat in 1613 over in de Ridderschap van het Graafschap Zutphen, trouwde Elisabeth van Raesfeld, Johan Heer van Oostendorp en Elisabeth van Bronkhorst Batenburch tot Borch en Anholt dochter. K²

Frederik van Pallandt
Arnold van Pallandt } stierven beiden jong.

Digitized by Google

Z

Joseph van Pallandt, stierf jong.

Elisabeth, getrouwd met Hendrik van Bonenburg, genaamd Honstein.

Judith, in 1554 in eerste huwelijk getrouwd met Vincent van Wylich, Heer van Winnendael, Waltgraaf, en in tweede huwelijk met Herman van Oye, die in 1617 overleed.

Johan van Pallandt, Heer van Horst en Issum. Hij overleed in 1611, na drie malen getrouwd te zijn geweest, in eerste huwelijk met N. van Bottlenberg, genaamd Kessel, Heer Johan tot Hackhausen, Kesselsberg en Luttringhausen en Mechteld van Schöler tot Schöler dochter, in tweede huwelijk (waarvan de twee kinderen) met Elisabeth van Hochkirchen tot Neuerborch, Heer Werner en Adriana van Hocherbach dochter, en in derde huwelijk Anna van Loë tot Knippenborg, Wolter en Rurica van Knippenborg dochter. Zij was toen weduwe van Rutger Overlaker.

Agnes, getrouwd in 1577 met Lubbert van Hambroick, zij stierf zonder kinderen in Maart 1587.

Sibilla, trouwde in eerste huwelijk Jacob van Heeckeren tot Ruurlo, en in tweede huwelijk Johan van Wyhe, Heer van Echteld en Dreumel, zij stierf 1600 zonder kinderen.

A²

Johan van Pallandt, Heer van Gladbach en Maubach in 1596, trouwde Swana van Pallandt, Heer Werner tot Bredenbent en Johanna van Bronckhorst dochter. Hij had geen kinderen en stierf onnoozel geworden.

Willem van Pallandt, stierf jong en ongetrouwd.

Werner van Pallandt, Heer van Gladbach en Maubach, hij trouwde in 1597 Margriet Dudinck, Heer Johan tot Altenhagen en Adelheid Gruter dochter. Zij was erfdochter en Vrouw van Altenhagen.

Maria, trouwde Willem van Quadt tot Buschfeld, in 1595.

Anna, trouwde in eerste huwelijk Godfried van Neukirchen, genaamd Nijvenheim, en in tweede huwelijk Herman van Hompesch.

Uit het 1e huwelijk van Floris den Eersten.

B²

Elisabeth, trouwde in eerste huwelijk in 1586 met Jacob, Markgraaf van Bade en Hochberg. Hij overleed 7 Augustus 1590. Zij trouwde in 1591 weder met Carel, Graaf van Hohenzollern, en in derde huwelijk met Lodewijk, Vrijheer van Hohen Saxen. Zij had een dochter uit haar eerste huwelijk met den Markgraaf van Bade, Anna genaamd, geboren in 1587, welke in 1607 trouwde met Wolrad, Grave van Waldeck en Pirmont. Deze was erfgename, in 1639, van haren oom Graaf Floris de IIe van Culenborch, en overleed in 1648. Haar man was reeds in 1640 gestorven. Uit dat huwelijk waren Philips Theodoor en George Frederik van Waldeck geboren.

Digitized by Google

Agnes, trouwde Johan van Dalwich tot Dalwich.

Elbert van Pallandt, Heer van Hameren en Eyll, hij trouwde Catharina Dobbe van Lier, Heer Bernard en Catharina van Romberg dochter. L²

Werner van Pallandt stierf jong.

Anna Adriana, Erfdochter en Vrouw van Horst en Issum, trouwde in 1602 Johan van Dorth tot Verhoven. Zij hadden kinderen en hij vertrok naar Brasilien, waar hij in 1623 overleed.

Johan van Pallandt tot Gladbach, te Aken in duel dood gestoken, in 1622.

Frederik Willem van Pallandt, Heer van Gladbach en Maubach, daarmede beleend in 1636. Hij was getrouwd met Petronella Raitz van Frentz, Heer Arnold en Petronella van Baer tot Schonauwen dochter. M²

Clara Catharina, Vrouw van Altenhagen, zij trouwde Melchior van Cortenbach, Heer van Vorsthof.

Digitized by Google

Uit het 2e huwelijk van Floris den Eersten.

Een zoon zeer jong overleden.

B² Floris de IIe, Heer en Graaf van Culenborch, Vrijheer van Pallandt, Wittem en Weerd, Heer van Wildenborch, Weerderbroek, Kinzweiler, Engelsdorff, Oostcamp, Heiden, Beris, Berberich, Leede, Lienden, Oudeweerd, Maurick, Ommeren, Eck, Wiel, Dalem, Homoedt etc., geboren 28 Mei 1577. In de Ridderschap des quartiers van Nijmegen met den voorrang boven de andere leden. Eerste gecommitteerde uit Gelderland ter generaliteit, benoemd geweest in vele ambassades. Stierf 4 Junij 1639, na, gelijk geschreven staat, het graafschap Culenborch 39 jaren en 10 maanden zeer loffelijk geregeerd te hebben. Uit Haar Hoog Mogenden en den Raad van State werden na Culenborch gecommitteerden ter zijner begravenis gezonden. Hij was getrouwd 22 Februarij 1601, met Catharina Gravinne van den Berg, die geboren was in 1578 en in 1640 stierf. Zij was de dochter van Graaf Willem van den Berg en van Maria Elisabeth, Gravinne van Nassau, oudste zuster van Prins Willem den Eersten.

C² Johan van Pallandt, Heer van Berg, Bettendorf en Langenberg. Lid der Ridderschap van het Hertogdom Gulich en Amptman van Wilhemstein 1560. Hij was getrouwd met Anna van Gertzen, genaamd Zintsig, dochter van Wijnand en Anna van Vlatten. Zij was Vrouw van Langenberg en stierf in 1601.

D² Hartard van Pallandt, Heer van Weibelskirchen, Dachstühl en Daelenbroeck. Hij overleed in 1615. Hij is in eerste huwelijk getrouwd geweest met Anna van Flodorff, dochter van Heer Willem en van Anna van der Donck. Zij was Vrouw van Daelenbroeck. En in tweede huwelijk in 1592 met Magdalena van Reiffenberg, dochter van Heer Johan en van Anna van Staffel.

Cecilia, getrouwd met Diderik, Heer van Schonenberg.

Eva, getrouwd met Michel van der Leijen, Heer van Adendorff.

Anna, getrouwd met Gothard van Metternich tot Zeiffel en Borscheid.

Catharina, getrouwd met Jacob van Rollingen tot Ansenborg.

Digitized by Google

Johan van Pallandt, Heer van Berg, etc. Men vindt van hem aangeteekend, dat hij met 8 kwartieren was op de Gulichsche bruiloft, en dat hij, ondertrouwd zijnde, in het jaar 1591 gestorven is.

Willem van Pallandt, Heer van Notberg, en na zijns broeders dood ook Heer van Berg. Stierf ongetrouwd in 1602.

Uit eerste huwelijk.

Catharina, Vrouw van Daelenbroeck, was getrouwd met Simson van Warsberg, Burggraaf van Reineck.

Anna was getrouwd met Peter Ernst van Rollingen, Heer van Ansenborg en Sibenborn, Raad van den Koning van Spanje.

Odiliana stierf jong.

Uit tweede huwelijk.

Margriet, Vrouw van Weibelskirchen. Zij was getrouwd met Adam Graaf van Schwartzenberg en Hohenlandsberg, Heer van Gimborn, Murau en Wittingen. Zij stierf in 1624, hij in 1641. Na den dood zijner vrouw werd hij Grootmeester der Orde van St. Jan te Sonnenberg. Hun zoon Jan werd de eerste Prins van Schwartzenberg en Ridder van het Gulden Vlies.

Uit eerste huwelijk.

Conrad van Pallandt, Heer van Wachendorff, Vrechen en Bachum. Hij stierf in het jaar 1624 te Nantes ongetrouwd.

Marsilius van Pallandt, na zijn broeders dood Heer van Wachendorff,

Digitized by Google

E² Carsilius van Pallandt, Heer van Wachendorff, Vrechen, Bachum, Turnich en Bell, Erfvoogd van Ampsweiler enz. Hij was in eerste huwelijk getrouwd met Anna van Winckelhausen, Erfdochter van Mierlo en Kalborn Heer Johan van Winckelhausen en Elisabeth van den Donck dochter, en in tweede huwelijk aan Maria van Boedberg, dochter van Heer Casper van Boedberg tot Wanckum en van Anna van Rossum.

Werner van Pallandt was Ridder van Malta, en stierf in het jaar 1594.

Anna was getrouwd met Frans van Hompesch, Heer van Bolhem.

Geertruid, getrouwd met Conrad van Bönen, Heer van Berg. Hij stierf in 1608.

Catharina, getrouwd in 1590 met Christoffel van Rolshausen, Heer van Butgenbach en Trimporten.

Clara, getrouwd in 1592 met Sweder van Hönnepel, genaamd Impel tot Bloemersheim. Zij hadden geene kinderen.

F² Circa 1570 Melchior van Pallandt, getrouwd met Anne van Emalle, Vrouw van Ebenne, Emalle en Nederkan.

25e *Generatie.*

G² Carel van Pallandt is jong gestorven.

Isabella Francisca, Vrouw van Broekhuizen, trouwt Bernard van Pallandt, Heer van Eyll en Hameren.

H² Otto Diderik Hendrik van Pallandt tot Borsenbeeck, in 1658 Ridder der Duitsche Teutonische Orde.

Ferdinand van Pallandt tot Borsenbeeck, Heer van Bredenbent, Sommersberg, Vrechen en Bachum, Generaal Majoor in Paltzische dienst en Gouverneur van Gulich. Hij trouwde in eerste huwelijk met Josina Juliana van Neukirchen, genaamd Nijvenheim, Heer Frederik tot Raedt dochter, en in tweede huwelijk Maria Catharina Ignacia van Gertzen, genaamd Zinsig, Heer Johan Bertram en Maria Elisabeth van Print dochter, Vrouw van Sommersberg en Vettelhoven. Na zijn dood hertrouwt zij met Willem Mom.

Digitized by Google

Vrechen en Bachum. Hij was getrouwd met Regina Scheiffart van Merode, dochter van Willem Heer van Bornheim en van Agnes van Bylandt. Zij hadden geene kinderen.

Catharina was getrouwd met Reinier van Gelre, Heer van Aerssen, Velden en Walbeek. In 1626 weduwe zijnde, had zij een belangrijk proces voor het Hof van Roermond.

Clara was getrouwd met Johan van Velradt, Heer van Menter.

Uit tweede huwelijk.

Casper Adolph van Pallandt, sneuvelt in 1627 in den Duitschen krijg, ongetrouwd.

Johan Diederik van Pallandt was innocent.

Marsilius van Pallandt, Heer van Berg, Wachendorff, Schlosberg, Vrechen en Bachum. Lid der Ridderschap van het Hertogdom Gulich en Amptman van Düren, hij overleed in 1668. Hij was getrouwd met Anna Elisabeth Scheiffart van Merode, Vrouw van Schlosberg, dochter van Heer Hans Degenhart en van Geertruid van Boetzelaer. Zij hadden vier dochters en geen zoon, waardoor ook deze tak uitgestorven is. N²

Circa 1610 Melchior van Pallandt, Heer van Ebenne, Emalle en Nederkan, getrouwd met Johanna van Timesique. O²

Andries van Pallandt, Kamerheer van den Keurvorst van Ceulen, getrouwd met Margriet van My, dochter van Everhard Burggraaf van Feroen en van Helena van Waha van Baionville. P²

26e *Generatie.*

Uit eerste huwelijk.

Philip Willem van Pallandt tot Borschemig, was in de Ridderschap van 't Hertogdom Gulich 1699.

Judula Irmgardis, getrouwd met Conrad Willem van der Potzen tot Breitmar.

Uit tweede huwelijk.

Johan Willem Alphonse Graaf van Pallandt, Heer van Bredenbent.

Theodoor Adolph Graaf van Pallandt, Heer van Bredenbent; deze drie Heeren van Pallandt en laatste Heeren van Bredenbent zijn ongetrouwd overleden, en deze Heer heeft in 1756 aan den Heer A. W. C. W. van Pallandt van Keppel, toen zij zamen te Dusseldorp waren, den voorslag gedaan, om Bredenbent van hem te koopen, maar dat geen gevolg heeft gehad.

Digitized by Google

H² { Johan Willem van Pallandt trouwde met eene Gravin van Wiedt.
Anna Mechteld stierf jong.

I² { Johan Werner van Pallandt, Heer van Ruland en Huls, Keurvorstelijk Triersch Geheimraad, gestorven zonder kinderen 14 Julij 1653, begraven te Aken. Hij en zijn vader staan aan hunnen neef Ferdinand van Pallandt, den Generaal en Gouverneur van Gulich, de pretensien af, die zij hebben op de leenen in het Duitsche Rijk, door Graaf Floris den IIen van Culenborch, zonder kinderen overleden, nagelaten.

K² { Johan Frederik van Pallandt, Heer van Keppel, Voorst en Ham in 1631. Was tot 1658 Lid van de Ridderschap van het Graafschap Zutphen. Hij trouwde in 1633 Elisabeth Geertruid van Brempt, Heer Frederik, Amptman van Gelder, Reinberg en Ruroort en Margriet van Wylich tot Durenwald, Vonderen en het Veen, dochter.

Anna Christina, getrouwd met Wolter de Rode van Heeckeren, Heer van Ruurlo, hadden een zoon.

Elisabeth Margaretha, getrouwd met Rutger van Haersolte, Heer van Staveren en Haerst, Drost van Zalland en Lingen. Hij stierf 1675, zij leefde nog 1682, zonder kinderen.

Digitized by Google

Johan van Pallandt,
Adolph van Pallandt, } alle drie jong gestorven.
Frederik van Pallandt,

Adriaen Werner van Pallandt, Heer van Keppel en Voorst, Lid van de Ridderschap van het Graafschap Zutphen en Burgemeester te Doesborgh 1658. Hij trouwde 1658 Anna Charlotta Elisabeth van Wassenaer Obdam, dochter van den gesneuvelden Admiraal van Wassenaer Obdam en van Agnes van Renesse tot Schonauwen en ter Aa. — Mevrouw van Pallandt was in 1638 geboren en overleed te Doesborgh in 1672. Q²

Elbert Antony van Pallandt, Heer van Ham, Batingen, Oosterveen, Zuithem en den Clooster. Lid der Ridderschap van Overijssel, vervolgens Drost van Drenthe en van Coeverden. In 1663 in eerste huwelijk getrouwd met Johanna van Haersolte tot Harxen, Paaslo en Egedé, Heer Anton en Ernestine van Boetzelaer tot Taütenburg dochter. Zij overleed 12 Julij 1669, begraven in 's Gravenhage met 4 kwartieren, en hij trouwde in tweede huwelijk in 1680 met Walburg van Heeckeren, Heer Everhard tot Nettelhorst, Enghuizen en Barlham en Maria Torck van Rosendael dochter. Hij overleed 5 Maart 1701 en werd, 29 dier maand, te Zutphen begraven. Zij hertrouwde nog met Anton Adolph van Haersolte tot Haerst, Commandeur der Duitsche Teutonische Orde, etc. Zij heeft geene kinderen gehad. R²

Frederik van Pallandt jong gestorven.

Margareta trouwde in 1665 met Carel Willem van Ripperda, Heer van Veenhuis, Wijtwert en Leemkuil.

Isabella trouwde met Hendrik van Middachten, Burgemeester van Doesborgh.

Willem Anne van Pallandt jong gestorven.

Geertruid trouwde Casper Diderik van Plettenberg, Heer van Marhulsen en Leemhausen. Hij stierf 1689.

Hendrik Bertram van Pallandt, Heer van Ham en Magerhorst, in 1661 Erfmaarschalk en President van de Ridderschappen van 't Hertogdom Cleef en Graafschap Marck. Hij trouwde Anna Sibilla Pieck, Heer Willem Hendrik, Heer van Schleburg en Anna Elisabeth van Syberg, Vrouw van Schadenburg en Ödendaal, dochter. Zij overleed 1681. Hij in 1683. S²

Maria Elisabeth getrouwd met Arnold George van Dalwigh tot Dalwigh. Zij stierf 1707.

Elbert van Pallandt, Overste Luitenant, trouwde, al bij jaren zijnde, N. van Marhulst tot Griet, weduwe van den Hatert, Heer Johan en Vrouw Agnes van Bonenburg, genaamd Honstein, dochter. T²

Digitized by Google

K² Adolph Werner van Pallandt, Heer van Sinderen, Bovenholt en Grieth-huysen, Erfmaarschalk en President der Ridderschappen van het Hertogdom Cleef en van 't Graafschap Marck, Drost van Huessen en Lobith. Hij stierf reeds 23 October 1656. Begraven te Dortmond met 8 kwartieren. Hij was getrouwd met Ida Margriet van Bottlenberg, genaamd Schirp, Heer Bertram tot Sinderen en Lunkenbeek en Mechteld van Loë tot Dornenberg dochter.

L² Elbert van Pallandt, Proost te Emmerik, Deken te Cleef 1624, gestorven 11 December 1652.

Crato Werner van Pallandt, Domheer en Deken te Osnabrug. Hij stierf in 1691, en werd in de Domkerk te Osnabrug met 4 kwartieren begraven.

Johan Jacob van Pallandt, Maltheser Orde's Ridder, Commandeur van St. Jan tot Wesel, Borken, Hervorden, Dorsten en Lage 1675.

Johan Herman van Pallandt, Domheer te Munster en Hildesheim, geboren 1612, gestorven 23 Maart 1672, begraven te Munster met 4 kwartieren.

Anna Christina, Chanoinesse te Borken.

Johan Willem van Pallandt, reeds in 1639 overleden, begraven te Munster met 4 kwartieren.

Alexandrina Sibilla, Chanoinesse te Nottelen in het Bisdom Munster.

Digitized by Google

Isabella was getrouwd met Willem van Mallinchrod von der Küchen.

Johan Werner van Pallandt, Heer van Eerde en Beerse, Generaal Effectief van de Infanterie, Gouverneur van Breda. Gestorven 14 October 1741, te Arnhem in de Groote Kerk begraven. Hij was getrouwd met Johanna Elisabeth van Baer, Heer Dirk en Maria van Reede dochter. Zij stierf 25 Maart 1723. U²

Mechteld was getrouwd met Joost Willem van der Leyte tot Laer.

Adolph Werner van Pallandt, Heer van Zuithem en namens de Havesate Egedé in de Ridderschap van Overijssel, Generaal Majoor van de Cavallerie. In 1656 geboren, overleed hij 11 November 1706 te Ath, aan de gevolgen zijner aldaar bekomen zware wonden. Is naar Keppel getransporteerd en begraven. Ook vindt men in de kerk te Kessel zijne 16 kwartieren en die zijner 2e vrouw Agnes Amelia. Hij was in eerste huwelijk getrouwd met Ernestine van Pallandt, dochter van Elbert Antoni van Pallandt tot Batingen, Drost van Drenthe en van Ernestine van Haersolte. En in 1685 in tweede huwelijk met Agnes Amelia van Pallandt, dochter van Adriaen Werner van Pallandt tot Keppel en Anna Charlotta Elisabeth van Wassenaer Obdam. V²

Johanna Catharina, getrouwd met Diederik Johan van Schwansbell tot Oberfelde en Aden.

Anna Clementina, geboren 1650, getrouwd 1668 met Melchior Diderik van Laer tot Laer, geboren 1642, gestorven 1680. Zij stierf weduwe zijnde 1722.

Frederika Wilhelmina, geboren 1646, reeds dood in 1655, te Dortmond begraven.

Digitized by Google

L²

Elisabeth Catharina, getrouwd met Wolter van Tengnagel, Heer van Loenen.

Elisabeth Margriet, Chanoinesse te St. Marie, te Ceulen.

Bertram van Pallandt, Heer van Hameren en Eyll en van Broekhuizen door zijne vrouw. Hij trouwde Isabella Francisca van Pallandt van Bredenbent, Erfdochter van Broekhuizen, Heer Carel Diederich en Margaretha Wilhelmina van Wittenhorst dochter.

M²

Adolph Werner van Pallandt, Heer van Gladbach, daarmede beleend in 1654; getrouwd in 1664 met Elisabeth Geertruid Charlotte van Pallandt, Heer Marsilius van Pallandt tot Wildenburch, Berg, Wachendorff, Vrechen en Bachum en Anna Elisabeth Scheiffart van Merode, Vrouw van Schlosberg, dochter.

Maria Emelia stierf jong.

Marsilius Ferdinand van Pallandt, Heer van Maubach, wordt ook Heer van Gladbach na den dood van zijns broeders zoon, en is daarmede beleend in 1689. Hij was gehuwd met N. von Kolf, Heer Adolph en Johanna v. Stein dochter.

N²

Maria Anna Constancia, Vrouw van Schlosberg, was getrouwd met Johan Godfried van Gelre, Heer van Aerssen en Velden.

Elisabeth Geertruid Charlotte, trouwde in 1664 met Adolph Werner van Pallandt, Heer van Gladbach. Hij overleed in 1673 en zij in 1713. Zij hadden een zoon, in 1689, nog minderjarig zijnde, gestorven.

Amelia Barbara Maria, zij trouwde Adolph Alexander van Hatzfeldt. Hij overleed 2 October 1721. Zij stierf 6 Januarij 1726.

Anna Francisca Johanna, zij trouwde Herman Diederik van Syberg, Heer van Eix, Villien en Kessenich, Keur-Paltsche Hof-Maarschalk, Drost van Munster, Eiffel en Tomberg, etc.

O²

Circa 1640 Emond van Pallandt, Heer van Ebenne, Emalle, Nederkan, in de Ridderschap van Luyk, getrouwd aan Maria van Buren.

Ferdinand van Pallandt was Colonel in Spaansche dienst.

Digitized by Google

Anton Werner Guido van Pallandt, Heer van Hameren, Eyll en Broekhuizen, geboren in 1658. Hij trouwde Johanna Catharina van Gijsenberg, Heer Johan, Heer van Gijsenberg en Anna Maria Raitz van Frentz, dochter. W²

Carel Elbert Matthias van Pallandt, Domheer te Osnabrug.

Isabella, getrouwd met Casper Leopold van der Bruggeney, genaamd Hasencamp.

Jeanne Francisca, Chanoinesse te Recklinghausen.

Geertruid Isabella Maria, ook Chanoinesse te Recklinghausen.

Godefrida Maria, getrouwd met George Casper van Plettenberg tot Neil.

Marsilius Ferdinand Ignatius van Pallandt, na den dood van zijn vader als minderjarige met Gladbach beleend, en, nog voor zijne meerderjarigheid, in 1689 overleden.

Adolph Willem van Pallandt, met Gladbach beleend in 1717, stierf reeds in 1721; was getrouwd met Maria Anna van Harff, Heer Philip Willem tot Drimborn en Anna Maria van der Horst, dochter. X²

Maria Anna, getrouwd met Joseph Ferdinand von Spies zu Büllesheim.

Circa 1670 Melchior Nicolas van Pallandt, Heer van Ebenue, Emalle en Nederkan, getrouwd met Marie Françoise van Corth. Y²

Digitized by Google

P² Ernst van Pallandt, Heer van My, Kamerheer van den Keurvorst van Keulen, getrouwd met Anna Françoise, Walgrave van Cortils, Jean en Anna van Ömael dochter.

27e *Generatie.*

Q² Jan Jacob Frederik van Pallandt, geb. 28 Junij 1659, gestorven 2 Jan. 1660.

Jacob Adriaen van Pallandt, geboren 29 Augustus 1660, stierf ongetrouwd in November 1718 als Majoor in Nederlandsche dienst.

Elbertina Elisabeth, geboren 28 September 1661, stierf ongetrouwd 1712.

Agnes Amelia, geboren 13 Mei 1663, getrouwd 2 Augustus 1685 met Adolph Werner van Pallandt, Heer van Zuithem, Generaal Majoor van de Cavalerie in Nederlandsche dienst.

Jan Floris van Pallandt, geboren 29 Julij 1664, stierf jong.

Elbert Carel van Pallandt, geboren 3 Junij 1666, was Capitein, stierf ongetrouwd 1698.

Carel Willem van Pallandt, Heer van Keppel, Voorst en Oosterveen, Generaal Majoor van de Cavalerie, geboren 10 November 1667, stierf ongetrouwd 21 September 1729, maakt erfgenaam zijn zusters zoon Frederik Willem Floris van Pallandt.

Frederik Maurits van Pallandt, geboren 12 Januarij 1670, stierf jong.

R² Ernestine, Vrouw van Zuithem, trouwde met Adolph Werner van Pallandt, Generaal Majoor van de Cavalerie. Zij stierf zonder kinderen na te laten.

S² Adolph Willem van Pallandt, Heer van Schadenburg, Erfmaarschalk en President der Ridderschappen van het Hertogdom Cleef en Graafschap Marck. Hij trouwde Anna Mechteld van Asschenberg, Heer Johan Heidenrijk, Heer van Heyden, en Clara Anna van Werne van Raffenberg dochter.

Machteld, Chanoinesse van Bedburg 1675, daarna Senioresse.

Elbreg Wilhelmina, trouwt Johan Diderik van Asschenberg, Heer van Isinghof. Zonder kinderen overleden.

T² Adolph van Pallandt, Majoor in Pruissische dienst, trouwde Margriet van Bernsow.

Mechteld, trouwde Johan Anton von Lanckhaer, Capitein in Pruissische dienst. Zij stierf kinderen nalatende, 1740, en hij trouwde weder.

Digitized by Google

26e *Generatie.*

Andries van Pallandt, Colonel in het regiment van den Baron van Herbey, getrouwd met Anne Alexandrine, Gravinne van Berlo, Heer Johan Reinier tot Fontenoi en Marie de Celles, dochter. Z²

Maria, getrouwd met Jan Bernard van Voordt van Cortenack. Zij woonde in Luyckerland en had een zoon, Burgemeester van Luyck.

28e *Generatie.*

Johan Steven Heidenrijk van Pallandt, Heer van Schadenburg en Heiden. Dit laatste goed erfde hij van zijnen oom Johan Diederik Heidenrijk van Asschenberg, Erfmaarschalk en President der Ridderschappen van 't Hertogdom Cleef en Graafschap Marck. Geboren in 1705. Trouwde Amelia Sophia Clara van Berchem, Heer Jan Adolph Steven, Heer van Stokkum en Angelica Clara Elisabeth van Hugepoth, dochter. Stierf 1756. Zij hadden geen kinderen, waarom zijne erfelijke waardigheid is overgegaan op den Graaf von Quadt von Gartrop, nadat zij vooraf was aangeboden aan de heeren van Pallandt van Zuithem, Keppel en Eerde.

Elbertine Jeannette,
Clara Johanna Isabella, } beide jong gestorven.

Adolph Steven Werner Joost van Pallandt, jong en ongetrouwd gestorven.

Digitized by Google

U² Adolph Werner Hendrik van Pallandt tot Eerde, Lid der Ridderschap van Overijssel, Colonel in zijns vaders regiment en Gouverneur van Coeverden. In 1724 getrouwd met Maria Margaretha van Baer, Heer Willem en Johanna van Tuyll van Serooskerken dochter. Zij stierf in Mei 1745. Hij was reeds in December 1737 overleden.

Adolph Werner Maurits van Pallandt, geboren April 1686, Ritmeester, is wegens jicht lang onbekwaam om te dienen. Stierf November 1741, begraven te Ommen.

Een zoon, Een dochter, } zeer jong gestorven.

Anna Agnes Charlotte Elisabeth, geboren 1691, Chanoinesse te Almelo, gestorven in November 1729, begraven te Zwolle.

Johan Werner van Pallandt, jong gestorven.

Elbert Antoni van Pallandt, geboren September 1695, Heer van Zuithem, der Duitsche Orde Ridder en Commandeur Balije van Utrecht, in de Ridderschap van Overijssel, Stadhouder der Leenen en Dingwaarder der Hooge Bank aldaar, en Ontvanger der Belastingen van de Stad en Meijerij van 's Hertogenbosch. Hij trouwde 1724 Johanna Christina van Dedem, Heer Coenraad Willem, Heer van de Gelder, Lt. Generaal en Gouverneur van Bergen op Zoom, en Anna Elisabeth van Echten tot Echten dochter. Hij,
V² Elbert Antoni van Pallandt, stierf in Februarij 1759.

Adriana Wernerdina Wilhelmina, Chanoinesse van het Stift Leeuwenhorst. Zij trouwde naderhand met den Heer Tubern, Capitein in Orange Friesland, die veel jonger was dan zij en haar overleefde. Zij is te Zwol begraven en heeft geene kinderen nagelaten.

Johanna, Chanoinesse van Weersselo in Overijssel en van Bedburg te Cleef, waar zij ook Abtdis wierd en lang gebleven is.

Een zoon zeer jong gestorven.

Frederik Willem Floris van Pallandt, Heer van Oosterveen, in de Ridderschap van Overijssel. Erfgenaam geworden in 1729 van zijnen oom van moederszijde de Generaal Majoor van de Cavalerie, Carel Willem van Pallandt, wordt daardoor Heer van Keppel en Voorst, en gaat uit de Ridderschap van Overijssel over in die van het Graafschap Zutphen, wordt daar Richter der stad en des ampts Doesborgh, ook Burgemeester van Doesborgh. Hij was geboren in Januarij 1700 en overleed 23 November 1779. Hij trouwde in November 1731 Sophia Dorothea van Lintelo, Erfdochter van Walfort,

Digitized by Google

Werner Adolph van Pallandt stierf jong vóór zijn vader.
Johanna Elisabeth stierf ook jong vóór haren vader.

Agnes Æmilia, geboren 21 April 1725, overleden 19 October 1747.

Anna Elisabeth, geboren 4 Junij 1726, Chanoinesse te Weerselo, gestorven 18 Februarij 1795.

Adolph Werner van Pallandt, Heer van Zuithem, geboren 25 Augustus 1727, Lid der Ridderschap van Overijssel, Drost van Isselmuden, na 1795 Landdrost van Zalland, gestorven zonder kinderen op Zuithem, 23 Februarij 1803. Hij was getrouwd 4 Junij 1754 met Adelgonde Rogge. Zij stierf in September 1766.

Conrad Willem van Pallandt, geboren 15 October 1728. Stierf 1 October 1729.

Conrad Willem van Pallandt, geboren 29 November 1729. Stierf 20 Januarij 1731.

Jan Adriaen van Pallandt, geboren 9 November, stierf 19 December 1730.

Catharina Henrietta, geboren 7 September 1732, stierf 26 Augustus 1734.

Gijsbert Jan van Pallandt, Heer van Glinthuis, Ridder en Commandeur der Duitsche Teutonische Orde, Balije van Utrecht, Lid der Ridderschap van Overijssel 1758, Landrentmeester Generaal van Zalland, Hoog Balliuw van Biervliet, Axel en Neuzen, geboren 4 November 1734, ongetrouwd gestorven op Zuithem, 2 Februarij 1805. Te Zwolle begraven.

Charlotte Adolphine, geboren 9 April 1736, ongetrouwd gestorven 29 Mei 1795.

Conradine Wilhelmine, geboren 1 Junij 1737, stierf 29 Julij 1737.

Agnes Æmilia, geboren 11 November 1732, Chanoinesse en vervolgens Senioresse van het Stift Bedburg, te Cleef, gestorven 1 September 1805, begraven te Hoog Keppel.

Adolph Werner Carel Willem van Pallandt, geboren 12 December 1736, Heer van Keppel, Voorst, Walfort, Barlham en Ehze, welk laatste goed hij verkocht. Hij heeft Walfort en Ehze geërfd van moeders zijde. Burgemeester van Doesborgh en Lid der Ridderschap van het Graafschap Zutphen, beide geworden 1756. Raad en Rekenmeester der Provincie van Gelderland, Drost des Ampts Bredevoort en in 1802 Landdrost van het

Digitized by Google

Christiaen Carel, Heer van d'Ehze, Scholtus binnen en buiten Zutphen, Drossaert des Ampts Bredevoort, Ambassadeur van den Staat te Berlijn en Clara Elisabeth van Nagell tot Ampsen, dochter.

V2

August Leopold van Pallandt, Heer van Eerde, Beerse en Oosterveen, ertgenaam van zijnen oom van vaderszijde de Generaal effectief der Infanterie Johan Werner van Pallandt, nadat deze zijnen eenigen zoon de Kolonel van zijn regiment en de beide kinderen van dezen had overleefd. Lid der Ridderschap van Overijssel en in verschillende ambtsbetrekkingen. Hij was geboren in December 1700 en overleed 23 November 1779. Hij was getrouwd met Anna Elisabeth van Haersolte, Heer Antoni Adolph en Catharina van Haersolte, dochter. Toen zij met hem trouwde was zij weduwe Mulert. Zij was geboren Februarij 1715, overleed April 1790.

Eene dochter zeer jong gestorven.

W2 Johan Adolph Carel Anton van Pallandt van Hameren, Eijll en Broeckhuisen, stiert op de studien te Keulen, zijnde den 16 December 1709.

Digitized by Google

Graafschap Zutphen. Hij stierf, op Keppel 26 Februarij 1813, en is te Hoog-Keppel begraven. Hij was getrouwd 6 Mei 1771 met Heilwich Charlotte Barbara van Heeckeren, Heer Assueer tot Ruurlo en Henriette Johanna Elisabeth Agata Walraven van Laer tot Engelenburg, Lichtenberg en Kell, dochter. Zij was geboren 24 April 1740 en stierf op Keppel 2 April 1808, te Hoog-Keppel begraven. A³

Christiaen Carel Timon Jan Herman van Pallandt, geboren 14 December 1735, gestorven 21 December 1735.

Adolph Werner van Pallandt, Heer van Eerde en Beerse, geboren 15 December 1745. In de Ridderschap van Overijssel 1770, Stadhouder der Leenen en Dingwaarder der Hooge Bank van die Provincie, Drost van Deventer, Commissaris Generaal van Overijssel in 1813, Lid van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw. Hij stierf op den Huize Eerde, 8 December 1823. Is te Ommen begraven. Hij was in 1776 getrouwd met Anna Elisabeth Schimmelpenninck van der Oye, Heer Andries tot beide de Pollen en Woltera Geertruid van Wijnbergen, dochter. Zij was geboren 11 December 1752, stierf op den Huize Eerde 28 Junij 1822 en is te Ommen begraven. B³

Adolph Carel van Pallandt, Heer van Strünckedé in Marksland en Oosterveen, geboren 27 October 1746, gestorven 2 Februarij 1815 te Strünckedé en daar begraven. Hij was Lid der Ridderschap van Overijssel. Hij was getrouwd in October 1767 met Sophia Charlotte Louise Henriette van Strünckedé, Heer Sigismund tot Crudenburg en Charlotte Wilhelmine van Heiden tot Hunxe, dochter. Zij wordt Vrouw van Strünckedé. Zij was geboren 2 Februarij 1741, gestorven 18 Mei 1816 en begraven te Strünckedé. C³

Johan Adriaen Hendrik van Pallandt, geboren 17 October 1747, gestorven 2 Mei 1760, begraven te Ommen.

Catharina, geboren 30 November 1748, Chanoinesse van het Stift Bedburg te Cleef, gestorven 2 April 1760.

Willem van Pallandt, geboren 1 Augustus 1751, gestorven 28 April 1760, alle drie aan de natuurlijke kinderziekte, op den Huize Eerde, overleden en te Ommen begraven.

Frederik Theodorus van Pallandt, Heer van Egedé, geboren 9 April 1754, Lid der Ridderschap van Overijssel 1778, stierf 18 Januarij 1812. Hij trouwde 16 Mei 1789 Philippine Charlotte van Rechteren, Heer Joachim Philip Adolph tot Mennigeshaven en Ida Elisabeth van Voirst, dochter. Zij was geboren 29 Julij 1761 en stierf 14 Mei 1823. D³

Digitized by Google

27e *Generatie.*

X² Johan Frederik Ferdinand Adolph van Pallandt van Gladbach, minderjarig met dat goed beleend, is Dr. Kreij zijn hulder in 1723. In Mei 1725 gestorven zijnde, heeft de Keurvorst van de Paltz willekeurig zijnen gunsteling den Graaf van Hillesheim daarmede doen beleenen, ten nadeele der regthebbenden.

Y² Johan Frederik van Pallandt, sneuvelt in Hongarijen in 1689.
Jan Melchior van Pallandt, Heer van Ebenne, Emalle en Nederkan. Hij trouwde 1704 met Catharina Aurelia Hoefnagel.
Van deze bezat wijlen de Heer van Spaen La Lecq de 16 kwartieren.

Z² Alexander Carel van Pallandt, Abt der adelijke abdij van St. Geertruid te Leuven, 1701. Overleden 24 October 1720, in den ouderdom van 61 jaren.
Jan Hubert Andries van Pallandt.
Willem Frans van Pallandt, eerst Capitein daarna Capucijn.
Catharine Ernestine Françoise, Chanoinesse te Andenne.
Marie Margriet Françoise, Chanoinesse te Andenne.
Isidore, Chanoinesse te Höchst.
Van deze zes worden de 8 kwartieren opgegeven.

29e *Generatie.*

A³ Frederik Willem Floris Theodorus van Pallandt, geboren 21 September 1772, Burgemeester van Deutichem 1793, Lid van de Ridderschap van het Graafschap Zutphen 1794, Heer van Keppel, Voorst, Barlham en Hagen, Commissaris Generaal van 's Rijks waterstaat, Kamerheer, Staatsraad Postmeester Generaal, vervolgens Minister van Staat en van het Kabinet des Konings, belast met het Departement van den Eeredienst en in 1830 ook met dat van Justitie enz. Grootkruis der orde van den Nederlandschen Leeuw, Ridder en Commandeur der Duitsche Teutonische orde, Balije van Utrecht. Hij was, 17 Junij 1800, in eerste huwelijk getrouwd met Anna Jacoba Wilhelmina van Aylva, Heer Hans Willem van Aylva, Heer van Waardenburg, Neerijnen en Warmenhuysen, Schoorldam, Krabbendam, Grootkruis. Opperhofmaarschalk, Lid van de Eerste Kamer en Cornelia van Brakel, dochter. Zij was geboren 20 April 1778 en overleed 11 September 1814, begraven te Keppel; in tweede huwelijk trouwde hij, 28 September 1825, Maria Catharina van Boetzelaer, geboren 8 Mei 1771, Heer Christiaan Willem van Boetzelaer, Ontvanger Generaal van Zuid-Holland en Aletta Johanna Le Leu de Wilhem, dochter; zij overleed Junij 1836, begraven te 's Gravenhage.

Digitized by Google

Carel Joseph Bernard van Pallandt.

Philip Herman Joseph van Pallandt.

30e *Generatie.*

Arnoldina Wilhelmina Cornelia, geboren 13 Maart 1801, Vrouw van Schoorldam, Krabbendam en Warmenhuizen, trouwt, 29 November 1826, Edzard Hobbe Rengers, geboren 12 April 1803, Houtvester in Zuid-Holland, eerst gewoon Kamerheer, vervolgens Hofmaarschalk van Koning Willem den Eersten, Graaf van Nassau, Kommandeur der orde van de Eikenkroon, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw en der orde van den Rooden Adelaar van Pruissen 2e klasse, en als Kapitein vrijwilliger uitgetrokken in 1832, gedecoreerd met het metalen kruis. Zij hebben kinderen.

Adolph Werner Carel Willem van Pallandt, Heer van Barlham, Hagen en Wolfsweert, geboren 25 Junij 1802, Ridder der orde van den Ned. Leeuw en van de orde van St. Jan van Jeruzalem, eerst gewoon en vervolgens buitengewoon Kamerheer, Lid van de Ridderschap en Staten van Gelderland enz. Hij trouwde, 19 Aug. 1824, Henriette Jeanne Adelaide Torck van Rosendael, geboren 14 Aug. 1802, Reinhard Jan Christiaan, Heer van Rosendael, Ridder der orde van de Unie, Burgemeester van Wageningen, overleden 2 Januarij 1810, en Gosina Geurdina van Neukirchen, genaamd Nijvenheim, dochter.

Hans Willem van Aylva van Pallandt, Heer van Waardenburg en Neerijnen, geboren 20 Mei 1804, Lid van den Raad van State, Kamerheer, Hoogheemraad en Houtvester in Gelderland en Lid van de Ridderschap en Staten aldaar, Ridder der orde van den Nederl. Leeuw, trouwde, 17 Junij 1825, Constantia Catharina Wilhelmina van Scheltinga, geboren 7 Febr. 1804, Martinus van Schel-

Digitized by Google

Henrietta Assuera Charlotta Juliana Alexandrina, geboren 11 December 1773, Chanoinesse van 't Stift Bedburg te Cleef, trouwde, in 1795, Assueer Jacob Schimmelpenninck van der Oije tot Watergoor, geboren 10 Junij 1768, Lid der Ridderschap van de Veluwe, Ordinaris Raadsheer in 't Hof van Gelderland, vervolgens President der Justitie van Neêrlands Oost-Indien; overleden op Watergoor, 13 Junij 1810, begraven te Brummen, kinderen nalatende.

Æmilia Sophia Augusta Adolphine, geboren 24 Maart 1775, Chanoinesse van het Stift Bedburg, Overl. te Velp, 27 Junij 1846, en te Hoogkeppel begraven.

Jan van Pallandt, geboren 17 Julij 1776, Heer van Walfort en Clarenbeeck, Directeur der Domeinen, Raad van Prefectuur, vervolgens Kamerheer Lid van de Ridderschap, Staten en Gedeputeerde Staten van Gelderland, Commandeur der Duitsche Teutonische orde, Balije van Utrecht, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw. Hij trouwde in eerste huwelijk, 22 October 1799, Adelaide Aurora van Neukirchen, genaamd Nijvenheim, Heer Evert Jan, Heer van Eck en Wiel, Lid der Ridderschap van 't kwartier van Nijmegen en Frederica Christina Henrietta Bentinck dochter. Zij is geboren 5 April 1781 en gestorven 15 Julij 1802 zonder kinderen en begraven te Eck. Hij hertrouwde in 2e huwelijk, 5 Junij 1805, Maria Johanna van Hoogstraten, Heer Samuel, Heer van Woubrugge en St. Jacobswoude, Lid van het Staatsbewind, vervolgens Staatsraad en Lid der Staten-Generaal en Josina Catharina Meynders, dochter. Zij was geboren 2 Februarij 1783, is overleden 7 April 1813 op Clarenbeeck, kinderen nalatende, en te Hoog Keppel begraven. Hij trouwde in derde huwelijk, 27 Januarij 1825, met Anne Henriette Elisabeth Verstolck, geboren 29 October 1786, Heer Aart Johan, Heer van Soelen en Aldenhaag en Maria Elisabeth Hoffman, dochter; overleed den 9 Augustus 1844 op Clarenbeeck en is te Arnhem begraven.

A3

Elisabeth Alexandrina Maria, geboren 10 Augustus 1777, Chanoinesse te Bedburg 8 Maart 1815, getrouwd met Johan Carel van Mulert tot Odinck, Directeur der Posterijen te Nijmegen. Hebben kinderen. Hij overleed 28 Maart 1848.

Charlotte Anna Elisabeth Adolphine, geboren 14 Maart 1782, Chanoinesse van Ter Hunnepe te Deventer en van Bedburg te Cleef. Zij trouwde vervolgens, 18 December 1810, met Willem op ten Noort, geboren 25 Maart 1772, Lid der Ridderschap, Hoogheemraad en Directeur der Posterijen te Utrecht. Zij hebben kinderen. Hij overleed te Utrecht, 29 Oct. 1844, en is aldaar begraven.

Johanna Henriette Louise Leopoldine, geboren 11 October 1786. Te Arnhem ongetrouwd gestorven den 1 November 1817.

Digitized by Google

tinga, Grietman van Collumerland en Nieuw Kruisland en Catharina Louise Antoinetta Anne du Tour van Bellinckhave, dochter. F³

Joan Jacob Adolph Alexander van Pallandt, Heer van Westervoort, geboren 5 April 1807, Kamerheer, Lid van de Ridderschap en Staten van Gelderland, Burgemeester der stad Arnhem, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, hij trouwde, 26 November 1829, met Adolphine Charlotte Wilhelmine van Pallandt, geboren 30 Augustus 1806, dochter van Heer Jan, Heer van Walfort en Clarenbeeck en van Maria Johanna van Hoogstraten. G³

Carel Anne Adriaen van Pallandt, geb. 25 Maart 1810, Lid van de Ridderschap en Adjt Houtvester van het eerste jagtdistrict in Zuid-Holland etc., als vrijwilliger uitgetrokken, gedecoreerd met het metalen kruis na den veldtogt in 1832, trouwde, 7 September 1837, Cecilia Maria Steengracht, geboren 29 April 1813, Heer Johan, Heer van Oost-Capelle en van Tille-Mooijland, Lid der Ridderschap van Zeeland en der Pruissische Rhijn-provincien en Cornelia Johanna van Nellesteijn van Broekhuizen, dochter. H³

Uit 2e huwelijk.

Adolphine Charlotte Wilhelmina, geboren 30 Augustus 1806, getrouwd, 26 November 1829, met Joan Jacob Adolph Alexander van Pallandt, Heer van Westervoort, geboren 5 April 1807, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Kamerheer, Burgemeester van Arnhem etc. Hebben kinderen.

Samuel François Anne van Pallandt, Heer van Oud-Beijerland, geboren 3 Mei 1808, Kamerheer, Lid van de Ridderschap en Staten van Gelderland etc., trouwde, 12 Mei 1832, met Everdine Suzette van der Staal, geboren 9 Mei 1804, Heer Abraham Willem, Heer van Oud-Beijerland en Vrouwe Charlotte Alexandrine van Heeckeren van Enghuizen, dochter. I³

Frederic Carsilius van Pallandt, geboren 21 Februarij 1810, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, gewoon Kamerheer, buitengewoon Lid bij den Hoogen Raad van Adel en Lid der Ridderschap van Gelderland. Getrouwd den 17 Maart 1841 met Françoise Jeannette van Herzeele, geboren 9 Maart 1819, Heer Theodorus van Herzeele, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Raadsheer in het Hooge Geregtshof, nu Hoogen Raad en Lid der Ridderschap van Zuid-Holland en van Adriana Marie Jeannette van Schuijlenburch van Bommenede, dochter.

Hendrik Gerhard van Pallandt, geboren 18 October 1811, Kamerheer, Lid der Ridderschap van Gelderland, gedecoreerd als vrijwilliger met het metalen kruis, na den veldtogt in 1832.

Digitized by Google

Augusta Leopolda Catharina, geboren 12 Maart 1778, Chanoinesse van Ter Hunnepe, trouwde, 15 Julij 1806, Frederik van Leijden, Heer van West-Barendrecht en Warmond, geboren 18 Februarij 1768, Minister van Binnenlandsche zaken, Grootkruis van de orde der Unie en van Wurtemberg van verdiensten, daarna Gouverneur van Zuid-Holland enz. Overleed 25 November 1821, zij stierf 7 Mei 1844, en zijn beiden begraven te Warmond. Hadden geen kinderen.

Woltera Geertruid, geboren 27 Maart 1779, zij trouwde, 3 Maart 1807, Hendrik van der Wijck tot Archem, Ontvanger van 's Rijks belastingen, In- en Uitgaande regten te Ommen. Hebben kinderen. Hij is geb. 20 Januarij 1783.

Adolph Werner van Pallandt, Heer van Beerse, geboren 29 Februarij 1780, Commandeur der Duitsche Teutonische orde, Balije van Utrecht, Ridder der orde van den Nederlandschen Leeuw, Lid der Ridderschap van Overijssel en van de Eerste Kamer der Staten-Generaal, President van het Provinciaal Geregtshof van Overijssel, getrouwd, 22 April 1812, met Constancia Lumea Storm van 's Gravesande, geboren 13 April 1787, Heer Willem Laurens, Justitieraad der kolonien Demerari en Essequebo en Jacoba Francina Queijsen, dochter.

B³

Andries van Pallandt, Heer van Eerde, geboren 10 Junij 1781, Commandeur van de orde der Unie, Eerste Kamerheer en gewoon Staatsraad van Koning Lodewijk, vervolgens Kamerheer van Koning Willem den Eersten en Lid der Ridderschap en Staten, eerst van Gelderland en daarna van Overijssel, getrouwd, 17 September 1805, met Albertine Euphrosine Talie Eglée van Neukirchen genaamd Nijvenheim, Heer Evert Jan, Heer van Eck en Wiel en Frederika Christina Henriette Bentinck, dochter. Zij is geboren 12 December 1785. Hij is gestorven op den huize Eerde, 12 November 1827, begraven te Ommen.

Gijsbert Jan Anne Adolph van Pallandt, geboren 27 Mei 1783. In 1803 Luitenant onder de Waldecksche troepen in Nederlandsche dienst. Hij trouwde, 31 Augustus 1805, Johanna Maria van Leijden, Heer Cornelis Pieter, Heer van Warmond en Hermina Jacoba Gravinne Thom's dochter. Zij is gedoopt 25 Junij 1780, en gestorven 14 December 1807. In tweede huwelijk trouwde hij, 19 September 1809, Cornelia Martina van der Goes, dochter van Heer Jacob Philip, Lid der Algemeene Rekenkamer en van Henrietta van Kretschmar. Zij is ge-

Digitized by Google

Adolph Werner van Pallandt, geboren 16 November 1812, gedecoreerd als vrijwilliger met het metalen kruis na den veldtogt in 1832, vervolgens Luitenant der Grenadiers, getrouwd 4 Junij 1835 met Eleonora Philadelfie d'Albiac, geboren 25 September 1815, Heer George Johan, Majoor in Nederlandsche dienst en Ridder der Militaire Willemsorde en Eleonora Shelley, dochter, geboren 25 November 1815. Zij overleed 11 October 1838. K3

Francina Cornelia Jacoba Gerharda, geboren 21 Januarij 1814.

Willem Anne van Pallandt, geboren 7 Julij 1815, gestorven 30 October 1821.

August Leopold Frederik van Pallandt, geboren 17 December 1816, gestorven 14 Augustus 1834.

Anna Elisabeth, geboren 9 April 1818, getrouwd 5 November 1840 met August Leopold Frederik Theodoor van der Wijck, Eerste Luitenant bij de Rijdende Artillerie, geboren 12 September 1811.

Anna Gerhardina, geboren 24 Junij 1821.

Wilhelmina Laurentia, geboren 10 Augustus 1824.

Adolphine Wernerdine, geboren 29 November 1806, getrouwd 24 September 1828 met Joan Carel van Goltstein, Ridder der Duitsche Teutonische orde, Balije van Utrecht, Lid der Ridderschap van Utrecht en van de Tweede Kamer der Staten-Generaal enz. geboren 30 Mei 1794.

Lodewijk van Pallandt, Heer van Eerde, geboren 16 Januarij 1809, Ridder der Duitsche Teutonische orde, Balije van Utrecht, Kamerheer, Lid van de Ridderschap en Staten der provincie Overijssel, getrouwd, 12 September 1838, met Justine Louise Sophie van Heeckeren, geboren 22 Maart 1814, Heer Willem Frederik tot de Wiersse, Generaal Majoor en Sophia Taets van Amerongen tot Renswoude, dochter. L3

Uit eerste huwelijk.

Anna Elisabeth, geboren 2 Junij 1806, getrouwd, 14 Julij 1830, met Arnold Hendrik van Wickevoort Crommelin tot Berkenrode, Hooghoemraad van Rijnland. Hij is geboren 21 Maart 1797. Hebben kinderen.

Cornelis Herman van Pallandt, geboren 19 November 1807, Lid van de Ridderschap en Staten van Zuid-Holland, getrouwd, 14 November 1833, met Rudolphine Mathilda Theodora Sandberg, Heer Samuel Johan, Heer van den Essenburg,

Digitized by Google

boren 12 Februarij 1780. Bij zijn eerste huwelijk reeds verliet hij de dienst. Hij werd Ridder van den Nederlandschen Leeuw, Lid van de Ridderschap en Staten van Holland en der Gedeputeerde Staten van Noord-Holland.

Willem Anne van Pallandt, geboren 4 Januarij 1785, Ritmeester in het Nederlandsche regiment ligte Dragonders, roemrijk te Waterloo gesneuveld in den beslissenden slag tegen de Franschen 18 Junij 1815, waar hem in de kerk ook een Monument gesticht werd.

B³ Fredrik Theodorus van Pallandt, geboren 1 Mei 1787, 1e Luitenant onder het 2e regiment Huzaren, gestorven op den huize Eerde 23 October 1808, begraven te Ommen.

Gerharda Ditmara, geboren 4 Mei 1789, getrouwd 12 Januarij 1826 met Mr. Willem Hendrik Royer, Rijks Advokaat en Lid der Provinciale Staten van Overijssel, Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, geboren 21 Februarij 1789.

Henrietta Assuera Cornelia, geboren 15 Maart 1792, Chanoinesse van Ter Hunnepe.

Auguste Leopoldine Johanna Catharina, geboren 29 December 1768, Chanoinesse te Bedburg, trouwde in 1802 Jaques August Kellner, gedoopt 17 September 1775, Kolonel der Artill. alhier, thans op pensioen, hebbende kinderen.

Charlotta Wilhelmina, geboren 29 Mei 1770. Zij trouwde in 1788 Coenrad Jan van Mulert, Heer van Odinck en Bakkenhagen, Lid der Ridderschap en Staten van Overijssel. Hij stierf in Augustus 1801. Zij 28 October 1822, begraven te Strunckedé. Hebben kinderen.

Adolph Sigismund Hendrik van Pallandt, geboren 24 Augustus 1773, gestorven 12 Januarij 1777, begraven te Hunxe.

C³ Agnes Amelia Conradine Frederica, geboren 31 Maart 1777, getrouwd in 1812 met Hendrik von Forell, geboren 4 December 1778, Ontvanger der belastingen in Pruissen. Hebben geene kinderen. Hij overleed 3 Mei 1846.

Adolphine Caroline Wernerdine Frederica, geboren 2 Maart 1780, getrouwd in 1810 met Johan Christiaan August Frederik von Forell, geboren 19 Julij 1777, wordt Heer van Strunckedé, was Kapitein in Pruissische dienst, vraagt zijn pensioen. Hebben kinderen. Hij overleed 25 December 1846.

Henriette Adolphine Elisabeth, geb. 2 April 1783, gestorven 29 Junij 1783.

Charlotte Christine Johanna Frederica, geboren 29 Mei 1786, Chanoinesse van Ter Hunnepe.

D³ August Adolph Leopold van Pallandt, geboren 12 October 1791, gestorven 13 November 1791.

Digitized by Google

Lid der Ridderschap van Overijssel, Staatsraad gewezen Gouverneur der provincie Luyk en Johanna Maria Aleida van Westerveld, dochter. Zij is geboren 29 Junij 1809.

Uit tweede huwelijk.

Henrietta Philippina Jacoba, geboren 27 Junij 1810, getrouwd 28 Julij 1837 met Frans Julius Johan van Heemstra, geboren 13 Julij 1811, Lid van de Ridderschap en Grietman van Rauwerderhem in Vriesland.

Frederica, geboren 1 Julij 1812.

Philip Jacob van Pallandt, geboren 17 Julij 1814, Lid van de Ridderschap der provincie Zuid-Holland, gehuwd den 25 September 1845, met Jacoba Diderica Arnoldina van Lennep, geboren te 's Gravenhage, den 2 Julij 1822, dochter van Jonkheer Abraham Jacob van Lennep, Lid der Ridderschap van Holland, overleden 11 Maart 1842, en van Anna Clasina Elisabeth van Boetselaar van Kijfhoek, overleden 10 Augustus 1823.

Willem Anne van Pallandt, geboren 14 Junij 1816, Kamerheer des Konings.

Digitized by Google

29e *Generatie.*

D³

Anna Ida Elisabeth, geboren 5 December 1792, Erfdochter van Egedé, getrouwd in 1816 met Berend Herman van Marle, Controleur van 's Rijks belastingen te Kampen, geboren 16 Julij 1795, Ontvanger der Directe Belastingen, In- en Uitgaande Regten en Accijnsen. Te Deventer overleden den 19 Junij 1847.

Auguste Adolphine Leopoldine Catharine, geboren 13 November 1793, getrouwd in 1821 met Adolph August Frederik Mauritz van Mulert, Heer van Hengelo. Hij overleed 13 Februarij 1832.

Sophia Carolina Florentina, geboren 17 Januarij 1797, getrouwd in 1822 met Cornelis Gerardus Hinsbeek, te Amsterdam.

31e *Generatie.*

E³

Frederik Jacob Willem van Pallandt, geboren 3 Junij 1825.

Reinhardt Jan Christiaan van Pallandt, geboren 7 Julij 1826.

Anna Jacoba Wilhelmina, geboren 4 Julij 1827.

Eusebius Gustaaf Adolph van Pallandt, geboren 3 September 1828.

Emilius Joan van Pallandt, geboren 18 September 1829.

Albertine, geboren 28 December 1831.

Henriette Eusebie, geboren 2 Augustus 1833.

Digitized by Google

Digitized by Google

E³

Floris van Pallandt, geboren 25 Februarij 1835.

Adelaide Jeanne Henriette, geboren 7 Januarij 1838.

Catharine Louise Wilhelmine, geboren 29 Januarij 1843.

F³

Frederik Willem Jacob van Aijlva van Pallandt, geboren 20 September 1826.

Catharina Martina, geboren 28 Maart 1828, gestorven 11 Januarij 1833.

Wilhelmina Jacoba Cornelia, geboren 8 Januarij 1830.

Cecilia Johanna Louise, geboren 23 April 1832.

Maria Catharina, geboren 27 September 1834.

Willem Constantijn van Pallandt, geboren 12 October 1836.

Digitized by Google

Digitized by Google

F³

Adolph Jacob Carel van Pallandt, geboren 25 November 1838.

Lodewijk Edzard van Pallandt, geboren 16 December 1840.

Jacoba Christina, geboren 5 Februarij 1843.

Jacob, geboren 28 Januarij 1846.

G³

Maria Anna Jacoba, geboren 10 Maart 1831.

Frederik Jan Willem Floris van Pallandt, geboren 29 October 1832.

Jan van Pallandt, geboren 24 September 1834.

Cornelie Henriette Constance Everdine, geboren 11 November 1835.

Carel Fredrik Hendrik van Pallandt, geboren 23 Mei 1837.

Digitized by Google

Digitized by Google

G³

Adolphine Anne Frederica Henriette, geboren 16 October 1838.

Jacob Adolph van Pallandt, geboren 2 Februarij 1840.

Adolph Werner Ernst van Pallandt, geboren 22 Junij 1841.

Elbert Carsilius van Pallandt, geboren 21 December 1842.

Heilwig Charlotte Ida, geboren 3 April 1844.

Françoise Jeannette, geboren 17 September 1846.

Wilprand, geboren 21 Mei 1848.

H³

Frederik Willem Anne van Pallandt, geboren 9 Junij 1838.

Cornelia Johanna, geboren 4 Maart 1840.

Digitized by Google

Digitized by Google

I³

Henriette Charlotte Everdine, geboren 24 Junij 1833.

Jan Werner van Pallandt, geboren 29 April 1835.

Henri van Pallandt, geboren 14 Januarij 1841.

K³

Adolph George Werner van Pallandt, geboren 24 November 1838.

L³

Johanna Maria, geboren 2 November 1834.

Johanna Maria Anna Mathilda, geboren 30 December 1837.

Gijsbert Jan Anne Adolph van Pallandt, geboren 13 Maart 1841.

Samuel Johan van Pallandt, geboren 17 December 1843.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

De vorenstaande Genealogie, als opgemaakt in verband met die der Graven van Culenborch, geleverd in het beroemde werk van den geleerden Dr. Schotel, (uitgekomen te Arnhem in 1846), kan worden beschouwd als een vervolg op dezelve voor zoo ver betreft het geslacht *van Pallandt*. Hieruit echter vloeit voort, dat niet hooger is opgeklommen dan tot het jaar 1456, waarin, na het overlijden der ouders, hunne goederen zijn verdeeld en de takken der zonen afzonderlijk zijn gekomen, zijnde uit *Dirck* de Culenborgen geboren, en uit *Carsilius* de tak, welke thans nog alleen is overgebleven, die van Keppel, oorspronkelijk dezelfde met die van Eerde. Voor het jaar 1456 bestonden er nog verscheidene andere Heeren van Pallandt, die in deze Genealogie en in die van Culenborch niet zijn opgenomen, en waarvan, onder meer anderen, de navolgende ook worden vermeld.

1323. Arend van Pallant van Bredenbent, bijgenaamd de Kleine Ridder, was Maire van Aken, wordt Leenman van Holland in 1332. Zie het Hollandsche Leenregister. Hij moet 3000 Pond hebben van Willem, zoon van Gülick, waarvoor Willem, Graaf van Holland, borg blijft. Zie hetzelfde Leenregister.

1397. Werner van Pallant. Den 7 Junij 1397 werd hij door Hertog Adolph van Cleef gevangen genomen, met de Hertogen Willem van Berg en Reinoud van Gelre, en nog vele andere Edelen, in den slag tusschen Cleef en Kellen. Hij staat de 21ste onder de opgenoemde gevangene Ridders.

1408. Willem van Pallant, in 1408 op het Tournooi te Heilbron. In 1412 op het Tournooi te Regensburg, *Da er mit Sein Waffen als ein zeichen von sehr grosses ansehens zu Blat getragen worden ist.* Zijn wapen bestond uit 6, 3 zwarte en 3 gouden, balken. Zie over hem, onder anderen, von Steinen, *Westphäl. Geschichte.*

1444. Werner van Pallant, Generaal in dienst van den Hertog van Gülick, wordt een zeer dapper en groot krijgsman genoemd, sneuvelde als Bevelhebber der Paltzische armee op St. Hubertsdag, 3 November 1444; na welke beroemde overwinning, op het slagveld, de Adelijke, en nog als Eerste Orde in Beijeren bestaande, St. Huberts Orde, werd ingesteld, waarmede toen, ter zijner eervolle gedachtenis, zoo vele Leden zijner familie begiftigd werden. Zie Mappius, Pontanus en anderen.

1460. Loef van Pallant, Arend van Pallant, Steven van Pallant en Carel van Pallant, vier broeders, staan te Wetten op een Riddercedul van het Overkwartier. Hun vader was jong gestorven en zeer in gunst bij den Hertog van Gelre, die toen een voogd over hen stelde, en hun een voordeelig Ambt in pandschap gaf.

Digitized by Google

De ondergeteekende Coadjutor van de Ridderlijke Duitsche Orde, Balije van Utrecht, verklaart hiermede, bij afwezigheid van Zijne Hoog Edelheid den Heere Land-Kommandeur van voornoemde Orde, dat de eenig overgebleven Tak der oude Familie *van Pallandt*, die van *Keppel*, oorspronkelijk dezelfde met die van *Eerde*, in regte en wettige lijn afstamt van *Carsilius van Pallandt*, broeder van *Dirck van Pallandt*, waarvan de Graven van Culenborch afstamden.

Den 12 *Mei* 1800 *acht en veertig.*

O. A. VAN BYLANDT.

Gezien en voor echt verklaard de handteekening van den Hoog Geb. Heer *O. A. van Bylandt*, Coadjutor van de Ridderlijke Duitsche Orde.

Utrecht, 12 *Mei* 1800 *acht en veertig.*

Plaats van het zegel der R. D. Orde.

G. J. VERLOREN,
Secretaris der Ridderlijke Duitsche Orde.

Uit de geslachtlijst van het oeradelijke Riddermatige en Stiftmatige geslacht *van Pallandt*, naar echte bescheiden opgemaakt, door wijlen den Baron van Spaen la Lecq, President van den Hoogen Raad van Adel, blijkt, dat *Carsilius van Pallandt*, Heer van Bredenbent, de zoon was van *Werner van Pallandt* en van *Alverada van Engelsdorff*, en de ouder broeder van *Dirck van Pallandt*, de stamvader der beide Florissen van Pallandt, Graven van Culenborch; alsmede, dat gemelde Carsilius de stamvader is der *van Pallandt's*, zoowel van *Keppel* als van *Eerde*, die nog bestaan. Zie II Deel, pag. 174 en vervolgens der Genealogien opgemaakt door wijlen den Baron van Spaen la Lecq, en berustende in het archief van den Hoogen Raad van Adel der Nederlanden.

's Gravenhage, den 8 *Junij* 1848.

De Secretaris van den Hoogen Raad van Adel,

Plaats van het zegel van den Secretaris van den H. R. v. A.

R. A. VAN HOËVELL.

Digitized by Google

LEOPOLD, bij de genade Gods, gekoren Roomsch Keizer, altijd Vermeerderaar des Rijks, Koning van Duitschland, Hongarije, Bohemen, Dalmatie, Croatie, Slavonie enz. Aartshertog van Oostenrijk, Hertog van Bourgondië, Braband, Stiermark, Corinthië, Carniole enz. Markgraaf van Moravië, Hertog van Luxemburg en Opper- en Neder-Silesie, Wurtemberg en Teck, Prins van Swaben, Graaf van Habsburg, Tyrol, Pfirt, Kyburg en Goritz, Landgraaf van den Elsas, Markgraaf des Heiligen Roomschen Rijks, Burgau en Opper- en Neder-Lausnitz, Heer van de Mark van Slavonie, Portenaw en Salins.

Aan onzen en des Heiligen Roomschen Rijks Getrouwen Beminden Edelen, der Doorl. orde van den Heiligen Joannes van Jeruzalem van Malta Ridder, Prior in Denemarken, Commandeur in Lage, Hervorden, Wezel en Vorken, Joannes Jacobus Baron van Pallant, Onze Keizerlijke genade en alle heil.

Gelijk de Keizerlijke Doorluchtigheid, op het hoogste toppunt van waardigheid geplaatst, door haren luister, het gansche wereldrond, als met de schitterendste stralen verlicht, zoo is het ook billijk en geheel der rede overeenkomstig, dat hij, dien het der Goddelijke goedgunstigheid behaagd heeft tot dien hoogen eeretrap te verheffen, de hem opgedragene waardigheid en post zoodanig besture dat hij, zooveel in hem is en in dit leven slechts eenigzins geschieden kan, het voorbeeld der Goddelijke Majesteit, van Wiens wenk het geheelal afhangt, volge, en zijne goedertierenheid binnen geene palen besluite, en voornamelijk zijne zorgen daarhenen wende dat de deugd in den

Digitized by Google

stand der uitmuntende mannen, die zich bij zijne voorgangers de Roomsche Keizers en hunne Doorluchtige Huizen zeer verdienstelijk hebben gemaakt, en door het aloud aanzien huns geslachts uitblinken, ook met de wijdste titels worden vereerd, en zulks te meer, daar dit niet alleen schijnt te strekken om den luister der Keizerlijke waardigheid en doorluchtigheid te vermeerderen, maar ook om het welzijn van den staat te begunstigen en te bevorderen.

Weshalve, daar onlangs bij gelegenheid van zekere Commissie, aan U voorn. Joannes Jacobus Baron van Pallant, *als Stend des Heiligen Roomschen Rijks*, door Ons opgedragen, U geene ongegronde reden tot klagen was geboren geworden, ter zake dat in Onze commissoriale brieven, de U, even als Uw geheel geslacht toekomende titel van Baron (onzeker uit welken hoofde) niet was gegeven geworden, hebben Wij, nadat Wij genadiglijk in overweging hadden genomen: dat al dadelijk uit de duidelijkste en oudste Staatsstukken van het Rijk en andere bescheiden en uit het getuigenis der Vorsten, Directeuren van de Kreitzen des Rijks, duidelijk bleek: dat niet alleen door Frederik den Derden, Zaliger Gedachtenis, den Schoonen bijgenaamd, Roomsch Keizer, Uw geheel geslacht eertijds in Werner van Pallant, van dezelfde stam met alle deszelfs afstammelingen, reeds in den jare een duizend drie honderd zestien, en dus reeds meer dan drie en een halve eeuw, in den stand van Vrijheeren des Heiligen Roomschen Rijks is beschreven geworden, maar hetzelve geslacht ook, van dien tijd af, bij een voortdurend en ongestoord bezit van dien hunnen rang van Vrijheer, mannen heeft opgeleverd door geheel het Rijk in aanzien, en welke zich bij de Roomsche Keizers, Onze vereerenswaardige Voorgangers, Glorierijker gedachtenis, bij het Heilige Roomsche Rijk en ook voornamelijk bij ons Doorluchtig Huis van Oostenrijk zeer verdienstelijk hebben gemaakt, en beroemd zijn geweest in krijgs- en staatszaken; zoodat zij verdiend hebben gebruikt te worden in en vereerd met de eerste posten en

Digitized by Google

staatsambten en andere waardigheden. — En Wij wijders gedenkende zoo uwe eigene deugden, Joannes Jacobus, die Uwer Broeders en bloedverwanten uit de mannelijke lijn, nog levende Baronnen van Pallant, als die deugden, welke als een voorvaderlijk erfdeel op Ulieden zijn voortgeplant, waardoor Gijlieden niet alleen Uwen luister, als bijzondere personen beschouwd, staande houdt, maar dien ook tot andere gewesten overbrengt. Zoo hebben wij geoordeeld dat geenszins door Ons moest worden gedraald met te zorgen, dat het niet vermelden van den Uw geheel geslacht toekomenden titel terstond wierde hersteld, maar om dien Uwen stand en rang van Baronnen des Heiligen Roomschen Rijks, door een openlijk en onvergankelijk geschrift op te luisteren; — als geenszins twijfelende dat Gijlieden, even als Uwe voorouders, ook in het vervolg niet zult afwijken van het ingeslagen loffelijke voetspoor, om met niet minder zorg, bereidwilligheid en vaardigheid, U bij Ons, het Heilige Rijk en Ons Doorluchtig Huis van Oostenrijk verdienstelijk te maken.

Derhalve staan Wij gunstiglijk toe en veroorloven Wij, als een blijk van gunst en welwillendheid, uit eigene beweging, uit Onze zekere wetenschap, na Ons deswegens wel en rijpelijk beraden te hebben, en uit de volheid van Onze Keizerlijke magt en gezag, aan U Joannes Jacobus, en ten Uwen gevalle, ook aan Uwe broeders en bloedverwanten uit de mannelijke lijn, des Heiligen Roomschen Rijks Baronnen van Pallant, naar de verschillende Grondbezittingen of Heerlijkheden, tegenwoordig bij hen bezeten wordende, met de onderscheidene benamingen van Pallant in Bredenbent, Keppel, Eijll, Hameren, Borsenbeck, Gladbach, Ham en Voorst, en derhalve aan het geheele geslacht der Baronnen van Pallant, met Ul. aller en elks hunner wettige kinderen, erfgenamen, nakomelingen, afstammelingen en opvolgers, reeds geboren of in het vervolg zullende geboren worden, zoo Baronnen als Baronnessen van Pallant, om, van nu af, door Ons en de Room-

Digitized by Google

sche Keizers en Koningen, Onze Opvolgers in het Heilige Roomsche Rijk, bij voortduring aangekondigd, getiteld, benaamd en aangeduid te worden *Generosi* of *Magnifici*, en dat aan Ulieden uit alle onze Cancellarijen, mitsgaders die Onzer Opvolgeren in het Heilige Roomsche Rijk, die van de aan Ons, en Ons Doorluchtig Oostenrijksch Huis, onderworpene Koningrijken, Provincien en Onderhoorigheden, zoo dikwijls er melding van Ul. moet worden gemaakt, hetzij om Ul. mondeling of in geschrifte op te roepen. of op welke andere wijze ook die vermelding geschieden moge, Ulieden de titel, benaming, praedicaat en ranggevend woord *Generosus* of *Magnificus*, worde gegeven, toegekend en toegeschreven, gelijk Wij ook, om het effect van deze Onze Keizerlijke meening en wil te doen genieten, bij Keizerlijke Decreten, dit reeds Onzen gezegden Cancellarijen striktelijk hebben verordend, bevolen en opgedragen.

Besluitende en statuerende Wij verder striktelijk bij deze dat Gijl. zonder eenige tegenspraak, gebruikt, bekleedt en uitoefent alle en iegelijke gunsten, vrijheden, eerambten, waardigheden, voorregten, zittingen, uitzonderingen, geregtigheden en vrijdommen, zoo in de openlijke als Kreitzvergaderingen en andere deputatiën van het Heilige Rijk, welke ook onze andere en des Heiligen Rijks (Generosi en Magnifici) Baronnen, volgens gebruik of wel regtens, gebruiken, bekleeden en uitoefenen, mits echter ook Gijl. te dien einde, door het bezit van behoorlijke erfgoederen en eigendommen in het Rijk, volgens gebruik en regt, Ul. daartoe in staat stelt en daarvan doet blijken.

En bevelen Wij wijders ernstig en striktelijk zoo Onzen en des Heiligen Rijks Keurvorsten en Aartsbisschoppen van Maintz, Trier en Keulen, als Onzen Aarts-Cancellieren in Duitschland, Frankrijk en het Koningrijk Arles, en Italie, en Onzen anderen Cancellieren, zoo tegenwoordigen als toekomenden Cancelary-Administrateuren en Secretarissen, alsmede Onzen overigen en des Heiligen Rijks Kerkelijken en Wereldlijken Keurvorsten, Aartsbisschoppen, Bis-

Digitized by Google

schoppen, Hertogen, Markgraven, Graven, Baronnen, Ridders, Edelen, Leenmannen, Gouverneurs, Kapiteinen, Vice-Heeren, Voorzitters, Landvoogden, Casteleinen, Regeerders, Stedehouders, Officialen, Wapenherauten, Magistraten, eersten en overigen Burgemeesters, Gezagvoerders, Regters, Burgers, en in het algemeen allen Onzen en des Heiligen Roomschen Rijks en Onzer Koningrijken en Erfprovincien onderdanen en beminden getrouwen, van welken staat, rang, waardigheid, orde of betrekking dezelve zijn mogen, dat dezelve zoo alle als ieder in het bijzonder en voornamelijk de voornoemde drie Keurvorsten, Aarts-Cancellieren en andere Cancellieren, mitsgaders Administrateuren en Secretarissen, ijverig zorgen dat aan U dikwijls genoemden Joannes Jacobus, en aan Uwe broeders en bloedverwanten in het mannelijk oir en aan het geheele geslacht der Baronnen van Pallant, en aan alle Ulieder wettige kinderen, erfgenamen, nakomelingen en afstammelingen in het oneindige, het voorzeide praedikaat en ranggevend woord *Generosus* of *Magnificus*, uit alle Onze en Onzer opvolgeren Cancellarijen worde gegeven; mitsgaders te dulden dat Gijlieden alle en iegelijke gunsten, vrijheden en vrijdommen, zittingen zoo in des Heiligen Rijks algemeene als bijzondere Vergaderingen en andere eerbewijzen en privilegiën Ul. uit krachte van dit Ons Diploma, gelijk in bovenstaande vermeld is, toekomende, vredig, rustig en zonder eenig beletsel of bemoeijelijking, gebruikt, bekleedt, uitoefent en aanwendt, en Ul. mitsdien in alle dezelve beschermen, bewaren en handhaven, mitsgaders, zoo veel in hen is, voorkomen en verbieden dat anderen iets daartegen onderstaan of aanwenden.

Bijaldien nu iemand dit Ons tegenwoordig Keizerlijk Edict mogt trachten te overtreden, of, door eenig vermetel bestaan, te schenden, dat zoodanige wete, dat hij, buiten Onze en des Heiligen Rijks ongenade en verontwaardiging, door de daad zelve onherroepelijk verbeurt de boete van vijftig Marken zuiveren gouds,

Digitized by Google

te betalen gelijkelijk voor den Fiscus of Onze Keizerlijke schatkist en ten profijte van dengenen of degene, die daardoor ongelijk mogt zijn aangedaan, en zulks zoo dikwijls tegen dit blijk van Onze gunst, welbehagen en genade mogt gehandeld worden.

Ter oorkonde waarvan Wij dezen Onzen Keizerlijken brief eigenhandig onderteekend, en door het aanhangen Onzes Keizerlijken zegels bekrachtigd hebben, welke gegeven is in Onze stad Weenen, den twaalfden dag der maand Julij, in den jare Onzes Heeren duizend zes honderd vijf en zeventig, van Onze Roomsche Regering het zeventiende, over Hongarije het een en twintigste en over Boheme het negentiende.

LEOPOLDUS,

Vt.

LEOPOLDUS GUILLIELMUS.

GRAAF VAN KINIGSEGGS.

Op eigen bevel van Zijne geheiligde Keizerlijke Majesteit,

CHRISTOPH. BEUER. *s.*

De plaats van het aangehangen Zegel.

Wij, —

Des Hoog Eerwaardigen en Doorluchtigen Vorsten en Heeren, des Heeren Ernestus Augustus, Bisschops van Osnabrück, Hertogs van Brunswijk en Luneburg, Onzes Genadigen Heeren, Vice-President en Raden des Bisschoppelijken gebieds van Osnabrück doen kond en verwittigen bij deze, dat Ons van wege de Baronnen van Pallant zijnde vertoond een eigenhandig of oorspronkelijk Keizerlijk Diploma van het Baronnaat der Heeren van Pallant, en verzocht zijnde eenige Exemplaren daarvan in authentieken vorm over te brengen, even als

Digitized by Google

gezegd overgelegd oorspronkelijk Diploma, hebben Wij hetzelve vlijtig onderzocht en in allen deele in deszelfs geheel en ongeschonden bevonden, en dien ten gevolge dit Exemplaar met gezegd oorspronkelijk stuk, na vooraf gedane vergelijking, woord voor woord overeenstemmende, daarnaar doen overnemen en maken. — Ter oorkonde waarvan Wij het Ons door Hoog Gedachte Zijne Doorluchtigheid toevertrouwde Zegel, hieraan hebben doen hangen.

Gedaan te Osnabrück, den 24 November des jaars 1676.

Vt. GEORGIUS LAURENTIUS MEIER.

De plaats van het aangehangen Zegel.

(Zoo wel het oorspronkelijk Keizerlijk Diploma als de daarachter geplaatste verklaring, in de Latijnsche taal zijnde uitgevaardigd, zijn, gemakshalve in het Nederduitsch overgebragt.)

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

WID-LC
DH188.P3 S4
Floris I. en II. van Pallant, grave
Widener ADX3846
3 2044 002 005 999

THE BORROWER WILL BE CHARGED AN OVERDUE FEE IF THIS BOOK IS NOT RETURNED TO THE LIBRARY ON OR BEFORE THE LAST DATE STAMPED BELOW. NON-RECEIPT OF OVERDUE NOTICES DOES NOT EXEMPT THE BORROWER FROM OVERDUE FEES.

WIDENER
SEP 1 1 1995
BOOK DUE
WIDENER
APR 2 5 1995
CANCELLED

Digitized by Google